BORSIERI G.

[redacted]

INSTITUTIONUM MEDICINÆ PRACTICÆ

QUAS

AUDITORIBUS SUIS PRÆLEGEBAT

JO. BAPT. BURSERIUS

DE KANILFELD

VOL. QUARTUM

PART. II. DE MORBIS EXANTHEMATICIS FEBRILIBUS

COMPLECTENS.

Cui in hac neapolitana editione accedit ejusdem Cl. Auctoris opusculum : *Nuovi fenomeni scoperti nell'Analisi chimica del Latte.*

NEAPOLI MDCCXC.

Typis IOSEPH MARIÆ PORCELLI Bibliopolæ & Typographi Reg. Acad. Militaris.

Superiorum permissu.

CAPUT X.

DE PETICULIS SIVE DE MORBO PETECHIALI (*).

Quid sibi velint peticulæ. Earum ortus in Italia. Variæ denominationis ratio.

§. CCCVIII. AB ineunte seculo XVI. Peticularum morbus universim in Italia (*a*), imo Europa tota sic innotuit, ut nemo fere sit hodie,

(*) *Synonyma*.

Lenticulæ, & *Puncticula* FRACASTORII, *de morb. contag l.* 2. *cap.* 6. *Peticulæ*, & *Pestichiæ* P. SALII DIVERSI, *de febr. pestilent. cap. XIV. Purpura* GALLORUM, & J. COYTTARI THÆREI, *de febre purpura epidemic. Purpura* SAGARII, *system. morbor. symptom. cl. X. ord.* 1. *gen.* 4. *Petechiarum morbus* CAROLI STRACKII, *de morbo cum petech.*

(a) FRACAST. *l. c.* Morbus novus tum in Italia habitus eſt, & ex plagis orientalibus, ſpeciatimque ex Inſula Cypro ad nos perlatus. Diſceptatum quidem a nonnullis eſt, an veteribus medicis eſſet cognitus, nec ne. Communior ſententia fuit, apud veteres nulla veſtigia

die, qui audito vix earum nomine non intelligat continuo de maculis quibusdam exiguis agi, quæ in cute summa sparsim apparent, rubro plerumque colore, interdum puniceo, aut livido, aut violaceo, aut nigricanti præditæ, forma fere rotundæ, modo parva punctula referentes, modo lenticulis, aut pulicum morsibus, aut potius guttulis sanguineis valde similes, sed planæ, nulloque modo exstantes, neque epidermidem attollentes; exceptis quibusdam rarissimis casibus, in quibus nonnihil supra cutim eminere (**) visæ sunt. Pro varia vero

ro

vestigia ejusmodi morbi reperiri; nam exanthemata, quorum aliqua mentio ab iis invenitur, ad miliares pustulas, & papulas exstantes, quales culices morsu excitant, rectius pertinere videntur. Ut ut res se habeat, scriptor nuperrimus anglus, cl. LINDIUS (*Mémoir. sur les fievr p.*144.) non dubitat, ab AETIO in febribus malignis observatas maculas læves, planas, non supra cutim exstantes, pulicum morsibus similes. Verum incertum adhuc est, an legendum ibi sit culicum pro pulicum morsibus. PETRUS certe a CASTRO priorem lectionem probare videtur. *Vid. L. de febr. malig. punclicul. sect. I. aph. VI.* Versio item IO. CORNARII habet: *vibices similes culicum morsibus*. Vid. AET. TETRABIBL. *secund. serm. I. cap. CXXIX.* Scire demum oportet, antequam peticulæ ab Italis describerentur, observatas eas fuisse a JACOBO DE PARTIBUS medico apud Gallos celeberrimo, qui obiit anno 1463., aut secundum alios anno 1465. Is enim in *Comment. ad Avicenn. prima quarti, Tract. 4. cap. 2.* maculas, quæ febribus acutis superveniunt, pulicum morsibus similes commemoravit. Locus citatur etiam a HIERONYMO MERCURIALI in *Prælect. Pisan. ad Histor. Hippocratis Histor. 2.*

(**) Peticulas benignas rosei coloris, aliquantum exstantes, sive prominentes se vidisse narrat in constitutione epidemica ann. 1591. Tridenti exorta concivis meus, medicusque præstantissimus OCTAVIANVS ROBORETUS

(*De*

ro magnitudine, aut figuræ similitudine *stigmata* etiam, *puncticula*, & *lenticulæ* vocitantur. In Gallia ex rubello colore, quem ut plurimum exhibent, vulgo *purpura* eis nomen inditum est. A nostris *peticulæ*, & *pestichiæ*, aut corrupta voce *petechiæ* appellantur, non satis perspecta denominationis (***) origine.

(*De peticul. febr. an.* 1591. *public. vagant. cap. XI.*), itemque in Vinbonensi peticulari febre ann. 1758. Cl. HASENOHRLIUS, Archiater Magni Ducis Etruriæ, & annis 1771, & 1772. in alia constitutione SAGARIUS (*System. morb. cl. X. ord. I. exant. contag. gen. IV*). Sed hoc inter rarissima referendum est; ita ut, nisi a viris tantæ auctoritatis affirmaretur, vehementer ad credendum impellerer, papulas illas non fuisse veras peticulas, sed exanthemata miliaria, aut urticata, aut morbillosa, aut alia generis plane diversi, peticulis interspersa; quæ sæpissime cum peticulis epidemicis complicantur. Miliaria profecto erant exanthemata, quæ cum peticulis grassabantur in illa constitutione, quam descripsit PETRUS a CASTRO; atque ita distincta ipse reputavit, ut duo genera constituerit, quorum alterum febrem *pulicarem*, alterum *culicarem* nominandum duxit. Et ut omittam majorum observationes omnibus plane notas, recentissimum exemplum ejusmodi complicationis satis erit memorare, quod nobis præbuit constitutio epidemica, quæ anno proximo 1783 in oppidis *Belgiojoso*, *Stradella*, aliisque secundum Padum positis locis vagata est. In hac enim frequentissima erat exanthematum miliarium cum peticulis conjunctio.

(***) *Pestichiæ* fortasse ex eo dictæ sunt, quod in Peste frequentissime cerni solent, aut quod interdum ad pestilentem naturam sua malignitate propius accedant. *Peticulæ* vero, quasi *pediculæ* a nonnullis dici creduntur, quod vestigia a pediculorum morsu relicta aliquo modo imitentur. Sed cur non & ipsæ a peste, quasi *pesticulæ* non ducantur? Litera enim omissa, en habes *peticulas*.
Sic

Prima divisio. Hic de primariis tantum.

§. CCCIX. Ut cetera exanthemata, quod alibi (§. II.) jam posui, sic peticulæ in *primarias*, & *secundarias* dividendæ esse nobis quidem (*a*) videntur. At de *secundariis* cum *criticis*, tum *symptomaticis* (*), quæ febribus non solum continuis cujusque generis, sed etiam intermittentibus quandoque superveniunt, toties mentionem fecimus alias (*b*), ut

Sic a *pestichiis* levi mutatione fortasse profluxit vocabulum italicum *Petecchie*. Facile enim apud vulgus ejusmodi vocum corruptio contingit.

(a) Vid. Vol. I. de Febr. §. LVI.

(*) Vulgo dividuntur peticulæ universæ in *criticas*, & *symptomaticas*. At criticum improprie hic adhiberi video; nam non id, quod ad morbum attinet, aut a morbo manat, uti proprie sumi solet, intelligi hac voce ab iis, qui hujusmodi distinctione utuntur, comperio, sed eo significatu, quem habet *primarium*, sive *protopathicum*, sic ut apud ipsos *criticum* esse, & *primarium* unum, idemque reputetur. Verum proprie *criticum*, & *symptomaticum* est aliquid ad morbum spectans, aut ab eodem proficiscens, non morbus ipse, in quem solum competit *primarium* esse. Quare *criticas*, aut *symptomaticas* rectius vocari arbitror peticulas illas, quibus *secundariis* nomen est, utpote ad morbum aliquem primarium spectantes, aut accedentes. Hinc distinctio in *criticas*, & *symptomaticas* solis *secundariis* quadrare posse videtur. Namque peticulis primariis *primarium* morbum esse, & simul *symptomaticum*, aut *criticum* esse posse, contradictionem omnino, ut patet, involvit. His ergo si qua differentia convenit, nulla erit accommodatior, quam ea, quæ aliorum exanthematum propria est, veluti variolarum, morbillorum, purpuræ scarlatinæ &c. quæ recte in *benignas*, & *malignas* dispescuntur.

(b) Vid. Vol. I. de febr. §. CLXXVII. & Vol. 2. §. CCXCVIII. §. CCCLXXXII. &c.

ut nullus iis locus hic esse queat. Igitur reliquum est, ut de primariis nunc speciatim dicam, morbo videlicet exanthematico febrili: quamquam minime me lateat, quosdam recentissimos scriptores, uti CULLENIUM (*c*), MACBRIDIUM (*d*), aliosque spectatæ doctrinæ medicos eas a morbis exanthematicis excludere, & multo apertius cl. JOUBERTUM (*e*), qui omnino negat, peticulas primarias umquam esse, sed semper secundarias, tamquam aliorum morborum, & speciatim febrium malignarum, & epidemice grassantium symptomata non infrequentia (**). Quibus tamen cur assentiri omnino non

(c) *Gen. morb. ord. III.*

(d) *Introduct. method. in theor. & Prax. T. 2. Cap. XI.*

(e) *Hist. de la Soc. Roy. de méd. ann. 1776. p. 329. Paris 1779.*

(**) Hic non dissimulandum est, PETRUM JO. BERGIUM (*Act. Acad. Scient. Suecic. Vol. XXVIII. p. 326.*) ut ostenderet, peticulas semper esse symptomaticas, his usum esse argumentis; 1., inquit, peticulæ summam habent similitudinem cum purpura miliari rubra, quæ semper symptomatica est. Ergo etiam peticulæ. 2. Eruptione peticularum facta, non minuitur febris, quin imo cuncta symptomata augentur, fiuntque graviora. 3. Non omnibus eodem morbo laborantibus peticulæ erumpunt, & quibusdam, etiamsi eruperint, cito evanescunt, quin tamen ullum detrimentum, aut quidquam deterius consequatur: Imo nonnulli feliciter convalescunt interdum, antequam peticulares maculæ prorsus decesserint. 4. Catharticorum, & regiminis refrigerantis usus in hujusmodi exanthemate maxime utilis deprehenditur, quod putridos humores expellit, putredinique coercendæ valet. Utrumque præsidium noceret, si peticulæ primarium morbum facerent; nam earum aut eruptioni se opponeret, aut jam ad cutim propulsas intro verteret, unde pessimæ, le-

possim, caussas mox in medium adducam, ne quis putet, temere, atque inconsulto contrariam me in sententiam descendisse.

Demonstratur, dari peticulas primarias. Peticulæ interdum solitariæ. Interdum febris eas subsequitur.

§. CCCX. Itaque en rationum momenta, quibus ad-

thalesque metastases hominem interficerent. Atque hæc præcipua sunt, quibus suam opinionem tueri sibi persuadet BERGIUS. Verum, ni valde fallor, ad singula sic responderi facile potest. 1. Similitudinem peticularum cum purpura miliari rubra tantam non esse, cum inter utrumque exanthematis genus non leve discrimen intercedat; ut perspicue patebit utriusque descriptionem, historiamque invicem comparanti; neque purpuram miliarem rubram sympathicam semper dici posse, ut falso assumitur; ideoque a pari non licere quidquam concludi; imo, si quid concludendum hinc esset, hoc plane consequens esse, peticulas æque, ac miliaria non semper symptomaticas reapse observari. 2. Non minui quidem febrim post peticularum eruptionem, imo ejus symptomata ingravescere non tantummodo, cum peticulæ symptomaticæ, verum etiam tum, cum primariæ ipsæ sunt, sed malignæ. Minui vero eam, & symptomata simul, ni omnia, præcipua certe mitigari, quando etsi secundariæ, criticæ tamen, & post coctionem prodeunt; aut quando ex primariis si fuerint, benignarum morem sequuntur. 3. Neque semper sine noxa peticulas non erumpere, aut evanescere in morbo vere petechiali, cum historia medica nos doceat, imperfectam, difficilem, lentamque earum eruptionem, & multo magis retrocessionem repentinam in primariis semper, in secundariis vero tum maxime, cum criticæ futuræ sunt, non modo graviorem morbum reddere, sed sæpe etiam exitium afferre; nisi aliqua alia evacuatio, uti alvi fluxus, aut urinæ copia, aut sudor earum locum suppleat, non secus ac variolis depressis, atque evanescentibus accidit.

adducor, ut credam peticulas primarias revera exiſtere, negarique eas minime poſſe. Et primum illud conſiderandum venit, quod peticulæ, quando epidemice aliquo in loco increbeſcunt, non raro ſolitariæ, & ſine febre, aut alio morbo, a quo pendere queant, vagari ſolent; ſic, ut non pauci peticulis conſperſi cernantur huc illuc ſine ullo incommodo diſcurrere, & ſuis negotiis operam dare.

dit. Si igitur umquam imperfecta, aut deficiens peticularum eruptio, aut earum regreſſus nocumento vacare comperiatur, id profecto in ſymptomaticis dumtaxat evenire, non in aliis. Nec mirum cuiquam videri debere; convaleſcentibus quandoque peticulas in cute adhuc ſupereſse, cum id tantum abeſt a ſymptomatica natura, ut potius, rectiuſque ſignificet, peticulas aut criticas, ſive judicatorias, aut benigniſſimas exſtitiſſe, ſic ut prius febris cum omnibus ſymptomatibus deceſserit, quam exanthema; quemadmodum fieri id ſæpe perſpicimus in variolis, morbillis, eryſipelate, aliiſque exanthematibus benignioribus, ut jam in ſuperioribus capitibus ſatis oſtenſum putamus. 4 Quod demum attinet ad utilitatem catharſeos, & regiminis refrigerantis ab auctore objectam; eam primum limitandam eſſe; nam ſæpe a Clinicis deprehenſum eſt, cathartica in quibuſdam peticularum epidemicis conſtitutionibus inutilia non modo, verum etiam ſummopere pernicioſa fuiſse; nec diverſum exitum quandoque ſequi ex regimine frigido imprudenter, aut temere, aut nimium univerſaliter adhibito. Deinde, ſi quando evenit, quod Auctor contendit, ut cathartica interdum in peticulis feliciter ceſserint, nihil inde eorum ſententiam, qui peticulas primarias agnoſcunt, infirmari; cum notiſſimum medicis omnibus eſse debeat, peticulas, etſi primarias, interdum a cacochylia primarum viarum aut foveri, aut comitari, ut non modo tum purgantium adminiſtratio neceſsaria ſit, verum utilis etiam, & ſalutaris. Regimen vero refrigerans ut in omnibus exanthematicis morbis, ſi ſcite, atque appoſite uſurpetur, maxime confert, ſic non novum eſse, ſi peticulis quoque non

Testes appello PETRUM SALIUM DIVERSUM (*a*); PETRUM A CASTRO (*a**), JOACHIMUM BURSERUM (*a***) JOHAN. FANTONUM (*a****) CAROLUM STRACKIUM (*b*), CAROLUM JOSEPHUM DAMILANIUM (*c*), DUNCANIUM (*d*), imo universos clinicos attentius medicinam exercentes, longoque usu perfunctos, qui ejusmodi peticulas solitarias viderunt. Has nemo dixerit non primarias. Neque cuiquam concedam, deceptos eos esse peticularum simi-

officiat, præsertim, ubi nimius sanguinis fervor, aut ad liquescendum nimia ejus proclivitas, aut corruptionis, & putredinis metus temperari, inhiberique debeat. Quod si de peticulis porro secundariis, & quidem symptomaticis verba fiant, quales fortasse fuerunt, quas ipse observavit in quadam febrium gastricarum malignarum, & putrium constitutione, ultro fatemur in iis & purgantia, & regimen refrigerans nedum non officere, verum plurimum quoque prodesse, quemadmodum in aliis exanthematibus cum cacochylia complicatis, aut ad putredinem pronis prodesse ea novimus; non vero hinc recte consequi, peticulas *semper symptomaticas* habendas esse.

(a) *L. c.*

(a*) *De febr. punct. sect. 3. aph. 32.*

(a**) *De febre petechiali.*

(a***) *De antiqu. & Progress. febr. miliarium p.* 70.

(b) *De morb. cum petech. cap.* 2. *p.* 19. ubi sic ait: *Etiam petechias quo tempore populares eædem erant, sine febre, & absque ulla corporis infirmitate vidi.*

(c) *Nuovo Trattato sopra le Malatt. delle migliari in Piemonte ec. p.* 131. *Mondovì* 1774. *in* 8.

(d) *Medical Cases with remarks Lond.* 1778. *Hist. VII. & Comment. Lips. T.* 25. *P.* 2. *p.* 225.; ubi auctor refert de eruptione quadam petechiali benigna, & sine febrilibus symptomatibus feliciter terminata. Plurima peticularum sine febre exempla collegit GRAFFIUS, *Dissert. de petechiis sine febre. Goett.* 1775. Aliquas histo-

rias

militudine, dum in scorbuticas maculas incidissent; cum ego, quoties eas videre mihi contigit, diligentiori instituto examine certissime compererim; veras peticulas fuisse, hominesque iis correptos alioquin sanissimos, atque a scorbuti vel levissima suspicione quam alienissimos. Nec solum solitariæ ejusmodi peticulæ occurrunt; verum interdum aliquanto prius erumpunt, quam febris accedat, febre postea eas subsequente; quod in aliis quoque exanthematis primariis interdum videre est.

Constanter cutim appetunt, ut alia exanthemata, nec sæpe ab ulla re impediuntur. Ut variolæ sine variolis, sic peticulæ interdum sine peticulis.

§. CCCXI. Secundo animadversione maxime dignum mihi videtur, morbum istum natura sua ad cutim contendere, non secus ac alii vere exanthematici morbi faciunt, sic ut citius, vel serius in ea se se prodat, neque ulla interdum arte impediri, quo minus cutim petat. Observatum enim est, quandoque neque regimine refrigerantissimo, neque sanguinis missione, neque catharsi etiam iterata, neque aere recenti, neque crebra indusiorum mutatione, neque potu nivato eruptionem ejusmodi ad cutim inhibitam fuisse (*a*). Id autem adeo constans

rias habet etiam STACKIUS; *l. c.* *ægrot.* 40. 41. 42. 43. 44. 45. Etiam apud DIEMERBROECKIUM exſtat obſervatio pueri ſexennis, qui peticulis ſine febri laboravit, *de Pest. lib. IV. ægr.* 41. Pro veris petechiis has habet etiam SCHLICHTORTUS, *Dissert. de Petech. p.* 22.

(a) SARCON. *Istor. rag. de'mali osservat. in Napoli nel* 1764. *P.* 2. §. 403.

stans, & firmum in hujusmodi morbo est, ut nemo ferme eorum, qui in eum, quando epidemice dominatur, incidunt; a peticulari eruptione immunis servetur; quicumque eorum exitus fuerit, sive nimirum evadant; sive succumbant. Neque ex eo, quod unus, vel alter peticulis careat, ut interdum, licet rarissime, accidere non inficior, inferri continuo potest, peticulas, quæ in aliis apparuerunt, quia non omnibus fuerunt communes, symptomaticas reputandas esse: nam in his etiam paucissimis, qui peticulis destituuntur, morbus eadem omnino symptomata sibi vindicare consuevit, quibus peticulæ stipari solent; eidemque curationis methodo obtemperat; idque a STRACKIO (*b*) video confirmatum. Ut enim *febris variolosa*, sive *variolæ sine variolis* interdum clinicis se sistunt (§.CCCII.); sic *febrem petechialem*, sive *peticulas sine peticulis* existere posse, nequaquam absurdum putaverim (*).

Febris omnino varia, & multiplex. Primis diebus erumpunt.

§. CCCXII. Tertio febris, quam sibi adjungunt peticulæ, experientia, & clinicis prope omnibus suffragantibus, & in primis PETRO A CASTRO accura-

(b) *L. c. p. 29.*

(*) Exspiratione enim cutanea difflari potest miasma illud, quod sub epidermide retentum alias peticularum formam induisset. Hinc fit, ut peticulari morbo grassante, febris, quæ peticulas proferebat, interdum, ac præsertim æstivo calore accedente, infestare quidem pergat; sed sine peticulis; peticulas iterum ostensura, frigore autumnali succedente. Id etiam in constitutione peticulari ann. 178?. contigit, ut epistola altera CAROLI PINAROLII mihi nuntiatum est.

curatissimo ejus observatore (a), incerta, variabilis, vaga, atque anomala plerumque est, & nulli peculiari typo, ordini, aut generi adstringitur: imo interdum ipsa vel abest, vel intermittit, vel abesse, aut intermittere videtur, præsertim morbo *ad statum* provecto, ita ut pro principe morbo haberi minime queat; quod clarius liquebit, ubi postea ejus descriptio tradetur. Id autem fere proprium est reliquorum etiam exanthematum febrilium, quando primarii morbi naturam, locumque tenent. Quarto peticulæ, præter quam quod in omnibus, aut certe plurimis ægrotis, uti dictum est, prodeunt; maturius etiam in singulis se exserunt, plerumque videlicet circa quartum diem, interdum quoque citius; rarissime, & vix unquam, nisi admodum anomalæ fuerint, ultra septimum erumpere cunctantur; dum secundariæ, & symptomaticæ multo rarius, paucioribusque in ægris apparent, imo serius admodum, & morbo ut plurimum provectiore, jamque ad finem vergente, aut ad interitum properante; nisi calidius regimen, & medicamenta calefacientia præpostere adhibita eas ante procrearint.

Eruptio regularis salubris, & contra. Interdum abest quæcumque alia excretio. Retrocessio noxia. Certa habent stadia. Si quis adhuc dubitet, quid ei faciendum sit, ut veritatem inveniat.

§. CCCXIII. Postremo fidissimis ex observationibus compertissimum est, peticularum eruptionem facilem, regularem, perfectam, per totum corpus diffusam, justoque tempore perstantem, plerumque, be-

(a) *De febr. malig. puncticul. sect.* 1. *aphor.* 1.

benigno videlicet morbo existente, bonum eventum sortiri, imo ea sola sine alia sensibili excretione malum omne finiri, & solvi: contra difficilem, imperfectam, anomalam, aut seram nimis earum apparitionem, aut præpropere evanescentem, aut earum defectum, regressum, introitumque ante debitam morbidi fomitis exspirationem funestissimis symptomatibus caussam præbere, quorum sæpe finis mors ipsa est: quod sane de peticulis symptomaticis nec affirmatur, nec affirmari unquam potest. Adde etiam certa esse peticulis istis stadia percurrenda, quemadmodum sunt reliquis morbis exanthematicis; quæ ultra, ubi simplex, purus, & regularis morbus est, non solet, nisi rarissime, produci. Atque omnia hæc, ni fallor vehementer, notas primarii morbi proprias sic exhibent, ut nemo unus æquus rerum æstimator esse possit, qui hujusce veritatis vim non persentiat. Si tamen cuiquam vel auctoritate magistri, vel paucis, vagisque observationibus confiso aliter adhuc videatur; ut is sententiam mutet, mittendus erit ad epidemicam aliquam peticularum constitutionem, ubi commode multorum ægrorum curationibus interesse, cuncta sedulo adnotare, & expendere, cutimque in singulis quam accuratissime inspicere possit, nec contentus esse velit tumultuarie, & saltuatim modo hunc, modo illum invisere, sed toto morbi curriculo suos ægros perlustret, cuncta, quæ eis accidunt, quæ natura, quæ ars molitur, quæ casus tulerit, magna animi attentione scrutetur. Hoc satis quidem fuit veri studiosissimo, & optime de re medica merito viro Cl. LE ROY, ut in sua opinione magis magisque confirmaretur. Postquam enim ipse non perfunctorie stationarias peticulas anno 1764. contemplatus est, beneque omnia, quæ in iis continge-

bant,

bant, animadvertit, magis magisque in sententia se confirmavit, peticulas primarias a symptomaticis vere diversas, non esse imaginationis (*a*) figmentum.

Febris petechialis vera cur dicta morbus? Aliæ differentiæ. Item vel sunt simplices, vel complicatæ.

§. CCCXIV. Quamquam vero primarias ejusmodi peticulas plerique medicorum animadvertissent, nomen tamen a febre, quacum utplurimum copulantur, quoniam modo benignæ, modo malignæ, & periculosæ, plus minus mortiferæ (*a*) specie homines terreri videbant, eis tribuerunt. Quo factum est, ut *febris petechialis veræ*, vel *purpuratæ* (*) titu-

(a) *Prem. Mémoir. sur les fievr. aigues sect.* 2. *p.* 213.

(a) LE ROY *l. c. p.* 212.

(*) *Synonyma.*

Febris pulicaris PETRI A CASTRO, *l. c. Febris peticularis* OCTAV. ROBORETI, *De petic. febr. ann.* 1591. *public. vagant. cap.* 1. *Febris purpurata* RIVERII, *cent.* 1. *observ.* 21. *&* JO. COYTTARI l. c. *Febris petechialis vera* FRID. HOFFMANNI, *Med. syst. T. IV. P. I. sect.* 1. *De febr. epid. cap. XI.* PLATNERI, *Art. med. &* ALIORUM. *Febris putrida maligna petechialis* HUXHAMII, *de febr. cap. VIII. Febris petechialis, vel peticularis, vel puncticularis, vel lenticularis* QUORUMDAM, *Le Roi Melang. &c. Prem. memoir. p.* 212. *Febris maligna putrida, aut purpurata, aut petechialis* BUCHANII, *Med. domest. T.* 2. *chap.* 9. *p.* 179. *ed. gallic. Febris pestilentialis Europæ*, EJUSDEM. *Febris exanthematica maligna, exanthematica venenosa, & perniciosa* JO. FORTUNAT. BIANCHINII, *Lett. med. pratic., lett.* 4. *p.* 129.

titulo communiter, ac pene universim insignirentur, denominatione videlicet satis idonea, qua a secundariis, symptomaticisque secernerentur. At primariæ, sive cum febre conjungantur, sive sine febre sint, subdividuntur in *benignas*, & *malignas*; in *regulares*, & *anomalas*; in *sporadicas*, & *epidemicas*; in *spontaneas*, & contagione *communicatas*; in *endemicas* quarumdam regionum, & locorum, & *adventitias*; in *contagiosas*, & *non contagiosas*, & sic porro; nam omnibus hisce modis, aspectibusque se se offerre visæ sunt clinico observatori, quem neque longum artis exercitium, neque assidua morborum scrutatio tædio affecerit. Quoniam vero peticulæ modo solæ, & puræ; modo mixtæ, & cum aliis morbis, & præcipue cum intercurrentibus, qui non semper absunt, ut abesse solent in ipsa pestilentia, & proinde, ubi caput efferunt, vix a peticulis stationariis, aut epidemice regnantibus immunes evadunt, confusæ reperiuntur; hinc alia exsurgit earum differentia, *simplicium* nempe, & *complicatarum*. Cum aliis enim morbis interdum sic complicantur, ac vel ipso initio concurrunt, ut minime pro eorum symptomatis haberi queant. Id sæpe manifestum est in variolis, morbillis, & exanthematibus miliaribus, cum quibus sæpe peticulæ commiscentur, ut non prætercam Pestem ipsam cum qua complicari interdum consueverunt; quamquam frequentius in Peste vibices, & maculæ ad ecchymoses, & gangrænulas spectant, & a peticulis, de quibus nunc agimus, valde differunt, utpote effecta, & symptomata differunt a morbo primario, & essentiali. Imo nonnumquam, quod magis mirum est, tria hæc, peticulæ, variolæ, miliaria in eodem corpore una consociata reperiuntur, & sua singulis propria symptomata præsto sunt, ut

ut omnes istos morbos simul conspirasse dubitari non possit.

Descriptio morbi. Signa morbi prænuncia.

§. CCCXV. Arduum sane, & perdifficile est morbum peticularem secundum omnes ejusmodi differentias (§. CCCXIV.) ita persequi, ut absolutissima ejusdem descriptio habeatur. Nihilo tamen minus in eo describendo sic me geram, ut præcipua, ac frequentiora symptomata, quæ in eo aut ipse viderim, aut alii, & præsertim nostrates variis in locis, temporibusque, dum epidemice vagantem studiose intuiti sunt, adnotarint, summatim collecta, atque ordine disposita non desiderentur. Quædam ut plurimum antecedunt morbi imminentis veluti signa, quæ ægrotaturos tribus, quatuor, aut pluribus quandoque diebus exercent; cujusmodi sunt capitis gravitas, aut dolor obtusus, modo fixus, modo vagus; interdum etiam ad collum productus, rheumatico similis; interdum plus minus lumbos, atque articulos, sed erratice discrucians; ciborum fastidium, sive appetitus imminutio; lassitudo universi corporis; torpor insolitus; mœror; agrypnia; noctes irrequietæ; somni interrupti, ac perturbati; & quandoque sensus quidam molestus, qualis membris contusis, aut labore fessis esse consuevit. Nonnullis subinde circa lumbos horror, sed levis, & citissime desinens accedit, quin tamen in pulsu ulla febrilis concitatio percipiatur. Quibus vero primæ viæ saburra aliqua scatent, os etiam amarescit, & non modo appetitus dejicitur, verum plane aboletur. Interdum tanta est subita virium sine evidenti caussa dejectio, ut nec pedibus stare, nec incedere, nec erecti consistere commode queant, ac facile animo linquantur.

Ve-

Verum id in graviori, maligniorique casu tantum evenit, & præsertim, ubi contagione morbus suscipitur. Fereque omnes aliquod in sex rebus non naturalibus erratum accusare solent, in primis cutaneam exspirationem suppressam, aut immodicum corporis exercitium, ex quo male habere inceperint.

Stadium primum, sive febris eruptiva.

§. CCCXVI. Ambiguum hunc valetudinis statum excipit deinde febris, quæ a frigore, horrore, rigore plerumque exorditur. Rarum enim est, eam clanculum, & repente corripere. Quando vero ab horrore, qui sæpe levis est, incipit; is pluries in die, primis speciatim diebus reverti solet, ac quoties se æger de loco in locum dimovet, aut brachium exserit, aut exserere tentat, toties de horripilationibus redeuntibus, aut invalescentibus conqueritur. Nec solum primis diebus id accidit, verum interdum reliquo etiam morbi tempore fere toto, donec morbus inclinet, identidem plus minus horrere pergit. Tam varia vero, multiplexque est febris ratio, ut vix satis delineari cum omnibus suis variationibus eam liceat. Mitis sæpe, & levis morbi speciem exhibet, ut spem faciat cito desituram esse. In ea constitutione epidemica, quæ ann. 1505. & 1528. Italiam infestavit, ita placide invadebat malum, ut vix ægri, referente HIERONYMO FRACASTORIO (a), medicum admittere vellent; imo complures ex medicis ipsis benignitatis opinione plurimum deciperentur, exspectantes, sperantesque paullo post prosperum finem, sive criticam solutionem. Nec aliam faciem primus ejus ingressus quandoque præsetulit in

(a) *De morb. contag. l. 2. cap. 6.*

in Constitutione Taurinensi ann. 1720., a CAROLO RICHA (*b*) descripta. In utraque enim harum constitutionum febris gravissimis mox sibi adscitis symptomatibus simulatam exuebat benignitatem. Ceterum ubi levis, & mitis videtur febris, quamquam nec calor tactui magnus appareat, nec multum a naturali pulsus discedat; insolita tamen quædam perturbatio, lassitudo, & fractio totius corporis, capitis gravitas, sensuum hebetudo, cubatio supina, atque alia hujusmodi nos admonent de ejus pravitate, quam brevi accedens peticularum eruptio, mentisque aberratio (*c*) manifestiorem faciunt. Contra nonnumquam jam ab initio statim vehemens, atque acuta (*d*) est; quin imo interdum *sine conspicua, & peculiari accessione* plerosque occupat, atrociterque torquet; quod in primis in Taurinensi modo memorata constitutione usque ad peticularum eruptionem (*e*) fiebat: his demum ad cutim prodeuntibus, quæ morbi natura esset, cuiquam facile tum patuit.

Febris varietates. Modo remittens. Modo horrifica. Modo quotidiana. Modo tertiana duplex. Modo Tritæophya. Modo subintrans. Modo quotidiana duplex.

§. CCCXVII. Ceterum febris in ejusmodi morbo ut plurimum continuæ remittentis rationem tenet. At, ubi crebris horripilationibus ægri afficiuntur, phricodem ipsa æmulatur, & primis duobus, aut tribus diebus adeo obscura, & varia est, ut quando

(b) *Constit. epid. Taurin. ann.* 1720.
(c) FRACASTOR. *l. c.*
(d) COYTTAR. *l. c. cap.* 18. *lib.* I. *p.* 161.
(e) RICHA *l. c.*

do vere accessionem habeat, quando remissionem, certo distingui vix possit. Post eos vero, nisi jam prius distinctiorem typum assumpserit, manifestius remittens fit, modo quotidianæ simplicis, modo tertianæ duplicis instar, modo alternis tantum diebus, præcipue paribus ingravescens, ut in Tritæophyis; & plerumque in accessionibus aliquam horripilationem ciet, in remissionibus vero sudores. Neque tunc desunt interdum (*a*) urinæ turbidæ, crassæ, subjugales, sic ut facile pro febre de genere intermittentium, vel subintrantium TORTII accipi possit. Interdum quotidianæ duplicis typum servat, duas in nychthemero accessiones subiens, antelucanam unam, alteram vespertinam: qualem in Faventina epidemica constitutione ann. 1759. 60. 61. speciatim observare mihi (*b*) contigit. Quando postremo modo se exhibet, fere semper complicatus morbus esse consuevit cum vera quotidiana intermittenti, sic ut e continua remittenti, & quotidiana intermittenti vera, vel spuria coalescat, quemadmodum fit in Proportionatis (*c*).

Modo intermittens. Quando larvam intermittentis exuit. Cortici peruviano non obedit. Qua ratione dignosci latens ejus natura possit.

§. CCCXVIII. Atque hæ sunt præcipue ejus vices, quando continuæ remittentis naturam obtinet. Non raro vero sub veræ intermittentis specie ludit, tum in primis cum a frigore, aut horrore suas accessiones repetit; quod PETRUS A CASTRO in Vero-

(a) *Saggi di Medicina Pratic. di P. Paolo Dell' Armi P. I. nelle giunte p. 63.*
(b) *Ib. p. 60.*
(c) *Vid. Vol. II. §. DXV.*

ronensi quadam epidemica constitutione aperte (*a*), aliique non pauci post eum animadverterunt. Larvam autem intermittentis post aliquot accessiones deponere consuevit, & in continuam transit die videlicet quinta, septima, aut nona, quod fere longissimum est. Intermittentis in modum ad undecimam usque diem eam decurrere vidit CAROLUS RICHA (*b*). Simul ac vero continua facta est, suam feritatem mox patefacit, tanto lethaliorem, quanto longior fuit fallacis, & simulatæ periodi continuatio (*). Dum autem intermittentis, aut subintrantis

(a) *L. c. aph.* 2.

(b) *L. c.*

(*) Historiam febris petechialis veræ, quæ primis diebus quotidianam duplicem chinæ chinæ reluctantem mentiebatur, & obliteratis frigore, quo accessiones suas inchoabat, & sudore, quo, ut veræ intermittentes, eas finiebat, continuæ demum factæ vide sis in Opusculo P. IO. VASTAPANI, Medici Taurinensis clarissimi, quod inscribitur *De china china in synochis animadversiones*, *pag.* 86. *hist.* 2. Apud eundem (*pag.* 89. *hist.* 3.) invenies quoque exemplum febris petechialis anomalæ, quæ ab initio tertiana intermittens fuit, quæque cedere visa est chinæ chinæ; sed paullopost sine ullo frigoris, aut horroris antecessu repullulavit continua, sive potius recruduit, & demum peticulas ad cutim protrusit. Notandum tamen est, ambos ejusmodi ægros in Nosocomio, dum peticularis morbus epidemicus erat, decubuisse. Num ex contagioso Nosocomii miasmate anomala ista facies? Non ausim definire. Reliquæ quidem, quæ ibidem extant, historiæ ægrotantium suspicionem non levem injicere videntur, nosocomicam febrim, quæ ut plurimum peticularis est, intermittentibus febribus, si vere tales præexstiterint, ex mora in Nosocomio, & ex contagione supervenire potuisse; quod in primis probabile fuerit, quando febres, quæ intermissionem habebant, cortici peruviano obtemperaverant;

tis speciem refert, maxime cum accessiones a frigore, aut horrore incipiunt, sudoribus vero solvuntur, non modo juvenes medici, verum etiam seniores in vanam spem eriguntur, se posse cortice peruviano eam cito depellere; quod tamen si tentent, numquam assequuntur; non enim ista, etsi intermiserit, corticis subjecta est facultati. Quamquam vero errandi sæpe occasionem præbeat; tamen non ita latet ejus vera indoles, ut detegi attentiori indagine non possit. De ea enim sic scripsit idem Cl. RICHA: *Nec tamen se se ita prorsus abscondere noverat illa unquam, quin aliquam subesse fraudem suspicio, aut metus foret, quidque mali moris, ac re ipsa divinum vel intermissionis, vel remissionis die appareret. Alii namque de immani capitis dolore, alii de ingenti æstu, ac totius corporis lassitudine conquerebantur. Quidam siticulosi aderant, & diu vigiles. Haud paucos gravis sopor, ut vix excitari potuerint, occupaverat, atque horum neminem servatum* (c) *memini*. Ad quæ si animus adve-

tant; nam quæ intermissionem fallacem ostentant, nec vere a fomite intermittentium pendent, vim corticis aspernantur, ut reapse aspernatur febris peticularis, intermittentem, quemadmodum supra exposui, inter initia simulans. Videtur enim tunc Natura iteratis nisibus sed finem non assequentibus, qui tot accessionibus febrilibus respondent, moliri separationem, expulsionemque peticularis miasmatis, quo ad febriles motus concitatur; & prout crebrius, aut rarius irritabilitas ab eo afficitur, crebriores etiam, aut rariores motus istos excitari, verisimile arbitror; donec veneno integre evoluto cessent inæquales imperfectique conatus, & assidua febris orta exanthematicum morbum manifestum faciat. Vid. etiam *epistola altera* CAROLI PINAROLII &c.

(c) *L. c.* §. 21.

advertatur, & præterea peticulæ epidemice oberrent, & lassitudines spontaneæ antecesserint, & ea non defuerint, quæ magnos morbos prænunciare solent, & febris in primis quotidianæ duplicis typum teneat, quæ alioquin rarissima est, nec perfecta, atque indubia integritate potiatur; & accessionum reditus vagus, atque erraticus sit, aut certe non admodum ordinate, & regulariter fiat, sudoresque non remissionem tantum subsequantur, sed totam accessionem comitentur, nec ea absoluta prorsus desinant, nec satis lateritiæ urinæ respondere videantur; jam ab ipso initio cognosci poterit, subdolam febri inesse naturam, neque antidoto americano quidquam fidendum esse.

Plerumque quotidiana continua est. In remissionibus sudor. Interdum sudores perpetui. In fine plerumque utiles. Pro temporum ratione varias formas induit. Qualis hieme, qualis æstate? Qualis ex complicatione saburræ gastricæ.

§. CCCXIX. Sed omnium frequentissimus est quotidianæ continuæ remittentis typus. Plerumque pomeridianis horis cum horrore, interdum sine eo febris exacerbatur. Horrori calor succedit, ægris sæpe molestus, tactui ut plurimum mitis; qui ad matutinum usque tempus perseverat; tunc vero remittitur febrilis æstus undique sudore manante cum symptomatum levamine. Id in primis in nuperrima peticularum constitutione, quam proximo superiore anno 1783 Casali Pistorum observavit auditor olim noster, nunc amicus singularis, & medicus longe felicissimus CAROLUS PINAROLIUS (a), frequen-
B 3 tis-

(a) TARGIONI *Raccolt. d' Opuscoli medico-Pratic.*

tissimum fuit. Quibusdam vero sudores fere perpetui sunt tam initio accessionum, quam augmento, & remissione, profusi, calidi, universales, sed inutiles, & debilitantes, ut in febre Elode, & colliquante esse solent. Id præsertim evenit, ubi cum peticulari morbo miliare etiam venenum complicatur. Sed tum sudores isti transactis aliquot diebus paullatim minuuntur, & sæpe ex toto decedunt. In oppido *Belgiojoso* grassantibus epidemice peticulis nuper sudores hujusmodi visi sunt modo ab initio ad finem morbi usque continuare, modo in principio tantum, raro sub finem; & quamquam alias tunc utiliter erumpere soleant, ibi tamen pene inutiles fuisse (*b*) narrantur. Scire præterea convenit, pro temporum anni, atque aeris variationum ratione, & pro temperamentorum diversitate modo unam, modo aliam formam, & speciem induere. Hiberno tempore, exempli caussa, aut subitis calidi aeris in frigidum mutationibus, aut tempestate frigida, & humida rheumatismi, pleuritidis, catarrhi, rheumatisve similitudinem affectat, ut incautis inflammatoria, catarrhalis, aut rheumatica videri possit. Æstivo vero tempore, & in temperamentis cholericis sæpe sub specie febris biliosæ, aut ardentis, aut colliquantis, sive putridæ decurrit. Prout demum cum cacochylia primarum viarum, aut lumbricis intestina occupantibus conjungitur, *gastricam*, & *verminosam* facile repræsentat, proque tali a plerisque accipitur.

Post

tic. Vol. VIII. Lettere intorno l' epidemia del 1783. *p.* 260.

(b) TROLLIUS *Ibid. p.* 224.

Post febrem quænam symptomata?

§. CCCXX. Protinus vero ac febris accessit, cuncta symptomata, quæ morbum prænunciaverant (§. CCCXV.), graviora fiunt, & quædam alias se se eis adjungunt peculiaria, & plane propria. Appetitus igitur si prius tantum diminutus fuit, jam penitus aboletur; pondus ingens præcordia gravat, suspiria imo de pectore trahuntur. Lassitudo, & virium languor magis corpus opprimit; membra torpore gravius afficiuntur; dolor dorsi, artuumque acerbius torquet, tantusque is interdum est, ut ægri uno loco diu conquiescere nequeant, sed huc illuc jactentur. Assidua communiter vigilia eos exercet, ac, si umquam somnus obrepat, brevissimus is est, turbulentus, spectrisque interruptus, nec quicquam reficit. Nonnullis vero etiam inter initia coma accedit, idque toto fere morbi curriculo perseverat. In aliis vigiliæ, & sopores per vices alternatim se se excipiunt. In primis autem caput circa frontem, & sinciput acutius, atrociusque dolet, & fervet; aut saltem grave admodum est. Quibus acutius dolet, & fervet, sæpe cum pulsationis sensu, & carotidum, temporaliumque arteriarum manifestiori, quam in carpis, micatu conjungitur. In aliis vero, licet caput acriter doleat, temporales, carotidesque eodem, quo in carpis pulsu subsiliunt, id est parvo, debili, non magnopere crebro, cujusmodi fuit in oppido *Belgiojoso*, TROLLIO viro docto, & exercitatissimo (*a*) testante. In aliis vero punctionibus vagis, atque erraticis tantummodo pertunditur; sed quocumque modo i-

(a) *Lettere intorno l'epidemia del* 1783. Vid. *Raccolta d'Opuscoli Medico-Pratici Vol. VIII. p.* 240.

psum se habeat, fere cum dolorifica musculorum cervicis tensione connectitur. In omnibus, quos anno proxime elapso curavit JO. BAPTISTA CAMBIERIUS, solers, & perspicax homo, dolor capitis fuit acutissimus, & assiduus (*b*). Dolori capitis adjungitur aurium susurrus, ac tinnitus, & quidam mentis stupor. Facies plerisque tumet, pleniorque est, imo intense rubet; qui rubor, nisi a principio adfuit, progressu saltem, & speciatim post peticularum eruptionem certe supervenit, perstatque ad morbi usque inclinationem, videturque erysipelatosus. At is facile in plumbeum, & tetrum colorem mutatur, ubi malum in deterius vergit. Oculi item sanguine suffunduntur, ardent, dolentque ad radices, lucis prope impatientes. In multis sitis intenditur, etsi lingua humida, & rubra apparet; in aliis nulla bibendi cupiditas est, tum etiam, cum lingua arida, scabra, & aphthosa cernitur; quod universim in nupera epidemica peticulari febre (*c*) observatum est. Calor plerumque interior molestus, exterior mitis esse solet; in quibusdam etiam tactui acer, & pungens (*d*), talisque præsertim in accessionum augmento, aut in gravioribus accessionibus deprehenditur. Quandoque tamen exterior cutis adeo temperata videtur, ut ad tactum fere subfrigida persentiatur. Nec desunt leves mentis aberrationes, potissimum nocturno tempore, ubi febrilis vis corpus vehementius exagitat. Sæpe potus ab ægris respuitur, quia ab eo ponderis molestia circa epigastrium increscit. Respiratio plerumque inæqualis est, interdum frequens, laboriosa, &

(b) *Ibid. p.* 284.
(c) TROLLIUS *ib. p.* 223.
(d) CAROL. PINAROLIUS *ibid. p.* 263.

& suspiriis interrupta, non tamen calida, ut in peripneumonicis. Interdum dolor lateris eam comitatur, a quo neque tussis, neque sputum cruentum semper abest; sed is sæpe a spasmis proficiscitur, nec a phlegmone originem ducit. Hinc vel sponte cito evanescit, vel unica sanguinis missione discutitur. Hoc non infrequens symptoma fuit *Frascaroli* in *Laumello*, ut ex epistola MAURI ANGIOLINII medici probatissimi (e), & auditoris olim nostri accepimus. Quoniam vero sæpenumero cum peticulari morbo cacochylia gastrica, & verminosa conjungitur; quando id incidit, lingua muco albo, aut flavo sordescit, os amarum, nausea, vomitus biliosi, dolor epigastrii, interdum singultus, flatus assidui, & crebri borborygmi ægros fatigant. Similia patiebantur anno proxime elapso *Casali Pistorum*, simulque siti ardentissima cum oris, & faucium mucoso velamento, modo albo, modo flavo, & cephalalgia atroci cruciabantur miseri illi ægrotantes (f).

Quales pulsus? Alvus modo clausa, modo fluens. Sanguis qualis?

§. CCCXXI. Pulsuum magna varietas est. Universim parvi, debiles, humiles, molles, inæquales, parumque crebri, aut celeres reperiuntur; talesque toto morbi curriculo perseverant. In quibusdam attolluntur, expanduntur que circa augmentum; in aliis augmento, & statu rarescunt ut sanis (a), sed obscuri, & humiles. Initio cujusque accessionis

(e) *Ibid. p.* 290.
(f) PINAROL. *ibid.* 260.
(a) RAMAZZ. *Dissert. de Constitut. ann.* 1692. 93. 94.

nis deprimuntur, & accelerantur; in incremento vero elatiores, validioresque non nihil plerumque fiunt, sed sine ea vi, & duritie, quæ in morbis inflammatoriis vulgo invenitur. Quandoque validi, magni, frequentes, durique ab initio usque ad finem occurrunt. Id speciatim in quibusdam anni constitutionibus, temperamentis sanguineis, robustisque corporibus evenit; sive hoc a diathesi phlogistica, sive ab acri quodam principio dependeat, quo vires vitæ exstimulentur. Interdum tales ab initio solum se exhibent; verum post primos dies, aut post sanguinis missionem languidi, parvi, humiles, tremuli, inæquales evadunt, neque validius emicant, ordinarioremque rhythmum adipiscuntur, nisi morbo ad inclinationem tendente. Alvus plerumque adstricta est; non nunquam laxatur, tenuibus, acribus, fœtidisque egestionibus, quo modo virent, modo subrubent, modo flavent, modo nigricant, & cum iis sæpe magna lumbricorum vis dejicitur; quod maxime usu venit, ubi gastrica colluvies morbum comitatur, aut fovet. Interdum dejectiones vidi cinereas, interdum biliosas, aut serosas, & fœtidas cum frequenti & molesto egerendi desiderio; quo casu non deerant borborygmi, ventrisque dolores. In aliquibus alvus naturalem modum, atque ordinem tenet, nec quidquam a consuetudine recedit. In aliis tanta est ad liquationem propensio, ut medicamento vel lenissimo ingens ventris profluvium excitetur magno ægri detrimento. Sanguis initio e vena missus plerumque naturali colore, & crasi præditus apparet; interdum rutilus, & seri expers; interdum pellicula flava, mucosaque obtectus, crassamento interim laxo, & vix cohærente; serosa vero parte subflava, aut virente; sæpenumero, præsertim in perniciosiori genere, nigricans,

cans, acer, facile diffluens; secundo missus, tenuis, solutus, magna seri lutei copia innatans, vix concrescens, citoque corrumpi, & colliquari solitus est. In Mutinensi annorum 1692. 93. 94. constitutione tam e vena missus, quam cucurbitulis, aut hirudinibus detractus, aut e naribus sponte profusus generatim bonæ notæ videbatur, sed rutilus valde, & rubicundus. Nec quisquam repertus est, cujuscunque temperamenti, aut habitus esset, in quo detractus sanguis phlogisticum gluten, crustamque pleuriticam (*b*) haberet. Nec dissimili fuit observatio Cl. Richae in constitutione illa Taurinensi alias memorata; nam sanguis in omnibus ad liquescendum, putrescendumque (*c*) paratissimus erat. Non tamen desunt exempla sanguinis vere phlogistici in hujusmodi morbo non modo inter initia, verum etiem progressu, imo ad diem usque duodecimam, & ultra, deprehensi (*d*); quamquam eo jam adulto, & longius producto qui prius tenax, & firmiter cohærens visus erat, facile diffluere, & liquari consuescat. Nec tum rarum est animam fœtere, sudores, cutaneamque exspirationem, nec non excrementa quæcumque putridum nidorem exhalare. Contra interdum sanguis qui primo emittitur, rutilus non modo, sed etiam solutus apparet; secundo vero, aut tertio detractus sæpe firmiorem, phlogisticamque diathesim exhibere (*e*) deprehensus est.

Eru-

(b) *L. c.*
(c) *L. c.*
(d) DALL'ARMI *sagg. di Medicin. Prat. P. I. nelle giunte Constit. epid. del* 1759., *e* 60. *p.* 71. HASENOHRL *Hist. febr. petechial. ann.* 1757. 1758. 1759. *in Wasserbergii Fasciculo primo oper. minor. medic. & Dissert. pag.* 277. HAEN. *Rat. med. Part.* 4. *cap.* 6.
(e) HASENOHRL *ibid.*

Eruptio, sive secundum stadium.

§. CCCXXII. Fereque id est, ut descripsi, morbi primum stadium, quod cum omnibus suis symptomatibus ad peticularum usque producitur eruptionem, a qua alterum inchoatur. Die autem, aut nocte, quæ eam præcedit, cuncta symptomata exacerbari solent, in primis anxietas, inquies, respirationis difficultas, febris, & pulsus interdum fit subdurus, & contractus, & si prius non erant, se manifestant manuum tremores, tendinum subsultus, mentis aberrationes, aliaque ejusmodi. Interdum singultus, aut vomituritio antecedit (a). Erumpunt deinde peticulæ, nempe intra quartum, & septimum diem, quod maxime regulare, & commune est (*). Interdum tamen visæ sunt erumpere multo citius, videlicet vel ante ipsius febris accessum, quod supra

(a) STORCK. *ann. med.* 1. *mens. sept.* 1758. *p.* 29. & *Decemb. p.* 42.

(*) Qui peticulas epidemicas descripserunt, ad unum omnes nobiscum consentiunt. Sed in primis consulantur descriptiones maxime similes, ut e natura ipsa petitæ, FRACASTORII (l. c.), PETRI A CASTRO (l.c.), OCTAVIANI ROBORETI (l. c.), BERNARDINI RAMAZZINII (l. c.), CAROLI RICHÆ (l. c.), LEOPOLDI TROGHERII (*Dall' Arm. sagg. di Med. Prat. P. I. p.* 20., & 28.) ANONYMI qui peticularum anni 1764. historiam conscripsit (*ib. pag.* 15.) & TARGIONII TOZZETTII (*Relazione delle febri ec, del* 1767. *pag.* 89.) & , ut quam plurimos alios omittam, TROLLII, PINAROLII, CAMBIERII, ANGIOLINII, PIZZORNII nuperrimorum observatorum, (*Targion. Raccolt. d' opusc. med. prat. Vol. VIII.*) ex nostratibus; quibus addi velim pro multis eas, quas HASENHORLIUS (*Hist. med. febr. petech.*) & STORCKIUS (*Ann. med.* 1. & 2.) nobis reliquerunt.

supra notavi, vel primo, aut altero a febris invasione die; interdum contra multo serius, nono nimirum, undecimo, vel decimo quarto; sed id tantum evenit in difficiliori, longiorique morbo, atque anomalo. Plerumque apparent in collo, pectore, dorso, brachiis, cruribus, locis scilicet cordi propioribus, aut qua insigniora vasa decurrunt. Quando vero eruptio recte, & ex naturæ instituto procedit, quasvis partes successive occupat ad imos pedes usque, peticulis, quæ prius prodierunt, sensim evanescentibus, & succedentibus aliis in iis lociis, in quibus nullæ antea eruperant (*b*). Nec omnino, nec semper faciem intactam relinquunt. Bis tantum in suis ægris eas in natibus, & cruribus obortas nuper offendit PINAROLIUS (*c*). In puerperis femora primum, nates, inguina, abdomenque, dein pectus, & brachia eis occupari, ordine prope inverso, quam in aliis fieri solet, auctor est SAGARIUS (*d*). Interdum latent sub epidermide vix conspicuæ, perque eam tantummodo transversim, & intenta oculorum acie spectatæ translucent; quo sæpe factum puto, ut eas abfuisse, ubi tamen erant, interdum non nulli minus considerate scripserint. Imo interdum in conspectum non veniunt, nisi cucurbitulis alicubi admotis, ut extrorsum avocentur. Qua enim cutis per cucurbitulas intumuit, & rarefacta est, ibi sæpe dumtaxat apparent. Postremo non nunquam modo prodeunt, modo subeunt, atque evanescunt, sicque pluries redeunt, deceduntque, malo plerumque omine.

Va-

(b) RAMAZZIN. *l. c.* §. 19. & RICHA *l. c.* §. 21.

(c) *L. c. p.* 261.

(d) *L. c. cl.* x. *ord.* 1. *gen.* 4. *spec.* 4.

Variant magnitudine & colore. Quomodo a pulicum morsibus distinguantur. Majoribus minores interspersæ. Quæ discretæ, quæ confluentes, quæ circumscriptæ diffusæ sint:

§. CCCXXIII. Ut vero magnitudine variant peticulæ, modo punctula minuta, modo pulicum morsus, modo lenticulas, modo majores etiam maculas adæquantes; sic colore plurimum differunt. Rubræ tamen, aut puniceæ utplurimum sunt, interdum violaceæ, aut lividæ, aut flavæ, aut fuscæ, aut pallidæ; interdum etiam, quod rarius omnino est, nigræ. Dixi, peticulas sæpe pulicum morsibus esse similes; a quibus tamen facile discernuntur; quod in centro non habeant saturatius ictus, sive punctionis vestigium, quod indelebile sane est; etiamsi comprimatur, aut confricetur, dum tamen reliquum maculæ a morsu pulicari relictæ pressione evanescere, aut albicare solet. Quo à peticulis satis discriminantur; nam hæ nec pressu, nec alia ratione quidquam mutantur. Quod si dubium adhuc videatur, peticularesne maculæ, an pulicares sint; fricandas esse farina fabarum aceto subacta jubent complures; pulicares enim illico hujusmodi artificio discuti, & dissipari ajunt. Quando autem peticularum eruptio tanta est, ut universa fere cutis iis obsita appareat; sæpe inter eas non nullæ multo minores, quæ aciculæ quodammodo ictum repræsentant, sparsæ cernuntur. Fereque distinctæ, ac *discretæ* esse consueverunt. Interdum tamen *confluunt*, & una coalescentes maculas quasdam majores formant. Si perfectum circulum efficiant, *circumscriptæ* vocantur; sin contra diffluant, & quodammodo extra vagentur, *diffusæ*.

Dif-

Differunt a reliquis exanthematis. Pulicares & culicares maculæ distinguendæ. Quale discrimen inter primarias, & secundarias? Signa alia primariis propria. Contraria in secundariis. Sedes peticularum.

§. CCCXXIV. Differunt demum peticulæ ab aliis exanthematicis papulis, præsertim miliaribus, urticatis, & morbillosis, quod nec cutis superficiem excedunt, nec exasperant, nec pruriunt, nec dolent, nec ulcerantur, nec in squamas abeunt, sed paullatim resolvuntur. Quamobrem minime acquiescimus PETRO A CASTRO, qui vix discrimen ullum ponit inter maculas *peticulares*, sive ut ipse vocat, *pulicares*, & papulas *culicares*, culicum nempe morsibus similes (*a*); nam in his postremis & elatio aliqua, cui apud quosdam Italos vulgo *Tacche* nomen est, & vesiculæ quædam, sive pustulæ exiguæ, tam rubræ, quam albæ, quas hodie *miliares* nominant, non oculis dumtaxat, sed tactu etiam deprehenduntur. Discrimen etiam aliquod inter peticulas *primarias* & *secundarias* intercedere animadvertit Cl. LE ROI (*b*), idque in coloris differentia consistere; illas quippe colore dilute rubro, ac roseo donari, & potissimum in lumbis, & cruribus confertim prodire solitas; has contra purpureas plerumque, & vini saturate rubri colorem habentes, quandoque etiam fuscas, aut nigras, numeroque pauciores, rarioresque. Verum illud etiam de primariis, ut alias scripsimus, probe tenendum est, quod mature erumpunt, & quando epidemice discurrunt, non modo in omnibus eodem morbo ægrotantibus efflorescunt, sed

(a) L. c. sect. 1. aphor. VII.
(b) L. c.

sed cum aliis etiam morbis, quos intercurrentes vocant, (nam hi non semper tum omnino absunt; aut silent, ut perperam non nulli contendunt) persæpe complicantur: dum contra *secundariæ* serius, ac plerumque circa statum, aut versus finem morbi solum prodeunt, nec in omnibus ægrotis, sed in iis tantummodo, quorum sanguis ita depravatus est, ut ferme putrefiat, gangrænulasque sparsim in cute progignat; aut regimine, & medicamentis calidioribus præpostere, & vehementer concitatus, æstuansque in cutanea spatia se se effuderit, non naturæ providentia se se a noxio miasmate liberare nitentis, & ut ita dicam, despumantis. Hinc differre primarias a secundariis ex eo etiam dixerim, quod illæ a peculiari, & venenato miasmate originem ducant, hæ a depravata per morbi vim sanguinis crasi, aut ab ejus concitatiori auctiorique motu, aut a regimine demum calefaciente. De sede autem peticularum nequaquam possumus acquiescere DIEMERBROECKIO (*c*), etsi ad anatomen provocanti; nec aliis magnis viris cum eodem sentientibus, dum opinantur, eam in interioribus partibus, puta adipe, carnibus, & periostio locandam esse, quasi conum efficerent, cujus basis profunde ad ossa usque sita esset, apex vero ad cutem terminaretur. Id quidem de vibicibus, aliisque gangrænosis maculis, quæ in peste defunctis conspici solent, affirmari fortasse posse, ultro largimur: non vero de morbo peticulari, in quo peticulæ, nisi cum gangræna interiori concurrant, non certe infra cutim unquam descendunt (*). Quidquid enim eas efficit, minimis, ac distinctis loculis sub epidermide continetur:

Eru-

(c) *De Peste l. IV. Hist. XXXII.*

(*) Maculæ gangrænosæ, & vibices, sugillationesque

Eruptionis effecta in benignis. Confirmantur observationibus aliorum. Peticulis superveniunt quandoque miliaria. Peticulæ mediæ naturæ.

§. CCCXXV. Post peticularum autem eruptionem, si hæ benignæ (§. CCCXIV.) sint, febris aliquantum defervescit, ac minuitur; anxietas, respirationisque difficultas, aut inæqualitas cessat; singultus, & vomendi nisus, si qui sunt, non a saburra gastrica, sed a sola irritatione nervorum profluentes, conquiescunt; pulsus elevantur, & validiores evadunt; aliaque symptomata mitigantur. Ad minimum certe artuum, dorsique dolores ita sedantur, ut ægri minus queruli, & ferme ab iis liberi (*a*) videantur. Salubrem macularum eruptionem, quibus large ea fiebat, notavit anno 1518. FRACASTORIUS, & contra, quibus raræ, & sparsæ erumpebant, aut, ubi erupissent, delitescebant (*a**). RAMAZZINIUS cum omnium symptomatum levamine eruptionem exstitisse, quando sensim per universum corpus sese protulit, (*b*) in supra allegata dissertatione testatur. In constitutione epidemica, quæ Faventiæ ann. 1759 & 60 a nobis observata est, quando ma-

que fuisse videntur, quas scalpello sectas humorem *extravasatum* fudisse, aut ad *totam cutis substantiam*, aut ad pinguedinem, imo *ad musculos usque* penetrasse coni instar Diemerbroeckiani, narrat STOLLIUS, *Rat. medend. P. I. sect. cadav.* 8. *p.* 199. 200. Non tamen negandum est, interiora etiam viscera maculis peticularibus interdum consperfa a profectoribus reperta esse, ut constat ex fidis observationibus; sed tunc nullam habent cum exterioribus communicationem.

(a) TROLLIUS *l. c.*

(a*) *De morb. contag. l. 2. cap. 7.*

(b) *L. c.*

maculæ peticulares erumpebant multæ, latæ, rubro saturatiore colore præditæ, & toto corpore diffusæ, morbum quam maxime (c) levabant. STORCKIUS etiam quando peticulas vidit quarto die paucas primum erumpere in collo, pectore, ac cordis scrobiculo, deinde post novam anxietatem die septimo copiosas ad totum corpus extendi; tunc symptomata gravia *vix non semper* evanuisse, vel saltem longe minus periculosa facta esse, asseverat (*d*). Idemque vir experientissimus alio loco refert, quando die tertio pauca stigmata, quarto vero copiosiora cum levamine, & denuo septimo alia prodierunt, ægros præclare relevatos (*e*) fuisse; rursusque, ubi die sexto quædam peticulæ, septimo plures exierunt, bonam crisim undecimo (*f*) contigisse. Similia prorsus de benignis habet HASENÖHRLIUS (g), ut postea opportunius recensebitur. Accidit interdum, ut post peticularum eruptionem ad aliquot dies pacatiora omnia quidem videantur, sed quasi repente iterum febris ingravescat; pectoris anxietas redeat, mens perturbetur, somnusque exulet; quæ demum omnia die nona, undecima, aut decima quarta, aut decima septima efflorescentibus exanthematis miliaribus rursus sedantur, & morbus sæpe ista excretione ad judicationem perducitur. Id nuperrime *Belgiojosi*, & *Stratellæ* non paucis obvénit (*h*). Singultum, qui pertinaciter post peticularum eruptio-

(c) DALL'ARMI *sagg. di med. pratic. l. c.*
(d) *Ann. med. I. mens. Aug.* 1758.
(e) *Ann. med. I. mens. Mart.* 1759. *pag.* 63. *edit. Amstelodam.*
(f) *Ibid.*
(g) *L. c. cap.* 2.
(h) TROLLIUS *l. c.* & SELICORN. *ib.*

ptionem ad decimam quartam usque protractus fuit, copiosissimis miliaribus pustulis demum prodeuntibus sublatum memorat STORCKIUS (*i*). Interdum quoque etsi aliqua symptomata peticularum apparitione mitescant, pulsus tamen non resurgunt, sed humiles, debiles, parvi, uti antea, manent, subsultus tendinum invalescunt, delirium post diem septimam fit manifestius, aut audacius, vel ejus loco sopor accedit; ex quibus medium quoddam inter benignas, & malignas genus emanat ancipitis plane eventus, ut recte advertit (*l*) TROLLIUS.

Eruptio in malignis non levat morbum. Symptomata in malignis post eruptionem. Fracastorii observatio. Si cito diffugiant peticulæ, quid?

§. CCCXXVI. Si vero peticulæ ejus generis sint, quas malignas (§. CCCXIV.) diximus, facta earum eruptione tantum abest, ut levamen afferant, ut potius, quemadmodum in variolis malignis contingit, omnia exacerbentur, excepta respirationis functione, quæ, nisi morbus lethalis omnino fuerit, plerumque liberior, & æqualior, quam antea, redditur. Ceterum febris intenditur; pulsus magis, magisque deprimuntur, inæquales fiunt, interdum intermittentes, quandoque rariores, tardioresque, quam naturæ eorum conveniat; manus tremunt, musculi crebro motu subsultant, & convelluntur, tendines sæpe resiliunt; mens aberrare incipit, aut si jam antea aberrabat, manifestius desipit, ac furit; rubent oculi, & lacrymas subinde effundunt; fauces dolent, rubore interdum erysipelatode suffusæ, interdum ve-

C 2 ra

(i) *L. c. mens. Septemb.* 1758. *p.* 29.
(l) *L. c.*

ta angina, quæ deglutitionem lædit, aut spiritum elidit, correptæ; lingua, quæ prius humida, mollis, & rubra erat, illico, aut brevi albicat, aut flavescit, deinde nigricat, & desiccatur, nisi jam a principio aruerit; scabra fit, atque in sulcos finditur, aphthis sæpe, quæ nec labiis parcunt, obsita; oris halitus putet; dentes in primis, & labia sordibus, interdum nigricantibus, scatent; sopor delirio adjungitur, nunc brevis, & transitorius, quem rursus excipit pervigilium, phrenitis, & convulsio; nunc permanens, & diutinus, cum stupore, insensibilitate, & plena ejus status, in quo versantur ægrotantes, ignoratione. Illud autem fere commune, ac perpetuum est, jamque a FRACASTORIO (*a*) animadversum; quod ægri supini jacent ob virium summum languorem (*), anxii, solliciti, animove dejecti, & mortem, omni spe amissa, expectantes, aut præter rationem securi, & se bene valere putantes. Multoque magis omnia in pejus ruunt, si peticulæ, quod RAMAZZINIUS (*b*) in constitutione illa mutinensi observavit, simul ac eruperint, continuo diffugiant; tunc enim vires omnino prosternebantur, pulsus, ut in asphyxia, prorsus deficiebant, corpus universum algebat, urinæ secretio intercipiebatur, morte paullo post insequente.

Re-

(a) *L. c.*

(*) COYTTARUS animadvertit, quosdam jam peticulis refertos, tectosque incedere etiamnum rectos; alios nec stare, nec incedere posse, nec tamen in lectulo manere quietos, sed jactari assidue; & si lecto se continere velint, majori incendio exardere. Hinc sibi ipsos videri minus pati, si sellæ insideant, aut deambulent.

(b) *Diss. cit.*

Recensentur alia symptomata. Quaedam de tumore ventris tympanitico. Potus aversatio. Spuria hydrophobia.

§. CCCXXVII. Ad hæc accedit pedetentim surditas, & aliquando etiam tussis modo sicca, modo humida, ac deinde non nullis pectus opprimitur cum respiratione rara, magna, inæquali, aut crebra, brevi, & suspiriosa. Quæ periculi plena res est. Quandoque tamen cum capitis subito levamine pectus prægravari vidi, & vicissim pectoris oppressionem desinere, succedente abdominis tumore, ac tensione (*a*) interdum ad pressionem indolente, interdum doloris experte; sic ut a superioribus ventribus ad infimum paullatim transferri morbi vis videretur. Similem observationem reperio apud SARCONIUM in constitutione epidemica anni 1764, quæ Neapoli grassata est. Anno superiore hæc tympanitica, & resonans ventris inflatio morbo jam ad statum provecto fere omnibus peticulis laborantibus communis fuit; & quia cum cacochylia gastrica plerumque peticulæ complicabantur, idcirco a retentis putridis sordibus proficisci vulgo credebatur. Verum iis etiam, quibus pluries alvus ducta fuerat, aut sponte satis fluebat, ubertimque urina ipsa excernebatur, symptoma ejusmodi superveniebat (*b*). An tum a spasmis aër in intestinis retentus rarefactusque abdomen attollebat? Plerumque tamen eodem tempore quo venter tendi incipiebat, urinæ excretio imminui (*c*) visa est. Omnibus quidem magna aëris vis intestina replebat; quam interdum aut alvus ad-

(a) DALL' ARMI *sagg. di med. prat.* l. c.
(b) TROLL. l. c.
(c) *Id. ib.*

stricta, aut recrementa fæcum congesta, & putrescentia procreabant, ut ex Frambaglianis observationibus (*d*) colligi licet. In oppido *Belgiojoso* non ante apparuit istud abdominis phænomenon, quam Majus mensis calorem atmosphæricum adauxerit, solidas partes laxarit, & fluidas ad putrescendum procliviores reddiderit. Sitim abesse quandoque, etsi fauces atque os arescant, supra (§. CCCXX.) jam posuimus, quod sane facultatis sentientis vitio tribuendum videtur. In hoc vero stadio, etsi sitis ingens sit cum linguæ ariditate, atque asperitudine, sæpe tamen omnem potum, quia ex eo quam maxime ventriculus turbatur, ægri aversantur, & si ad bibendum quodammodo aut vi, aut suasione adigantur, potum illico vomitu rejiciunt. Id generatim anno superiore, ubicunque peticulæ grassabantur (*e*), observatum est, sed multo manifestius & familiarius olim omnibus, qui peticulis corripiebantur, fuit apud Faventinos anno 1759. & 60., sic ut hydrophobos eos (*) dixisses. Tanta erat ven-

(d) TARGION. *Raccolt. d' opusc. med. Pratic.* T. *VIII.*

(e) *Ibid.*

(*) Hydrophobiam non semper a venenato, ac rabido morsu induci, exploratissimum est. Ventriculi inflammationi succedentem, & multis phlebotomiis curatam hydrophobiam referunt acta Academiæ Edimburgensis, *T. I. artic.* 29. Hydrophobiæ spontaneæ duo exempla adducit TRONCHINIUS; *De colic. Picton. cap. XVI. obs.* 1. & 2. *p.* 49. Alia exempla vid. *in Ephem. N. C. cent. III. obs.* 50. *Comm. Norimb.* 1740. *hebd.* 36. *n.* 1. *ann.* 1743. *hebd.* 5. *n.* 2. *apud* SANCHEZ *opp. T. I. p.* 375. DOM. BROGIAN. *De venen. anim. p.* 105. *Journal de medec.* 1757. *Fevr.* & *Juin.* 1767. *Nov.* SWIET. T. IV. §. 1130. Digna quoque quæ memoretur, est historia hydro-

ventriculi ad spasmum proclivitas, ut potulentorum attactu convellerentur; & quidquid potatum esset, reflueret.

Augmentum, & status, qualis fuit anno superiore.

§. CCCXXVIII. Augmentum & statum morbi post eruptionem, a qua omnia ingravescunt, ut monui, in malignis, anno proxime præterito in Casali Pistorum hæc indicabant: frigus aut horror; quibus vespertinæ accessiones recurrebant; prorsus evanescebat; periodus omnis obscurabatur, & licet vespere pulsus præ matutinis horis multo frequentiores fierent, tamen distincta illa accessionum, & remissionum vicissitudo, quæ antea insignis erat, plurimum deficiebat. Nec mirum, cum sæpe in hisce morbis febrem circa augmentum, & statum viderim amissa omni periodo continentem, & assiduam fieri; imo interdum ita pulsum ex celeri, & frequenti rarum, & tardum evadere, ut omnem febrilem motum, si ad pulsum respicias, periisse crederes. Vigiliæ præterea, ut ad descriptionem inchoatam revertar, erant longiores, somni brevissimi, turbulenti, laboriosi, non levantes, e quibus ægri expergiscebantur territi, & deliri; venter intumescebat cum urinæ fere totius suppressione; respiratione aliquantum læsa, difficili, ac dolorifica deglutitione; levi phlogosi faucium, & quandoque

 aphthis

drophobiæ ex convulsione ortæ elegantissime scripta; & typis edita a JO. BAPTISTA FALETO medico plane docto; & apud Urbinates medicinam primo loco felicissime exercente. Vid. ejus epistola: *De raro morbo hysterico*, in *Diario medico* PETRI ORTESCHI, T. V. Frequens etiam fuit hydrophobiæ quædam species in febri epidemica ann. 1764. à MICHAELE SARCONIO descripta.

aphthis comitata; oculis pulverulentis, & languidis, interdum rubris, interdum attonitis, & immobilibus; decubitu supino; stupore; veterno; tendinum subsultibus; ore hiante; subflavo faciei colore; susurru aurium, ac surditate (*a*).

Stadii hujus duratio. Mortis frequentiores caussæ. Sectiones cadaverum. Cita cadaverum corruptio.

§. CCCXXIX. Quò in statu morbum nunc ad septimam; nunc ad decimam quartam, nunc ultrà produci, scribit FRACASTORIUS. In Faventina, quam pluries memoravi, constitutione cum hisce symptomatis, aut saltem eorum plurimis continuabat ad nonam usque, ad undecimam, decimam quartam, aut decimam septimam diem. Demum gravius affectis superveniebant totius corporis convulsiones, spasmus cynicus, risus sardonicus, aphonia, & postremo mors, quæ plerumque sub finem secundæ hebdomadæ, aut circa medium tertiæ contingebat. HOFFMANNUS (*a*) eorum complures, qui pereunt, ex gangrænosa ventriculi, intestinorum, aliorumque viscerum inflammatione, aut phrenitide, aut anginosis aphthis fauces, œsophagum, laringemve depascentibus e medio tolli existimat. Sæpè meninges fuscæ, eorum vasa ampla, & sanguine nigro turgentia, cortex cerebri sublividus; ventriculus, & intestina tumida, dura, nigricantia, pancreas, hepar, mensenterium mole aucta inveniuntur (*b*). Quibus singultus lethum attulit, sæpe his veni-

(a) PINAROLIUS *l. c.*

(a) *L. c. cap. XI.* §. *V.*

(b) DALL' ARMI *Sagg. di medic. prat. P. I. p.* 19.

ventriculus maculis nigris scatebat (c). In aliis varicosæ in meningibus venæ, pulmo gangræna, & sphacelo corruptus, sanguis in cordis caveis niger, & solutus (d). Nec aliquando desunt apostemata, sive abscessus cerebri, aliorumque interiorum pectoris, aut abdominis viscerum. Sæpissime tamen nulla visibilis uspiam labes offenditur, quæ pro mortis caussa haberi possit. Tunc certe cerebrum, nervosque dumtaxat, aut cordis arteriarumque irritabilitatem a venenato, subtili, ignotoque principio affectam fuisse, verisimillimum videtur. Exterior cadaverum facies plerumque maculis latis, multiformibus, violaceis, lividis, nigris hinc illinc deturpata apparet. Tanta autem est eorum ad putrescendum proclivitas, ut intra brevissimum spatium corrumpantur, & terterrimum fœtorem exhalent. Cl. RAMAZZINIUS (e) obstupescebat, quod cadavera ex hoc morbo defunctorum, succosa, non emaciata, vultuque pleno apparerent.

In benigniore morbo remissio. Finis morbi.

§. CCCXXX. At morbo minus lethifero, & benigniore existente, viribusque naturæ, aut artis superabili versus nonam, undecimam, aut decimam quartam symptomata diminuuntur, caput sublevatur, mens resipiscit, subsultus tendinum sedantur, respiratio ad naturalem facilitatem restituitur; si qua pulmonibus insidet pituita, concoquitur, & excreatur; febris de die in diem decrescit; pulsus æquabiliores, pacatiores, elatioresque evadunt; oculi, & facies pristinum nitorem, hilaritatemque præ-

(c) RAMAZZIN. *l. c.* §. 22.
(d) TROGHER apud DALL' ARMI *l. c. p.* 25.
(e) RAMAZZ. *l. c.*

præseferunt. Urinæ, quæ prius erant crudæ, aut parcæ, aut colore saturæ, turbidæ, & lateritiæ, aut naturalibus similes, & coctionem fallaciter mentientes, paullatim clarescunt, uberiusque fluunt, plerumque quidem sine hypostasi, interdum cum sedimento crasso, albo, gravi, & tales ad aliquot dies, etiam finita febri, emittuntur. Alvus utplurimum laxatur, multis ejectis biliosis, concoctis, fœtidis, multisque simul flatibus descendentibus. Hinc abdomen, si prius tendebatur, ac tumidum erat, subsidit & complanatur. Si vero jam alvus fluebat, ut sæpe incidit, ubi saburra primæ viæ scatent, aut acres humores ad intestina undique confluunt; dejectiones quidem biliosæ, flavæ, liquidæ permanent, sed e tenuibus, atque aquosis, fœtentissimisque fiunt pultaceæ, densiores, magis coactæ, minus olentes, & minus crebræ, talesque ad aliquot dies subeunt, donec colorem naturalem, pristinamque firmitatem acquirant. Interdum cum iis vermes egeruntur; ac sudor accedit universalis calidus, æqualis, levans, sicque morbus lente, & prospere sub finem secundæ, aut tertiæ, aut quartæ, quod tamen rarissimum, longissimumque est, hebdomadæ absolvitur, quæ durationis varietas sæpe pendet a majori, vel minori cacochyliæ apparatu, quocum complicatur, sic ut interdum ex hac caussa, & complicatione ad triginta, aut quadraginta dies, sive ad quinque, aut sex hebdomadas protrahi possit. Sed frequentissima, communissimaque duratio a decimo quarto ad vigesimum primum diem circumscribi solet.

Lisis. Solutio per peticulas: Quando solæ peticulæ non judicant.

§. CCCXXXI. In non paucis insensibili resolutione

ne tantum terminatur malum, & pedetentim, ac quasi clanculum evanescit. Sic nonnulli apud Chartusiam Ticinensem, & Belgiojosi, alibique convaluerunt (*a*). TROLLIUS nunquam perfectam, & ne imperfectam quidem crisim ullam (*b*) vidit. RAMAZZINIUS quoque, vir plane fide dignissimus, testatur sola peticularum per totum corpus ad pedes usque eruptione, & lenta earum decessione sine ulla alia excretione agricolas (*c*) mutinenses sanatos esse. Negat ROBORETUS solas peticulas suffecisse ad morbi solutionem, nisi urinæ copia, aut sudor, aut alvi fluxus accederet (*d*). Verum in illa constitutione nimis cito peticulæ evanescebant; nam vix tres, aut quatuor dies, ut ipse fatetur, exstabant, cum certum, perspectumque sit, ad minimum septem octoque dies, ut morbum absolvant, exstare eas oportere: nec benignæ, & puræ, sed complicatæ, & malignæ, quod advertatur velim, erant. Casali Pistorum sudor universalis ad duos dies productus in quibusdam morbum solvit. In plerisque dejectionibus alvi, & urina uberiore sedimentum farinosum habente opus fuit. Ibi enim, uti etiam in Iriensi urbe, peticulæ cum biliosa, & gastrica cacochylia conjungebantur (*e*). Nemo vero sola urinarum copia restitui ibi visus (*f*) est.

Can-

(a) CAMBIERIUS, & TROLLIUS l. c.
(b) *Ibid.*
(c) *Diss. cit.* §. *XXV.*
(d) *L. c.*
(e) PINAROLIUS, & FRAMBAGLIA *l. c.*
(f) PINAROLIUS *l. c.*

Gangrænæ exteriores per diadochem. Quænam utiles, quænam noxiæ?

§. CCCXXXII. Quandoque ut aliis morbis acutis ac febribus mali moris, sic peticulis superveniunt exterioribus in partibus necroses, & gangrænæ. Quoniam vero circa os sacrum, & nates frequentius apparent; plerique eas repetunt a longa, & supina corporis in lecto cubatione, qua diu compressæ partes vitali humorum circuitu priventur; aut ab urina inscio ægro reddita, qua illæ partes madescant, & macerentur. Verum non ita faciles ex hisce duabus caussis eas oriri crediderim; quod in aliis morbis multo etiam diuturnior in dorsum cubatus, atque urina præter voluntatem emissa vix unquam ejusmodi effectum pariunt. Verosimilius mihi videtur, eam ipsam caussam, quæ interioribus visceribus gangrænam inducit, ut cadaverum sectione compertum esse dixi, extrorsum translatam partes, in quas defluxit, quodammodo adurere, atque enecare. Sæpe iis etiam, qui neque diu supini jacuerant, neque se urina consperserant, circa morbi vigorem ad os sacrum, natesque cutim primum rubere, deinde livere, nigricare, altiusque gangræna corripi vidi, cum insigni & subita totius morbi, omniumque symptomatum imminutione, quam brevi consequebatur apyrexia, ægrique sanatio. Neque hasce partes solum gangræna invadit, sed alias etiam nequaquam pressione vexatas, nec urina madefactas. Vidi vesicantia suris, aut fœmoris interiori parti paullo supra genu applicita profundas gangrænas excitasse; vidi plantas pedum, digitosque, quibus sinapismi fuerant admoti, phlyctænis gangrænosis plus minus latis, altisque affectas eodem omnino quem dixi felici morbi exitu; avocata scilicet

licet per stimulantia extrorsum caustica, ac mortifera morbi materie & caussa (*a*). Cave tamen credas, me omnem, & quamcunque ejusmodi gangrænam criticam, ac salubrem prædicare velle. Novi enim tantam interdum esse vim corruptionis, ut modo hæ, modo illæ partes emoriantur, computrescant, & nigricent, pessimo certe eventu. Salubres & criticas intelligo illas tantum, quas *diadoche*, sive ab interioribus ad exteriora morbi transitus facit.

Tumores, & abscessus externi. Œdemata. Hæmorrhagiæ. Menstrua. Abortus.

§. CCCXXXIII. Non semper vero materiæ morbidæ ad exteriora translatio gangrænas parit. Sæpe hæc ad parotides glandulas, ad axillas, aliasque partes expellitur sub forma tumorum, abscessuum, erysipelatis, aut œdematis (*a*); quibus ni judicatur morbus, sæpe saltem plurimum imminuitur. Parotidum vero, ni cito, & perfecte suppurent, incertus plerumque exitus est; ut alibi (*Vol.* II. §. *CCCIII. & seqq.*) diffuse dictum est, diceturque iterum, ubi prognosim exponam. Non nullis post molestum caloris sensum ad crura, crura ipsa intumuerunt prospero eventu, ut refert TROLLIUS (*b*). Nec absunt a periculis hæmorrhagiæ narium, uteri, ani, interdum etiam oculorum, quibus natura nititur morbum depellere. Quando vero hæ salutem afferant, quando exitum, explicabitur, ubi de signis prognosticis agam. Belgiojosi, & Casali Pistorum

(a) DALL' ARMI *Sagg. di Medic. prat. P.* 2. *p.* 67.

(a) HASENOHRL *l. c. cap.* 2.

(b) *L. c.*

rum mulieribus menstrua fluebant, quin levamen, aut detrimentum perciperent. Utero gerentes plerumque abortiunt, fœtu interdum præmortuo. Abortum passæ tam Belgiojosi, quam Stratellæ omnes feliciter sanatæ (*c*) sunt.

Urinæ. Quales?

§. CCCXXXIV. Urinarum, prout locus admonuit, subinde facta quidem mentio est; sed quales, quotuplicesque generatim hoc in morbo reperiantur, non satis exposui. Scire igitur licet, urinam multimodis variari. Inter initia modo tenuis, & aquea; modo naturali similis est, enæorema in medio exhibens globosum, inæquale, subpallidum. Interdum etiam jam initio subalbida, plena tamen, mox vero rubra, confusa, & vino granatorum affinis, aut subflava, crassa, turbida, & sedimentosa. Evadit quoque non raro nigricans, quasi fuligine imbuta, aut rubescit sanguine leviter tincta. Interdum in augmento, & statu pene supprimitur (*a*), quod jam supra animadversum est, indiciumque præbet funestum, nisi cito crassa, & sedimentosa profluat. TROLLIUS in suis ægris eam semper deprehendit copia laudabilem, raro tenuem, & pellucidam, sed ut plurimum sedimento vacuam, sæpe colore citrino saturo, quandoque rubro obscuro præditam, nunquam tamen concoctam, aut cum bona hypostasi (*b*). PINAROLIUS vero urinas primis diebus pallidas, claras, paucas: in augmento aliquantum rubras, ac confusas; morbo inclinante turbidas, cras-

(c) TROLL. *l. c.* PINAROL. *l. c.* SELICORN. *Opusc. med. prat. Vol. VIII.*

(a) FRACAST. *l. c.*

(b) *L. c.*

crassas, at non in omnibus (*c*). Contra RAMAZZINIUS jam ab initio turbidas plus minus fuisse testatur, nec unquam naturalibus assimilatas, nisi inclinato morbo (*d*).

Idem dici debet de peticulis sporadicis. Peticulæ cur varient? Contagiosæ ne sint? Affirmatur quandoque.

§. CCCXXXV. Hactenus de peticulis, præsertim epidemicis. Ab his parum, vel nihil cum Sporadicæ discrepent, speciatim describi eas inutile prorsus est, quandoquidem quæ de illis exposita sunt, ad sporadicas commode transferri possunt, imo debent. Hoc unum cum cl. BIANCHINIO (*a*) addimus, epidemicas ipsas sæpenumero variare pro locorum, regionum, temporum, domorum, hominum, medicationisque ratione diversa; quin imo easdem, quæ benignæ erant prius, in malignas interdum mutari, & contra quæ malignæ, in benignas demum transire. Novi quosdam recentissimos scriptores, qui negant peticulas contagione in alios propagari. Fateor quidem, interdum obscurum, ambiguumque omnino videri, contagiosæ ne revera sint, an contagionis expertes. Exstant tamen observationes tam luculentæ, quibus earum in sanos propagatio ostenditur, ut minime negari possit, eas aliquando contagiosas exstitisse. Contagiosæ fuerunt, quas descripsit ROBORETUS (*b*); contagiosæ palam, quæ nuper *Frascaroli*, *Casamatæ*, & *Stratellæ* stragem edi-

(c) *L. c.*
(d) *Diss. cit.* §. 18.
(a) *Lett. IV. p.* 135.
(b) *L. c. cap.* 9.

edidere (c). Contagiosæ demum, quæ anno 1767. totam Æmiliam peragrarunt.

Nemo effugit hunc morbum. Mulieres. Senes. Judæi. Juvenes. Nobiles. Divites. Mares. Infantes & Pueri. Ætas media, & senilis. Fœminæ gravius quam viri. Senes minus. Qui tertiana laboraverant. Divites interdum intacti. Sic cœnobitæ.

§. CCCXXXVI. Peticularis iste morbus non modo cum epidemicus est, verum etiam cum sporadicus, in quoscunque cadere consuevit. Pueri, adolescentes, viri, senes, divites, pauperes, plebeji, nobiles, desides, exercitati, robusti, imbecilli utriusque sexus eidem obnoxii sunt (a). Verum pro temporum, constitutionumque epidemicarum diversitate quidam magis, quidam minus in eumdem incidere, & vita periclitari, videntur. FRACASTORII tempore mulieres paucæ, senes paucissimi, Judæi fere nulli ex hoc morbo tunc populari perierunt; Juvenes vero, & pueri multi, & ex his nobiles gravius ægrotarunt, quorum etiam plures (b) occubuere. Divites pariter Tridenti, & nobiles vehementius conflictatos, majorique periculo subjectos, vidit ROBORETUS (c). Halæ anno 1698. juvenes, & viri maxime morbo patuere; maresque præ fœminis periculosius laborarunt; dum infantes, pueri, & senes immunes erant (d). *Montecchii* ann. 1764. robustis, & sangui-

(c) ANGIOL. PINAROL. SELICORN. *l. c.*
(a) FRACAST. *l. c.* ROBORET. *l. c.*
(b) RAMAZZIN. *l. c.* §. *XXXVII.*
(c) *Ibid.*
(d) HOFFM. *de febr. sect.* 1. *cap.* X. *obs.* 1.

guineo temperamento præditis, atque ætatem quadraginta annorum adeptis, aut sexagenario majoribus infensior, perniciosiorque fuit hæc lues; juvenibus contra, & pauperibus multo minus (*e*). *Frascaroli* vero juvenes, adultique in hunc morbum incidentes omnes interierunt; itemque fœminæ præ viris atrocius divexatæ fuerunt, earumque complures, præsertim valetudinariæ, raptæ sunt. Senes contra rarius, & mitius corripiebantur, & facili negotio morbum ferebant, superabantque (*f*). Mutinæ quoque de senibus eadem fuit observatio; sed ibi valetudinarii, & debiles eamdem cum senibus sortem experti sunt (*f**). Alibi vero omnes promiscue, ut in initio dictum est, peticulis prehendebantur, sed multo facilius ii, qui superiore autumno febri tertiana laboraverant (*g*). Nec rarum est, in pauperes, plebejosque primum id mali irruere, & demum in divites quoque ac magnates debacchari. Interdum vero divitum vix ullus eo affici (*h*) visus est. Alias dum ceteris pene cunctis clades inferebatur, soli cœnobitæ, & sacræ virgines illæsæ manserunt (*i*); fortasse quia in cœnobiis vitæ regimen magis excolitur, & minus facilis est ad ea contagionis ingressus.

Re-

(e) DALL' ARMI *sagg. di Med. prat. P. I. p.*15.
(f) ANGIOLIN. *in Vol. VIII. Opusc. med. pratic. del Sig. Targion.*
(f*) RAMAZZ. *l. c.* §. 17.
(g) TROLLIUS *l. c.*
(h) FRAMBAGLIA *ibid.*
(i) RAMAZZIN. *l. c. &c.*

Regiones magis obnoxiæ. Quinam omnium primi corripiuntur? Etiam loca editiora inficiuntur. Plana, & alpina. Loca ab austro tuta. Benignior morbus ruri, quam in urbe. Exempla.

§. CCCXXXVII. Regiones quoque, & loca quædam magis, quædam minus a peticulis infestantur. Notum, vulgatumque est, hoc nomine infames esse orientales plagas, speciatim Ægyptum, Cyprum, aliasque finitimas insulas; item Pannoniam, Austriam, & demum fere universam Europam, sed præ ceteris castra, nosocomia, naves, carceres, & loca palustria, atque uliginosa. Plerumque omnium primi, ubi peticulæ caput efferunt, in eas incidunt, qui in ædibus humilibus, angustis, humidis, parum aëre perflatis, sordidis, quales pauperes recipiunt, vitam degunt; deinde ab his ad aliorum etiam ampliores domos gradum faciunt, præsertim quando contagione communicari cum sanis possunt. Non tamen hinc inferendum est, loca salubriora, atque editiora hanc calamitatem effugere. Mutinensem planitiem, & summa Apennini juga, quæ austrum spectant, uno, eodemque tempore a peticulari morbo infecta fuisse, narrat RAMAZZINIUS (*a*); colles vero ad Apennini radices positos, utpote ab Austri flatibus tutos, & liberos, illius labis vim nequaquam sensisse. Additque, ruri benigniorem morbum, quam in urbe exstitisse; cujus discriminis caussa fortasse tribuenda fuerit aëris puritati, & ventilationi majori in agris, minori in oppidis, urbibusque populosis. In territorio Iriensi, atque in ipsamet urbe depressiora, humidioraque loca magis ob-

(a) *Diss. cit.* §. *XXVI.*

obnoxia anno superiore peticulis epidemicis FRAMBAGLIA concedit quidem fuisse, negat tamen montium, & collium incolas flagelli hujus incussionem evitasse (*b*). *Belgiojosum* oppidum neque in humili, neque in sublimi solo situm est; præ eo vero *Stratellæ* vicus altiore, eminentioreque in clivo locatur. At utriusque loci incolæ, si qui alii, epidemicam labem, atque atrocitatem experti sunt (*c*). Imo interdum contrarium omnino evenit. Loca salubria, & puriore aere fruentia infestantur; intacta quæ humida, ac palustria sunt, relinquuntur. Anno 1767. Etruria, atque Æmilia fere universa peticulari morbo epidemico vastata est. Memini Aretinos, qui editiore salubrioreque loco vivunt, atrocius vexatos fuisse, quam alios. Sic Faventini, qui sicco in solo, parumque ab Apennini appendicibus dissito versantur, gravissime affecti fuerunt; dum Ravennates Maris littori proximi, aquisque prope stagnantibus cincti optima valetudine præter consuetudinem utebantur.

Qui semel peticulis laboravit, recidere in eas potest. Intercurrentes morbi cum peticulis complicantur. Intermittentes febres cum peticulis. Interdum subsequuntur, interdum antecedunt peticulas epidemicas.

§. CCCXXXVIII. Fama quoque est, eos, qui semel ex peticulis laborarunt, numquam in eumdem morbum recidere. Sed experientia id falsum demonstratur. Sæpe mihi occurrerunt, qui pluries eisdem correpti sunt. Nonnullos quoque vidit ROBORETUS

(b) TARGION. *Opusc. med. pratic. Tom. VIII.*
(c) TROLLIUS *l. c.*

TUS (*a*), qui bis, terque peticulas passi fuerunt. Verumtamen haud inficior, eos, qui semel peticulari morbo perfuncti sunt, difficilius, & multo minus eodem infici. Nec intercurrentes morbi, qui interdum multigeni (*b*) sunt, a peticulis immunes servantur. Belgiojosi mense majo anni proxime elapsi febres intermittentes intercurrebant, peticulis & ipse comitatæ, quæ cortici peruviano omnino, citoque auscultabant. Febres item intermittentes, quæ Casali Pistorum peticulis intercurrebant, aut earum constitutionem subsecutæ sunt, peticulis comitatas, & cortice peruviano facile domitas fuisse, nuperrime me certiorem fecit PINAROLIUS (*c*). Nos quoque hic Mediolani, ineunte vere hujus anni 1784., peticulas cum intermittentibus complicatas, & chinæ chinæ obtemperantes in ruricolis offendimus, tamquam imminentis peticularis constitutionis, quæ deinde inter eos insurrexit, prænuncias. Nunc enim, mense nimirum Junio (*), complures ex agro Mediolanensi in urbanum hoc magnum Nosocomium jam peticulari morbo correpti confluunt.

DIAGNOSIS.

Præcipua signa. Signa benignarum. Pulsus magnus, & validus.

§. CCCXXXIX. Ex tradita hactenus peticularum historia facile eruitur earumdem diagnosis. Attamen signa potissima, & magis propria earum sunt capitis

(a) *L. c. cap. XII.*
(b) RAMAZZ. *l. c.*
(c) *Altra Lettera ec. Opusc. Med. Pratici T. IX.*
(*) Ann. 1784.

pitis gravitas; cephalalgia acris; insignis totius corporis, membrorumque lassitudo, ac torpor; dolor lumborum, dorsi, scapularum velut rheumaticus, universosque artus prope contundens, aut lancinans; anorexia; nausea; anxietas; pulsus parvus plerumque, parum frequens, celer, inæqualis: suspiria; lipotymiæ; aurium tinnitus; oculorum in plerisque rubor; faucium & gutturis angor; quarto, quinto, sexto, vel septimo die peticularum eruptio; subsultus tendinum; manuum tremor; mentis aberratio; vigiliæ; sopores; lingua arida; sitis; potus aversatio; deglutitio quandoque læsa; lotii suppressio; abdominis elevatio, & tensio; delirium; motus convulsivi, febris anomala, remittens, vaga, proteiformis. (*) Atque hæc quidem prope communia cuicumque peticularum differentiæ habentur; in malignis graviora, in benignis vero mitiora. Hæ autem ab illis speciatim distinguuntur, quod febris, quæ eruptionem præcedit, cum omnibus aliis symptomatibus mitior est; quod eruptio primum in collo, pectore, epigastrio, deinde paullatim in universo corpore ad extremas manus usque, & pedes se explicat; quod peticulæ ut plurimum rubro, & roseo colore donantur; quod post eruptionem febris, & reliqua symptomata mitigantur, aut prope cessant; oculi nitidi, sereni, vultus lætus, spiratio facilis, æqualis, tranquilla, cutis humida, urinæ ferme natura-

(*) Peticularum signa veluti propria, antequam erumperent, Mutinæ ann. 1692. fuerunt hæc: *ingens totius dorsi lassitudo, capitis dolor, aurium surditas, faucium ardor, mentis stupiditas, præcordiorum anxietas, & totius corporis segnities. Dorsi vero, & regionis lumbaris lassitudo adeo certum erat febris peticularis signum, ut raro falleret*. RAMAZZIN. Diss. cit. §. 17.

turales, mens libera, pulsus elatiores fiunt; ni jam fuerint validi, & pleni, quales plerumque esse solent toto reliquo morbi decursu (*a*); demum quod diu peticulæ exstant, septem, octo, novem, aut undecim dies, nec nisi lente decolorantur, atque die ut plurimum decima quarta, aut decima septima (*b*) evanescunt. Omnes, qui pulsum habuerunt magnum, validum, & parum crebrum, Belgiojosi brevi post citam, & facilem peticularum eruptionem convaluerunt (*c*). Eademque observatio est CAMBIERII, cujus ægri omnes hujusmodi pulsu præditi fuerunt, feliciterque morbum (*d*) superarunt.

Similitudo cum gastricis febribus. Quomodo distinguantur ab affinibus morbis.

§. CCCXL. Magnam habent peticulæ primariæ sive essentiales similitudinem cum gastricis febribus acutis, & speciatim cum *febre gastrica petechiali* (Vol. II. §. CCCXXXII.), quacum facile confundi possunt, præsertim quando cum cacochylia gastrica complicantur. Sed ab ea differunt peticulæ 1. quod in omnibus ægrotis apparent; 2. quod jam primis diebus erumpunt, etiamsi purgatio præmissa sit, & primarum viarum sordes expulsæ; 3. quod non semper cum cacochyliæ signis conjunguntur; & quando cum gastrica saburra complicantur, nec emesis, nec purgatio quidquam earum cursum retardat, aut mutat; dum contra in febre gastrica alterutra, aut utraque evacuatio continuo morbum imminuit, & cito averruncat, aut certe mitiorem red-

(a) SIMS. *Observat. sur les malad. epid. chap.* 2.
(b) SAGAR. *l. c.*
(c) TROLLIUS *l. c.*
(d) *L. c.*

reddit; 4 quod sæpe sine ulla sensibili alia excretione evanescunt; 5. quod retropulsæ, aut cito evanescentes periculum vitæ afferunt. Contra in gastrica febre peticulæ raro erumpunt, & serius omnino, morbo videlicet adultiore; & sæpe ex neglecta purgatione, aut ex regimine calefaciente, atque aliena curationis methodo, & plerumque in graviore dumtaxat casu cernuntur. Imo laxata mature alvo præcaventur. Semper signa cacochyliæ adsunt; & nunquam sine alvinis dejectionibus febris hæc integre judicatur; neque grave aliquod malum ei supervenit, si cito exanthemata diffugiant, aut repellantur. His fere ipsis notis a *febre catarrhali maligna Germanorum* (Vol. II. CCCCXIV.) distingui etiam possunt. Quibus vero signis differant a *febre Hungarica*, cui valde affines videntur, jam alibi (Vol. II. §. CCCCIX.) comprehensum est.

Prognosis.

Morbus periculosus. Benignus minus periculi, plus malignus habet. Speciatim benignæ, & tutiores quænam? Diffusæ cur periculosiores? Magis periculosæ quæ febrim antecedunt. Copiosæ, aut ægrius erumpentes quid significent. Sola copia, aut raritas incerti quid habet. Præmaturæ sæpe malæ. Exempla. Interdum bonæ. Exempla.

§. CCCXLI. Periculosum morbum esse, & sæpe mortiferum peticulas *primarias*, sive *essentiales*, nedum Medici, verum ipsæ mulierculæ non ignorant. Attamen benignæ (§. CCCXXV.) minus periculi habent, quam malignæ (§. CCXXVI.), ut per se cuique patet. Quæ item sine febre invadunt,

suumque cursum sine ea, aut cum leviore, & gravium symptomatum experte absolvunt, plerumque discrimine vacant. Tutiores etiam habentur quæ discretæ, circumscriptæ, latæque sunt, ordinatimque in superioribus primum partibus, deinde sensim ad plantas usque pedum efflorescunt, & læte rubent, & diu exstant, nempe sex, septem, octove saltem dies, & demum paullatim pallent, flavent, lenteque evanescunt. Id præsertim in mitiori morbo, & minori humorum labe evenit, atque ubi vitæ vires magis vigent, & valent. Contra *diffusæ* (§. CCCXXIII.) STRACKIO damnantur, utpote perniciosæ, fugaces, & facile ad interiora refluentes; quod nobis quoque experientia comprobavit. Præ aliis vero periclitantur, quibus sine ullo febris indicio peticulæ erumpunt, sed post earum eruptionem febris (§. CCCX.) supervenit; nam hæc graviora symptomata solet afferre. Quo copiosiores, confertioresque prodeunt, vulgo pejorem morbum indicare creduntur; sicuti etiam illæ, quæ ægrius apparent, quæ minutæ, parvæ, vixque visibiles (§. CCCXXII.) sunt, aut profundius quasi latitant, non meliorem naturam, aut exitum promittere videntur; aut certe difficiliorem, longioremque morbum (*a*) efficiunt. Sola tamen copia, ac frequentia, aut raritas, & exiguitas, aut parcitas nihil certi continet, nisi ad reliqua signa respiciatur. Quæ præmaturius, nimirum ante quartum diem, & copiosius se se exserunt, generatim exitiosæ (*b*) reputantur, non quidem quod ante coctionem prodeunt, ut vulgo credebant olim, sed quod copiam, ut ego arbitror, peticularis fomitis plerumque decla-

(a) TROLLIUS *l. c.*
(b) ROBORET. *l. c. cap. XII.*

clarant, neque omnem exhauriunt. In Taurinensi constitutione a RICHA descripta fere omnes perierunt, quibus justo citius erumpebant. Puella decennis, cui secunda die eruptio contigit, sexta obiit. Sexta quoque fato cessit Miles, in cujus cute die tertia se ostenderant. Chirurgo cuidam prodierunt die secunda; is decima interiit. Alium dies quarta supra decimam rapuit, cum quarta peticulæ ei erupissent (*c*). Mutinæ quoque, ut refert RAMAZZINIUS, omnes occubuere, quibus maturius peticulæ exiverant. Contrà TROLLIO (*d*) res aliter omnino cessit. Omnes enim, quos mature, id est secunda die peticulis conspersos vidit, mitiorem, brevioremque morbum habuerunt, & servati sunt. His & eruptio plenior, & maculæ latæ, & pulsus magnus, validiusque fuit. SAGARIUS quoque peticulas tertio, quarto, quintoque die exortas (quas nemo dixerit non præcoces) benignas, faciles, levantes observavit (*e*). Non ergo solum eruptionis tempus, sed & alia simul attendi debent, ut prognosis fausta, aut infausta eliciatur.

Fugaces malæ. Retrocessionis effecta. Exempla. Animadversio. Cur interdum pro symptomaticis habitæ? Præsagia ex colore.

§. CCCXLII. Perniciem quoque ut plurimum minantur, quando peticulæ modo apparent, modo evanescunt, etsi pluries eruptionem moliantur (*a*). Sed multo magis timendæ sunt, si justo citius aufu-

(c) *L. c.* §. *XXII.*
(d) *L. c.*
(e) *Cl. X. Ord.* 1. *exanth. contag. gen. IV.*
(a) RICHA *l. c.* §. 22. RAMAZZINIUS *l. c.* HASENOHRLIUS *l. c. cap.* 2. SAGAR. *l. c.*

fugiant, aut repente introvertantur, quam plurimis id testantibus (*b*). Vindobonæ retrocessio funestissima symptomata attulit, respirationem videlicet frequentem, anhelosam, inæqualem: pulsum debilem, celerem, intermittentem; sudorem frigidum circa frontem, & collum, ac demum mortem (*c*). In Faventina peticularum constitutione a nobis descripta, etsi eruptio paucos levaret, earum tamen retrocessionem subsequebantur delirium, pectoris oppressio, convulsiones, & cita demum mors (*d*). In illa, quæ nuper *Belgiojosum* afflixit, ni mors, mortis sane periculum maximum imminebat ex earum simili ad interiora regressu (*e*). Scire autem convenit, interdum sine periculo, & noxa peticulas diffugere, aut intro verti; quando nimirum diarrhœa, aut urinæ copia, aut sudor earum defectionem supplent. Variolæ ipsæ, si deprimantur, aut retrocedant, hisce evacuationibus supervenientibus, ab exitio alias inevitabili sæpe liberantur. Hac fortasse de caussa, quoniam post peticularem retrocessionem nullum gravius symptoma interdum insurgere viderunt nonnulli, continuo opinati sunt peticulas tunc symptomaticas fuisse. Color etiam earum observationum meretur. Lividæ, plumbeæ, fuscæ, nigræ, aut ex nigro virescentes corruptionis, aut sphacelismi sæpe signum præbent. Color quoque valde puniceus suspectus est FRACASTORIO (*f*). Si cum iis vibices nigricantes, aut liventes concur-

(b) FRACAST., FOREST. DIEMERBROECK., PLATNER., LUDWIG. &c.

(c) HASENOHRL. *l. c. cap.* 2.

(d) *Sagg. di Med. l. c.*

(e) TROLLIUS *l. c.*

(f) *L. c.*

currant, exitium significare, nec injuria (g), dicuntur.

Signa periculi, aut exitii generatim.

§. CCCXLIII. Inter noxas periculi, & aliquando etiam futuræ mortis universim numerantur summa virium defectio, facilis a leni licet medicamento alvi solutio, profusiorque evacuatio quasi ex liquatis humoribus: sitis vel nulla, vel inextinguibilis; lingua arida, nigra, scissa; ejus tremor, & difficilis emissio; respiratio post peticularum eruptionem adhuc anhelosa, angusta, inæqualis: nullum levamen ex facta aliqua excretione; delirium post sudorem, alvi dejectiones, aliasque evacuationes cum reliquis symptomatibus invalescens; phrenitis, & perpetua desipientia; angina præfocans, faucium ulcera depascentia; magna vocis mutatio, dysphagia, sive difficilis deglutitio, in primis si nullo in faucibus tumore, aut dolore existente a nervorum spasmo, aut resolutione proficisci videatur; visus obscuratio, gutta serena, strabismus; oculi pulverulenti, facies ex atro rubra, aut livida, aut cadaveris similis; frequens pectoris denudatio; sudor frigidus, ac viscidus, aut sanguine tinctus, talisve saliva; urina tenuis, cruda, sedimentum non dimittens, neque turbida, aut nigricans, aut nigram hypostasim habens, aut sanguinis mixtione rubescens; abdomen tumidum, ac distentum cum alvo fluente, & liquidis, fœtidissimisque dejectionibus; egestiones ichorosæ, aqueæ, crebræ, inscio, nec advertente ægro, cum extremorum frigore; pulsus parvus, obscurus, languidus, inæqualis, vix febrilis,

(g) DUPLANILIUS *in not. ad* BUCHAN. *med. domest. T. 2. p.* 17.

brilis, aut tardus, lentus, intermittens, nisi diarrhoeam criticam antecedat; vera asphyxia; tendinum & musculorum subsultus crebri, magni, indesinentes, vigiliæ pertinacissimæ, aut sopores lethargici, aut comatosi; ac demum nervorum distentiones, vicini interitus prænunciæ (*a*). Urinæ quoque suppressio permanens, in primis ex secretionis defectu FRACASTORIO lethalis habetur; vesicæ vitio non item. Quo plura ex his, aut graviora superveniunt, certior vitæ periclitatio, aut mors, & contra (*b*).

Febris ardens cum peticulis funesta. Robusti & juvenes magis periclitantur. Errata in potu, aut victu prægressa. Hæmorrhagiæ. Singultus. Aphthæ. Abscessus externi. Parotides. Incertæ præsagitiones. Nec semper malis, nec semper bonis signis credendum. Signa salutaria.

§. CCCXLIV. Nemini mors parcere visa est; si peticulæ sub Causi, sive febris ardentis specie hominem adoriantur. Id PETRUS A CASTRO jure asseverat (*a*), cujus asserti veritatem pluries ego ipse in quacumque ætate comprobatam dolui. Robustiores, sanguinei, plethorici, juvenes, & viri, ut plurimum gravius ægrotant, magisque periclitantur. In constitutione Montecchiana ann. 1764. vix ullus eorum, qui grave aliquod erratum in potu, aut

(a) FRACAST. *l. c.*, HOFFMANN. *l. c. cap. XI.* §. *V.* ROBORET. *l. c. cap. XVII.* BUCHAN. *l. c.* RAMAZZIN. *l. c. &c.*

(b) FRACAST. *ib.* BUCHAN. *ib.*

(a) *L. c. sect. 2. aph. 7.*

aut victu commiserant, servari potuit (*b*). Hæmorrhagiæ immodicæ apud plerosque male audiunt. Quando enim ex nimia sanguinis tenuitate, & liquatione oriuntur, plerumque lethiferæ sunt. Contra in plethoricis, & juvenibus etsi largæ, inprimis narium, sæpe salutiferæ. Stillæ vero sanguinis e naribus inutilem naturæ conatum, victamque facultatem significant. Singultus, non qui eruptionem antecedit, aut a saburra ventriculi, aut a vermibus tantum inducitur, sed qui eruptionem subsequitur, atque a diaphragmatis, ventriculique inflammatione, aut a spasmo per virus peticulare excitato dependet, non modo pertinaciter cuicumque remedio obniti solet, verum plerumque vitam adimit. In mutinensi constitutione frequens fuit hoc symptoma, omnibusque lethiferum (*b**). Ibique observatum est, lumbricos inter initia ore egredientes certum futuræ mortis indicium præbuisse. De aphthis fauces, œsophagum, laryngemque alte exedentibus quid sentiendum, partim supra, partim alibi jam dictum est. Quæ vero os, & linguam occupant, non adeo timendæ videntur. Imo sæpe accidit, ut caustico, & venenato quodam principio ad linguam, orisque cavum naturæ vi detruso, &, ut ita dicam, exonerato, non modo febris, verum alia etiam pejora symptomata mitescant, & sic ad salutem viam aperiant. Abscessus ad axillas, aut ad parotides supervenientes, juvenibus præsertim, morbum sæpe minuunt: non tamen semper harum partium tumores abscedunt, præsertim in senibus. Tunc aut mole fauces intercludunt, & suffocant, aut irritum naturæ fatiscentis conamen ostendunt, aut repente dif-

(b) DALL' ARMI *sagg. citat. P. I. p.* 15. *&* 17.
(b*) RAMAZZ. *l. c.* §. *XXII.*

diffugientes metastasim lethalem comminantur. Anno 1759, & 60 paucissimis supervenerunt parotidum tumores; sed hi paullo post moriebantur. Belgiojosi quatuor tantum ægros habuit TROLLIUS, binos mares, & binas fœminas, quibus intumuere parotides. Mares, qui senes erant, post longas moras tandem perierunt; fœminæ vero paullatim convaluere. In urbe Iriensi leviter intumuerunt quibusdam parotides, sed cito sine noxa evanescebant, alvo nimirum fluente, & earum vicem supplente. Quemadmodum vero in omnibus acutis morbis, sic in peticulis incertæ sunt tam salutis, quam mortis præsagitiones. Hinc TROLLIUS nullum symptoma tam sævum fuisse in Belgiojosanis ægris testatur, quod certum interitum (*c*) præmonstraret. Fuerunt enim non pauci, qui ad extrema redacti, & desperatissimis rebus oppressi videbantur, & tamen convaluere. Neque semper signis, quæ universim salutaria habentur, confidere oportet, ut omnino de vita ægrotantis nihil timeamus. Non raro enim rerum facies repente mutatur, & ad exitium, quod abesse videbatur, contenditur. Quædam tamen non prætermittenda sunt, quibus præsentibus sæpenumero salus obtenta est. In his primas tenent nitor oculorum naturalis, pulsus elatus, ac mollis, surditas, præsertim circa statum, & quies aliqua subinde capta (*d*). Respiratio item facilis, lenis, & libera, toto morbi processu æqualis bene sperare jubet. Pustulæ quoque circa labia, & nares morbo ad inclinationem vergente exortæ, aut exanthemata peticulis in augmento super addita, aut moderata ventris laxatio circa quartam, vel quintam

(c) *L. c.*
(d) TROLLIUS *ib.*

tam diem cum miti calore, & blanda diaphoresi, dummodo ad aliquod tempus continuent, bene augurantur (*e*). Sopor a nono, aut decimo die ad decimum quartum, aut ultra protractus in quibusdam morbum solvit; generatim bonus habetur, si versus finem accedat, cum bonis aliis signis.

CAUSSÆ.

Caussæ multiplices.

§. CCCXLV. Inter caussas morborum epidemicorum, & speciatim peticularum video recenseri austrinas aeris constitutiones, calidas nimirum, & humidas; tempestates anni præter morem varias, insolentes, inæquales, anomalasque; meridionales ventos; aliorum salubrium defectum; annonæ caritatem; prava alimenta; alcalescentium, aut putrescentium ciborum usum; fruges rubigine (*), aut ali-

(e) BUCHAN. *l. c.*

(*) Post rubiginem RAMAZZINIUS non vidit ortas, nisi febres intermittentes; nequaquam peticulas. Ego ipse anno 1765 post rubiginem funestissimam non modo segetibus, verum arboribus etiam omnibus quamplurimas febres intermittentes Faventiæ obortas vidi, quæ tamen rubigini tribuendæ essent, an aquarum inundationibus, quæ eodem anno occurrerunt, non satis perspicuum fuit. Sæpe tamen febribus istis superveniebant, tamquam symptomata, peticulæ, quæ cum ipsa febre cortice peruviano depellebantur. Erant hæ profecto symptomaticæ, & secundariæ, utpote quæ cum febre accedebant, & cum febre per antidotum fugabantur. An hæ futuram peticularum epidemicam constitutionem, quæ anno 1767 subsecuta est, prænunciarunt.

aliter vitiatas, aut locis humidis repositas; uliginosas paludes, aquasque stagnantes, & corruptas, aut locustis injectis contaminatas; inundationes; stagna, fossas, aliaque aquarum receptacula exsiccata, & fermentantia; cloacas, sentinas, latrinasque reseratas, & temere commotas; cadavera insepulta, & sub dio relicta; vapores cannabis, lini, & coriorum, quando in aquis pigrioribus macerantur; repentinam halituum exitialium e specubus, aliisque terræ latibulis eruptionem; aerem impurum, mephiticum nosocomiorum, navium, carcerum, ergastulorum non satis recentatum, ac ventilatum; diutinam moram, frequentemque adhæsionem, aut familiaritatem cum iis, qui ex peticulis ægrotant; & demum habitum corporis laxum, mœrorem, ingluviem, intemperantiam, venerem, famem, vigilias, laboresque immodicos.

Speciatim annonæ caritas accusari solet. Quæ contra dici possunt.

§. CCCXLVI. Frequentissime vero omnium annonæ caritas accusari solet; quia plerumque pauperes, & plebeji ab epidemicis morbis primi corripiuntur. Hinc plerique medicorum ex malo victu, neglectu corporis, immunditie, & domiciliis angustis, humidis, insalubribusque morbi originem ducunt. Verum non raro peticulæ etiam epidemicæ exoriuntur, ubi nulla annonæ caritas, ubi nulla segetum rubigo, nulla frugum depravatio antecessit, invaduntque etiam divites, optime altos, bene, & commode habitantes, & nullum cum infectis commercium, aut consuetudinem habentes. Imo hi gravius interdum laborant, ac periclitantur, quam alii infimæ sortis homines. Id præsertim in peticulis anni 1528 annotavit FRACASTORIUS, deinde suo tempore Triden-

denti ROBORETUS. Id multo post RAMAZZINIUS quoque in peticulis illis mutinensibus, quas nec annonæ caritati, nec segetum rubigini ullo ausus est modo tribuere (*a*). Memini egomet ipse in maligna, funestissimaque peticularum constitutione anni 1767, qua magna pars Italiæ, & speciatim, ut supra jam indicavi, Etruria, atque Æmilia conflictata est, memini, inquam, Aretii, quæ urbs non modo editissimo in loco, atque a paludibus maxime dissito sedet, verum etiam illo ipso anno tanta rerum omnium, & in primis cerealium & quidem optimæ notæ copia abundavit, ut sterilitati, inopiæque totius ferme Etruriæ reliquæ prospicere prope sola potuerit; morbum & latius, & diffusius proserpsisse, stragemque edidisse majorem, quod supra jam innui. In Æmilia vero Ravennam, quæ urbs est humiliori, humidiorique solo posita, quæque eisdem aeris, temporumque constitutionibus, atque aliis anni vicissitudinibus, & calamitatibus obnoxia fuit, liceat repetere, cum reliquis finitimis oppidis, & pagis omnino intactam, & a communi lue liberam exstitisse, dum ceteræ Provinciæ salubriores, editioresque civitates sævissime plectebantur. Id ipsum in aliis bene multis constitutionibus evenisse, historia medica docet. Memini etiam, in eadem familia eodem victus genere utentium unum interdum solum epidemico morbo correptum, reliquis omnibus illæsis; ex quo certe infirmari videtur eorum opinio, qui ab inopia, & pravitate alimentorum morbi caussam derivandam volunt.

Tem-

(a) *L. c.* §. *XXXVII.*

Temporum, aerisque vicissitudo quos morbos pariat. Discrimen inter stationarios, & epidemicos. Peticulæ modo stationariæ, modo epidemicæ. Epidemici morbi unde? Peticulæ per tres annos infestantes, licet constitutio temporum variaverit.

§. CCCXLVII. At ubi annonæ caritas accusari nequit, plerique arbitrantur, in temporum præcedentium, aerisque vicissitudinibus peticularum fontem quærendum esse. Verum morbi, qui ex temporum variationibus nascuntur, plerumque brevi tempore durant, nec unam, vel alteram anni tempestatem prætergredi consueverunt; utpote qui adveniente alia aeris constitutione fugantur. Hinc vulgo morbi *stationarii*, sive *tempestatis* vocantur. Et quamquam peticulæ nonnumquam stationariæ esse possint, quales nos ipsi aliquando spectavimus, cum tamen epidemicæ vere fiunt, & universim vagantur, diutius ut plurimum persistunt, & non tantum ad unam, vel alteram anni ætatem, sed ad annum sæpe totum, imo ad biennium, & triennium protrahuntur; quod ex conscriptis earum, vulgatisque historiis facile cuique patet. Præterea observator ille oculatissimus, & epidemicorum indagator incomparabilis SYDENHAMIUS sub eisdem, aut similibus temporum, aerisque constitutionibus non unum, idemque morbi epidemici genus semper exsurgere, sed sæpe aliud, atque aliud diversissimum perspexit; quidquid contra autumant alii non fortasse cum illo observationum numero, ac præstantia comparandi. Imo mirum RAMAZZINIO nostro epidemicorum historia versatissimo visum est, eumdum morbum, peticulas videlicet *tribus annis, in suis constitutionibus inter se tam dissimilibus cum urbem, tum villas, & vicina oppida* infestare con-

ti-

tinuasse (*a*). Nec rara ejusmodi exempla inveniet quicumque animo æquo, ac libero morborum ortum, processum, & finem, & simul tempestatum constitutiones, aerisque variationes diu, ac sedulo consideraverit.

Plereque aliæ caussæ aliquid noxium aeri suppeditant. Febris nosocomica, nautica, carceraria, castrensis plerumque petechialis. Caussa peticularum miasma. Quædam loca potius quam aliæ afficiuntur. Contagium.

§. CCCXLVIII. Ad reliquas caussas, quarum supra (§. CCCXLV.) recensio facta est, quod attinet; hæ fere ejusmodi videntur, ut aliquid aeri impertiant, quo deinde corpora, prout magis disposita, ac parata sunt, contaminentur. Id plane perspicuum, atque evidentissimum est in aere nosocomiorum, navium, carcerum, ergastulorum, militariumque castrorum, in quem si aliquis ingrediatur, in eoque aliquamdiu vel sanissimus versetur, illico in peticularem morbum incidit. Febris enim, quam dicunt *nosocomialem*, *nauticam*, *carcerariam*, aut *castrensem* ut plurimum peticularis est, quemadmodum sæpius experientia comperi, nobisque adstipulatur cl. MONROUS iteratis in nosocomiis militaribus diligentissimis (*a*) observationibus. Quid ni ergo Peticulæ epidemicæ ab aere occultum aliquid & noxium præter primarum, ut vocant, qualitatum alterationem habente (*b*) deriventur?

 Ac-

(a) *Dissert. citat.* §. *XIII.*

(a) *Des maladies des Hopitaux militair.* itemque expertissimus SEBASTIANUS CERA *De febre Nosocomica pag.* 2.

(b) PETR. A CASTRO *l. c. sect.* 2. *aph.* 2. 3. HASENOHRL. *l. c. &c.*

Accedit, quod peticularis morbus epidemicus non modo unum populum potius, quam alium, licet communibus meteoris, alimentisque utente occupat, infestatque (*), ut supra ostensum est; sed etiam de loco in locum pedetentim, paullatimque migrans integras interdum provincias, & regna peragrat, ac vastat. Sæpe etiam cum sanis, & bene valentibus, si penes ægros incautius, & diutius consideant, contagione communicatur. Quas ob res verisimile admodum videtur, aliquid per aerem volitare, quod de loco in locum, quin dissipetur, transferri, & congeri possit, aut ab ægrorum corporibus manare aliquid, quod in sanos se se immittat, parique eos labe inquinet.

Quidnam est hoc miasma? Comparatio inter peticulare & variolosum miasma. Caussæ remotæ.

§. CCCXLIX. Quidnam vero sit illud, quod aerem inficit, quodque huc illuc vagatur, aut in ægrotis extricatur, dimanatque in vicinos, contagemque procreat, fateor equidem me ignorare. Inclinat tamen animus, ut arbitrer, peculiare quoddam miasma id esse, subtile admodum, volatile, quod

(*) TROLLIUS anno superiore id observasse se Belgiojosi scribit; & id ipsum confirmat CAMBIERIUS, qui peticularem morbum epidemicum usque ad Chartusiæ Papiensis viciniam pervenisse, non vero ultra gradum fecisse, quamquam proximus vicus *della Terre* in eadem aperta planitie jaceat, nec situ, nec opibus, nec ulla alia re felicior sit. Vid. TARG. *opusc. med. prat. Vol. VIII.* Morbo Veronam, aliasque urbes vexante, Judæorum contubernia, quæ plerumque angusta, sordida, & male ventilata sunt, licet in eodem cœlo, eisdemque temporum, aerisque mutationibus obnoxia contagem effugerunt, FRACASTORIO teste.

quod semel natum se se aeri admisceat, nec facile disgregetur, & dispergatur, sed contra, si casu aliquo rarescit, dispergiturque, ventis quibusdam iterum condensari, & coacervari alicubi possit, ut noceat. In humores vero nostri corporis immissum, aut in eisdem quocumque modo genitum, aut evolutum se se multiplicandi & propagandi vim fermenti instar habere, & non secus ac variolosum, & morbillosum miasma non solum aeri, vestibus, stragulisque, sed etiam aliis corporibus vicinis, ut odoramenta, adhærescere; fervidioribusque in regionibus potissimum gigni, aut evolvi, minus vero in frigidis, licet in his quoque interdum explicetur, ac sæviat. Hinc apposite mihi videtur scripsisse PETRUS A CASTRO, peticularem morbum, ubi epidemicus est, frequentius furere latrante syrio, rarius hieme, sed tamen atrocius (*a*); quamquam contrarium quandoque evenire, constitutionum historiæ demonstrent. Et quemadmodum ad evolutionem, aut si magis generationem & coacervationem variolosi principii quædam aeris, annique constitutiones requiri videntur, & corpora, ut ab eo affici possint, quodammodo præparari, & disponi oportet; sic peticulari miasmati opus esse paribus, similibusque caussis, ut evolvatur, aut gignatur, potestatemque nocendi sibi comparet: hoc vero satis non esse, ut in homines debacchetur, nisi eorum corpora per aliquas caussas ad illius vim atque actionem sentiendam, recipiendamque idonea, atque accommodata prius reddantur. Ex quo patere arbitror, quam ob rem peticulæ modo epidemicæ sint, modo tantum sporadicæ, & cur in epidemicis non omnes morbidi miasmatis

 vim

(a) *L. c. sect. 2. aphor. 7.*

vim sentiant. Fortasse etiam fieri aliquando poterit, ut per aliquas ejusmodi caussas in quibusdam hominibus virus peticulare oriatur, & sic sporadicas peticulas gignat, quin ad contagionem referendæ sint.

Constitutio aeris, annonæ caritas atque aliæ caussæ procatarcticæ, & proegumenæ.

§. CCCL. Itaque non longe absum, ut aeris, temporumque constitutiones quasdam, insolita meteora, annonæ caritatem, cerealia vitiata, alimenta insalubria, vinum vapidum, aquas corruptas, immodicos labores, vigilias protractas, mœrorem diutinum, ingluviem, intemperantiam, venerem immoderatam, aliaque hujusmodi credam vice caussarum procatarcticarum, & proegumenarum fungi, hisque effici, ut miasma illud (§. CCCXLIX.) & corpora ipsa cum ad agendum, tum ad patiendum apta fiant. Pro varia autem harum caussarum ratione illud etiam consequi, ut modo sanguis ad diathesim phlogisticam, aut rheumaticam vergat, modo ad liquescendum, putrescendumque propendeat, modo naturalem prope crasim servet; modo biliosa colluvies, modo gastrica cacochylia, modo verminatio intercedat, sicque Peticularum variæ complicationes oriantur. Atque hinc fieri, ut Peticulæ nunc *benignæ*, nunc *malignæ*, nunc *putridæ*, nunc *inflammatoriæ*, nunc *gastricæ*, aut *verminosæ* videantur. Non tamen negaverim, interdum miasma peticulare adeo malignum, septicum, perniciosumque esse posse, ut non solum totum nervosum & fibrosum systema afficiat, quæ peculiaris ejus proprietas est, verum etiam sanguinem, reliquosque humores, imo corpus universum vel in sanissimis hominibus pervertat, dissolvat, atque ad corruptionem, putrefa-

ctio-

ctionemque celeriter perducat; quod in primis manifestum est in Nosocomiis, in carceribus, navibus, aliisque locis; ubi contagione morbus suscipitur, & pestilentis in modum quandoque grassatur.

Signa dissolutionis. Non semper sanguis liquatur. Interdum nec solvitur, nec coagulatur. Interdum cogitur.

§. CCCLI. Quo in casu plerumque sanguinem attenuari, ac dissolvi a septico, acrique quodam principio, probabile admodum est. Id videtur ostendi ex sanguine extracto, qui solutus, & tenuis apparet, citoque corrumpitur, ex urina turbida, rubra, nigricanti; aut sedimentum nigricans demittente, ex halitu oris fœtido, sudoribusque male olentibus, ex hæmorrhagiis, ex alvi fluxu colliquativo, ex vibicibus, atque ecchymosibus, ex celeri cadaverum putrefactione, aliisque similibus phænomenis. Hinc HUXHAMIUS (*a*) sibi persuasit, in omni peticulari morbo sanguinem quodam dissolutionis genere (*) liquari, & corrumpi, atque adeo febrem

(a) *Essai sur les fievr. &c. chap. VIII. De la fievr. putrid., malign. pétêchial.*

(*) Tria liquationis genera communiter in sanguine e venis detracto statuuntur. Primum genus est, quando crassamentum valde paucum in multo sero natat; & tenui pellicula tegitur, & facile diffluit, ac solvitur. Hanc solutionem serosam, atque acrem vulgo appellant. Alterum est, ubi sanguis nullam seri separationem exhibet; sed totus mucosus, albidus, viscidus, & mollis concrescit cum exigua parte rubra intermixta, laxa & ipsa, & colore nigra, quasi corruptionis indice. Tertium demum, in quo cruor valde rubet, nec serum dimittit, nec tamen facile concrescit. Tres pariter veluti gradus liquationis in sanguine

brem petechialem putridis, malignisque morbis adnumeravit. Et quamquam fatendum sit, sæpe sanguinem in hujusmodi morbo ad liquescendum inclinare; quod etiam RICHA (b) in Taurinensi peticularum epidemica constitutione, quam jam pluries memoravi, deprehendit; non semper tamen liquationis indicia manifesta sunt. RAMAZZINIUS (c) vix potuit cognoscere, utrum sanguis ad concrescendum, an ad liquescendum pronior esset, etsi demum, si quid conjicere ei licuisset, postremum potius vitium probabilius ei videretur (d). Sed non modo ambiguum sæpe est, quam in partem sanguinis constitutio vergat, dum naturalem ferme statum retinet; verum etiam interdum ab omni liquationis metu quam longissime abest. HAENIUS & HASENOHRLIUS (e) cum in principio, tum in incremento, & statu, nimirum circa secundæ hebdomadæ etiam finem, eum compactissimum, & vere pleuriticum invenerunt (**). Revera, ne quid dissi-

guine eorum, qui ex peticulis decumbunt, agnoscit JOUBERTUS (*Hist. de la Societ. Royal. de Médicin. an.* 1776. *Paris* 1779. *p.* 529.). In primo sanguis est tenuis, & natura sua parum cohærens; in altero acri quodam principio dissolvitur; in tertio putrescit; & corruptione liquatur.

(b) *L. c.* §. 36.

(c) *Dissert. cit.* §. 43.

(d) *Id. ib.* §. 47.

(e) HAEN. *Rat. med. P. V. p.* 3. *Part. IX. p.*74. HASENOHRLIUS *Hist. febr. petech. cit. ann.* 1757. 58. 59. VOGELIUS *Acad. Prælect.* §. 148.

(**) In febre quadam peticulari, & quasi pestilente, quæ ann. 1731. Ruricolas Patavinos infestavit, sanguis erat densus, ac tenax: MORGAGNIUS *Epist. anatom. med.* 49. *art.* 22.

dissimulem, in Peticulis interdum symptomata tantum nervosa, interdum colliquativa, & putrida, interdum inflammatoria, & coagulativa, ut vocant, se se clinicis objiciunt; imo in eodem etiam ægro hæc omnia interdum concurrunt, & complicantur, ut difficillimum prope sit decerpere, utra prævaleant. Quare tunc opus est attentissimo examine, & maxima cautione, ne quid in judicando temere peccetur.

Peticulæ quid sint? Quid verisimilius? Unde coloris varietas? Num ecchymoses, aut inflammationes?

§. CCCLII. Qui semper in peticulis sanguinem liquari, ac dissolvi opinantur, maculas peticulares pro tot parvis ecchymosibus considerant, & tamquam guttulas sanguinis plus minus corrupti, ac liquati sub epidermide effusas habent; cujusmodi exempli caussa sunt plerumque maculæ scorbuticæ, atque illæ interdum maculæ, quæ aliis morbis putridis, ac malignis superveniunt, & nobis peticulæ *secundariæ* dicuntur. Hinc nil mirum, si eas semper symptomaticas judicent, & credant. Aliis contra res omnino secus videtur. His enim peticulæ, fortasse quia interdum regimen calefaciens subsequuntur, & quia sæpe rubræ primum apparent, deinde livescunt, aut nigricant, nihil aliud sunt, quam exiguæ inflammationes, facile ad gangrænam tendentes. At non dolent, neque tument, neque calent, neque unquam suppurant, neque semper gangrænosam nigredinem præseferunt, sic ut abesse ab iis præcipuas inflammationis notas, si quis dixerit, eum non falli putem. In hac vero opinionum dissensione, ac discrepantia, quantum ex iis, quæ hactenus exposita sunt, colligere mihi licet, illud

illud prope certum videtur, quod in hujusmodi morbo aliquid eterogeneum peculiaris, venenatæ, at incognitæ naturæ a reliquis humoribus secernitur, propelliturque ad cutim. Quoniam vero fieri non potest, quin aliquo cum humore, qui vehiculi instar sit, mixtum illuc proveniat; necesse omnino est, ut pro ejus humoris diversitate ac natura; differre enim potest pro temperamenti, habitus corporis, ætatis, constitutionisque ratione; in minimis summæ cutis vasculis, aut loculis (§. XII.) hærens, aut etiam sub epidermide effusum maculas formet magnitudine, figura, & colore varias. Cumque is humor, quocum miasma illud conjungitur, plerumque sanguis sit; prout ipse purus est, atque integer, aut a naturali statu, ac crasi deflectit; aut cum aliis humnribus mixtus est, colores quoque macularum differunt, necesse est; imo qui prius color erat, paullatim, prout humor eas efficiens mutationem subit, variari quoque per gradus poterit. Cujus rei specimen aliquod nobis exhibent ecchymoses, in quibus color primum rubet, deinde nigricat, cœrulescit, flavet, palletque, prout nimirum sanguis effusus gradatim varias dissolutionis vices subit. Non tamen hinc existimes velim, Peticulas primarias, de quibus speciatim disserimus, a nobis tamquam exiguas ecchymoses haberi, ac reputari. Neque ex eo quod maculæ plerumque rubeant, & quasi phlogosim aliquam interdum, in primis quando *diffusæ* apparent, comitem habeant, aut imitentur, umquam concludere ausim, pro tot inflammatiunculis habendas esse. Fateor equidem Peticulas & cum ecchymosibus, & cum inflammatione similitudinem aliquam præseferre; sed non ea est, quæ communem earum naturam ostendat. Color enim vel ab initio sæpe varius, pallidus, li-

lividus; fuscus; constans figura; nullus tumor; dolor nullus; nullus pruritus, atque alia ab utroque morbi genere eas differre, satis evincunt; sic ut quoddam peculiare exanthema, natura, origine, effectibus plane diversum; & sola resolutione, numquam suppuratione, aut abscessu finiendum constituant (*).

CURATIO.

Indicationes. Simplicissima methodus praestat.

§. CCCLIII. Indicationes prorsus sunt eaedem in morbo peticulari, quas in aliorum exanthematum curatione commendavimus. Naturae motus, quo se liberare a noxio, heterogeneoque principio nititur, si moderatus, & sufficiens videatur, nec exci-

(*) JOH. HENRIC. SCHLICHTHORSTUS *Dissert. de Petechiis Gottingae ann.* 1783. *edita p.* 7. scripsit haec verba: Petechiae *modo induunt colorem rubrum, roseum, purpureum, lividum; modo flavum, fuscum, castaneum; modo viridem, plumbeum, caeruleum, nigrum; modo in uno aegro omnes simul colores adsunt, & aliae aliis pictae; ut cutis inde quasi marmora variegata appareat, quod notaverunt* MONRO, HUXHAMUS; *atque olim jam* NEUCRANTZIUS; *qui rubras, pallidas, citrinas, subvirides, lividas eodem tempore advertit; atque has versicolores maculas lethales esse affirmat. Quandoque etiam, postquam prodierint, colorem diversimode mutare solent; nunc enim saturatus color diluitur, ac in rubentem transit; nunc vice versa, quae rubrae prodiere, purpureae, & lividae fiunt.* Quae colorum varietates, successiones, & vicissitudines, ni valde fallor, neque ecchymosibus, neque inflammationibus, sive phlegmasiis competere ullo modo videntur.

citandus, nec coercendus (§. XIII.) est. Contra si deficiat, adjuvari eum oportet; si excedat, prudenter inhiberi. Tota cura eo intendenda est, ut caussa quocumque loco, sive ventriculus is sit, sive sanguis, sive nervosum systema, insederit, extricetur, expediatur, forasque prodeat, & symptomatibus ejus quam cautissime occurratur. Cum vero Natura, ut vera morborum curatrix, sibi primum locum vendicet, simplicissima certe methodo uti expedit, quæ ei quidem auxilietur, non imperet. Experientia enimvero sæpissime demonstravit, eos, qui naturæ rem omnino commiserunt, felicius, faciliusque de morbo triumphasse. Idque probe tenendum in primis, ubi peticulæ benignæ, regulares, puræ, minusque complicatæ sunt; quo casu etiam ROBORETUS (*a*) nullo medicamento utebatur. Mutinæ in triennali illa peticularum grassatione, quam diximus, optima omnium medicina fuit paucissimis uti medicamentis, & sinere, ut morbus sua stadia decurreret, absolveretque (*b*). Taurini quoque, ut RICHA asseverat, transactis primis diebus nihil utilius visum est, quam abstinere a remediis, & prudenter cunctari (*c*), & expectare. Nec minus utilitatis perceptum est Viennæ Austriæ ex simplicissima medendi ratione; nam in peticulis ann. 1758. non modo complures solo sero lactis vinoso feliciter curatos fuisse narrat STORCKIUS, sed etiam candide confitetur, quibus serum lactis non suffecit, ne alia quidem quæcumque remedia suffecisse (*d*); quod documento esse debet iis, qui num-

(a) *L. c. cap. XVIII.*
(b) RAMAZZIN. *Diss. cit.* §. 30.
(c) *L. c.* §. 23. 29.
(d) *Ann. med. I. Aug.* 1758. *p.* 20. 23.

numquam desinunt suos ægros medicamentis aliis, atque aliis opprimere. Anno 1784 in *Montecchianis* peticulis post sanguinis missionem initio institutam decoctum cichorei solum curationem omnem absolvere (*e*) visum est. PINAROLIUS solo sero lactis, sine ulla sanguinis missione, quam plurimos peticulis affectos feliciter (*f*) ab orci faucibus eripuit. Nec minori felicitate CAMBIERIUS simplicissimam adhibuit curationem, qua omnes suos ægros servavit (*g*). Ego quoque pluries in hujusmodi morbo naturæ efficacitatem admiratus sum; vidique plus prudenter cunctando, quam agendo profectum esse. Id præsestim pauperibus usuvenit, qui rarius & visuntur a medicis, & paucissimis uti solent remediis.

Medicus naturæ minister. De sanguinis missione.

§. CCCLIV. Ex his (§. CCCLIII.) manifesto eruitur, quam caute, & circumspecte curatio peticularum ineunda sit, & quanti referat, naturæ obsequentem se ministrum præstare, non dominum. At quia varii morbi gradus, & variæ ejus complicationes, aliæque temperamenti, ætatis, habitus, anni constitutionis circumstantiæ facere possunt, ut natura medici opera aliquando indigeat; idcirco nunc de præcipuis magnis artis auxiliis, quæ in usum vocari, prout res postulat, solent, singillatim sic agam, ut quando ea locum habeant, & quibus cautionibus adhibenda sint, quisque facile intelligat. Exordiar autem a sanguinis missione, de qua magna esse solet inter medicos disceptatio. Alii enim

(e) *Sagg. di Med. prat. citat. P. 1. p. 15.*
(f) TARG. *opusc. med. prat. Vol. VIII.*
(g) *Ibid.*

nim prorsus eam vituperant, rejiciuntque in hujusmodi morbis; alii contra proponunt, adhibentque, utrique experimentis innixi. Est ergo, ubi ea noxia deprehensa sit, ubi utilis, & commoda. Itaque prætermissis utrorumque observationibus, rationibusque, ne longior videar; dabo dumtaxat operam, ut certi fines definiantur, quos intra sanguinem mitti expediat, aut vetitum sit. Generatim Peticulæ per se sanguinis missionem non exigunt, neque facile eam ferunt, nisi aliquid accedat, quod eam petat. Sed tunc etiam moderata sit oportet, & parca, ne vires, quæ imbecillæ plerumque sunt, dejiciantur. Largior enim, aut iterata non raro exitium afferre visa est. Non enim solum vires vitæ destruit, quemadmodum pulsus languidi, parvi, inæquales, aut intermittentes illico facti ostendunt; verum etiam cerebrum, nervosumque systema sic labefactat, ut delirium, & convulsiones excitentur; sive id a sanguine celerius liquescente, & altius in cerebrum penetrante, sive ab aucta, atque evoluta acritate, sive ab imminuta vi nervea, atque irritabilitate, sive a quacumque alia caussa velit repetere.

Potest etiam sanguis mitti exstantibus peticulis.

§. CCCLV. Attamen si plethoræ signa non desint, si æger ætate floreat, si bono corporis habitu gaudeat, si pulsus validi, magni, duri, vehementes vere sint; si dolor capitis acutus, assiduus, & pulsans urgeat, aut respiratio difficulter ducatur, cum pectoris pondere, dolore pleuritico, aut sputo cruento, & tussi sicca, & molesta; tunc protinus inter initia, nempe primo quoque tempore, sanguis e vena prudenti, & cauta manu detrahatur. Animadvertere vero oportet, pulsum quidem

dem magnum, & vehementem interdum videri, nec tamen plenum & durum esse, utpote qui facile pressioni se submittat, & cedat; tunc enim non a plethora, neque ab inflammatoria diathesi, sed ab acri quodam principio vitalia organa exstimulante ortum ducit, neque ideo sanguinis detractionem exposcit, aut facile admittit. Neque quilibet capitis dolor, licet molestus venæ sectione eget; plerumque enim spasticus est, ac convulsivus, non a sanguinea congestione, aut phlegmone genitus. Si vero, ut dixi, assiduus sit, & pulsans, & cum ingenti calore frontis, & temporalium arteriarum, carotidumque micatu validiore conjunctus; simulque facies, atque oculi rubeant; nec non mens affici ac turbari aliquomodo videatur; tunc, etsi arteriæ in carpis pulsum neque magnum, neque fortem edant, sed tamen duriusculæ, & tensæ tactui appareant, aliqua sanguinis missione opus erit ad phlegmonem cerebri, aut phrenitidem antevertendam. Imo nonnulli venam jugularem aut frontalem tunc incidendam præcipiunt, dummodo ante peticularum eruptionem id fiat. Plerique enim peticulis jam præsentibus satius ducunt a sanguinis missione abstinere. Hoc tamen non ita sumi debet, ac si numquam prorsus eam adhiberi liceret. Siquidem si magnæ plethoræ indicia supersint, aut inflammatio aliquam partem interiorem occupet, aut eruptio ob plethoram lente nimis, atque imperfecte fieri videatur, etsi peticulæ jam exstent, secari adhuc venam licet, quod feliciter factum non semel novi, & Petrus a Castro (*), & Roboretus suo

(*) Non meliora de vena secanda, de cucurbitulis cum siccis, tum scarificatis, hirudinibusque admovendis præcepta tradi possunt iis, quæ PETRUS A CASTRO uber-

suo tempore fecerunt. Quorum alter addit, multos ex nobilibus ob omissam venæ sectionem interiisse (*a*). In primis vero ad faucium inflammationem respicere oportet. Si hæc magna, & vere plegmonodes sit, & deglutitionem lædat, ut interdum evenire supra vidimus, aut, quod pejus, spiritum etiam intercipiat, venæ sectio sine piaculo omitti non potest. Edimburgi ann. 1733 grassata est febris peticularis, quæ facium inflammationem comitem habebat. Saluti fere omnibus fuit sanguinis missio. Anginæ enim etiam sine peticulis vagabantur, & stationarium veluti morbum constituebant (*b*). Anno superiore, cum Casali Pistorum adventante vere morbus peticularis inflammatoria symptomata assumeret, venam secare etiam iterato coactus fuit PINAROLIUS semper felici effectu, quod numquam antea necessum fuerat.

Cucurbitulæ scarificatæ.

§. CCCLVI. Ubi vero non satis perspicua videatur phlebotomiæ indicatio, & tamen symptoma aliquod capiti, aut pectori infestum postulet, ut ei succurratur, tutissime sanguis per cucurbitulas scarificatas detrahitur. Hæc enim sanguinis evacuatio non modo extrorsum avocat, quo peticularum eruptio pomovetur, verum etiam vires minus deterit. Constat enim ex observationibus practicis, evacuationes, quæ a vasis minoribus fiunt, longe facilius ferri, quam alias. Hinc intelligitur, cur sæpe in hisce

uberrime exponit *l. c. sect. VI. ab aph. I. ad XXIV. usque.*

(a) *L. c. cap. XV.*

(b) *Ess. & obs. de med. de la Soc. d' Edimb. T. 3. p.* 27. 28.

hisce morbis narium hæmorrhagiæ, etsi largæ, hirudines temporibus applicitæ, salvatellæ aut raninarum sectio, & similes evacuationes sensim factæ bene cesserint; quod non modo veteres medici animadverterunt, sed etiam moderni, inter quos hac de re consulendus omnino est cl. XAVERIUS MANETTUS eruditione, & experientia consummatissimus in commentationibus longe utilissimis, quas cuidam *Consilio medico* adjecit (*a*). Cucurbitulæ autem scarificatæ nemini unquam nocuere in Mutinensi peticularum constitutione; dum vena secta plerumque male cessit, ut RAMAZZINIUS memoriæ (*b*) prodidit. RAMAZZINII igitur, aliorumque felicibus experimentis permotus TROLLIUS non solum ægris suis, nemine excepto, protinus ab initio hoc auxilii genus adhibuit, sed etiam, si quid morbo progrediente incideret, quod alias ad venam incidendam provocasset, iterandum illud curavit, optimo semper (*c*) effectu. Rarissime phlebotomia ipse usus est, non quod ab ea semper abstinendum duceret, sed quod fere numquam in suis ægris pulsum magnum, validum, ac durum, aut alia indicantia inveniret. Præferebat vero cucurbitulas scarificatas venæ sectioni tum etiam, cum indicata quodammodo viderentur, ut vulgi vituperationem effugeret; nam in illa constitutione opinio invaluerat, omnes, quibus sanguis missus esset, certo morituros. Revera felicius curatio eis cessit, qui a venæsectione prorsus abstinuerunt, aut cautissime, & parcissime ea usi sunt.

Quan-

(a) *Consulto con annot. e aggiunt. p.* 38. *Firenz.* 1781.

(b) *Diss. cit.*

(c) *L. c.*

Quando venæ sectio locum non habeat. Quando utilis, & necessaria. Qua ratione cognosci possit, profuturam venæ sectionem, vel contra.

§. CCCLVII. Hactenus, quando, qua temperantia, & qua sede tuto sanguis mitti in Peticulis possit, paucis indicavi. Hinc planum fit, contrariis, oppositisque in rebus phlebotomiæ locum non esse. Sed potissimum ad vires vitales animum advertere oportet. Si hæ langueant, nimirum si pulsus parvi, debiles, mollesque sint, aut inæquales, & depressi; si Lipothymia crebro instet; si calor tam exterior, quam interior vix modum excedat; profecto nulla est caussa sanguinis mittendi. Neque pulsus solus, etsi magnus, quidquam significat, quia cito hic plerumque subsidit, ac deprimitur; & multo minus, si ipse in incremento dumtaxat accessionum talis videatur, & postea magnitudinem, aut robur amittat. Neque solus calor, ubi ingens, atque acer percipitur, sanguinis missionem postulat, cum sæpe is ab acrimonia biliosa, & alkalescentia, aut a rarefactione, aut a motu intestino humorum intendi possit. Præterea phlebotomiam vetant subita virium omnium prostratio, evacuatio aliqua immodica, habitus corporis mollis, & laxus, aut depravatus, gastrica, biliosa, putrida cacochylia; temperamentum pituitosum, melancholicum, aut biliosum; alvi fluxus colliquans; sanguis solutus, aut ad liquescendum proclivis; antecedens victus ratio insalubris, prava, noxia; diuturna animi pathemata; studia & labores immoderati; origo morbi ab halitibus venenatis, ab aere mephitico, a contagione; fœtor undique dimanans; vibices; necroses; peticularum color niger, lividus, aut

aut viridis; & demum peculiare epidemicæ constitutionis ingenium. Notum enim est, in quibusdam constitutionibus noxiam compertam fuisse sanguinis missionem, in aliis non modo utilem, sed necessariam. In illa FRACASTORII utplurimum vena secta exitio fuit. *Ita certe*, inquit ipse, *res cecidit annis superioribus, ut major pars phlebotomatorum perierit* (*a*). Nec prosperior fuit exitus a venæ sectione in Mutinensi illa RAMAZZINII (*b*), quod supra jam adnotavimus. Perniciosam omnino RICHA in Taurinensi constitutione eam deprehendit (*c*). Roncegni in peticulis ann. 1752. 53 sanguinis detractio dejiciebat vires, & pulsum; accersebat delirium, aut jam præsens augebat; & morbum (*d*), quod minimum fuit, diutius protrahebat. Atque ut alias prætercam, in quibus phlebotomia nocumento fuit, una sit pro omnibus, quam anno superiore 1783. TROLLIUS, PINAROLIUS, CAMBIERIUS, FRAMBAGLIA, & reliqui observarunt. Contra utilem plerumque, & sæpe necessariam anno 1591. fuisse Tridenti testatur ROBORETUS (*e*); nec aliter Veronæ PETRO A CASTRO visum est, cum in præfatione ad *suos in praxi discipulos* palam scripserit, *sanguinis evacuationem cunctis semper profuisse, sed diversimode, & apto tempore, decentique copia celebratam, non diminutam errore Erasistrati* (*f*). *Montecchii* pariter ann. 1764. (g), Faventiæ anno 1759. 60.

F 2

(a) *De morb. conteag. l.* 3. *cap.* 6. *p.* 64.
(b) *Dissert. cit.* §. 28.
(c) *L. c.* §. 36.
(d) TROGHER *in cit. sagg. di Med. Pratic. P. I. p.* 20.
(e) *L. c.*
(f) *De febr. malign. punctic. in præfat.*
(g) *Sagg. di Medic. pratic. cit. P. I. p.* 15.

60. (*h*), Vindobonæ ann. 1757. 58. (*i*), itemque in Etruria ann. 1767. (*l*) prudenti manu, & tempore opportuno missus sanguis plurimum attulit emolumenti. Summa rei totius in eo consistit, quod, ubi bene tolerata est, ac profuit venæ incisio, sanguis firmiori nexu cohærebat; diffluebant vero solutus, & laxus, ubi ex ea detrimentum acceptum est. Itaque magni refert prænoscere, quando sanguinis missio profutura sit, quando nequaquam. Quod ut consequamur, nihil accommodatius, nihilque utilius est, quam exquirere, quinam morbi epidemicas peticulas antecesserint, aut adhucdum vagentur? Si enim temporum antecedentium constitutio, caussæque aliæ proegumenæ morbos induxerint inflammatorios, ejus videlicet generis, quibus sanguinis detractio conveniat; probabile omnino est, diathesim sanguinis talem cum Peticulis etiamnum complicari, quæ phlebotomiam non modo ferat, sed exigat. Sin contra morbi, qui antecesserint, fuerint gastrici, biliosi, colliquativi, uno verbo, ut vocant, putridi, & tempestates, aliæque caussæ proegumenæ non defuerint, quibus scilicet sanguis depravatur, atque ad dissolutionem, liquationemque provehitur; non sine caussa credi potest, similem peticulis diathesim inesse, quæ sanguinis missionem prorsus recuset, rejiciatque.

De emesi, & catharsi. Monita.

§. CCCLVIII. Alterum locum in curatione Peticularum tenent emesis, & catharsis. De utriusque usu quid

(h) *Ibid. p. 60.*
(i) HASENOHRL *l. c.* STORCK. *l. c.*
(l) TARG. TOZZETT. *Relazion. delle febbri del 1767. p. 220.*

quid statuendum sit, paucis ego expediam. Si morbus ex contagio ortus sit, quantocius venenatum miasma, quod salivali latici adhæsit, aut altius ad ventriculum penetravit, aut inspiratione in pulmones adductum est, emetico medicamento expelli debet; deinde si quid ejus reliquum est, & penitiora pervaserit, diaphoreticis adhibitis enitendum est, ut citissime per cutaneam exspirationem, aut sudorem omnino exhauriatur. Sic plerumque in ipso ortu incendium extinguitur. Emetico quoque opus est, si ventriculum putrida saburra oppleat, aut biliosa colluvies duodenum, atque hepar infarciat, id quod per suas notas cognoscitur (Vol. II. §. CCCXCI.). In his vomitio, aut ad vomitum propensio potissimum numeratur. Sed non omnis vomituritio saburram gastricam significat. Sæpe enim in morbis exanthematicis, ut pluries admonui, vomitus ex nervorum irritatione est, & tum eruptione exanthematum facta continuo sedatur. Interdum etiam ab aucto sanguinis motu per vasa ventriculi, aut ab ejusdem congestione, aut ab aliqua epigastrii inflammatione dependet. Utroque in casu emetica, ut manifesto patet, exulent oportet. Exulet etiam, si qua emetici usum prohibent (*ibid.*), nec, ubi indicantur, in plethoricis propinentur, nisi præmissa sanguinis imminutione. Si vero intestina sordibus, fœcibusque turgeant, aut vitiata bilis jam ad ea descenderit, tunc leni cathartico, veluti cremore tartari, tamarindis, rhabarbaro, ut præstat, vitatis validioribus, ne fluxus alvi profusior, in quem magna esse solet proclivitas, cieatur. Purgatio autem lenis, dummodo primis statim diebus, nempe altero, aut tertio adhibeatur, vix unquam nocumento esse potest. Nonnulli eam reprobant, quod timent, ne peticularum eruptioni im-

impedimento sit. Sed tantum abest, ut blanda & lenis purgatio eruptionem interturbet, ut etiam promoveat, quemadmodum RAMAZZINIUS, & RICHA experti sunt, &, quemadmodum usus sæpe docuit, non secus, ac in variolis evenire alibi jam traditum est. Facta vero eruptione, nihil amplius movere alvum oportet, nisi quid summopere instet, ut purgatio iteretur; aut nova saburræ gastricæ turgentis indicia superveniant, quæ alvi ductionem indicent. Sed tunc satius est vel cremorem Tartari, vel Tamarindos exigua dosi, sive per epicrasim dare; vel, si mavis, post dies criticos blande, & leniter alvum expiare, quam valide ducere. Non enim possum eorum probare morem, qui quotidie, aut alternis diebus alvum ducunt, & naturæ alia molimina negligunt, atque irrita reddunt. Neque illis possum assentiri, qui cum cl. STRACKIO ideo purgantia etiam validiora iteranda proponunt, quod peticulas non aliunde originem habere, quam ex primarum viarum cacochylia, imo ex tenaci muco intestinis hærente opinantur. Nam quantum ejusmodi opinio a vero discedat, satis liquere putaverim ex iis, quæ supra fusius de causis exposita a nobis sunt, sed præcipue ex eo, quod interdum vel alvi ductio, vel diarrhœa superveniens in peticulari morbo exitiosa observata fuit. Nec tutum semper est, tum etiam quando peticulæ ex saburra gastrica gignuntur, aut foventur, ægros catharticis proprie dictis immoderate delassare, quidquid contra judicet STRACKIUS. Fortasse corpora frigidiores regiones incolentium, & victui duro, viscido, crasso, & pinguiori deditorum minus lædi a catharticis posse, equidem facile largiar; quam eorum, qui in locis calidioribus degunt, & sensibiliori temperie, & laxiori humorum compage donan-

nantur; cujusmodi Itali generatim sunt, qui certe iteratas istas purgationes non innoxie sustinent. Sunt tamen casus, in quibus, etsi saburra non turgeat, purgationem lenem iterare meo quidem judicio licet; nimirum evanescentibus peticulis, & morbo inclinante; aut metastasi ad interiora, aut ad caput imminente, aut tum, cum urinæ e turbidis, & crassis repente tenues, & crudæ fiunt nulla alia excretione earum vicem supplente (*a*). Ceterum post lenem primis diebus purgationem, ut dixi, institutam, soli clysteres, aut serum lactis defœcatum ad alvum apertam servandam, aut ad reliquas quisquilias, si quæ primis viis insident, paullatim eliminandas sufficiunt (*).

De reliqua curatione.

§. CCCLIX. Post sanguinis missionem, emesim, aut catharsim, si locum habuerint, reliquum curationis perficitur diluentibus, temperantibus, acidulis, leviterque exspirationem adjuvantibus. Serum lactis simplex, aut, si vires languidiores postulent, vino paratum utramque paginam adimplet. SWIETENIUS, HAENIUS, atque HASENOHRLIUS ceteris anteferunt diluentia, quæ simul acritatem demulcent, involvuntque, ut decocta hordei, radicis scorzoneræ, althææ, similiumque. Hunc in finem hydrogalam quandoque adhibitam video, nec ab ea prorsus abhorrerem in assuetis, & lactis usum non modo ferentibus, sed avide desiderantibus, quales

 fue-

(a) ROBORET. *l. c. cap.* 16.

(*) Nocumenta, quæ attulit purgatio in epidemia anni 1764, GEORGIUS CASTANEA JANNONES Medicus Siculus multis adductis exemplis demonstravit *Epist. theoret. practic. De Purgantium agend. ration. &c.*

fuerunt ægri, quos curavit CAMBIERIUS (*a*), a quo omnes lac efflagitabant, nec ejus serum ferebant. Calorem acrem, sitim ardentem, atque ad alkalescendum propensiores humores succus mali medici, aut citrei, aut aurantii potui additus, aut aceti tantillum eidem instillatum mirifice compescit, & frænat. Ubi major refrigerans, coercens, atque antiseptica vis requiritur, spiritum sulphuris, aut vitrioli admiscendum magna dosi plerique commendant. At tussim exasperat, irritabilitatem cordis infirmat, ac stomachum plerumque irritat, & subvertit, nec tuto, si inflammatio aliqua subsit, dari posse creditur. Magna igitur prudentia, & cautione opus est, ut ejus acor quodammodo mitigetur, aut involvatur, aut edulcetur, aut ita temperetur, diluaturque, ne ejus usus noceat. Qua de re jam pluries opportunas animadversiones in superioribus capitibus protulimus.

De sudoriferis, & alexipharmacis. De sudoris regimine. De mutandis indusiis.

§. CCCLX. Sudorifera calefacientia, atque Alexipharmaca acriora, quæ olim in usu maxime erant, hodie a plerisque inter initia ut noxia damnantur; excipi tamen casus debet, in quo morbus ex contagione, ut supra notavi, natus fuerit. In statu vero, & versus finem, viribusque admodum imminutis paullo liberius iis uti licet, præsertim si vinum, si serum lactis vino paratum, si diluta cardui benedicti, scordii, rutæ caprariæ non satis valuerint viribus erigendis, sudoribusque promovendis, qui in remissione morbi utiles esse solent. At

(a) *In opusc. med. Pratic.* CL. TARGIONII *Vol. VIII. p.* 286. 287.

At sudores blandi æquales, & moderati sint, oportet; profusi enim, atque excedentes vires magis, magisque prosternunt, atque ideo plurimum nocent. Non igitur nimium incitandi sunt inconsiderate, neque conclavium calore, aut stragulorum aucto pondere immodice urgendi. Interdum salibus volatilibus, contrayerva, spiritu cornu cervini, Mindereri, similibusque sudores prolicui; sed simul ac abunde fluebant, continuo eorum usum missum feci, ne sudor modum excederet. Ægris sudore madentibus & præsentibus adhuc peticulis disceptatur, an liceat indusia permutari? Non dubitant exercitatiores clinici, si sudor fœtidus, viscidus, acerque sit, & indusia non modo madeant, sed sordido glutine rigeant, aut timor sit, ne refrigerentur; quin ea mutari debeant, dummodo æger bene habeat, & caute id fiat, atque eo maxime tempore, quo sudor substiterit, aut minui (*a*) videatur.

De vesicantibus. Quandoque profuerunt vesicantia, quandoque non item. Ut eorum effectus prænosci possit.

§. CCCLXI. Vesicantia ut in reliquis exanthematicis, ac malignis morbis, sic in Peticulis tam initio, quam progressu, & statu universim adhiberi solent. Initio quidem, ut cunctantes peticulæ, malusque interior humor extrorsum cito alliciantur; progressu, ut maculæ si retrocesserint, revocentur; ut vires, si depressæ sint, excitentur; ut delirium, soporque arceantur; ut denique metastases evitentur, atque a capite, aut pectore revulsio fiat; statu demum, ut torpens, inersque natura ad aliquid moliendum, excercendumque impellatur. Loca,

(a) STORCK. *ann. med.* I. *p.* 75.

ca, quibus applicantur; communiter sunt brachia, & crura: sed pro varia indicatione; & affectarum partium ratione multis etiam aliis locis; nimirum parti capitis capillatæ; posteriori cervicis parti, dorso, pectori, carpis, tibiis; pedibusve imponi possunt. *Ubi maxima est malignitas*; inquit RIVERIUS (*a*), *totum corpus occupans, & sævissima symptomata urgent, unicum vesicatorium, nempe cervici impositum, non sufficit, sed plura admovenda sunt. Soleo ego in magna morbi sævitia quinque locis admovere, cervici nimirum, utrique brachio parte interiori inter cubitum, & humerum, & utrique femori parte etiam interiori, inter inguina, & genua, felici cum successu*. RIVERII opinionem, experientiamque confirmat ETTMULLERUS, scribens; *si ulla est febris, in qua vesicatoria conveniunt; est in primis petechialis* (*b*). Suppeterent innumeri alii magnæ auctoritatis viri, qui vesicantium usum hoc in morbo proponunt, & celebrant; sed eos missos facio, & prætereo, ne longior sim ad tædium usque. Quamquam vero non immerito vesicantia a multis laudantur, non desunt tamen qui ea vituperant; aut saltem eorum laudes intra quosdam limites coercent. Illud quidem certum est, in quibusdam constitutionibus votis nequaquam respondisse. In peticulis epidemicis a PETRO A CASTRO Veronæ curatis (*c*), in illis quoque, quas RAMAZZINIUS descripsit (*d*), itemque in Taurinensibus, qui-

(a) *Prax. med.* lib. XVII. cap. I. p. 348.
(b) *Oper. T. 2. P. I. colleg. pract. cap. VIII. §. IV. pag.* 398.
(c) *L. c. sect. VI. aph. XXX.*
(d) *Diss. cit.* §. 30.

quibus medicam opem præstitit RICHA (e), vesicantia non modo inutilia, verum etiam noxia extiterunt. Sunt igitur constitutiones quædam epidemicæ, in quibus vesicantia profuerunt; suntque aliæ, in quibus nequaquam. Caussam ejusmodi discriminis interest quam maxime nosse, ut tam præstanti artis auxilio apposite, atque opportune uti possimus. Mihi quidem, pensitatis, quoad potui, diligenter constitutionum complurium descriptionibus, videntur vesicantia egregiam opem attulisse in illis epidemicis peticulis, quæ cum diathesi sanguinis phlogistica, aut phlogisticæ proxima copulabantur, nihil vero boni, aut potius nocumenti plurimum, ubi sanguis ad dissolutionem, liquationemque vergebat. Hinc auctor tironibus essem, ut vesicantia adhibere volentes in sanguinis naturam detegendam incumbant prius. Hac firma, & satis cohærenti deprehensa, vesicantia audenter admoveant; sin contra, prudenter ab eorum usu abstineant, ne suis ægris noceant. Nolim tamen hanc legem ita firmam, & perpetuam habeant, ut nunquam ab ea discedere se posse credant, si aliquod grave indicans occurrerit, aut constitutionis genius aliunde cognitus aliter docuerit. Nam tum medici sapientis, & periti est a generalibus præceptis opportune desciscere.

Cautiones quædam de vesicantium usu. Epispastica & fomenta.

§. CCCLXII. Non est mihi in animo hic omnia complecti, quæ ad rectum vesicantium usum spectant, cum ista sparsim jam alibi, & pluries tradita fuerint. Non prætermittam tamen nonnullas cau-

(e) *L. c.* §. 24.

cautiones, quas nobis reliquit experientissimus PETRUS a CASTRO. Is primum animadvertit, temperamentum *sanguineum*, *aut biliosum* minus vesicantibus accommodatum esse; *pituitosum* vero, *aut melancholicum* opportunius (*a*); illud, quia ad motus promptius a natura confictum est, neque irritamento eget; hoc, quia segnius, & pigrius est, & stimulo idcirco opus habet. Secundo, *in biliosis, & siccioribus præter vigilias, & ingentes dolores, quos vesicantia inferunt, vel ulcera excitari dysepulotica, & quæ facile cacoethiam induunt; vel nullo attracto peccante succo*, spem frustari (*b*). Tertio subjicit *in melancholicis, & pituitosis, in quibus præ ceteris conveniunt*, videndum esse, num *in cruribus tumores sint scorbutici, aut œdematosi*. Tunc enim ex vesicantibus *necroses immedicabiles* natas memorat (*c*). Quarto a pueris *satis feliciter*, a senibus *primi senii*, & succulentioribus *hoc remedium facilius* ferri, quam ab exsuccis, aut decrepitis (*d*). Quinto, *tempus administrandi* esse *principium morbi*, non statum, nec *quando ægrotantes jam sunt extinctioni proximi* (*e*). Enimvero TROGHERIUS (*f*) vidit ægros plurimum levatos a vesicantibus, quando ante diem octavam apponebantur; nihil, si serius. Quæ singula tamen suas exceptiones habent, ut omnia medica præcepta habere solent; neque hæ poterunt latere medico, qui cuncta consideret, & ea, quæ opus est, mentis perspicacitate deliberet. Illud

(a) *L. c.*
(b) *Ib. aph. XXXII.*
(c) *Ibid.*
(d) *Ib. aph. XXXIII.*
(e) *Ib. aph. XXXIV.*
(f) *L. c.*

Illud etiam sciri convenit, quod non omnis necrosis vesicantia subsequens statim exitiosa est. Interdum enim translationem maligni, & necrotici humoris ad exteriora significat. Hac autem a priore distingues ex omnium pene symptomatum decremento, & manifesta naturæ victricis instauratione. Denique ubi dubitatio incidat, utrum vesicantibus locus sit, tutius erit fomenta, atque epispastica, quorum multiplex genus, cruribus, pedibusque imponere, ut deorsum, extrorsumque avocent, ac revellant.

De frictionibus siccis, atque humidis. Lenes frictiones calidæ, cucurbitulæ siccæ, fomenta magis tuta.

§. CCCLXIII. Magni, frequentisque usus sunt in peticulari hoc morbo, si umquam ullibi, frictiones universi corporis tum siccæ, tum humidæ. His cunctantes, lenteque erumpentes maculas sollicitare student, aut retrocedentes, aut retro pulsas revocare tentant. Veteribus mos erat manibus inunctis corpus fricare diligenter. In primis utebantur unctione illa AETII, quæ constat ex aqua, oleo, & nitro una decoctis, aut aliter commixtis, & subactis. Recentiores ad id adhibent aquam Reginæ Hungariæ, aut aliam ejusmodi, quæ spiritalis, & volatilis utcumque sit; nec desunt, qui aceto utuntur. Singulorum unum, idemque consilium est, etsi ratio alia, atqua alia. Profecto lenes, calidæ, & siccæ fricationes meatus cutis aperiunt, exspirationem promovent, & cutim versus humores invitant, atque adeo eruptionem macularum adjuvant. Quæ unguinosis linimentis fiunt, aridam siccamque cutim molliunt quidem, & laxant, sed ejus poros, & exspirantium canaliculorum oscula obstruere viden-

dentur. Quæ demum spiritibus, aliisque volatilibus rebus administrantur, non obstruunt quidem, sed non satis assequor, an humores cogant, aut resolvant, num vasa reserent, aut inducto stimulo potius occludant? Quæ dubitatio æque cadit in illas fricationes, quæ oxycrato peraguntur; nam, etsi aceto denegari antiseptica virtus non possit, quæ utilitatem aliquam pollicetur; acer tamen ejus, irritandique potestas tanta est, ut vasa, & vasculorum orificia, quæ irritabilia plane sunt, corrugari, constringique debeat. Accedit, quod actu frigida repellunt, aut humida quæque, etsi calefacta, facile frigescunt, & demum, quod frequenti, & sæpe improvida corporis detectione, ejusque aeri inevitabili objectione fieri non potest, quin cutis spasmum incurrat, & convellatur. Quas ob res satius est lenibus, ac calidis frictionibus cutim demulcere, aut cucurbitulis siccis attrahere, ac rarefacere, desuper impositis linteis moderate calidis, aut, si ariditas simul emendari debeat, vesicis aqua moderate calida plenis, & juxta crura sub stragulis utrinque dispositis, aut fomentis concinne aliquamdiu admotis, sic tamen, ut vapore quodam tepido, & blando cutis humectetur, & foveatur, non vero ægri nimium incalescant.

De aquæ frigidæ potu.

§. CCCLXIV. De frigidæ aquæ potu, tamquam in febribus quibusdam præstantissimo, ac præsentaneo auxilio sæpius alibi, & præsertim in primo volumine disseruimus. Is interdum etiam in Peticulis locum habere potest, speciatim ubi febris *biliosa* atque *ardens* (§. CCCXIX.) eas comitatur, quæ ut plurimum ingens vitæ periculum affert. In hac igitur, etsi exanthemata exstent, aqua frigida, imo

imo nivata a nonnullis proponitur, tamquam unicum præsidium. ROBORETUS ea feliciter usus est in Peticulis, quando in ægrum juvenem, carnosum, firmum, & robustum cadebant, & tempus erat æstivum, febrisque ardentissima, dummodo signa internæ phlegmonis, & pectoris angustia abessent. Propinabat frigidam copiose, & ad satietatem usque. Non modo autem ut refrigerans remedium, sed etiam ut evacuans eam dabat. Quo nomine ejus libras saltem duodecim brevi spatio hauriendas præcipiebat, ut nimirum incendium extingueret, & sursum, aut deorsum evacuationem aliquam promoveret. Quibus frigida non arridebat, ejus loco quatuor vel quinque seri lactis libras eumdem in finem ingerendas curabat. Nec solum in summo ejusmodi febris incendio, atque æstate præfervida id fieri posse existimat PETRUS a CASTRO, verum etiam, ubi *non multum calor emicat, nec humorum coctio* adest; nam potest *latentem illam ac pestiferam humorum vim cum manifesta qualitate conjunctam mirabiliter extinguere*, dummodo frigida *copiose*, *& affatim*, id est *quantum uno haustu æger* ingurgitare potest, bibat (*a*). Et quoniam *vomitus*, *qui per eam*, inquit, *solet provocari*, fere *in principio utilis* est, dummodo copiosus; danda est *repetitis vicibus*, *ut vomatur*, *additis interim nonnullis*, *quæ seminaria*, sive miasma putridum, *respiciunt*, *guttulis aceti*, aut succi mali medici, aut citrei, aut spiritus *sulphuris*, *aut chalcanthi* (*b*). Tempus ad id aptum veteres putabant circa morbi augmentum. Verum nostri quovis morbi tempore nivatam aquam potui præbent, hacque sola sine ullo alio alimento, aut

(a) *L. c. sect. VII. aph. VIII.*
(b) *Id. ib. aph. IX.*

aut certe tenuissimo utuntur a principio ad finem usque, curationemque omnem absolvunt, quando & fervor ardens, & virium robur, & putredinis metus eam indicant. Hac methodo proprium filium ex Peticulis laborantem sine aliis medicamentis servavit XAVERIUS BERTINIUS, Medicus Florentinus doctrinæ laude, & fama clarus (c); ut exempla quam plurima ejusmodi curationum, quæ passim in Italia a Medicis patrantur, silentio prætercam. Prudentem tamen, & bene peritum, cunctaque apprime circumspicientem hominem hæc medicina requirit, ne pro salute exitium comparetur. *Non paucos* vidit PETRUS A CASTRO, *quos repente vita privavit aqua frigida*, improvide nimirum, & inconsulto adhibita, *naturali simul cum igneo calore extincto* (d).

De cortice peruviano. Ejus largior usus in peticulis. Simsii observatio. Quando magis conveniat. Admonitio. Ubi demum ab eo abstinendum sit.

§. CCCLXV. Cortex peruvianus, qui olim ad febres dumtaxat intermittentes fugandas ceu specificum remedium adhibebatur, paullatim detectis miris ejus proprietatibus ad alios quoque morbos bene multos curandos traductus est, sic ut minime sit mirum, si hodie in peticularum etiam curatione non infimum locum teneat, non quidem antifebrili facultate, quam nullam esse adversus peticularem febrim cum nostra, tum aliorum tentamina ac pericula (§. CCCXVIII.) evicerunt (*), sed antisepti-

(c) MARTIN GHISI *Letter. med. Lett. I. p. 33.*
(d) *L. c. sect. ead. aph. VI.*
(*) Chinam chinam parum profuisse, etiam peticulari

ptica, cardiaca, atque antispastica virtute. Liberaliore admodum manu, & dosi, quod sciam, non antea a quoquam tentata primus fortasse omnium HAENIUS in febribus continuis malignis, &, ut vocant, putridis eo uti cœpit, tanta profecto confidentia, ut extracti ejus unciam quotidie ad finem usque morbi suis ægris præbere non dubitaret. HAENIUM imitati HAESENOHRLIUS, & STORCKIUS eodem remedio, eademque liberalitate peticulas oppugnare aggressi sunt. Et quamquam eo nihil detractum morbi gravitati, ac durationi sit, ut ex eorum, HAENIIque clinicis historiis apparet; tamen omnes in animum sibi induxerunt, ejus usu factum esse, ut nullus fere, aut plane rarissimi occumberent. Est apud SIMSIUM descriptio (a) febris epidemicæ cujusdam adeo mortiferæ, ut eam pestilentis quodammodo naturæ judicaverit. Videtur vero fuisse peticularis morbus malignus, & putridus pessimi sane moris. Nam præter maculas peticulares, quæ cito in eo prodibant, symptomata præcipua, & quasi pathognomonica erant desperatio summa, tremores convulsivi, perpetui, in dies invalescentes ad finem usque. Initio statim, antequam putredo oriretur, sanguine semel detracto, & postea excitato vomitu ægros aeri libero, ut fieri solet in variolis, exponebat ipse, & chinam chinam largiter dabat eis, ita ut singulis diebus illius unciam, imo duplum, triplum, & amplius insumeret. Non dissimulat febriles accessiones ab amplo istiusmodi re-

lari morbo ad finem properante, notavit RAMAZZINIUS, *Dissert. cit.* §. 32. Inutilem quoque eam expertus est anonymus Auctor historiæ constitutionis *Montecchianæ* supra memoratæ, aliique complures.

(a) *Malad. epid. p.* 127.

remedii usu intensiores primum factas, deinde paullatim mitiores, vel saltem, etsi idem febris gradus perstaret, demum feliciter ad finem, solutionemque perductum morbum esse, quin ullus periret, cui ea ratione china china præbita esset. Videtur igitur cortex peruvianus, quod jam alii compererant, ubi vires languent, ubi atonia solidæ partes laborant, ubi nervosum genus a maligno miasmate afficitur, ubi humores ad liquescendum propendent, ubi facilis ad necrosim est transitus, in peticulis nempe malignis, & putridis, & quasi pestilentibus, plurimum boni præstare. Largiore equidem ejus usu interdum opus esse, non negaverim; sed modum tamen aliquem adhibendum arbitror, ne inutili copia ægros obruamus. Non enim remedii, si bonæ notæ fuerit, vis in enormi ejus quantitate, quam paucissimi sine molestia, nausea, aut vomitu, aut alvi fluxu diu ferre possunt, sed in prudenti, apta, & continuata præbitione consistere tota videtur. Ubi vero contrariæ affectiones, conditionesque occurrant, a quibus tonica, cardiaca, atque antiseptica nequaquam indicantur, prudentis medici plane erit a cortice isto temperare, aut non ita largiter, neque ita universim eum profundere.

Curatio quorumdam symptomatum. De singultus, vomituritionis, & convulsionum curatione. Convulsiones.

§. CCCLXVI. De remediis insignioribus non plura. Superest potius, ut pauca de curatione quorumdam symptomatum, quæ peculiarem interdum opem postulant, summatim hic adjiciamus. At quid vigiliis, comatosis affectibus, faucium dolori, ulcerationi, aphthisque; quid siti, linguæque ariditati; quid hæmorrhagiis, sudori immodico, alvi proflu-
vio,

vio, urinæ suppressioni; quid respirationi difficili, pulmonum infarctui, aut peripneumoniæ, tussi, catarrho, vermibusque, si cum peticulis complicentur, fieri conveniat; toties jam supra, ac speciatim ubi purpuræ scarlatinæ, morbillorum, & variolarum curationem exsecuti sumus, explicatum a nobis videtur, ut prope supervacaneum sit id iterum pertractare, cum eadem prorsus documenta repeti hic quoque oporteret. Dicam tamen de duobus symptomatis, quæ non parum terrere solent, singultu videlicet, & meteorismo abdominis. Itaque singultus, qui ante peticularum apparitionem ingruit, itemque inanis vomendi cupiditas, quæ cum eo sæpe jungitur, plerumque a sola irritatione nervorum cietur, sedaturque paregoricis, atque ipsa macularum eruptione. Cum vero indicia non desint cacochyliæ ventriculum gravantis, leni emetico ea excutienda (*a*) est. Singultum etiam non raro vermes movent. Tunc anthelminthica omitti non possunt. Verum si ventriculi, aut intestinorum inflammatio eum pariat, ut interdum morbo adultiore fit; exitium vix averti potest. Præter enim sanguinis missionem, quæ tamen raro bene fertur, omnia tunc, quæ demulcent, quæ temperant, quæ aliorsum, extrorsumque avocant, opportunissima sunt. Interdum peticulæ intro versæ, aut peticularis fomes retentus ferale hoc symptoma inducunt; ut docent maculæ peticulares tam in intima ventriculi, atque intestinorum facie, quam aliis internis sedibus post mortem repertæ. Tunc blanda diaphoretica, & moschus generatim commendari solent. Nec alia convulsionibus, ubi eamdam caussam agnoscunt, accommodata sunt, aut efficacius succurrunt.

(a) STORCK. *ann. med. I. mens. Decembr. p.* 42.

De ventris meteorismo. Meteorismi duplex genus. Primi generis ratio. Alterius generis.

§. CCCLXVII. Peticulis tumorem ventris tympaniticum, & resonantem, secunda ut plurimum hebdomada, supervenire nequaquam infrequens est, ut jam supra (§. CCCXXVII.) annotavimus. Meteorismum vulgo nominant. Hunc efficit aer ventriculum, aut intestina, aut utraque simul distendens. Is numquam non in istarum partium cavo reperitur vel extrinsecus cum potu, & cibo ingestus, vel ex his calore, & mora evolutus, atque extricatus. Quamdiu libere per eas vagari potest, & naturali continentium tunicarum robore, ac renisu comprimitur, ut præter modum expandi nequeat; abdomen nullo modo intumescit, non elevatur, non tenditur. At si spasmo alicubi nato aer in illis intercipiatur, statim loci calore rarescit, expanditur, & majus spatium occupare nititur, quod fieri nequit sine tunicarum concludentium distractione; hinc enormes ventris inflationes, tumoresque resonantes proficiscuntur, quibus abdomen assurgit, ac tenditur. Id ipsum incidit, si ventriculi, atque intestinorum tonus infirmetur, aut deficiat: nam victa eorum resistendi vi, aer liberius dilatatur, extumescit, & cuncta, spatium sibi quærens, vehementer urget, ac distendit. Primum illud contingit, quando sensibiles, irritabilesque partes ventriculi, intestinorumque variis, dissitisque locis a principio aliquo acri afficiuntur, puta bile, vermibus, excrementis retentis, medicamentis salinis, irritantibus, catharticis assumptis, aut pravis humoribus ad intestina, aut ventriculum ex universo corpore confluentibus. Notum enim est hasce partes, qua irritantur, se se contrahere, & prorsus occludere.

dere; Alterum vero fit, quando nervorum vis ad hasce partes spectantium maligno, ac venefico miasmate, vel alia quaque caussa resolvitur, aut fibrarum, tunicarumque firmitas, ac cohærendi potentia a corruptis, septicisque recrementis, stagnantibus, coacervatis, non cito excretis debilitatur, ac pene destruitur. Putredo enim irritabilitatem summopere minuit, atque evertit.

Signa meteorismi primi generis. Ejus curatio. Urina suppressa revocatur.

§. CCCLXVIII. Priore casu præter notas caussarum, quas indicavi, alvus sæpe adstringitur, aut pauca, tenuia, acria, urentia, aut mucosa, & cruenta egerit; tormina non raro, dolores, tenesmum ægri queruntur, & tactui abdomen non modo renititur, sonitumque reddit, verum etiam manu compressum aut totum, aut aliqua in sede multo sensibilius est, atque indolescit. In hoc igitur meteorismi genere ea omnia indicantur, quæ molliunt, laxant, demulcent, sedant, ac leniter subducunt. Hinc fomenta emollientia, & discutientia toti abdomini calide imponantur; intrinsecus oleum lini, aut olivarum parva, sed repetita subinde dosi præbeatur, & subter enemata blanda ex decocto malvæ, althææ, chamæmeli, butyro recenti, aut oleo lini addito, parata injiciantur. Quod si hæc non satis abdominis tensionem relaxent, nec alvum subducant, aliquid salis anglici, aut cremoris tartari multa aqua diluti, aut uncia una, aut altera syrupi cichorei cum rhabarbaro, aut dilutum tamarindorum propinari potest, aut clysteribus aliquid mellis simplicis, dummodo tenesmus absit, adjici, ut quod in intestinis hæret, irritatque, facilius deorsum propellatur, descendat, excernaturque. Hac uti-

utique ratione intra paucos dies non modo meteorismus subsidere solet, verum etiam urina, si substiterit, ut plerumque evenit, liberius fluere incipit. Vix ulli eorum, quibus Ischuria vesicalis supervenit, opus cathetere fuit in Faventina constitutione ann. 1759. & 1760., etiamsi fere omnes ex morbidi fomitis de loco in locum successione, ac metastasi (§. CCCXXVII.) in meteorismum, urinæque retentionem inciderent. His autem non alia curatio adhibita fuit, quam modo proposita. Fomentis etiam TROLLIUS (a) abdominis tumorem feliciter discussit.

Signa meteorismi secundi generis. Curatio. Admonitio circa camphoræ usum. Frigidæ potus, injectio, applicatio. Quæ extrinsecus exhibenda. Aeris extractio.

§. CCCLXIX. Altero casu, videlicet ubi meteorismus ab atonia tubi intestinalis, aerisque dilatatione efficitur, plerumque signa modo memorata (§. CCCLXVII.), in primis doloris sensus, absunt; purgatio neglecta fuit; alvusque parum respondet. Tunc contraria prorsus ratione ventris tumor oppugnandus est. Etenim si intestina putridis adhuc excrementis, e quibus aeris copia extricatur, scatere conjicitur, iteratis enematis leniter stimulantibus primum alvus sollicitanda est, ut a sordibus putridis cito liberetur; deinde tonica, atque antiseptica tam intra, quam extra adhibeantur. Præter vini aliquid, quod subinde potui addi debet, utpote vires erigens, corruptioni resistens, irri-

(a) In *Raccolt. d' Opusc. med. pratic. del Sig.* TARGIONI. *Vol. VIII. Lett. I.*

irritabilitatique amicum, intrinsecus camphora, scordium, chamæmelum, & corticis peruviani dilutum, aut decoctum ceteris antecellunt. Acida vero hic, etsi putredini adversa, quia tamen irritabilitatem infirmant, suspecta quodammodo habenda videntur. Horum loco liquor anodynus mineralis, spiritus nitri dulcis, in aqua menthæ, aut chamæmeli diluti dantur utiliter, & flatus egregie discutiunt. Clysteribus quoque ex decocto scordii, chamæmeli, corticisve peruviani paratis adjici camphora potest, quæ & putredinem inhibet, & fibris tonum restituit, & irritabilitatem animat. In ejus tamen usu tam superno, quam inferno modus aliquis servetur: nam nimis liberalis, & largus capiti nocet, nervos lædit; convulsiones huic morbo adeo familiares accelerat, augetque. Nonnulli aquam frigidissimam potandam, imo injiciendam in anum, ventrique extrinsecus applicandam proponunt. Sed non sine matura deliberatione id audendum, aut tentandum est; cum res discrimine non vacet. Satius procul dubio videtur usitatioribus, tutioribusque auxiliis insistere, quam insueta, aut ambigua sectari. Quod si alvus pertinaciter clausa perstet, aperiri ea debet cremore tartari, aut sale polychresto, aut rhabarbaro partitis dosibus, & paullatim dato. Extrinsecus demum fovendum vino calido abdomen est, aut ei imponendum emplastrum de baccis lauri, aut de galbano crocatum, aut aliud cataplasma roboranti; atque aromatica leni vi præditum. Plurimum vero confert totum ventrem pannis laneis siccissimis, & vapore succini suffitis leniter, & sæpe perfricare. Aerem ano detraxit experientissimus FRAMBAGLIA syringæ communis ope in anum immissæ, atque deducto leniter embolo vacuæ redditæ. Sic magnam vim aeris intus con-

clusi explosam vidit, quam excrementorum copia sequebatur (*a*).

Alia meteorismi species. Morbi complicati suis remediis curandi. Quæ a morbo relinquuntur, paullatim evanescunt. Faciei tumor. Scabies.

§. CCCLXX. Prætereo eum meteorismum, quem aer ex humoribus circumeuntibus, & putrescentibus erumpens, & solutus procreare creditur, aut quem interiorum partium gangræna, & corruptio gignit. Nam tum prior iste, si unquam in vivo homine nascitur, tum posterior alter non modo intestinorum, sed cavi ipsius abdominis morbus esset, nec spem ullam salutis relinqueret, jam natus. Prætereo etiam varias morborum cum peticulis complicationes, cum nemo non perspiciat, eorum quoque rationem habendam esse. Exemplo sit febris intermittens, quæ non semel cum peticulari febre consociari visa est. Hanc cito fugat cortex peruvianus. Deinde quod reliquum morbi superest, facile & feliciter (*a*) superatur. Finito demum morbo peticulari sæpe convalescentes manent veternosi, stupidi, obliviosi, ac surdastri. Sed hæc mala sponte paullatim desinunt (*b*). Aliis pedum œdemata superveniunt, quæ pariter sola naturæ vi paullatim resolvuntur. Nonnullis faciem tumore albo correptam vidit STORCKIUS. His vesicans posteriori cervicis parti admotum, & lenia stimulantia (*c*) profuerunt. Nec rarum est, scabie morbum fini-

(a) *L. c.*

(a) STORCK. *Ann. med. I. mens. Octob. & Sept.* 1758. *p.* 28.

(b) RAMAZZIN. *Diss. citat.* §. 24.

(c) STORCK. *l. c. februar.* 1759. *p.* 62. 63.

finiri, aut jam finito eam accedere. Hæc quia critica est, ideo sini debet, nec ullo topico medicamento repelli. Attamen si nimium protrahatur, sero lactis, purgantibus, & tandem balneis thermalibus eradicatur (*d*).

Curatio eadem Peticulis epidemicis ac sporadicis. Item nosocomicæ, carcerariæ, nauticæ.

§. CCCLXXI. Atque hæc Peticulis tam epidemicis, quam sporadicis fere communia sunt. Neque aliter curantur peticulæ, quæ ob pejorem naturam, majoremque contagionem, frequentiam, ac mortalitatem *pestilentes* nuncupari solent. Simili quoque ratione medemur febri *Nosocomiali*, *Carcerariæ*, & *Nauticæ*, aut *Castrensi* (*) (§. CCCXLVIII.), quando peticulares sunt, ut plerumque esse consueverunt;

(d) *Id. ib. p.* 26. & 60.

(*) De febre *nosocomiali*, sive *Nosocomica* speciatim scripsit JO. PRINGLIUS, qui utrumque ejus genus, *petechialem* nempe, & *lentam* & *nervosam malignam*, sive *Typhum* peculiari capite comprehendisse videtur. *Osserv. sopra le malatt. d' Armat. P.* 3. *cap. VI.* Anno 1779. De *febre Nosocomica* commentarium edidit CL. SEBASTIANUS CERA Clinicus Mediolanensis exercitatissimus; in quo sic febrem *nosocomicam* describit, ut qui Peticularum historiam a nobis traditam legerit, illico fateri debeat, unum, idemque morbi genus esse. In eodem commentario nuper recuso, & literis Cl. TISSOTII Regii Ticinensis tum professoris amplissime laudato exstat *appendix de febre carceraria*, Nosocomicæ admodum affine. Sed exemplum *febris carcerariæ contagiosæ*, & *pestiferæ* inter ceteros nobis multo ante reliquit HUXHAMIUS (*observat. de aere*, & *morb. epidem. vol.* 2. *p.* 82. *edit. Venet.*) itemque aliud *febris Nauticæ ferme pestilentis* (*Ibid. p.* 44. & *p.* 135.); quæ loca consulere, atque inspicere quisque poterit.

runt; nisi quod in his aeris renovatio, ac mutatio adeo necessaria est, ut sine ea nec morbi vis, nec contagio infringi, aut cohiberi possit. Curandum tunc quam maxime est; ut ægri a sanis segregentur, & si fieri possit, in ampliora conclavia, atque in aerem purum, liberum, apertum, ac ventilatum transferantur, nec densi, nec frequentes in uno loco sint.

Diæta.

§. CCCLXXII. Quod ad victus rationem attinet, hæc tenuis esse quidem debet, sed vires instaurans, & putredini adversa. Universim quæ e regno vegetabili depromuntur alimenta, uti decoctum hordei, panis, oryzæ, horumque cremores ceteris antecellunt. Serum lactis vinosum pro potu, & alimento quibusdam satis est. Quæ animalium regnum porrigit alimenta, hæc apud plerosque male audiunt, ac passim vituperantur, quia alkalescere, & citius putrefieri creduntur. Aliquid tamen regioni, consuetudini, & peculiari ægrotantium constitutioni concedendum est. Jus tenue pulli, sorbitiones ex pane trito in jure carnis decocto, vitelli ovorum in aqua mali medici succo medicata, ac saccharo edulcata soluti nonnullos jam viribus destitutos maxime recreant, atque refocillant. Alkalescentiæ metum acida vegetabilia addita quodammodo arcebunt; quamquam ventriculi concoctrice facultate, ni omnino extincta sit, sic mutantur, ut non facile alkalescere, aut corrumpi queant. Alios vinum sorbillare plurimum juvat, idque solum commode eos sustinet, ac reficit. Sed maxime ægrorum quies, munditıes, & lecti, linteaminumque frequens mutatio cordi sit. Aër quoque conclavium sæpe renovari debet, & vapori aceti, aut baccarum Juniperi, simi-

similiumque imbui, ac suffiri. Aqua etiam aëris impuritates absorbet. Plantis vegetantibus, ac virentibus mephitica effluvia absumi, & emendari, si tamen solaribus radiis expositæ sint, dicuntur. His igitur cubicula instruantur, ornenturque.

Prophylaxis.

§. CCCLXXIII. Nec ægrotorum tantum rationem; sed sui quoque, & sanorum habeat medicus, oportet. Hinc apposite scripsit PLATNERUS: *qui grassante hoc morbo, ab eo tuti esse volunt, eos oportet vitare cubicula humida, & aërem paludosum; corpus debent operire, crebrius lintea vestesque mutare, & aëri exponere, maxime si inter ægros versandum est, abstinere a venere, ingluvie, aliisque, quibus corpus debilitatur. Inter cetera auxilia sic dicta prophylactica optimum est cyathus vini rhenani modicus, animusque compositus* (a). Præter ista vero, quæ diligenter facienda, observandaque sunt, plurimum etiam prodest, quod pluries ecquidem expertus sum, os, faciem, nares, manusque crebro abluere aqua, vino, aut aceto: cubicula a sordibus munda reddere; novo, recentique aëre ventilare; vapore aceti acerrimi, vel suffitibus resinosis medicari; excrementa quæque cito auferenda curare; nihil cibi, aut potus prope ægros assumere; salivam sæpe exspuere, ne noxiis halitibus infecta voretur; obversa facie, aut ad latus inclinata ægros alloqui, & pulsum explorare; se fenestram, aut januam inter & ægrum sistere, ne aëris flatu effluvia ab ægris manantia in nos ferantur, & longam, continuatamque apud ægros moram devitare. Quando vero propius ægrum inspicere oportet, aut cutim,

(a) *Ars Med.*

tim, linguam, hypochondria examinare, tunc spiritum comprimere necesse est, ne vaporem, aut halitum ab ægro emanantem proximum hauriamus. Peticulis epidemice vagantibus, plerumque ii in morbum repente incidunt, qui frigori, aut vento, aut aëri nocturno, humidove incaute se se objecerunt, exspirationis nimirum suppressionem perpessi. Probabile igitur est, si aliquid noxii miasmatis in corpus se se immiserit, id facile viribus vitæ per cutis spiracula, dum patula sunt, sensim difflari sine noxa: occlusis vero illis retineri, & cumulari sic, ut contagionis copia tanta fiat, quanta ad corpus inficiendum, labefactandumque satis sit. Quam ob rem exspirationi cutaneæ de industria indulgendum maxime est; quod in primis efficiemus vitatis caussis, quæ eam cohibent, & sumptis intrinsecus, quæ diaphoresim subinde promovent. Frustulum camphoræ vespere hora somni deglutitum, aut dilutum chamæmeli, scordii, & florum sambuci mane in lectulo sorbillatum optime cessisse vidi. Non nulli acetum vel simplex, vel plantis alexipharmacis infusis alteratum, quale est illud, quod a quatuor latronibus nominatur, identidem bibunt, eoque sibi suadent septicum principium, quod alkalinæ naturæ esse putant, immutari, ac neutrum reddi posse. At dubium est, utrum illud alkalinam vere naturam obtineat. Novi enim quosdam, qui ut ab epidemico morbo se immunes facerent, singulis diebus jejuno stomaco aceti optimi cyathum diu biberant, nihilominus morbo implicitos fuisse, & quidem gravissimo, ut etiam ex eo obierint. Utiliorem expertus sum ad prophylaxim corticis peruviani moderatum ac quotidianum usum. Trogherius (b) in

(b) *L. c.*

in constitutione peticulari ann. 1752 & 1753, in qua cum peticulis saburra gastrica, & verminosa complicabatur, pilulas prophylacticas felici eventu adhibuit ex camphora, scordii extracto, mercurio, semine santonici, rhabarbaro, aut sena, aut cremore tartari compositas, quibus vermes sæpe dejectos fuisse testatur. Provide etiam cavit, ne lintea sanorum cum iis, quæ ægrotis inservierant, promiscue lavarentur, & ne vestimenta, stragula, culcitræ, pulvinaria, aliaque, quibus ægri usi erant, ad sanorum usum traducerentur, nisi prius diu aëri libero exposita, excussa, & bene lota essent: quod potissimum curari ab iis debet, qui Nosocomiis præsunt. Plethoricis sanguinis missio nequaquam nocere visa est, nec blanda purgatio iis, quibus primæ viæ saburra scatent. Non raro tamen observatum est, post datum prophylaxeos caussa catharticum extemplo febrem supervenisse, fortasse miasmate facilius recepto, aut ad interiora citius protruso. Quare catharsi emesim præstare crediderim.

PETICULÆ BENIGNÆ EXEMPLIS ILLUSTRANTUR.

Peticulæ benignissimæ a Damilanio observatæ.

§. CCCLXXIV. DAMILANIUS narrat, se peticulis epidemice discurrentibus offendisse complures pueros febricitantes, & a capite ad calcem usque peticulis ita benignis conspersos, ut per compita incederent, & sola ferme naturæ ope felicissime evaderent; dum interea alii malignis impliciti, & febre putrida detenti vita quam maxime periclitabantur; quin imo magna eorum pars exitium (a) subibant extremum.

Pe-

(a) *L. c. p.* 130.

Peticulæ benignæ ab Hasenohrlio observatæ. Symptomata primi stadii in quibusdam. In aliis qua ratione invadebant. Eruptio. Symptomatum imminutio. Morbi solutio. Effecta morbi relicta.

§. CCCLXXV. Duo peticularum genera in epidemica constitutione ann. 1757. 58. 59, quæ Vindobonæ desæviit, descripsit HASENOHRLIUS (a), alterum benignarum, alterum malignarum. Benignum genus his se notis prodebat. In quibusdam a *coryza*, quæ fortasse frigidæ tempestati, nam hiems erat, tribui debuit, exordium capiebat, *cum obtuso capitis dolore, & gravitate;* in aliis cum doloribus rheumaticis totum corpus vagantibus, & suspecta virium debilitate, atque ad motum impotentia invadebat; in non nullis præcordiorum anxietate, levi nausea, cibi fastidio, & vomituritione prima sui indicia exhibebat. *Frequentissime vero adoriebatur eum ingenti, & subita virium omnium prostratione, anxietate præcordiorum, insueto artuum languore sine caussa manifesta, gravitate capitis, siti pauca, vel nulla,* oculis languidis, & vultu tristi: *quæ synptomata vicissitudines levis horroris simul, & caloris excipiebant; pulsus naturali celerior deprehendebatur.* Hæc *plerumque* continuabant *ad quartum morbi diem, tanta interea non nunquam lenitate, ut multi vim morbi fractam crediderint, ejusque caussam in errorem externum commissum rejecerint; sed paullo post ingravescente ægritudine deterius habere cœperunt;* accedente vigilia, delirio, aurium tinnitu, aliisque; quare *lecto affixi detinebantur. Hæc huc usque enarrata symptomata ex pluribus, quam centenis ægris* soli-

(a) *Hist. med. Febr. petechial. &c. cap. 2.*

solicito examine collecta sunt. *Ubi morbus regulariter decurrebat quarto, vel ad summum septimo die in superficie cutis emergebant stigmata rubra, læti admodum coloris CUM LEVAMINE OMNIUM SYMPTOMATUM, modo punctula sat parva æmulantia, modo late magis patentia, in collo, pectore, & cordis scrobiculo apprime conspicienda: mox per reliquum corpus & extremitates diffusa apparebant; cutis madescebat; urina a naturali non multum abludebat, suspensam plerumque in medio gerens nubeculam: oculi antehac tristes, jam incipiebant fieri vividiores; mens constabat; pulsus, antea debilis, insurgebat; reliqua symptomata, ut vigiliæ, delirium, sitis, aurium tinnitus vel cessabant integre, vel saltem plurimum imminuebantur: functionum exercendarum major alacritas; maculæ petechiales sensim minus coloratæ fiebant: tandem decimo quarto, vel & decimo septimo die ex integro disparebant, aut cum levi desquamatione epidermidis secedebant; appetitus redibat; vires restaurabantur. Capitis gravitas, vel & temulentia, vertigo, obscuratio visus, auditus obtusus, œdema crurum, summa ad motum difficultas utpote symptomata a fractis per morbum viribus exorta pedetentim fugam capessebant, neque multum negotii medicis facessebant. Atque hæc erat mitissimi morbi idea.*

Peticulæ benignæ a Simsio observatæ anno 1765. *Earum descriptio. Abstinentia a remediis sæpe utilis. Pauperes, qui medicis minus utuntur, felicius sanantur.*

§. CCCLXXVI. Ver anni 1765. *Tyroni* in Hibernia longe fuit saluberrimum. Nulli fere morbi præter aliquas peticulares febres vagari visi sunt. Hæ autem ita *benignæ* erant, ut raro medica ope eguerint,

quia

quia ab eis aberant periculosa symptomata. Siquidem toto earum decursu pulsus erat satis plenus, & regularis, respiratio facilis, mens libera, sitis mediocris, cutis, & lingua semper mollis, & humida. Solvebantur somno profundo, qui plures dies perdurabat. *Fateor*, inquit SIMSIUS, cui hasce peticulas observase contingit, *me plurimum solicitum fuisse de valetudine ejusmodi ægrorum, qui primi in meas manus inciderunt, cum eos peticularibus maculis coopertos conspicerem. Sed quia non satis assequebar, quænam eis curatio adhibenda esset, constitui, donec aliquid certi mihi illuceret, totum negotium soli naturæ committere, satius fore arbitratus nihil agere, quam naturæ motus perturbare remediis, quæ nulla manifesta indicatione niterentur. Generatim vero non admodum culpandi sunt medici, si interdum cunctatione, & quiete uti sciant. Nam non nullos vidi, qui medicamentorum mania tacti, & cardiacis, vesicantibusque suos ægros e comate, de quo retuli, excitare parantes, eos in præceps vitæ discrimen adduxerunt. Comparabant; ecquidem fateor, majorem sibi gloriam, quando accidebat, ut aliquis ex hujusmodi pene deplorato statu, in quem eos præcipitaverant, evaderet; sed ratio ista vituperio plena est, atque honesto homine indigna:, quamquam nec ipsa caret omni culpæ suspicione, cum sæpe cuique facile pateat, ægrum, cui sola natura adstitit, facilius, quam cui medicus, servari* (a). Hactenus ille. Hinc in hujusmodi morbis, cum populares sunt, medici minus seduli, minusque medicamenta, aliaque artis activiora præsidia adhibere parati, utiliores suis ægris, quam multa agentes esse consueverunt. Reve-

(a) SIMS. *Observat. sur les malad. epidem. chap.* I. *pag.* 10. *& seq.*

vera Pauperes plerumque felicius in ejusmodi casibus convalescunt, eo quod non habent, unde quærant qui eos multis pharmacis jugulent.

Constitutio peticularum, quæ Faventiæ anno 1752. populariter vagatæ sunt. Præcesserunt morbi inflammatorii. Postea insurrexit Febris lenta nervosa. Maligna erat, sed cum phlogistica diathesi. Illi successerunt peticulæ. Initium morbi. Pulsus varius. In quibusdam erat magnus validus &c. In his sanguis qualis? Febris typus. Symptomata præcipua. Signa cacochyliæ. Ubinam delirium insons? Calor. Lingua. Eruptio peticularum. Mitigatio symptomatum. Sudor in fine morbi, aut urinæ copia. Paucissimis alvi fluxus. Paucis dolor faucium in incremento, aut statu. Quinam perierint? Hæmorrhagia narium omnibus utilis. Quando vermes complicabantur, morbus fuit longior. Contagiosæ erant. Curatio quænam profuerit. Sang. missio. Qualis sanguis? Quando mittendus erat? Cucurbitulæ. Hirudines. Cur sanguis feliciter mittebatur? Præsentia peticularum, aut diarrhœa quando non vetuit sanguinis missionem. Quibusnam alvus ducebatur? Revellentia. Diluentia subacida & nitrosa. Cardiaca, & volatilia quando? Diaphoretica, & antiseptica. Cautio. Vini usus. In fine cunctanti appetitui quid profuerit. Conclusio.

§. CCCLXXVII. Medii quodammodo generis, ni omnino *benignæ*, inter benignas & malignas fuerunt peticulæ, quarum historiam hic subnectere a proposito non alienum existimo. Annus 1751, qui præivit, ad humidum, pluviosum, & varium propius accessit. Subsecuta est hiems apprime humida, pluviis, & nivibus horrida, sæpe variabilis. In ea

morbi stationarii erant rheumata, pleuritides, & peripneumoniæ, quibus ut plurimum diluentia, & sanguinis missiones præclare profuerunt. Vere anni 1752 inflammationes, quas dixi, paullatim desinere cœperunt. Sed in earum locum *febris inflammatoria*, sive *synochus putris veterum* successit. Hæc vero triplici differentia notabatur; nempe vel erat mitissima, vel gravis, vel gravissima. In ea sanguis e vena missus apparuit semper densus, concretus, & crusta phlogistica præditus. Postea serpere cœpit aliud febris genus, quod inter initia videbatur mite, sed mox grave & periculosum evadebat adscitis symptomatis, quæ febris lentæ nervosæ malignæ continentis speciem referebant. Hæc, quia præcedentium morborum constitutionem sequebatur, ideo cum diathesi sanguinis phlogistica complicabatur, & speciatim cerebro, & faucibus inflammationem intentabat. Quam ob rem ad eam curandam opus fuit phlebotomiis quidem iteratis, sed modicis, & prudenter administratis. Hæc febris Majo mense penitus destitit. Sed ei successére peticulæ ita frequentes, & multis communes, ut parum abessent ab epidemicis, quarum hæc fuit ratio. Initium morbi faciebat leve frigus, aut levis horror, quem aut antecedebat lassitudo totius corporis dolorifica, aut mox subsequebatur, cum virium lapsu, respiratione suspiriosa, vultu tetro, & valde a naturali dissito. Pulsus ab ipso exordio erant parvi, humiles, inæquales, parumque frequentes, & quandoque duriusculi; nec mutabantur deinceps in reliquo morbi curriculo. In quibusdam tamen primis duobus vel tribus diebus magni, & validi exstiterunt, sed postea deprimebantur, fiebantque parvi, debilesque, quales erant in ceteris. In non paucis etiam vix a naturali statu quidquam discedebant, sicque fallaci spe-

specie illudebant. Fuerunt tamen, sed hi paucissimi, qui ab initio usque ad finem pulsum magnum, validum, velocem valde, & crebrum haberent. Verum in his semper aliquod interius viscus inflammatione simul laborabat, & sanguis, qui detrahebatur, inops seri, valde compactus, & pleuritico corio tectus apparebat. Febris, quæ cum memoratis symptomatis invaserat, plerumque quotidianæ continuæ, sive amphemerinæ, non nunquam tertianæ continuæ simplicis aut duplicis, sive tritæophyæ typum tenebat. Omnibus pertinaciter dolebat caput; & temporum arteriæ multo validius, vehementius, & crebrius pulsabant, quam in carpis. Præterea communia erant suspiria, gemitus, lamentationes sine caussa evidenti, stupor mentis, sitis ingens, sed cum potionis aversatione conjuncta, genarum rubor, præsertim in accessionibus manifestior, timor, desperatio, flatus, ructus. Paullatim mentis stupori accedebat perturbatio, & vaniloquium cum perpetuis vigiliis, voce tremula, & stridula, hypochondriorum tensione, continua manuum & brachiorum jactatione, anxietate, copiosisque urinis hypostasim albam, levem, paucam habentibus. Vigilias demum procedente morbo exciebat delirium proprie dictum, aut sopor, taciturnitas, surditas, & vana persuasio perfectæ valetudinis. Aliqui jam ab initio querebantur malum oris saporem, nauseam, & vomiturìtionem. Alii vero ab his omnino immunes erant. Non nulli, quorum pulsus parum a naturali recedere visus erat, subito, & repentino feroci delirio, primum intermittenti, deinde assiduo corripiebantur; a quo tamen nihil funesti unquam vidi. Fere semper cutis calore acri, atque ardenti torrebatur, sed is multo magis capiti, dorso, lumbis, & interioribus sedibus molestus erat. Lingua magnas vices

pro vario morbi tempore, & ægrorum temperie atque habitu subibat. Modo enim arebat, modo albicabat, modo rubebat, ut sanis. A quarta die ad septimam usque post quamdam pectoris, præcordiorumque anxietatem, oppressionemque prodibant in dorso, thorace, & deinde in universo corpore peticulæ, parvæ, rubræ, aut dilute roseæ, aut pallidæ, plus minus frequentes pro majori, vel minori morbi apparatu. Hinc respiratio liberior, faciliorque; mollior, humidiorque cutis; mitior, ac temperatior caloris sensus, atque adeo moderatior febris. Exstabant maculæ tota altera hebdomada, qua ad finem tendente in plerisque sudor largus toto e corpore manabat, & sensim febris ipsa cum omnibus symptomatibus desinebat. Atque hæc erat frequentior morbi solutio. Sudoris loco in aliis uberiores urinæ fluebant, quæ peticulis adjunctæ crisim absolvebant. Paucissimis alvi fluxus supervenit, atque iis dumtaxat, qui simul saburra gastrica laborabant. Non pauci in augmento, aut statu morbi, id est in secunda, aut tertia, si malum longius trahebatur, hebdomada, faucium dolore, difficili deglutitione, raucedine, ac tussi catarrhali prehendebantur, sed sine ullo discrimine. Imo hæc bene ominabantur, quoniam brevi feliciter morbo finem imponebant. Non dissimulandum tamen est fuisse non nullos, sed oppido paucos, & raros, qui profundo somno oppressi, voce rauca, & pene aphoni, in dorsum decumbentes, & quasi immobiles, tendinumque subsultibus assidue exagitatis urinas tenues, crudas, aqueasque emittebant. Hi omnes, frustrata quacunque arte, circa nonam, aut undecimam, aut quartam decimam perierunt. Narium hæmorrhagia multi corripiebantur, etiam ex iis, quibus inter initia satis sanguinis detractum fuerat. Hinc magnum semper

per levamen permanavit. Tota ægrotatio duabus, aut tribus, quod longissimum fuit, terminabatur hebdomadis. Quod si hosce fines transgrederetur aliquando, id solum evénit, ubi verminosa affectio cum morbo complicabatur; quam demum lumbrici ano, aut ore ejecti prodebant. Contagione malum communicabatur cum domesticis, ac familiaribus, speciatim iis, qui ægris famulabantur, aut propius accedebant, & diu in eorum cubiculis versabantur. Sed contages hæc potissimum manifesta fuit inter eos, qui angustis, humilibus, & paullulum supra solum evectis ædibus incolebant, uti sunt pauperes, atque artifices, qui necessitate quadam in suburbiis, aut angustioribus, imisque domiciliis, ac contuberniis degere compelluntur. Restat, ut curationis rationem, quæ utilior deprehensa fuit, persequamur. Primis continuò diebus, cum dolor capitis, calor, & vibratio temporalium arteriarum urgeret, sanguis mittebatur, pro ætatis, temperamenti, habitus, & pulsus ratione, & iterato etiam si opus esset, id fiebat, donec nimirum capitis dolor, calor, pulsatio tollerentur, aut saltem multum mitescerent. Una, vel altera sanguinis missio plerumque satis erat, & quidem parca, ne pulsuum exigua vis nimium infringeretur. Nec pulsuum parvitas, nec sanguinis primum educti laudabilis conditio nos deterrebat a sanguinis missione, dummodo satis parca, ac moderata, nam vires vitæ oppressæ magis, quam resolutæ videbantur, & sanguis ita a tenuitate, ac dissolutione aberat, ut secundo missus, aut post aliquot dierum febrilem motum detractus in tenacem, firmam, densamque massam, sæpe crusta pleuritica contectam, coiret. Mittebatur igitur sanguis magna tamen semper cautione, & parcitate, quando non modo caput dolore acuto, & pulsanti, in-

gentique æstu afficiebatur, verum etiam ubi calor exteriorum partium modum excedebat, (excedebat autem fere in omnibus) aut interiores sensui ægrotantium exardescere videbantur, multoque magis id auxilii locum habebat, si pulsus magnus, validusque, & febris vehementior, itemque signa alicujus visceris inflammati animum adderent, quo casu etiam liberaliori manu sanguinem mittere expediebat. At si quando sanguinis missio aut non satis indicata, aut non satis bene a viribus tolerata videretur; tunc, ut capitis dolori, accensionique prospiceretur, dorso, & scapulis cucurbitulæ scarificatæ admovebantur, aut una ampla occipiti defigebatur, ut sanguis viciniori e loco prodiens caput levaret. Quod si his parum, aut non satis proficeretur, hirudines temporibus, aut naribus, speciatim ubi aliquæ sanguinis stillæ conatum naturæ illuc vergentis ostenderant, applicare non fuit inutile. Mirum fortasse videbitur in morbo peticulari, cui sæpe noxiam sanguinis missionem experientia demonstravit, hanc ipsam nobis feliciter cessisse. Sed animadvertendum est, constitutionem morborum præcedentium, qui omnes inflammatorii fuerunt, & vernum tempus, quod plethoræ, indeque pendentibus morbidis effectis favet, in caussa fortasse fuisse, cur non modo cerebrum, verum etiam alia viscera phlogosi quadam tentarentur, atque idcirco sanguinis missio, nequidquam obstante pulsu parvo, & depresso, nedum utilis, sed necessaria reperta fuerit. Hinc ea, quando vere indicabatur, aut non sufficere posse cucurbitulæ videbantur, ne omissa quidem fuit tum, cum peticulares maculæ cutim tenerent, aut aliquis ventris fluxus adesset. Neque hinc unquam sinistri quidquam obvénit. Uno verbo ea curandi methodus omnino adhibita fuit, quæ in reliquis morbis exanthe-

thematicis, & speciatim in variolis adhiberi non infeliciter solet. Nemo ignorat, tuto variolis etiam exstantibus sanguinem mitti, si æger plethoricus sit, si febris magna, delirium non leve, difficilis respiratio, aut imminens peripneumoniæ metus id auxilii suadeant, ut suo loco dictum est. In principio itidem post semel, aut iterum sanguinem missum, ubi id necessarium visum erat, alvus ducebatur illis, qui pravum oris saporem, & nauseam querebantur, aut ponderis sensum circa epigastrium percipiebant, aut alia signa gastricæ cacochyliæ præseferebant. Rhabarbarum cum sale quodam neutro conjunctum intuitu etiam verminosæ complicationis ceteris purgantibus præstare credebatur. Plurimum vero capiti levando, & vigiliis diminuendis, aut tollendis contulerunt pedum balnea tepida, aut fomenta cruribus diu, & continenter adhibita, sinapismi, & clysmata emollientia. Stupidis, & consopitis non parum profuerunt quoque eadem clysmata, sed acria, atque excitantia; sic ut nunquam vesicantibus uti oportuerit. Præterea diluentia subacida, & nitrosa non modo in prima hebdomada, sed etiam in altera affatim haurienda dabantur, quantum per ægros quidem, qui a potu plerumque abhorrebant, licuit. Quia vero in altera hebdomada vitæ vires magis, magisque deprimebantur, & quasi deficere videbantur; ideo eas erigere, reficereque curavimus *mixtura* aliqua cardiaca, & minutis dosibus salis volatilis cornu cervi, aut viperæ, dummodo delirium magnum, aut ferox abesset. Interdum dabantur pilulæ ex pulvere radicis contrayervæ, & extractis cardui benedicti, & scordii, similibusque compositæ. Quibus sane leviter vires omnes non modo reficiebantur, verum etiam sudores, ad quos natura sponte vergebat, eliciebantur, cum morbi primum levami-

ne, deinde optata solutione. Ut vero sudor facile profusior evadebat, sic caute, & circumspecte cardiacis, & sudoriferis utebamur, & simul ac fine potiti eramus, ab iis cito abstinendum ducebamus, ne præ nimia sudoris copia ægri deficerent. Quod si tamen languor aliquis ex hac caussa oriretur, viribusque consulere opus esset, in moderato usu vini maturi, & bonæ notæ omne præsidium inventum est. Denique finita febre, non nullis nausea, & cibi fastidium æque cessabat. His remedio fuit rhabarbarum cum salibus mediis epicratice ad aliquot dies datum. Historiam, ni fallor, protuli peticularum *essentialium*, quæ, quia multos eodem tempore aggrediebantur, & facile in sanos contagione transibant, epidemicæ, & contagiosæ dici possunt; &, si minus absolute benignæ, mediæ saltem naturæ benignas inter, & malignas constitui, 1. quod regulariter admodum processerunt, 2. quod earum eruptio aliquod cum febri, tum symptomatibus levamen semper attulit; 3. quod paucissimis lethiferæ fuerunt, & ab ea sanguinis liquatione, quæ frequenter in malignis, putridis, atque anomalis occurrit, ac perniciosa natura, quam gravissima symptomata comitari solent; plurimum distare visæ sunt.

PE-

PETICULÆ MALIGNÆ EXEMPLIS QUIBUSDAM ITIDEM ILLUSTRANTUR.

Peticulæ malignæ ann. 1591. Descriptio. Symptomata ante eruptionem. Eruptio. Faucium dolor, & inflammatio. Symptomata post eruptionem. Quinam magis periclitabantur. Contagiosæ. Pauciores e plebe, quam e nobilibus moriebantur. Symptomata lethalia. Quænam morbi reliquiæ? Alia notatu digna.

§. CCCLXXVIII. Anno 1590. Tridenti æstas fuit siccissima, & præcalida; autumnus magna ex parte similis; hiems frigida admodum, & nivosa. Accessit annonæ caritas. Hinc anno postero 1591 morbi populares mali moris non plebem solum, sed magnates etiam incesserunt. In primis *febres erant*, ut narrat OCTAVIANUS ROBORETUS (a), *ab initio fere insensibiliter invadentes cum levi horrore, vel horripilatione, paullatimque calor, primis quidem diebus haud multum molestus, capitis tamen dolore ut plurimum comitatus, subsequebatur. Cum vero quibusdam ad quartam, quibusdam ad sextam, vel septimam ventum erat, aliis vigiliæ, & deliria valde intensa, atque phrenitides, aliis lethargici sopores pene inexcitabiles superveniebant. Omnibus tamen circa sextam, vel septimam, paucis autem in quarta pulicum morsibus haud multum dissimiles peticulæ, ut plurimum rubræ, aliquando tamen etiam lividæ, circa dorsum præcipue, atque pectus oriebantur, efflorescebantque. His magna ex parte faucium dolores, & inflammationes, tusses humidæ, quibusdam etiam*

(a) *De peticular. febr. ann. 1591. cap. I.*

etiam vocis interceptio, ac omnimoda loquelæ amissio cum ablata fere deglutiendi actione fiebant, lingua arida, sitis, aliquibus alvi fluxus biliosi, non tamen colliquativi, plurimis etiam vermes tum sursum, tum deorsum, hæmorrhagiæ ex naribus copiosæ, & ut plurimum salubres; nonnullis etiam post soporem maxime, parotides, quibus pariter a morbo ægri vindicabantur, contingebant. Quibusdam etiam licet interiora adeo urerentur, ut lingua aridissima, scissurisque nonnumquam dissecta conspiceretur, exteriora tamen insignem quamdam, ac pene marmoream frigiditatem, cadaverum instar, obtinebant. Aliqui toto morbi tempore lotium sanis persimile, alii usque ad sextam, vel septimam (in his enim duobus diebus magnæ potissimum mutationes eveniebant) clarum, deinde per duos, vel tres dies admodum turbatum, & subjugale, cicerum rubrorum juri haud multum dissimile emittebant: sicque varia variis pro naturarum diversitate, nec non partium imbecillitate, humorumque dominantium qualitate fiebant accidentia. Potissimumque corpora sanguinea, ac bene quadrata periclitabantur, inficiebanturque quam facillime, serpereque in proximos contagione hujusmodi mala clarissime conspiciebantur. Et quamquam etiam multi in eadem domo successive decumberent; maxima tamen eorum pars, potissimum qui medicorum præceptis erant obtemperantes, a principioque curationi se se addicabant, convalescebant: ita ut etiam cum morbus maxime vigeret, ex decem, vel duodecim ægris unus interiret, magisque discrimen hoc opulentiores nobiles, atque primates ipsi, quam inops, atque egena plebs experiebatur; cum eorum etiam numerosæ multitudinis respectu major multo numerus decesserit. Cum iisque potissimum agi male videbatur, qui aliqua alia labe, & maxime gallica essent in-

infecti. Omnesque fere quotquot obiere, convulsi, suppressaque urina, vel suffocati interibant. Qui vero a morbo convalescebant, magna ex parte surdastri, ac semistupidi per aliquod temporis spatium remanebant, capillique quamplurimis defluebant. Hactenus continuata oratione Auctor. Subjicit deinde, maturius peticulas erumpentes pejores fuisse, nihilque levaminis attulisse (*b*), neque peticulis solis unquam morbum solutum esse, nisi aliqua copiosa per alvum, vel lotium, vel hæmorrhagiam evacuatio accesserit (*c*); quamquam non neget ibidem, interdum peticularum eruptionem, præsertim cum sudore conjunctam, morbi impetum aliquando fregisse (*d*), ex quo eruitur peticulas tunc grassantes plerumque malignas fuisse, rarissime benignas.

Malignæ Hasenohrlii. Omnia symptomata graviora, quæ parum mitigantur ab eruptione. Delirium phreniticum. Eruptio cum sudore quando utilis. Lingua. Sitis. Oculi. Hypochondria. Alvus. Urinæ quales? Sudor quinam criticus? Sudores fætidi prope mortem. Qualis pulsus. Peticulæ interdum non erumpunt, aut lividæ, & nigræ erumpunt. Peticulæ vix visibiles, ominosæ. Funesta retrocessio peticularum. Symptomatum continuatio post eruptionem. Quibus parotides cum levamine? Si retrocedunt, diarrhœa, & urina copiosa & crassa saluti est. Quando in ulcera mali moris vertuntur. Suppuratio saluberrima. Diadoche ad alia loca.

§. CCCLXXIX. Sed multo manifestius, accuratius-

(b) *Ibid. cap. XII.*
(c) *L. c. cap. XV.*
(d) *Cap. eod.*

tiusque malignas peticulas in constitutione epidemica Vindobonensi ann. 1757. 58. 59, quam memoravimus, distinxit, delineavitque ad naturæ exemplum Cl. HASENOHRLIUS (*a*). In his *statim* a principio morbi *omnia symptomata erant vehementiora*, quam in benignis supra ex eodem descriptis (§. CCCLXXV.), *neque eruptione exanthematum facta multum mitigabantur. Lassitudo illa spontanea de die in diem augebatur, tinnitus, & sussurri aurium, dolores capitis intensi nulli remedio auscultabant; oppressio præcordiorum, respirationis difficultas, tussicula perpetua, modo humida, plerumque sicca; subsultus tendinum, mens turbata fatalem minabantur exitum. His se se comites junxerant vigiliæ diuturnæ quas exceperat delirium, nonnumquam in incremento, nonnumquam in statu morbi, aliquando mitius, aliquando ferocius, quod degeneravit nonnumquam in furorem, quo agitati* (ægri) *surrexerunt, & robustissimorum alioqui hominum actiones exercuerunt: quod in quatuor militibus me observasse memini; ita quidem ut ruptis vinculis, quibus lecto adstringebantur, aufugere meditarentur, hosque etiam in furore fato cessisse vidi. Alios quarta, quinta, & sexta die continuo sopore sepultos, & obscure delirantes notavi, quibus septimo, vel nono die oborto sudore, petechiis prodeuntibus, melius habere contigit. Lingua plerumque fuit humida, rarius sicca, muco albicante obducta, quandoque fusca; sitis non multa, raro intensa; oculi tristes, squallida illorum acies, & minime lucida; hypochondria inflata, tensa, quandoque dolentia; alvus quamplurimis constipa-*

(a) *Histor. med. citat. cap. 2. pag. 267. in Fascic. I. Op. min. med. & dissert.* FRANC. XAV. de WASSERBERG.

pata, quibusdam fluida, & soluta; urinæ ab initio crudæ, tenues, decolores, quandoque cruentæ, vel & fuscæ, in statu criticæ cum laudabili hypostasi: sudores sæpenumero sponte apparebant, æqualiter per totum corpus dispersi, qui, dum critici, semper erant boni; interdum imminente in primis morte, ubi tota compages in madorem, & vaporem valde fœtidum resolvi videbatur, exprimebantur, & tunc erant pessimi. Pulsus in initio morbi naturali velocior, attamen mollis; in quibusdam autem durus; in progressu celer, frequens, intermittens, debilis, inæqualis. Porro qui dicta symptomatum complicatione conflictabantur, illis vel omnino non erumpebant exanthemata, vel prodibant purpurea, livida, aut nigra: quæ ultima rarissima; in duobus enim tantum militibus vere nigra vidi. Vel & horum exanthematum vestigia quidem apparebant, sed profunde sub cute hærentia, fatali plerumque omine: victas enim morbi atrocitate naturæ vires, materiæque inimicæ versus peripheriam propellendæ impares significabant. Funestum quoque, ac exitiale erat ægris, quibus subito disparebant exanthemata: perniciosa enim illico exsurgebant symptomata; respiratio fiebat frequens, anhelosa, inæqualis; pulsus debilis, celer, intermittens; sudor frigidus in fronte, & jugulo; tandem mors. Subinde eruptione petechiarum licet facta omnia symptomata plurium dierum spatio pertinaciter perstiterunt, neque medicamenta adhibita singularem mutationem in melius attulerunt; his ut plurimum decimo septimo die, raro serius, parotides emerserunt, cum aliqua febris, & symptomatum diminutione. Parotides sibi relictæ, ut frequenter vidi in Nosocomio hispanico, quandoque fausto naturæ conamine retrocesserunt, & tunc diarrhœa superveniens, vel & copiosa, & crassa profluens urina salutem attulit. Quandoque scirrhosam du-

duritiem induebant, nullo modo resolvendam emollientibus; vel & causticis tractatæ in ulcera mali moris degenerabant. Quandoque eo usque intumuerunt, ut ægrum derepente suffocarent. Felicissimum vidi eventum, dum cito ad suppurationem ducebantur, & facta apertura materiei exitus conciliabatur. Verumtamen non solummodo ad aures materia morbosa metastatice ferebatur, sed & alia corporis loca petebat, femora, crura &c. axillas, faciem, nasum &c.

CAPUT XI.

DE MORBO, SIVE EXANTHEMATE MILIARI (*).

Miliaris morbus pro peticulari olim acceptus. Similitudo cum peticulis, & differentia. Complicatur sæpe uterque morbus.

§. CCCLXXX. AD morbum miliarem pedetentim pervenimus, peticulari adeo proximum, aut affinem, ut complures olim nullum prope inter utrumque exanthema discrimen ponerent.

(*) *Synonyma.*

Hidroa GRÆCIS, *sudamina* LATINIS, *Miarola* PEDEMONTANIS, & *Migliarina*, *aut la migliare reliquis* ITALIS, *Friesel a crebris horripilationibus*, *vel secundum alios a panno aspero & nodoso* GERMANIS, *purpura* LUDWIGII, *Instit. med. clinic. P. I. cap. I. subsect. VIII.*, & aliorum QUORUMDAM, in primis Germanorum. *Morbus maliaris* PETRI GERIKII, *Tract. de Febr. miliari cap. I. ann.* 1711. *Miliarium morbus* ALLIONII, *Tract. de Miliar. orig.*, *progress.*, *natur. & curat. cap.* 2. §. 68. *ed. an.* 1758. MILIARIA MATTH. COLLINII, *Dissert. de Miliar.*

rent. Revera inter initia, quando miliares papulæ erumpere incipiunt, sæpe peticulis similes videntur, & pro iis facile accipiuntur, nisi caute expectetur, donec eleventur, & supra cutim emineant, quo sane peticulis, quæ planæ, & sine fastigio esse solent, discernuntur. Non ita pridem id maxime, & manifestissime in ægrotante amico meo conspexi. Quarta, vel quinta a decubitu die supra pectus, & brachia ei crebræ apparuerunt maculæ rubræ, planæ, discretæ, exiguæ, omnino peticulis similes, quæ tamen versus septimam elevari, atque eminere in pustulas vere miliares cœperunt, & tales per totum morbi decursum, qui fuit non brevis, nec sine aliquo vitæ periculo, perstiterunt, novis, & frequentibus subinde priores subsequentibus, & per totum corpus diffusis. Præterea in eodem homine utrumque exanthema interdum una conjungitur, aut unum post aliud sibi succedit; quod in primis notatur ab epidemicarum constitutionum scriptoribus. Hinc PETRUS a CASTRO, etsi prope *pulicares*, sive peticulares maculas a papulis *culicaribus*, sive miliaribus distinxerit, non tamen credidit, natura multum utrasque differre, ut singulæ diversam curandi rationem expeterent (*a*).

Unde nomen? Exanthema notum antiquis.

§. CCCLXXXI. Nomen habet hic morbus a papulis, sive pustulis, quæ in summa cute erumpunt, & formam, speciemque granorum milii, varii ut plurimum coloris, plus minus exhibent; quemadmodum distinctius, latiusque postea exponemus. Has antiquissimis medicis, & speciatim HIPPOCRA-

TI

(a) *De febr. punticul.*

TI (*a*), atque AETIO (*b*), compluribusque aliis, qui

(a) *Epid. l.* 2. *sect.* 3. & *l.* 7. *sect.* 2., item *Coac. prænot. sect.* 1. & 2. Præcipue vero in Fullone, Phericide, & Ephranonis filio (*L.* 7. *epid.*) pustulæ notantur velut a culicum morsu natæ; sed locus præ ceteris in *l.* 2. *epid. sect.* 3. exstat, qui totus hic exscribendus est, ut quisquis æquus rerum æstimator videat, exanthema miliare ab HIPPOCRATE, sive quocunque alio illius libri auctore reapse non prætervisum esse. *Circa septimum* (sic habet), *octavum*, & *nonum diem* (febris cujusdam epidemicæ) *aspredines quædam* MILIACEÆ, *culicum morsibus fere similes, quæ tamen non admodum pruriebant, in summa cute subnascebantur*, & *ad judicationem usque perdurabant. Ac ne eæ quidem masculorum ulli eruperunt. Mulier vero, cui talia fierent, nulla mortua, est: hebetiori tamen erant auditu*, & *soporosæ, quamvis antea non admodum soporosæ essent, quibus ista evenire debebant.* Hunc vero locum a VALLESIO in *Comment.* non satis consideratum esse, jure, meritoque animadvertit Cl. FANTONUS (*De antiquit.* & *progress. febr. miliar. p.* 75.). Etenim asperitates illas miliares, culicum morsibus similes putavit ille maculas esse, *Tabardillo* ab Hispanis nuncupatas, nimirum peticulas: quæ tum jam in Hispania frequenter observabantur, & satis notæ erant. Rectius autem interpretatus est eum textum MARTIANUS (*Comm. in epid.* 2. *sect.* 3. *v.* 20.) qui ejusmodi asperitates miliaceas nequaquam pro peticulis habuit; similesque se pluries offendisse in febre ardente laborantibus, asseveravit. Nec facile GASTELLERIO, aliisque largiar, hippocraticas istas miliares papulas fuisse secundarias, sive, ut vocant alii, symptomaticas, nimirum a primariis, atque essentialibus, de quibus hic agitur, longe differentes. Nam eæ non in statu, aut fine morbi, corruptis videlicet, depravatisve humoribus, sed in augmento erumpebant, exstabantque ad morbi usque solutionem, nec aliis, nisi fœminis superveniebant. Neque demum ex eo, quod mulieres illæ omnes evadebant, inferre licet, miliarem morbum, qui sæpe lethiferus est, non fuis-

qui eos subsecuti sunt (*c*), non ignotas fuisse, magno eruditionis apparatu, acrique judicio demonstravit inter nostrates primum Cl. JOH. FANTONUS (*d*), deinde Cl. CAROLUS ALLIONIUS (*e*), ambos illustres medicinæ Professores Taurinenses, & demum non pauci alii (*f*).

Etsi veteribus nota, multo serius bene describi cœperunt. Statuitur epocha recentior. Morbus est peculiaris & essentialis. Origo & progressio ab Allionio descripta.

§. CCCLXXXII. Quamquam vero exanthemata miliaria ab antiquissimis usque temporibus deprehen-

fuiſſe; nam exempla non deſunt miliaris morbi primarii, five eſſentialis, natura benigni, & bonum exitum habentis, non ſecus ac variolis benignis obtingit, ut deinceps clarius apparebit.

(b) *Tetrabibl.* 2. *sect.* 1. *c.* 129.

(c) GALEN. *de atra bile cap. IV.* AVICENN. *lib. IV. Fen. I. Tract. IV. c.* 2. MONTAN. *Cons. Med. cent.* 2. *p.* 598. PETR. SAL. DIVERS. de febr. peſtilent. *cap.* 18. RIVER. *Prax. med. lib. XVII. sect.* 3. *cap. I. observ.* 21. *Cent. I.* DIEMERBROECK. *de Pest. Histor.* 22. & 100. ROBORET. *De febr. peticular. p.* 180. PETRUS a CASTRO *de febr. malign. punctic.* §. *VII.*, PAULUS NEUCRANTZIUS *de purpura. Lubecæ* 1648. in qua urbe obſervavit morbum hunc epidemicum, & malignum tribus, vel quatuor annis, antequam WELSCHIUS eum Lipſiæ videret &c.

(*d*) *L. cit.*

(e) *Tractat. de Miliar. orig., progress., nat., & curat. cap. XI.*

(f) MOLINAR., PLANCHONIUS, GASTELLERIUS &c. Sed jam ab anno 1741. Gottingæ prodiit *Dissert.* JO. C. LUD. SEIPII *de purpura, antiquo morbo.*

henderint medici in morbis ut plurimum acutis, & malignis; dubium tamen superest, an pro morbo primario, & singulari ab iis habita fuerint, aut potius pro fortuita eruptione, ac secundaria, sive symptomatica (*), cum certe quæ apud eos de hujusmodi exanthemate memorata inveniuntur, nullo mo-

(*) Magna olim disceptatio fuit inter Medicos non incelebres, an exanthemata miliaria essentialia, sive critica sint, num vero secundaria, sive, ut alii vocant, symptomatica. De abusu autem harum vocum jam alibi a nobis satis tractatum est. Igitur alii priorem, alii posteriorem sententiam pro virili tuiti sunt. Inter primos recensentur TISSOTIUS, STORCKIUS, MATTHÆUS COLLINIUS, aliique, qui experientia confisi miliaria semper primaria, nunquam secundaria, neque factitia unquam esse contendunt. Inter posteriores agmen ducit HAENIUS, qui tamen non ubique sibi constat. Non vero tantum mihi assumo ut quæstionem dirimere velim. Illud dumtaxat mihi videtur probabile, quod interdum, licet rarius, exanthemata secundaria esse possint, quando nimirum humores a morbo primario ita depravantur, corrumpunturque, ut aliqua eorum pars ad cutim protrusa pustulas miliares gignat. Hoc autem contingere in multis morbis, præcipue putridis, ut in febre Gastrica acuta, in Lenta nervosa maligna utraque &c. alibi opinati sumus. Nec ab hac opinione recedendum adhuc putamus. Tum vero cum secundaria sunt, modo critica, modo symptomatica nobis videntur. Exempla utriusque generis sæpenumero Clinicen exercentibus occurrunt, & non pauca exstant descripta apud Observatores. Ego non nulla hic in afferti fidem proferam. Cl. BOUCHERUS Julio mense anni 1781. (*Journal. de Médecin. Septemb.* 1781. *p.* 272.) observavit *febrem continuam putridam*, aut *potius biliosam*, ut ipse vocat, quæ multos eodem tempore infestabat. Tertio quoque die exacerbabatur. Videtur igitur fuisse *Tritæophya simplex biliosa*, sive *gastrica*. In aliquibus ex hac febre laborantibus levis eruptio miliaris fiebat, sed non in omni-

modo comparanda sint cum absolutissima ejus historia, quam hodie habemus. Fatendum enim est, tum primum accuratius ejusmodi morbum observari, & describi seorsum cœptum esse, cum Lipsiæ annis tribus 1652. 53. 54. in Puerperas sævissime debacchatus fuerit, quemadmodum ex ejus histo-

omnibus, quæ nihil *essentialis*, ut loquitur auctor, addidit morbo, nec curationis methodum aliis communem, idoneamque quidquam mutabat. Curatio enim in omnibus innitebatur parva ſanguis miſſione, emeticis, atque eccoproticis. Secundaria hæc exanthemata quis non dixerit? Anno 1780. 1781. Florentiæ per hiemem graſſabatur peripneumonia epidemica, cui miliaria exanthemata tandem ſuperveniebant, criſimque bonam abſolvebant (*Targion. opusc. med. pratici Vol. V. Constit. epid. di Firenz. nell' Invern.* 1780. 81. *cap. V.* §. 419. *pag.* 369.). Qua de re JO. ALOYS. TARGIONIUS commentans, *Hic fortasse*, inquit, *est casus* (intelligit congeſtionem inflammatoriam in pulmonibus ab effuſione ſanguinis in textum cellulofum natam), *in quo communicata cum sanguine nova quadam peculiaris infectionis additione* (videlicet per abſorptionem ſanguineæ ſtaſeos putrefactæ) *excitatur alius febris cursus, quæ non cedit, nisi apparitioni miliarium exanthematum?* Conjecturam hanc num probabilem reddit practica obſervatio oſtendens, omne id ſpeciatim valere ad miliares papulas inducendas, quod in morbis acutis promovet humorum corruptionem? Num veri ſimilitudinem auget, quod hujuſmodi criſeos ſpecies frequentius viſa eſt in ſecundo ſtadio Epidemiæ, tum videlicet, cum bilis majorem in morbo vim exerceret? Secundaria quoque, & ſimul critica miliaris eruptio fuiſſe videtur, quam memorat ſequens obſervatio. Ruſticus adoleſcens annorum circiter viginti, *cum, postquam ex laboribus excalefactus esset, obdormiverit super virentes herbulas in solo humido, in Opisthotonum incidit. Maxillæ ejus claudebantur contractæ, non ita tamen, ut cibus, & potus in os indi non posset. Iterato ei sanguis*

ria, quam WELSCHIUS anno 1655. evulgavit (a), perspicuum est. Ab eo quippe tempore de peculiari morbi genere admoniti medici attentius ægros inspicere, symptomata propria adnotare, regularem progrediendi modum, solutionemque perpendere instituerunt; quod eo facilius exstitit, quo latius in alias quoque urbes, & regiones se se diffudit. Multiplici igitur observatione constitit, non modo primarium, essentialem, & peculiarem morbum esse, ab aliis omnino secretum, neque solis puerperis infensum, verum etiam aliis cujusque ætatis, temperamenti, sexusque hominibus. Qua ratione is progressus sit quaquaversum, & quibus temporibus in singulas regiones se se intulerit, conquisitis undique monumentis amplissime declaravit paullo ante laudatus ALLIONIUS (b), quem eruditionis caussa poterit quisque consulere. Hinc tot de eo scripta successive in lucem prodierunt utilissimis profecto ob-

missus est, data oleosa, emulsa anodyna, & paregorica, enemata cathartica, & emollientia, & subinde etiam cum opii, castorei, & moschi additione; extrinsecus adhibitæ inunctiones ex oleo nervino, & deinde quoque ex linimento mercuriali, balnea tepida, atque alia &c., sed sine ullo emolumento. Pulsus fuit semper parum febrilis. Tandem erupit ad cutim miliare exanthema album, & tunc æger cœpit melius habere, & post duorum mensium ægrotationem perfecte convaluit (DALL' ARMI *Sagg. di Medic. P. 2. observ. VIII. pag. 95.*). Sed de secundariis sive criticis, sive symptomaticis miliaribus exanthematis hic satis. Non enim hoc loco agendum nobis est, nisi de primariis.

(a) GOTOFRED. WELSCHII *historia medica novum Puerperarum morbum continens. Disput. die 20. April.* 1655.

(b) *L. c. cap. I.*

observationibus referta, sed interdum ita varia, & quasi opinionum licentia inter se pugnantia, ut non leve negotium legentibus facessat.

Quinam sit morbus miliaris quibusdam? Ab aliis miliaria pro effectis febris mali moris habentur, puerperis propria. Alii miliarem puerperarum diversam volunt à communi. A nonnullis dicuntur Miliaria factitia, & facile vitanda. Item certis regionibus propria.

§. CCCLXXXIII. Sed illud in primis animadversione dignum est, quod non pauci, cum gravissimam quamdam constitutionem epidemicam, perniciosissimis comitatam symptomatibus, & sæpenumero mortiferam tantummodo vidissent, continuo; sed non satis considerate, sibi persuaserunt, non alium miliarem morbum habendum esse, quam qui malignus, terrificus, & pene lethalis esset, reliquos casus, in quibus exanthemata hæc aut sine febre, aut cum exigua, & miti, aut sine symptomatum terrentium comitatu appareant, & placide sua tempora transigant, ab hoc genere ablegantes. Nec satis inter eos convenit, an exanthemata primarium morbum, an febris facerent. At plerique exanthemata miliaria pro effectis, aut epiphænomenis habentes ad febrem dumtaxat peculiaris indolis, malique moris animum adverterunt. Aliis opinio insedit, hoc genus febris puerperis solis proprium esse quod in his frequentem eam offenderint, non aliis communem. Nonnulli contra miliaria exanthemata, sive febrem miliarem, ut vocant, puerperarum plane diversam ab ea, quæ passim, aut epidemice vagatur, esse existimarunt. Neque defuerunt, qui exanthemata ista non morbo, sed regimini, & medicamentis calefacientibus tribuenda esse

putarunt, atque ideo, utpote factitia, & ab externis caussis oriunda, & futura evitari, aut præsentia omnino negligi sine detrimento posse. Imo non nulli morbum hunc quibusdam tantum regionibus, & locis insidere prædicarunt, non aliis: ac proinde factum est, ut multi suorum ægrorum cutim aut numquam, aut negligenter admodum intuerentur, de miliariis pustulis nihil solliciti, utpote in eorum regione insolitis, aut si qua miliaria umquam exanthemata obviam fierent, pro nihilo, aut pro fortuita eruptione reputarent (*). Hinc nil mirum si in curandi quoque ratione discrepantes sententiæ sic invaluerint, ut quæ potior sit, non facile definiveris.

An miliaria sine febre? Affirmatur.

§. CCCLXXXIV. Non is ego sum, qui in re difficultatibus obsita, & controversiis implicata mihi pollicear aut nodos extricare, aut lucem tenebris af-

(*) Hinc fortaſſe evénit, ut miliaris morbus in quibuſdam locis ſerius cognosci cœperit. Adde interdum miliaria adeo exigua eſſe, & cutis colorem non alterantia, & cryſtallina, ut niſi tranſverſim ſpectata, & luci obverſa oculis detegi poſſint. Qui igitur negligenter inſpexerit, eum facile effugiunt. Memini, me in urbem quamdam ingreſſum eſſe, in qua miliaria ignota prorſus, & nunquam ibi viſa dicebantur. Dum ibi aliquandiu manſiſſem, in ægros incidi, in quibus ex conſuetis ſignis miliarem morbum prædixi, & reapſe paullo poſt miliaris eruptio contingit. Ab eo tempore miliaria exanthemata & in fœminis, & in maribus tam ſporadica, quam epidemica non defuerunt diligentioribus medicis. Hanc ipſam cauſſam, quo minus maturius alicubi viſa ſint, accuſare videntur CASTELLERIUS etiam, & PLANCHONUS nuperrimi inter Gallos de miliari morbo ſcriptores.

afferre. Experientia tamen non brevi confisus, & rationis lumine, & novissimorum auctorum præsidio adjutus sic me geram, ut ubique studium veri unice præfulgeat. Itaque dicam primum, utrum exanthemata miliaria (§. CCCLXXX.) more aliorum exanthematum, de quibus hactenus actum est, occurrant interdum sine febre, deinde an cum febre, & quotuplicis generis? Quod ad primum attinet, nemo melius, quam cl. Jo. FANTONUS, rem expedivit: *Miliaria*, inquit, *exanthemata, quæ interdum citra febrem obveniant, cunctis fere nationibus communia esse arbitror. Hujusmodi sunt ea, quæ* HIPPOCRATES, *ceterique græci scriptores Hidroa, Latini sudamina* (*), *vel sudorum papulas nuncuparunt*

(*) Prævideo, non paucos ex recentioribus male laturos, *hidroa*, & *sudamina* veterum hic adhiberi ad miliares pustulas significandas. Putant enim, Veteres illis vocibus diversum a miliariis exanthematis morbi genus intellexisse; ita ut ii, qui negare volunt in suis ægris miliares pustulas, si forte exoriantur, veniantque in conspectum, protinus dicant: hæc *sudamina*, sive *hidroa* sunt. Sed profecto nomina quidem, non rem, neque morbum mutant. Verum an recte judicent, audiamus quid senserit PETRUS FORESTUS. Habet is observationem sexagesimam libri septimi, *de Puerpera papulas rubentes habente* inscriptam. Huic anno 1556 die a partu decimaquarta supervenerunt papulæ miliares, quibus frigore retropulsis successit ingens præcordiorum cum pulsu admodum debili oppressio, & angustia. In scholio autem papulas illas *sudamina*, sive *hidroa* fuisse aperte concludit, & regimine diapnoico commendato, ut morbi fomes ad cutim revocaretur; tandem sic inquit: *Non tamen omnia hidroa, & sudamina adeo periculosa sunt, ideo advertendum, num quid malignitatis in se habeant: quæ enim sine febribus fiunt, nihil mali afferre solent, interea tamen neque has pustulas contemnere debemus. Quocunque enim modo re-*

 per-

runt (*a*). Subjicitque idem Vir doctissimus; ab ACTUARIO, & SERAPIONE duas sudaminum species constitui, alteras *rubri coloris*, alteras *longe minus* rubentes, sive phlegmaticas, quas *albas* hodie dicerent, & generatim a *fervore quodam suffersuras* vulgo appellari, referente FRACASTORIO, & a Siculis *bruxoli*, vel *brusoli*; a Neapolitanis vero, ut narrat INGRASSIAS, *Migliarinò*, *quod granis milii persimiles sint. Et recte quidem*, addit, *miliares papulæ nominantur in universum, quæ inde in rubras, & albidas dividuntur*. De rubris certe loqui videtur BONTIUS apud Indos frequentibus, *quæ*, *nulla febri*
co-

percutiantur, *motum naturæ impedientes*, *facile lædere possunt*, *& gravissima quoque symptomata inducere*, *quod exemplum sequens demonstrat*, obſervatio nempe ſexageſima prima, quæ inſcribitur: *De Muliere sudamina habente*, *& a Medicastris male tractata*, *unde tandem mors subsecuta est.* In ſcholio autem hujus poſterioris hiſtoriæ animadvertit non ſolum *hidroa*, & *sudamina rubra* exiſtere, ſed aliam quoque ſpeciem, albidam nimirum, aut cryſtallinam, qualem hoc nomine deſignavit FERNELIUS his verbis. *Sunt enim* (hidroa) *exiguæ*, *& aquosæ pustulæ*, *quæ emergunt repente sparsim*, *toto corpore*, *sed frequentius in manibus*, *pedibusque milii magnitudinis*, *aqua plenæ sine rubore*, *sine ullo dolore*. Ex his, ni fallor, ſatis liquet, *hidroa* veterum cum exanthematis miliariis recentiorum omnino congruere, & duplex eorum genus multo ante, quam WELSCHIUS de Morbo puerperis Lipſienſibus perniciofo ſcriberet, cognitum fuiſſe, benignum unum videlicet, malignum aliud, & utrumque puſtularum colore in *rubrum*, & *album*, quemadmodum miliaria exanthemata communiter ſolent, jam tum diſtinctum. Quod maxime advertatur velim, ne auctoritate HAENII, aliorumque ejus ſectatorum in errorem trahamur, credamuſque *hidroa* a puſtulis vere miliariis differre.

(a) *L. c. p.* 66. 67.

comite, asperitatem cutis, & pruritum acerrimum inducunt. Ejusmodi autem malo molestissimo corripi eos affirmat, *qui recens in Indiam venerint (b)*. Nec possum prætermittere reliqua FANTONI verba, utpote maxime meo scopo opportuna: *Fabius Paulinus*, pergit ipse (c), *& alii plures* GALENI *sectatores hidroa, sive pustulas, de quibus hic sermo est, ab exundante sudore fieri putant bilioso, & valde mordaci*; FERNELIUS *autem ab ejusdem portione humoris, qui sub epidermide coercitus per cutis spiracula evadere non queat. Miliares vero Papulæ & sæpe inter sudationem, & interdum in sicco habitu corporis erumpunt. Quamquam enim assiduus mador cutaneus, quasi salsugo, ad easdem ciendas idoneus stimulus sit, tamen a solo fervore, & appulsu sanguinis acrioris ad cutem, præsertim cum exterior causa quædam accesserit, facile id genus exanthemata excitantur: quam ob rem ubi calida regio, vel æstivum tempus est, solent illa maxime in puerorum, & adolescentium brachiis, pectore, dorso, reliquis etiam partibus efflorescere*. Quod non modo in pueris, adolescentibusque, sed etiam in adultis obvium esse, nemo ignorat.

Exemplis affirmatio roboratur. Argumenta, quibus ostenditur, miliaria vera esse etsi febri vacua. Prima differentia morbi miliaris. Purpura chronica.

§. CCCLXXXV. Præter memoratos auctores de miliariis exanthematis rubris sine febre a se visis refert FRID. HOFFMANNUS (a). Morbum, non febrem,

(b) *Medic. Indor. l. IV. c.* 18.
(c) FANT. *l. c.*
(a) *Med. Rat. systemat. T.* 2. *sect.* 1. *cap.* 9. *p.* 86.

brem, milliarem appellandum duxit PETRUS GERIKIUS, quod exanthemata hujusmodi sine febre interdum observantur (*b*). LUDWIGIUS quod *Purpuram* vocare maluit, quam febrem, quia aliquando *sine ea est* (*c*). JUNCKERUS etiam testatur, *nonnullos* sine febri in hunc morbum incidere, *ita ut ægri negotiis suis vacare possint, & nil, nisi pruritum sub cute persentiant* (*d*). Nec dissentit omnino VOGELIUS (*e*) veritatis vi compulsus, quamquam paullo post quodammodo se corrigere satagat. His robur addit observatio practica IOSEPHI DAMILANII, qui, *vidi*, inquit, *pustulas miliares exortas in cute, frequentes, eminentes, discretas, & crystallinas, sudore fœtidissimo comitatas in fœmina quadam populari mea (quæ adhuc vivit) quin ullum unquam vel minimum indicium febris habuerit. Sudabat quidem universo corpore, & pulsum habebat apprime mollem, & amplum, sed tardissimum* (*f*). Similemque observationem adducit DUPRÆUS DELISLIUS (*g*). In duobus ægris item MATTHÆUS COLLINIUS vidit sine febre miliares pustulas tam rubras, quam albas (*h*), & quamquam hæc exempla rariora esse concedat Vindobonæ, interdum tamen easdem ibi cum pulsu vix febrili, cum aliqua lassitudine, sed sine ulla notabili functionum læsione deprehendi affirmat (*i*). Et, si meum quoque testimonium addere

(b) *Tract. de febr. miliar.*
(c) *L. c.* §. 211.
(d) *Tabel. LXXV. N. III.* (8).
(e) *Prælect. Academ.* §. 142.
(f) *Nuov. Trattat. Pratic. &c. Mondovì* 1774.
(g) *Dissert. sur la fievr. miliair. des femm. en couche p.* 7. *&* 18.
(h) *De miliar. rectaq. med. rat. p.* 31.
(i) *L. c. p.* 67.

dere fas est, non semel mihi quoque contingit observare pustulas miliares vel in puerperis tam rubro-albas, quam crystallinas, febre vacuas. Hæ a quibusdam *spuriæ*, & *fatuæ* vocantur (*l*). Vocentur quidem, si lubet, dummodo milliaria esse non desinant. Ne quis vero neget, exanthemata ejusmodi vere miliaria esse, is animadvertat velim, quamquam vera febris non ea comitetur, aliquam tamen molestam corporis ægritudinem, jactationem, anxietatemque præcedere eruptioni, deinde papulas in cute summa oriri, formam, figuramque miliarium habere, plus minus prurire, paullatim augmentum capere, interdum maturescere, ex rubris, aut diaphanis, pure veluti facto, albicare, demum disrumpi, arescere, & in squamas, furfures, vel farinam, ut ita dicam, resolvi, epidermide videlicet siccata, & lamellatim secedente. Quod si temere, aut consilio, aut casu introvertantur, anxietates inde, dolores, deliria, convulsiones, aliaque deteriora mala, & febrim ipsam progigni: quæ omnia miliarium nisi propria agnoscas, nescio quænam alia esse possint. Quare prima hujus exanthematis differentia nobis erit *Morbus miliaris apyreticus*. Interdum hæc species pluries revertitur speciatim ad quædam anni tempora, & quandoque etiam diu trahitur, & ferme habitualis fit, atque hinc in Germania, ubi frequentius id incidit, *Purpura chronica* appellari solet, sæpe in scorbuticis, aliave sanguinis inveterata dyscrasia affectis obvia. Purpuram autem ex rubro papularum colore vocare eam Germanis placuit, etsi id nominis etiam albis pustulis, aut crystallinis ab iis datum esse deprehendatur, addito epitheto, quod albedinem denotet. Novi genero-

(l) DAMILAN. *l. c. p.* 41.

nerosissimum , amplissimumque virum , arthriticis affectibus maximam anni partem obnoxium , cui subinde hæc miliaris eruptionis species supervenit , suaque regulariter tempora absolvit , finiturque post aliquot dierum intervallum sine ullo gravi , & febrili comitatu.

Febris miliaris unde dicta ? Morbus miliaris pyreticus , altera differentia. Febris multiformis, & varia , uti in peticulis.

§. CCCLXXXVI. Ut plurimum vero , quod altero loco quærendum (§. CCCLXXXIV.) posui , cum febri jungitur miliaris morbus. Ex quo factum est , ut a plerisque scriptoribus *Febris miliaris* (*) nomen acceperit . Nobis autem vocabitur *morbus miliaris pyreticus*, sive febrilis , atque hæc erit *altera differentia* ab ipsa natura deprompta. Ratio autem febris, quæ eum & antecedit , & comitatur , adeo multiplex est , ac proteiformis , ut ad nullum notum , & stabile genus redigi queat , non secus ac de ea dictum est , quæ cum peticulis consociatur , aut aliis exanthematis , de quibus satis supra pertractavimus. Modo enim continuæ remittentis quotidianæ , modo tri-

(*) *Synonyma*.
Febris culicaris P. A CASTRO, *de Febrib. puncticul. sect. I. aph. VII. Febris miliaris , sive vesicularis* DAVID. HAMILTONII , *Tract. de febr. miliar. cap. I. Febris purpurea , seu miliaris* JUNCKERI , *Tabul. LXXV. Purpura cum febri* LUDWIGII , *Instit. med. clin.* §. 211. *Purpura miliaris* JO. GODOFR. SALZMANNI , *Histor. Purpur. miliaris , Argentorat. & viciniam infestant. Argentor.* 1766. *Miliaris* SAUVAGESII , *Nosol. cl.* 3. *ord.* 1. *Gen. V.* SAGARII, *cl. X. ord.* 2. *G.* 7. FRANC. BERETTÆ , *Dissert. de Miliar. natura , different. & curatione* 1778.

tritæophyæ simplicis, modo tertianæ intermittentis, modo amphemerinæ catarrhalis, aut rheumaticæ, modo lentæ nervosæ malignæ, modo inflammatoriæ, & ardentis similitudinem, speciemque obtinet, prout melius in ejus descriptione, quam mox trademus, elucebit.

Varietas papularum miliarium.

§. CCCLXXXVII. Nec minor est papularum miliarium tam magnitudine, & colore, quam frequentia, & numero varietas. Milii quidem seminibus fere similes sunt, elevatæ, duriusculæ, & renitentes ita, ut tactu commode, & distincte percipiantur (*a*). Interdum magnitudinem hanc, sed raro, excedunt. Vidi ego in Juvene sanguineo, & robusto ea magnitudine, duritie, & rubore variolis discretis non dissimiles. Sæpe se multo minores ostendunt; imo interdum adeo exiguæ sunt, ut acuum apices adæquent, & vix oculis, nisi obversa luce, & transversim spectatæ, cernantur. Semper tamen asperam cutim plus minus reddunt, & tactui exquisitiori tantummodo patent. In quibusdam statim rubræ apparent; in aliis colorem cutis non mutant: exiguis vesiculis humore limpido plenis non dissimiles. Hæ jure *albæ*, sive rectius *cristallinæ* communius dicuntur. Quandoque circa basim tantummodo rubore cinguntur, in apice vero parvam vesiculam pellucidam, vel lactescente humore turgidam exhibent, & sic vario, & inconstanti colore, præsertim quæ albæ dicuntur, fere donantur (*b*). Non nunquam & rubræ, & crystallinæ, & ex rubro pellucidæ in eodem homine satis conspicuæ, & distinctæ reperiuntur.

(a) LUDWIG. *l. c.* §. 214.
(b) *Id. ib.*

tur. Has *mixtas* dico cum VOGELIO (*c*), aliisque. Prout vero mole augentur & crescunt, sæpe colorem variant. Quæ rubræ erant, non raro maturescendo in *albas*, aut *lacteas*, sive *purulentas* migrant; & quæ crystallinæ erant, pellucidamque lympham continebant, opacantur, aut lactescunt, & etiam leviter circum rubescunt; omnes demum exsiccandæ suo tempore, & in squamulas abituræ. Copia vero differunt, quod in aliis multæ, & confertæ, in aliis paucæ, & dispersæ prodeant. Quandoque etiam confluunt, sive rubræ (*d*) fuerint. Confluentes aliquando vesicas hic illic formant pisi, aut nucis juglandis magnitudine, in ambitu rubras (*e*). Plerumque hujusmodi coloris, & formæ variationes a temperamento, habitu corporis, ætate, aliisque accidentibus pendere videntur (*f*). Sanguinei enim, juvenes, plethorici frequentius rubras pustulas gignunt; phlegmatici, debiles, humidiores, ut pueri, & fœminæ, aut magnis, præsertim sanguinis evacuationibus fracti, crystallinas, & albas (*). Inter eas, quæ colorem cutis non mutant, notanda est illa differentia, quæ pellem anserinam æmulatur, a MEZERE-

(c) *Acad. Prælect.* §. 136.

(d) *Idem Acad. Prælect.* §. 137. AND. OTTOM. GOELIKE, *Diss. de Purpura alba confluente Francof. ad viadr.* 1740. STORCKIUS, qui rubram confluentem vidit, *Ann. medic. I. p.* 66.

(e) VOGEL. *l. c.*

(f) LUDWIG. *Ibid.*

(*) Damilanius animadvertit pustulas, quæ cunctantur usque ad finem prodire, albidas magis esse. Sed hoc videtur fieri ex eo, quod cunctantibus pustulis exire, plerumque sanguinis missiones repetuntur in toto morbi cursu: quod in caussa est, ut albæ demum erumpant.

REYO (g), atque a BARAILONO (h) visa, & descripta. Hæc speciatim circa collum, atque hypochondria erumpit, & quamquam cutis colorem retineat, habet tamen interjectam alicubi aliquam cutis rubedinem. BARAILONUS, & DUPRÆUS DELISLIUS alias quoque pustularum differentias recensent, quas, cum vel ad jam memoratas, uti varietates, spectent, vel ad peticulas, aliasque eruptiones referendæ videantur, silentio prætermittimus. Inepta igitur est distinctio in *rubras*, & *albas*, qua omne miliarium pustularum genus comprehendi vulgo solet; aut, sin minus inepta, non certe satis singulis earum speciebus, ac varietatibus accommodata. Multoque minus acquiescendum est opinioni eorum, qui cum pustulis albis, & crystallinis perpetuo malignitatem conjungi, cum rubris benignitatem volunt. Etenim utrumque genus benignum, & malignum esse posse, clinicorum observatione compertum est, nec desunt, qui rubras albis deteriores plerumque repererint (i). Jure igitur LUDWIGIUS monet, morbi indolem sive benignam, sive malignam *magis ex caussis, & symptomatibus, quam ex pustularum differentia* declarandam esse (k).

Mor-

(g) *Method. aisée &c. p.* 7.

(h) *Hist. de la societ. Roy. de méd. T.* 1. *p.* 193. *Paris* 1779.

(i) *Constit. epid.* 1700. *Vratislav. p.* 334. JUNCKERUS *Tab. LXXV. in Prognosi n.* 12. GASTELLIER. *Essay sur la Fievr. miliair. p.* 99. & *p.* 358. ALLIONIUS *l. c. cap.* 3. *p.* 35. MATTH. COLLIN. *Diss. de Febr. miliar. p.* 27.

(k) *L. c.* §. 214.

Morbi miliaris varia facies, & varia divisio. Subdivisio alborum. Gmelini monitum. Gerikii divisio. Symptomatica rara admodum. Allionii divisio. Aliæ differentiæ. Cur differentiæ multæ, & quales?

§. CCCLXXXVIII. Morbi miliaris pyretici, sive febrilis adeo variabilis est facies, & ratio, ut eum in quædam genera dividere coacti fuerint qui ejus descriptionem tradere instituerunt. HAMILTONUS duo summa genera in eo agnovit, *simplex* videlicet, & *complexum*, utrumque malignum; neque ullum aliud pro miliari habuit, nisi illud quod alba exanthemata profert. *Rubra* enim non *miliaria*, sed *papillaria* vocavit, segregavitque a febre miliari, sive *vesiculari*, quam ipse nominat, si solitaria fuerint. Si vero cum albis concurrant, tunc compositum, sive complexum morbum fieri statuit. Qua divisione videtur communem, & antiquam exanthematum differentiam in *rubra*, & *alba* rejicere; cum tamen utraque in morbo miliari sæpe distincta occurrant, & benigna æque, aut maligna, & perniciosa esse possint, quemadmodum experientia multorum demonstravit. Nec eo perstringitur omnis morbi hujusce amplitudo, contra quam ipsi visum est. Adde, alba iterum a quibusdam subdividi in *alba*, & in *pellucida*; sed animadvertendum est, observante GMELINO (*a*), pellucida facile maturescendo *albida* fieri, & opacari; rubra vero paullatim in apice pellucidam vesiculam ostendere, & quandoque etiam fere ex toto pellucere, aut albescere. GERICKIUS morbum miliarem distinxit in *idiopathicum*, sive essentialem, aut primarium; in *symptomaticum*, sive

(a) §. 11.

sive secundarium ; & in *complexum*, sive cum alio morbo complicatum. At neque hac divisione omnes ejus differentiæ comprehendi rite possunt, ut deinceps constabit. *Symptomaticus* præterea etsi a nobis non omnino excludatur, uti supra patuit, attamen adeo rarus, aut incertus videtur, ut a multis, & in primis a MATTHÆO COLLINIO (*b*), a TISSOTIO (*c*), a FRANCISCO BERETTA (*d*), aliisque nullo modo admittatur. ALLIONIUS demum, cui aliorum divisiones non placuerunt, maluit eum distinguere in *simplicissimum*, *simplicem*, & *complicatum*, sive *complexum*, concedens tamen ultro, singulorum limites non facile definiendos esse ob facilem unius in alium transitionem, frequentemque cum aliis morbis complicationem, & demum ob multiplices alias caussas una sæpe concurrentes (*e*). Alii vero alias, atque alias differentias constituerunt a morbi benignitate, aut malignitate, a manifesta, aut occulta & larvata ejus facie, a simplicitate, aut complicatione depromptas. Enimvero quamquam unus, idemque morbus sit, pro varia tamen fomitis copia, aut pravitate, aut corporis, sanguinisque dispositione, temperamenti, habitus, ætatis, sexus, anni temporis, regionis, constitutionis epidemicæ, aut stationariæ, complicationisque ratione, & pro diversitate caussarum, quas proëgumenas, & procatarcticas vocant, sic alterari, nova, atque insolita symptomata assumere, & modo plus, modo minus desævire, ut maximum in modum differre videatur, atque adeo nunc benignus, nunc malignus, nunc re-

(b) *L. c.*
(c) *Lettre à Mr. Hirtzel.*
(d) *Dissert. de Miliar. natur. different. & curat.*
(e) *L. c. cap. 3.*

regularis, nunc anomalus, nunc manifestus, nunc larvatus, & tectus, nunc complicatus (*), aut purus appareat, & sic porro,

Descriptio morbi juxta ejus tempora. Antecedentia.

§. CCCLXXXIX. Itaque eum describi in universum oportet, ut singulæ ejus varietates melius patefiant. Ac quoniam in eo, ut in ceteris exanthematicis morbis, tria potissimum tempora distincta notantur, *apparatus* nempe, sive *ebullitionis*, *eruptionis*, atque *exsiccationis*, horum persequi ordinem æquum est. Quod si quartum tempus adjungere cuiquam lubeat, videlicet *suppurationis*, aut *maturationis*, quæ inter *eruptionem*, & *exsiccationem*, ut in variolis, media est, & plerumque contingit, is a natura ipsa nequaquam deflectet, neque quidquam subtilius mente confinget. Morbus autem iste accedere, & corripere solet vel repente, & sine ullo ferme valetudinis læsæ indicio præcedente; vel cum aliqua appropinquantis ægrotationis significatione. Quando secundo mo-

(*) Complicari morbum miliarem cum aliis morbis, nemo certe inficiabitur; certum enim eſt, morbos sporadicos (quod alias pluries dixi, atque hic iterum repetendum duco) ſemper aliquid de morbo epidemico, aut ſtationario dominante mutuari, & aſſumere; epidemicos item, & ſtationarios aliquantum variari ab anni tempore, a tempeſtatum, aeriſque conſtitutionibus mutatis. Quare miliaria ſæpe, dum graſſantur, ſe immiſcent febribus gaſtricis, catarrhalibus, lentis nervoſis, inflammatoriis, intermittentibus, aliiſque morbis intercurrentibus; & tunc ſane complicata dicuntur. Pro temporum vero viciſſitudinibus, & anni tempeſtatum diverſitate ſymptomata gaſtrica, catarrhalia, bilioſa, inflammatoria &c. facile induunt. Hinc varietates ſummæ, hinc anomaliæ, quas probe diſtinguere medicum oportet.

modo invadit, præcedunt per aliquot dies lassitudines corporis, dolores artuum, aut insuetus quidam fractionis sensus, calor præter consuetudinem auctus, vigiliæ, aut somnus implacidus, turbulentus, interruptus, aut contra insolita ad dormiendum propensio, capitis gravitas, aut dolor, aliqua pectoris oppressio, interdum imminutus ciborum appetitus, sæpe vero magna in sudores (*a*) proclivitas.

Initium febris. Calor. Febris varia. Sudor qualis. Accessionum ordo. Urina. Cortex peruvianus inutilis. Calor & frigus revertens. Calores crebro redeuntes. Hysterismi simulatio.

§. CCCXC. Exacto duorum, vel trium, vel quatuor dierum intervallo in isto valetudinis ancipiti statu jam febris adoritur, a frigore, & horrore plerumque, aut pedum saltem, & manuum refrigeratione, aut oscitationibus exordiens. Frigus, aut horrorem subsequitur calor vario gradu, plerumque ardens, & acer, interdum mitis, pro temperamenti scilicet, habitus corporis, ætatis, regionis, anni temporis, plethoræ, cacochymiæ, diatheseos sanguinis, aliarumque circumstantiarum ratione. Febris autem ipsa plurimum variat, ut nos supra (§. CCCLXXXVI.) adnotavimus, & omnes prope scriptores perhibent. Ut plurimum vero non admodum magna, si pulsus spectetur est, nec multum premit ægrotantem. Sæpe post viginti, aut triginta horas subsequente sudore remittit, ephemeramque simulat, sed facile incautos spe vana fallit; nam paullo post, & præsertim pomeridianis, aut vespertinis horis iterum invalescit, redeunte levi, aut magno horrore, vel calore in-

 ten-

(a) DAMILANIUS *l. c. p.* 14.

tensius aucto, sudorque fere perpetuus fit, copiosior tamen in remissionibus, primis diebus inodorus, deinde fœtidus, pinguis, vel viscidus, acidum olens peculiare, & veluti corruptum. Rarum enim est ejusmodi sudorem abesse. Accessiones vero, & remissiones sic repetit, ut quotidianæ, aut tertianæ continuæ modo simplicis, modo duplicis typum referant; imo remissiones interdum ad integritatem, sive apyrexiam perveniunt, aut pervenire videntur, urinis croceis, crassis, subjugalibus, aut lateritiis comitantibus, quæ de intermittente, aut periodica febre extensa, aut subintrante augeant conjecturam, suspicionemque: verum hæc brevi in tenues, & citrinas, aut quasi decolores, & copiosas mutantur. Quo casu si quis corticem peruvianum adhibeat, frustra eum adhibet, nec febrem sistit. In plerisque horrores, aut frigoris, & reditus sæpe se mutuo excipiunt, in primis quoties se æger dimovet, aut aliquam corporis partem detegit. Sed inordinate, & ita frequenter, etiam sine ulla caussa incidit in non nullis, ut horrores quandoque duodecies in die reversos animadverterit BARALDIUS (a). Adeo autem acuto sensu cutis prædita est, ut ad quemvis ambientis aëris attactum frigore percellatur. Hinc ægri solertissime se stragulis undique contegunt, ne horrore, aut frigore corripiantur. In aliis non horrores, nec frigus, sed calores quidam, sive vapores ab imis, infernisque partibus ad superiora quodammodo ascendentes subinde exaltantur, & tum rubore fugaci facies suffunditur, sic ut auræ liberioris usum desiderent. Medici minus exercitati has, similesque vices pro hystericis, aut hypochondriacis affectioni-

(a) *Storia d' una costit. endemico-epidemic. di febbri migliari. Modena* 1781. *pag.* 81.

nibus temere accipiunt. Sed facile errorem detegunt febris continuatio, sudores fœtidi, acidumque spirantes, & reliqua signa (*b*).

Febris sæpe subdola, & specie benignitatis fallax. Cacochyliæ signa. Potus aversatio. Vomitus, & singultus, & diarrhæa sine cacochylia.

§. CCCXCI. Quandoque febris, quæ mitissima videtur, parumque pulsum movet, subdola est, & fallax; nam talis ad exanthematum usque eruptionem persistit; sed tunc benignitatis speciem deponit, & symptomatibus perniciosis explicatis, & magno impetu furens se primum gravem, periculosam, ac malignam prodit. Hujusmodi vero perniciosam febris naturam, futuramque mutationem animus sæpe ægrotantis præsentit; nam, dum alii securi, & tranquilli ex ea benignitatis similitudine manent, ipse solus anxius, & sollicitus sibi timet, & omnia tristia ominatur, sensorio fortasse communi, nervorumque origine a fomite miliari jam affectis, & clanculum perturbatis. Quibus in primis viis putrida, aut biliosa cacochylia insidet, manifestiora ejus indicia hi præbent; nam nauseant, vomituriunt, linguam habent vel ab initio albam, muco obductam, aut flavam, & luridam, interdumque vomunt materiam amaram, biliosam, aut viscidam, corruptam, acidamve, multiplici ratione vitiatam; & non raro alvi fluxu ejusdem naturæ, imo interdum torminoso, & dysenterico corripiuntur. Tunc illud evenire opinor, quod BARALDIUS in suis ægris fere perpetuum, & constans notavit (*a*), ægros nimirum omnem potum aversari, donec maxima ca-

(b) DAMILAN. *l. c. p.* 23.
(a) *L. c. p.* 6.

cochyliæ pars fuerit expulsa. Scire vero convenit; interdum sine ullo cacochyliæ indicio vomituritionem aut singultum, aut utrumque symptoma a quibuslibet assumptis excitari, aut etiam ventrem moveri, tendi, atque meteorismo intumescere. Id autem a nervorum irritatione maxime, aut a miliari fomite ad ventriculum, atque intestina confluente pendere tunc, probabile admodum est.

Alia symptomata. Vires. Oppressio pectoris, & suspiria. Spiritus inæqualis. Anxietates in accessionibus majores. Somni interrupti. Tussis. Sopor. Vaniloquia. Tremor manuum, & linguæ. Crampus. Pulsus. Sitis. Potus aversatio. Appetitus.

§. CCCXCII. Varium esse calorem jam diximus; nam alii non admodum calent, alii contra interius, exteriusque exardescunt. Quibusdam dolet caput, aut saltem grave, & obtusum est, aliis prope liberum. Non nullis vires languent, & pene deficiunt, & crebro, facileque levi animi deliquio tentantur; aliis constant, & vigent, aut quasi sanorum similes videntur. Fere omnes pectoris oppressione cum sensu veluti constrictionis, aut ponderis circa sternum, & præsertim in latere sinistro (a) thoracis molestiore anguntur; quo fit, ut suspiria ex imo trahere subinde cogantur, & spiritum inæqualiter ducant: hæc autem gravius, & manifestius patiuntur ut plurimum, quam in peticulis, reliquisque exanthematibus. Sub ipsis porro accessionibus & oppressiones, & anxietates, & artuum dolores, & spasmi ingravescunt, vehementiusque divexant. Quan-

(a) GASTELLERIUS *l. c.*

Quando ad somnum se ægri componunt, somno obrepente, & oculis vix conniventibus mox excitantur veluti territi, aut subsultu corporis, aut spectris, aut respirandi difficultate, aut tussi repente correpti. Tussis vero plerumque exigua, & mitis est: quandoque tamen adeo ferina, sicca, inanis, & crebra est etiam extra somnum, ut *convulsivam*, sive *pertussim* adæquet, ab acri miliari fomite laryngem, pulmonemque irritante. Alios sopor comatosus fere perpetuus tenet, & stupidos quasi reddit, & si senes fuerint, apoplecticis persimiles. Noctu tam qui vigilant, quam qui veterno sopiuntur, vana plerumque loquuntur, garriunt, & somniis agitantur. Plerisque manus, & lingua, dum exseruntur, quodammodo trepidant; & crampo, aut stupore quodam pungitivo digiti, crura, pedesque afficiuntur. Inter hæc pulsus maximis mutationibus obnoxius est; modo frequentior, modo rarior; modo tardior, modo celerior; modo major, elatiorque; modo minor, & depressior: sed in omnibus peculiariter irritatus, & inæqualiter inæqualis, & quandoque intermittens. Intermittere autem regulariter, & ordinate, nimirum post novem, undecim, aut sedecim pulsationes solet, ut observat GASTELLERIUS (*b*), & talis jam ab initio esse dicitur. Compluribus est parvus, debilis, aut contractus, sed renitens, & quandoque subdurus; contra in aliis magnus, validus, idemque nunc mollis, & laxus, nunc durus, & tensus. In omnibus vero aliquid subinde convulsivi, si attente expendatur, præsefert. Multi siti ardenti torrentur, lingua licet pulchra, & humida; idque in primis experiri dicuntur qui pustulis rubris laborant. Alii, etsi sitiant,

(b) *L. c. p. 83. 84.*

ex potu male habent, atque ideo bibere renuunt; quod frequentissimum est, ubi ventriculum cacochylia biliaris, aut putrida gravat, & convellit, ut supra jam monui. Interdum siti[illegible] abest, præsertim in iis, qui aquosis, lymphaticis, crystallinisve vesiculis laborant, ut BARAILONUS notavit (c). Raro appetitus deficit; sed si ei indulgeant, mox graviores accessiones patiuntur, & peccati pœnas luunt.

Antecedentia proxime eruptionem.

§. CCCXCIII. Eruptione vero imminente, febris vehementius excandescit, atque omnia symptomata intensiora fiunt, sic ut plerumque quæ eruptionem præcedit nox, gravior, & molestior sit. Anxietas enim, calor, pectoris oppressio, mentis aberratio, inquies, jactatio, spasmi, aut sopor ingravescunt, & animi dejectio, timorque mortis, si prius non erant, sæpe se se tunc manifestant. Interdum etiam convulsiones, ut in variolis; accedunt, eruptionis prænunciæ. Inter sudores persæpe pruritus molestus, & puncturæ in universa cute frequentes percipiuntur. Non nullis, cum eruptio appropinquat, plus minus venter attollitur, tumet, & tenditur (a). Quandoque fauces dolent, rubentque, & exiguis pustulis, sive aphthis linguæ apex, aut ejus latera scatent. Facies non nunquam subtumida evadit, & rubicundior, nec oculi a rubore immunes servantur. Illuc enim aliquid miasmatis miliaris irruit, imo ad interiora etiam confluere a non nullis creditur.

Eru-

(c) *Mémoir. de la Societ. Royal de médécin. T. I. p. 193. à Paris 1779.*
(a) BARAILON. *l. c.*

Eruptionis tempus varium.

§. CCCXCIV. Eruptionis autem tempus incertum maxime est, & varium; modo enim exanthemata citius, modo serius erumpunt. Non nunquam secunda die, vel tertia, imo prima efflorescere visa sunt; interdum solum decima quarta, aut decima sexta (*a*). In Corregiensi constitutione anni 1782 non apparebant, nisi post undecimam, aut decimam quartam, & in difficiliori, aut neglecto morbo, post primam & vigesimam (*b*) dumtaxat, & quandoque serius etiam. Ego ipse vidi aliquos, quibus tardissime prodierunt, videlicet circa vigesimam septimam, & trigesimam quartam. Nec desunt observationes eruptionis ad quintam, sextamque hebdomadam protractæ (*). HAMILTONIUS eruptionis tempus circa undecimam diem, non ex quo febris orta est, sed ex quo homo minus bene valere cœpit, constituendum putat: quod fere in septimam a febris initio (*c*) cadit. Aliis frequentius eruptio intra octavam, & duodecimam diem contingere (*d*) videtur. Communissimum, & magis consuetum est tertio, aut quarto die, rarius septimo miliaria exanthemata

(a) BARAILON. *l. c.*
(b) BARALD. *l. c. p.* 6.
(*) DAMILANIUS putat, cutem a principio semper densiorem esse, & ejus vasa, meatusque angustiora, quam circa finem. Hinc videtur caussam deducere, cur tardius interdum exanthemata erumpant, & felicius. Nescio tamen, quantum hoc verum esse possit in iis, qui inter initia jam, & ante eruptionem aliquot dies perpetuis sudoribus madent, & quasi balneo innatant. Num in his cutis, atque ejus pori adstricti, an laxi?
(c) *L. c. cap.* 2. *p.* 50.
(d) BARAIL. *l. c.*

ta prodire, cum morbus regulariter procedit, in collo primum, pectore, interdum in brachiis, carpis, digitorum interstitiis, deinde in dorso, abdomine, ac reliquo corpore, rarissime in facie, interdum in fœmoribus, & cruribus, aut in toto corpore tantum (*e*). Ut plurimum in superioribus partibus incipiunt, successive vero in inferioribus: quamquam ordine interdum inverso efflorescere deprehensa sint. Si perfecta, & absoluta morbidæ materiæ una vice separatio contingat, hæc plerumque absolvitur intra viginti quatuor horas, aut intra paullo amplius spatium. Sin vero imperfecte, & non universus fomes unica eruptione secernatur, & prodeat, pustulis prioribus exsiccatis febris, & reliqua symptomata repente recrudescunt, & nova fit eruptio modo in hac, modo in illa parte, idque bis, ter, quater, & quandoque pluries adhuc, eadem prope ratione, sed minori semper symptomatum apparatu iteratur. Accidit etiam, ut pustulæ aliquæ sparsim appareant, & difficulter prodeant, & illico diffugiant, se se oculis subducentes, atque hinc increscant interiorum viscerum læsiones, & nervosi sistematis noxæ, conversa ad interiora morbida materia (**).

Pu-

(e) JUNCKER. *Tab.* 75. §. 3. VOGEL. *l. c.* §. 136. ALLION. *l. c. cap.* 4. §. 74.

(**) Plerumque sponte eruptio miliarium cunctatur, aut imperfecta est. Interdum vero retardatur refrigeratione, & siccitate cutis, nimio refrigerantium usu, catharsi frequenter iterata, nimiis phlebotomiis &c.

Pustularum duratio varia. Post eruptionem perfectam omnia sedantur, Post eruptionem imperfectam quæ eveniant? Depressio pustularum. Subitus mortis timor quid significet? Status medius inter utrumque casum.

§. CCCXCV. Ut eruptionis, sic durationis exanthematum tempus varium, incertumque est pro materiæ copia, ac natura, & pro temperamenti, tempestatis, aliarumque circumstantiarum ratione. Paullatim ut plurimum augentur, mole increscunt, & maturantur eo, quem supra (§. CCCLXXXVII.) diximus, modo; deinde rumpuntur, siccantur, & demum in squamas, aut tenuem pulverem farinæ instar resolvuntur magno sæpe cum pruritu. Interdum epidermis in magna frusta abscedit, & decidit. Exsiccatio autem ista plerumque accidit septima, nona, decima, undecima (*a*), aut etiam octava supra decimam die, uberiore videlicet materiæ miliaris fomite existente, aut vigesima, & vigesima demum prima, aut paullo etiam serius (*b*), imo multo post, prout eruptio ipsa tardius contingerit. Post eruptionem vero, si natura omne virus ad cutim protruserit feliciter, & intaminati manserint reliqui humores, non solum cito febris mitescit, pulsus dilatatur, & mollescit, & singula ejus symptomata decedunt, verum etiam continuato blando sudore, aut copiosis, coctisque urinis, aut saltem copiosis, & frequentibus, nec omnino aqueis, redditis, aut utroque evacuationis genere paullatim, & brevi morbus cum ipsa febri finitur, redeuntque ad pristinam inte-

(a) VOGEL. *l. c.* HAMILTON. *l. c.*
(b) *Id. ibid.*

tegritatem omnes corporis functiones. Si vero eruptio imperfecte fiat, nec omne virus secesserit, sanguinisque partem sibi assimilaverit; sive id naturæ, sive ægri, sive medici culpa, sive cutis densitate, & renisu obveniat, febris excandescit vehementius; sudores, qui prius manabant, supprimuntur; universa cutis arescit; delirium, tendinum subsultus, difficilis respiratio; anxietas, convulsiones superveniunt, aut si aderant, cum reliquis symptomatibus exacerbantur, sicque intenduntur, ut plerumque cita mors subsequatur. Similia eveniunt, si exanthemata jam propulsa ad cutim nimio calore externo, aut frigore admisso, aut erecto corporis situ, aut animi aliquo pathemate, in primis ira, aut terrore, aut nuntio funesto, aut alia caussa subsideant, & introrsum vertantur; nisi aliqua evacuatio insignis, uti sudor copiosus, aut alvi fluxus, aut citus ad cutim reditus suppetias ferat, periculumque imminens avertat. Humor autem morbidus, quando aut non ad cutim rite propellitur, aut caussis modo memoratis intro vertitur, varia infert symptomata pro varietate viscerum, ad quæ transfertur. Ad caput delatus inducit delirium, comatosos affectus, apoplexiam, convulsiones. Ad pulmones, oppressionem, suffocationemque lethalem. Ad viscera chylopojetica, cardialgias, vomitus vehementes, singultum, diarrhœas colliquantes; nisi cito ad exteriora revocetur. Ad cellulosam telam, stagnat in reticulosis ejus vasis, in cellulisque; cum aliis humoribus quasi fermentescit, & demum computrescit. In omnibus hujusmodi casibus mammæ puerperarum detumescunt, secretio lactis desinit, lochia sistuntur, & meteorismo venter inflatur (c). Interdum hæc omnia

(c) CHAMBON DE MONTAUX *Malad. de Fem. T. I. chap. VIII.*

omnia accidunt, copiosissimis licet, & pene confluentibus pustulis ad cutim exclusis, & alte exstantibus, prominentibus, ut de regressu earum ne suspicari quidem fas sit. Tunc febris in primis non modo sine ulla remissione continuat, verum etiam vehementius concitatur cum pulsu magno, valido, & frequentissimo, facie tumida, oculis micantibus, & mentis perturbatione, cujus sæpe prodromus est repentinus animi mœror, & subitus sine caussa exteriore mortis timor, quo æger correptus etiam, atque etiam petit sacro viatico muniri: cui illico mos gerendus est, nam intra paucas horas delirus, & convulsus ut plurimum perit, ut pluries a me, aliisque observatum est. Tanta enim est miliaris materiæ copia, ut totam recipere eam cutis apta non sit, vel ejus natura adeo prava, & maligna, ut pene universos humores sibi assimilet, corrumpatque, & prout cerebrum hinc, aut pulmones, & cor, aut reliqua interiora viscera impetuntur, animales, vitalesque functiones, aut naturales, aut una omnes lædat, aboleat, & destruat. Non nunquam etiam evenit, ut nec febris, nec symptomata omnino decrescant, aut augeantur, sed pene in eodem statu post eruptionem permaneant, vel partim minuantur, partim intensius urgeant, sicque ambiguus exitus sit, donec natura morbum superet, vel superetur. Atque hic status medius fere est inter utrumque, quem supra exposui.

Variationes quædam. Quædam symptomata rariora. Hæmorrhagiæ. Endemica, epidemica, & stationaria constitutio. Anni tempus.

§. CCCXCVI. Atque hæc communior, & obvior in miliari morbo rerum facies, & processio est. Non parvam tamen variationem inducunt caussæ multipli-

plices tam internæ, quam externæ, & fortuitæ complicationes. Nam quibusdam alvus compressa est, aliis soluta. Quibus solvitur, hi sæpe dejectiones habent aquosas, flavas, sanguineas, dysentericas, & interdum verminosas. Præter sudores acidum olentes non nullis etiam ructus acidi erumpunt (a). Interdum, sed raro id quidem incidit, otalgiæ atroces, cephalalgiæ acutissimæ, phrenitides, asthmata convulsiva, apoplexiæ, insultus epileptici, & copiosus ptyalismus ægros premunt (b). At plerumque ptyalismus iis supervenit, quibus lingua, & fauces aphthis vehementer vellicantur, ut non semel videre mihi datum est. Non nunquam hæmorrhagiæ, in primis narium, huic morbo superveniunt. GASTELLERIUS, & BARAILONUS narium hæmorrhagiam vix unquam, alii vero frequenter (c) observarunt. Nec parvam variationem inducit endemica, & epidemica constitutio (*); in sporadico vero morbo peculiaris ægrotantis natura, anni tempus, & morbi

(a) BARAILON *l. c.*

(b) *Id. ib.*

(c) BARALDIUS *l. c.* DAMILANIUS *l. c.*

(*) Taurini, & fere in toto Pedemontio, Mantuæ, Ticini, Corregii endemicus esse perhibetur, itemque in Monte Arguo, & in Picardia, generatimque in regionibus humidis, & palustribus. Cl. FELIX ASTIUS, multis opusculis medicis jam universim notus, & praxi medica versatissimus in sua *Anno medico tertio Mantuano p.* 83. animadvertit, miliarem morbum, qui olim Mantuæ fere epidemicus, & contagiosus erat, nunc rariorem admodum ibi esse, & prope sporadicum. Epidemice vero sæpe eum vagari ita notum est, ut qui negare id possit, nemo sanæ mentis inveniatur; longum enim catalogum, si vellem, proferre possem constitutionum epidemicarum, in quibus exanthemata miliaria, omni fere tempore, & in primis nostro, descripta, & observata fuerunt.

bi stationarii, aut epidemici dominantes. Notum enim est, sporadicos, sive intercurrentes morbos semper aliquid a stationariis, atque epidemicis mutuari, quod varietatem aliquam faciat. Hinc nil mirum, si ob sibi adscitos catarrhales, aut gastricos, aut inflammatorios affectus, a non nullis catarrhalem, rheumaticam, biliosam, aut inflammatoriam febrim esse miliarem morbum, judicatum (*d*) sit. Anni etiam tempus aliquid discriminis affert, sic ut pro tempestatis ratione symptomata varia, ac diversa sibi assumat, curationisque rationem sæpe variam desideret.

Miliaris morbus contagione interdum propagatur. Probatur tribus historiis. Observatio I. Observatio II. Observatio III. Observatio Baraldii.

§. CCCXCVII. Præterea miliaris morbus contagione interdum contrahitur, & propagatur. Non ignoro equidem id a quibusdam in dubium vocari, imo ab aliis recentissimis scriptoribus prorsus negari, ita ut SAGARIUS (*a*) cum nonnullis Nosologis eum ad morbos exanthematicos non contagiosos retulerit. Verum si recte perpendatur, qua ratione Lipsiæ, & Taurini ortus sit, & deinde ad alios populos per aliquem advenam infectum traductus, diffususque, quemadmodum ex WELSCHIO, FANTONO, atque ALLIONIO accepimus, contagiosum esse, reapse apparebit, non minus, quam ipsas variolas, præ-

(d) HOFFM. *Med. Rat. Syst. T. IV. Sect. I. Cap.* 9. BARALD. *l. c.* AGOSTINI, *osservaz. medic. pratiche intorno alle febbri migliari populaxmente &c. Novara* 1755.

(a) *Syst. morb. sympt.*

præsertim cum morbus adolevit, halitusque venenatos, & putridos quaquaversum expandit, offenditque in hominem ad suscipiendum, retinendumque virus paratum, atque idoneum. Quæ Corregii anno 1776 miliaria alba observata fuerunt, facile ab ægris in sanos migrabant, testante BARALDIO (b); qui præterea binas refert observationes miliaris morbi per contagium communicati, & cum phthisi pulmonari complicati, quæ prope singulares sunt (c). Per consortium aeris ope morbum hunc sæpe communicatum fuisse non dubitat ALLIONIUS. Hic contagiosa, inquit, *ejus miasmata non ab aere simpliciter, sed ab iis, qui in morbosa regione venenum contraxerant, ad alia loca* perlata, accuratior observatio docuit (d). Sed missis aliorum innumeris testimoniis, quibus contagiosa morbi hujus natura ostendi posset, tres ego casus adducam singulares, qui, ni fallor, ad contagionem comprobandam sufficere mihi videntur. Epidemice vagabantur in urbe Fanestri miliaria exanthemata. PETRUS PAULLUS DALLARMIUS, quo a puero familiarissime usus sum ad ejus usque obitum; medicus præstantissimus, idemque omnis eruditionis laude, ut memoria mirabili valebat, excultissimus, quem adhuc lugent Fanenses, quadam die, cum apud ægrum sibi amicissimum esset, videretque ejus domesticos non rite sudorem, quo madebat, abstergere, ipse adjutrices manus admovit, parum sollicitus, an noxium vaporem undique erumpentem hauriret. Sed paullo post ita se sensit ab eo affectum, contaminatumque, ut palam adstantibus profiteretur, certissime

se

(b) *L. c. p.* 2. 3.
(c) *Ib. p.* 54.
(d) *L. c. p.* 78. §. 162. *in not.* 5. *& p.* 29. §. 58.

se tunc morbum ex contagione arripuisse. Hinc domum mox reversus minus bene primum habere, deinde vere ægrotare cœpit, & malignissimo miliaris exanthematis genere correptus intra paucos dies vitam amisit. Simili ferme modo FRANCISCUS RAFFIUS Faventinus in Divi Benedicti Cœnobio apud Mantuam contagem ex ægro, cui ipse incaute nimis, & nimis assidue assidebat, suscepit, & qui eum ab orci faucibus eripuerat, non potuit ipse servari, ut ab ejus patre, fratribusque fide dignissimis mihi narratum fuit. Nuper alium Medicum vidi miliari morbo sed benigno correptum, qui cum ad fœminam eodem sporadico laborantem vocatus esset, & incaute nimis, atque inconsiderate, ut exanthemata in pectore exorta inspiceret, diutius, quam oportebat, se ejus halitui, atque exspirationi objecisset, dum optime alioquin valebat, sine alia caussa in eundem morbum incidit. Ad rem maxime facit observatio modo laudati BARALDII (*e*). Is vidit in quodam adolescente, qui patri ex miliari morbo decumbenti sedulo inservierat, paucis post diebus ab obitu patris exiguam febrim exortam, quæ intra paucos dies soluta est. Casu vero obviam ei factus in via adolescens, quem jam sanatum reliquerat, multas pustulas in cute exstantes exhibuit quam simillimas illis, quæ in cute defuncti patris eruperant.

Aliæ observationes contagionem confirmantes. Miliaris morbus sine exanthematis. Quando recidivus sit. Quæ relinquantur a morbo miliari. Observatio.

§. CCCXCVIII. Miliaria quoque exanthemata inter-

(e) *L. c. p.* 73.

terdum contactu in alios propagata, in constitutione epidemica Novariensi anni 1755, quam conscripsit, & typis edidit Antonius de Augustinis, memorantur (*a*). Nec rarum est, quemadmodum animadvertit Baraldius (*b*), ut variolas matribus, aut aliis, qui pueros variolis laborantes contrectant, & brachiis quandoque gestant, variolas alicubi, etsi jam semel eas passi sint, subnasci, sic quoque miliares pustulas adhærere, imprimique sine alio symptomatum apparatu. Quam rem confirmat Allionius singulari sua observatione, quæ sic habet: *Nobilis matrona filiæ suæ hoc morbo detentæ diligentissime assistens, & frictiones ipsa exercens retulit pustulas miliares in manibus & brachio sine incommodo efflorescentes: talis efflorescentia quum aliquamdiu perdurasset, & ex improviso evanuisset, simili morbo paullo post laboravit* (*c*). Nec minus probabile existimamus, ut variolosam febrim sine variolis, sic miliarem morbum sine miliariis pustulis quandoque observari. Febris enim non semel a nobis observata est, in primis cum epidemice miliaria vagarentur, quæ omnia, aut pleraque symptomata miliarium propria exhibebat, una excepta exanthematum eruptione. Videtur tunc virus miliare cutanea vascula facile permeare, difflarique sub sudoris, vaporisve specie. Ceterum, nisi perfecte morbus miliaris judicetur, aut justo citius convalescentes aeri se se objiciunt, aut exspirationem, sudorem, aliasque excretiones negligunt, aut supprimunt, aut liberiori, pleniorique cibo intempestive indulgent, in eumdem morbum sæpe recidunt, quan-
do-

(a) *L. c.*
(b) *L. c.*
(c) *L. c. p.* 78. *in nota.*

doque lethalem. Alii ex retentis morbi reliquiis in chronicos affectus delabuntur. Quibusdam remanet tussis pertinax in sputum cruentum, & in phthisim interdum desinens. Alios excipit hydrops thoracis, aut anasarca, leucophlegmatia. œdema. Nonnullis superveniunt febriculæ lentæ, diuturnæ, tabes, tumores, marasmus, furunculi, abscessus, arthritici dolores, in puerperis tumores mammarum, nimius fluxus urinæ, & lochiorum; memoriæ defectio, hypocondriaca, & hysterica pathemata, lenta corporis consumptio cum anorexia conjuncta (d), aliique chronici, rebellesque morbi. Adolescentem novi ex morbo miliari evadentem, mente imbecillum, & pene fatuum factum, deinde delirio melancholice diuturno, & pertinaci prehensum fuisse.

DIAGNOSIS.

Quî dignosci possit ante eruptionem.

§. CCCXCIX. Quamquam ex hactenus exposita morbi historia cuilibet pateat, miliarem morbum cognosci facile posse, in primis cum exanthemata ad cutim prodierunt: tamen ante eorum eruptionem, in primo scilicet stadio, sive tempore morbi diagnosim vix possibilem, aut certe maxime incertam, ac fallacem prædicant non pauci, præsertim ubi morbus anomalus est, aut larvatus, aut complexus. At si Medicus cuncta attente, quæ præcesserunt, & comitantur symptomata, consideret, poterit quorumdam signorum tam communium, quam propriorum syndrome, atque ope de miliari futura eruptione judicium ferre sine temeritatis nota. Signa

 au-

(d) VOGEL. *l. c.* §. 140.

autem hæc fere sunt: dolores prægressi, de quibus supra meminimus (a), crebræ primis diebus horripilationes, sudor copiosus jam ab initio obortus, non criticus, non judicans, sæpe viscidus, pinguis, acidum peculiare, & veluti corruptum olens (*), quem pro principe, & certissimo indicio præ omnibus aliis signis habet DAMILANIUS (b), oppressio pectoris cum constrictionis sensu ad sternum, & maxime ad sinistrum thoracis latus (c) plus minus molesto, & plerumque intensiore, quam in reliquis morbis exanthematicis, ex quo ægri suspiria subinde, & gemitus edere coguntur (d); inquies summa cum continua vigilia, anxietate, respiratione difficili, atque inæquali, animique dejectione; ambiguitas ægri dubitantis, quo morbus, licet levis plerumque videatur, evasurus sit (e); febris inter initia aut parva, aut varia, & proteiformis, interdum cum delirio, manuum tremore, tendinum subsultibus (f); virium dejectio sine manifesta caussa (g); pulsus varius, convulsivus, sed plerumque fre-

(a) HAMILTON *de febr. miliar. cap.* 2. *p.* 59. 50.

(*) BARALDIUS (*l. c. p.* 73.) peculiarem sudoris hujus odorem, quasi sudoris corrupti, *Dysodiam* vocat, affirmatque non reperiri talem, neque ita costantem, & perpetuum in febribus malignis, aut putridis, qualis in miliari morbo est.

(b) *L. c. p.* 14. *&* *pag.* 56. *in not.* (c), ubi inquit, si hoc signum deficeret, licet reliqua omnia adessent, non metuendum de exanthemate miliari; sin vero alia omnia deficerent, & hoc solum adesset, satis esse, ut exanthemata miliaria expectentur.

(c) GASTELLIER *l. c.*

(d) DAMILAN. *l. c. p.* 14. *&* 15.

(e) *Idem ibid.*

(f) VOGEL. *l. c.* §. 137.

(g) HAMILTON. *l. c.*

frequens, & debilis (*h*); stupor pungitivus in manibus, digitis, cruribus, & pedibus plus minus sensibilis, si quando adest, nam non in omnibus invenitur (*i*), vel ejus loco spasmi, quos crampos vocant; punćturæ in cute molestæ; tussis sicca, quando adest, modo exigua; modo vehemens; dolor, aut ardor faucium; deglutitio difficilis, aut saltem incommoda; facilis, & subita, quando ægri ad somnum se componunt, excitatio cum tremitu, pavore, aut corporis universi resilitione, uti HAMILTONUS (*l*) omnium fortasse primus observavit, nosque ipsi pluries vidimus. Quod si his accedat epidemica constitutio, aut suscepti contagii suspicio, eo probabilior erit de morbo miliari conjećtura. Pulsum ordinate intermittere jam ab initio qualibet nona, undecima, aut decima sexta pulsatione, supra ex GASTELLERIO adnotavimus. Intermissionem autem hanc tanti facit GASTELLERIUS (*m*), ut ex ea prædici certo miliarem morbum posse non dubitet. Necesse vero minime est, ut hæc omnia simul concurrant, sed satis est pleraque, & magis propria una conjungi. His igitur miliarium exanthematum eruptio præsagiri poterit, aut saltem miliaris morbi genus illud cognosci, quod sine miliariis pustulis incidere paullo ante monuimus. Eruptione vero fa&ta exanthematum, morbus patescit lippis & tonsoribus, ut vulgo ajunt.

L 3 *Dia-*

(h) *Id. ib.*
(i) ALLIONIUS *l. c.* DAMILAN. *l. c. p.* 14.
(l) *L. c.*
(m) *L. c. p.* 83. 84.

Diagnosis morbi benigni. Et maligni. Signa morbi regularis, & anomali. Observatio.

§. CCCC. *Benignus* esse miliaris morbus cognoscitur ex absentia gravium symptomatum, & notarum malignitatis generalium (*a*); febre moderata, facili, & completa pustularum eruptione; & post eam febris, atque omnium symptomatum cessatione, aut saltem diminutione tanta, ut intra paucos dies æger feliciter convalescat, *malignus* contra ex subdola febris natura, ex virium defectu, quamquam interdum in maligno, & lethali vires satis firmas, & valentes notaverim; ex eruptione imperfecta, & difficili, aut incerta, & fugaci, & potissimum ex febris, & omnium symptomatum inexpectato augmento post ipsam pustularum apparitionem, & cutis, quæ copioso prius sudore madebat (*b*), ariditate (*) . Hinc sequitur, ut omnium beni-

(a) Vid. *cap.* i. III. voluminis.

(b) Ibid. item JUNCKER *l. c.* *Frid.* HOFFMAN. *Med. rat. syst. l. c.* COLLIN. *l. c.* STORCK *l. c.* GASTELLIER *l. c.* BERETTA *l. c.* BARAILON *l. c.*

(*) Cl. BARALDIUS in miliaris morbi endemico-epidemica constitutione Corregiensi tria malignitatis signa, modo sejuncta, modo copulata deprehendit. Primum erat *dolor quidam gravativus* in crurum suris, qui aliquot ante diebus inchoabat, & deinde febrem etiam comitabatur ad quartam usque, aut sextam diem; quin aut sedendo, aut decumbendo cessaret. Secundum signum præbebat *tussis molesta*, *aut sicca*, cui cito se addebat tertium, videlicet simplex phlogosis tonsillarum cum punctis quibusdam albis, & cum stria quadam rubra secundum marginem veli palatini ad uvulam protensa, & terminante. Hæc phlogosis modo resolvebatur intra sex, aut septem dies, modo in aphthas gangrænosas, quæ protendebantur ad fauces, ad œsophagum, ad palatum, ad gingivas, ad la-

benignissimus censeri debeat, qui sine febri est, aut quam minima comitatus, integris plerisque totius corporis reliquis functionibus. *Regularem* denotant ipsa consueto, communiorique tempore eruptio, ejus duratio solitum tempus non excedens, pustularum incrementum, maturatio, exsiccatio, nec propera nimis, nec nimis sera, & longa; verbo tota morbi facies nihil insoliti, & præter consuetudinem sistens. In *anomalo* vero, sive *irregulari* hæc accidunt. A consueto cursu morbus aliquantum recedit, aut insueta, & aliena symptomata assumit. Exanthemata imperfecte, & partitim, dissitisque spatiis, atque temporis intervallis erumpunt; singulasque eruptiones præcedit semper una, vel altera vehementior febris accessio cum tremoribus, siti, ardore, oppressione pectoris, quasi suffocante, subdelirio, donec universum miliare miasma iteratis conatibus foras protrusum sit; id quod interdum absolvitur intra quatuor, quinque, aut sex dumtaxat hebdomadas (**). In hoc casu fomes morbifi-

labia, desinebat (p. 16.). Tussis vero in plerisque perdurabat ad eruptionem usque, quæ tardissime contingebat. Ex sicca vero, prout progrediebatur morbus, fiebat humida cum sputis viscidis catarrhalibus primum crudis, deinde concoctis, quæ debebantur congestioni pulmonum, certo suffocaturæ, nisi apta curatio adhiberetur (p. 17.). Præter hæc sæpe observavit *lumbaginem*; quæ interdum ante morbi accessionem incipiebat vexare, & eum comitabatur usque ad finem (*ib.*). Animadvertit demum omnes constanter lucis impatientes fuisse (*ib.*).

(**) Videbitur fortasse aliquibus miliaris morbus *anomalus* non differre ab eo, quem appellavimus *secundarium*. In utroque enim eruptio pustularum tardior est, quam in regulari, & proprium ferme characterem constituit. Idcirco alterutrum supervacue a nobis poni, judicabunt; videlicet vel exanthemata, quæ secundaria appella-

vi-

cus non totus uno tempore evolvitur, sed partitis vicibus. Prout nempe aliqua ejus pars aut gignitur, aut extricatur a reliquis humoribus, natura irritata & febris invalescit, & cuncta symptomata iterum in scenam veniunt, novæ eruptionis veluti prodromi; ea vero facta, iterum sedantur, & quiescunt; sicque tumultus novi, novæque eruptiones redeunt, & decedunt, donec omne heterogeneum expulsum sit. Cl. BARALDIUS multa exempla tardioris, & iteratæ eruptionis refert, sed insignis est illa observatio cujusdam ægroti, cui post centesimum & vigesimum diem nova eruptio cum magno pruritu contigit, pluriesque rediit, & tandem cum cuticulæ desquamatione finita (*c*) est. Non ita pridem in nobili viro, cui ter ejusmodi vices cum magnis perturbationibus, huic malo propriis obtigerunt, morbus ad quadragesimam diem protractus est. Nec tamen perfecte natura se expedivit ab omni noxio humore, nisi translatis morbi reliquiis ad os ilium, & deinde ad intestina crassa, illic dolorem atrocem ischiadico similem, heic alvi fluxum cum tenesmo excitantibus: quo demum fluxu & dolor ille, & reliquus morbus omnino solutus est.

Lat-

vimus, ad anomala vere ſpectare, vel anomala ad ſecundaria. Verum illud inter utrumque diſcrimen eſt, quod exanthemata, ut effecta alius morbi, in ſtatu, aut fine ejus ſupervenientia careant maxime ſignis miliaris morbi propriis, in primis iis, quæ eruptionem antecedere (§. CCCXCIX.) conſueverunt; anomala contra nullo modo illis careant. Hinc facile nobis largituros eſse ſperamus, non ſupervacuo & poſita, & ſejuncta fuiſse.

(c) *L. c. p.* 54. *& seq.*

Larvatus obscurior. Observatio. Observationes Hamiltonii.

§. CCCCI. Implicatior, obscuriorque res est, quando miliaris morbus sub aliorum morborum aspectu, sive larva, & similitudine ludit, unde *larvatus*, sive *personatus* tum audit. Non enim infrequens est, eum complurium aliorum malorum formam, speciemque induere, ut magis medicum fallat. Supra non prætermissum est (§. CCCXC.) animadvertere, interdum *hystcriam*, & *hypochondriasim*, aut febrem intermittentem, aut catarrhalem, rheumaticamque, aut inflammatoriam (§. CCCXCVI.) aut biliosam, & gastricam ab eo simulari. Nunc non prætermittam indicare alios morbos, quorum speciem, naturamque sic imitatur, ut difficillime nisi post miliarium pustularum eruptionem, internosci soleat. Sunt autem pleuritis, peripneumonia, angina, rheumatismus, arthritis, apoplexia, epilepticus insultus, colica nephritica, faciei erysipelas, aliique; sed modo memorati frequentius. In his enim casibus materia, sive fomes miliaris hanc, vel illam partem prius, quam ad cutim feratur, invadit, ibique defixus eorum locorum morbos imitatur. Hinc jure, & recte miliaris morbus tunc *larvatus*, aut *personatus* dicendus est, quia ab eadem ipsissima caussa affectus, sub quibus se abdit, omnino dependent; contra quam *complicatus*, qui vere cum alio morbo aliam caussam habente conjungitur, ut deinceps dicemus. DUPRÆUS DELISLIUS (a) exempla adducit miliaris morbi, qui apparuit sub larva comatis profundi cum delirio, auriumque tinnitu. In Cœnobio S. Lazari Mediolani

(a) L. c.

lani Monialem, cui BELLINIA cognomen erat, incessit malum cum delirio continuo, & spasmo cynico, & risu sardonio fere perpetuis, viriumque dejectione. Eruptio circa decimam quartam diem tantum contigit, quæ omnia quidem symptomata levavit, ut spem faceret, convalituram; sed post decimam septimam metastasi facta ægra convulsa obiit. Historiam quoque habet HAMILTONUS (*b*) morbi miliaris sub larva delirii furiosi jam a primis diebus insolescentis. Apud eumdem exstat alia observatio cujusdam miliaris morbi, qui primum sub affectionis hystericæ, deinde convulsionum, & demum diutinæ, & maxime mirabilis syncopes, sive asphyxiæ larva latitavit (*c*); itemque alia, quæ paralysim inferiorum artuum fere ad finem morbi persistentem exhibet (*d*). Nec deest apud hunc ipsum scriptorem exemplum miliaris morbi, qui ab apoplexia initium duxit (*e*). Anginam simulantis exempla facile invenies apud observatores. Peculiare, & notatu dignum videre est in nitida, eleganti que FRANCISCI BERETTÆ Dissertatione supra allegata (*f*). Multo adhuc facilius, crebriusque clinicem exercentibus obviam fiunt pleuritides, ac peripneumoniæ, quæ exanthema miliare in se recondunt, occultantque; & plerumque pustularum eruptione feliciter judicantur. Pleuroperipneumoniæ, qua se morbus abscondidit, & septima die exanthematum eruptione detexit, alias historiam (*g*) attuli.

Lar-

(b) *L. c. p.* 147.
(c) *Ib. p.* 113.
(d) *Id. ib. p.* 90.
(e) *p.* 83.
(f) *Dissert. cit. p.* 51. *in nota*.
(g) *Sagg. di Med. Pratic.* DI PIETRO PAOLO DALL' ARMI *P.* 2. *p.* 137.

Larvati diagnosis. Discrimen inter larvatum & non larvatum in modo invasionis.

§. CCCCII. Magni autem interest, larvatum miliarem morbum, qualem exposui (§. CCCCI.), mature, & antequam eruptione exanthematum se prodat, cognoscere. Solet enim plures dies, utplurimum, ægrum conflictare, & medicum anxium & sollicitum reddere, antequam exanthemata prodeant, & velum, quo uterque obtegebatur, amoveant. Sed hoc opus, hic labor. En quæ mihi discere contigit longo usu, & assidua omnium phænomenorum indagatione. Illud in primis animadverto, quod morbus, quo se tegit miliaris, alieni semper aliquid habet, quod ad ejus veram, & legitimam naturam, quando solitarius, & genuinus est, non bene respondet, & contra plerumque aliquid ei deficit, quod alioquin veluti proprium, aut saltem frequentissimum in eo deprehendi consuevit; denique quod remedia, quæ alioquin aliquid boni præstare solita sunt, suos effectus non edunt, & præter consuetudinem parum, vel nihil proficiunt. Interea miliaris morbi, qui larva alius affectionis decipit, propriæ non desiderantur notæ, quæ larvam ei detrahant, sudores videlicet profusi, continui, inutiles, acidum spirantes, aut fœtidi, pectoris oppressio, qua suspiria, aut gemitus exprimuntur, respiratio laboriosa, inæqualis, stupores artuum pungitivi, & crampi, nervosi affectus, hystericos, aut hypochondriacos sæpe æmulantes, languores, deliquia, pulsus varius, plerumque contractus, atque inæqualis, somni interrupti, & reliqua, quæ supra (§. CCCLXXXIX.) indicavimus. Addo demum, in plerisque morbis, nedum in miliari non larvato, ut plurimum primis diebus leviora & mitio-

tiora symptomata videri, paullatim increscere, & ad suum maximum gradum sensim pervenire; in larvato vero statim ab initio vehementia, gravia, periculosa apparere, & quasi repentina aggressione invadere hominem, nec prius mitescere, quam miliares pustulæ in cute efflorescant. Tunc enim solummodo omnia symptomata, simulque morbus, sub cujus specie miliaris latebat, minuuntur, & cessant, prosequentibus tamen suum consuetum curriculum exanthematis; eo casu dumtaxat excepto, in quo eruptio imperfecta, aut sera nimis fuerit, & morbus, quem simulat miliare malum, altas radices jam egerit, & in *essentialem* transiverit; nam tum & ipse prosequitur, &, facta licet eruptione, non desinit.

Exemplum sub larva pleuritidis.

§. CCCCIII. Exemplo aliquo res illustranda est. Pleuritidis simulatione adoriatur miliaris morbus. Pungens lateris dolor, tussis, sputum sanguine tinctum, difficilis respiratio, & febris acuta pleuritidem quidem denotabunt; sed deerit pulsus magnitudo, & durities stabilis, vel tanta non erit, ut in pleuritide pura; sanguis primis vicibus detractus vel crusta pleuritica carebit, vel non admodum cohærebit ipsa, vel crassamentum laxum habebit, vel sero abundabit, vel rutilans, & coccineus videbitur; nec solamen, quod phlebotomiæ saltem ad aliquot horas afferre alias solent, obtinebitur. Dolor ipse pleuriticus sæpe locum mutabit, & fugax erit (a), sputumque cito ex rubro flavum, aut pallidum, aut luridum apparebit. Vel si dolor fixus, & stabilis permaneat, acutusque sit, ut interdum ac-

(a) ALLION. *l. c. cap.* 6. §. 99.

accidit, ei tamen nec febris, nec pulsus respondebit. Quod si simul & vomitus, aut nausea, aut insueta, assiduaque inquies sine evidenti caussa, nec ab acerbitate doloris derivanda ægrum agitet; aut calor excedat motum in pulsibus notatum; si sitis minus premat, quam caloris excessus postularet; si lingua muco albo, aut flavo fœdetur; si vigiliæ contumacissimæ, quæ a dolore minime repeti queant, urgeant: si spasticæ ventris affectiones hysteriam, aut hypocondriasim æmulantes, borborygmi, languores, deliquia, anxietates, sudores præmaturi, inutiles simul concurrant; jam patet, latere sub larva pleuritidis aliud morbi genus, cujus symptomata ista propria sunt. Ad rem facit DALLARMII observatio vigesima nona cum alia a me adjecta in additamentis, quæ si perlegantur (b), lucem aliquam afferre poterunt tironibus, & nondum propriis observationibus satis instructis.

Observatio.

§. CCCCIV. Virum senatorium sexagenario majorem, sanguineum, & bono habitu præditum ex suscepto frigore, atque exercitatione corporis in aere aperto, & humido corripuit febris acuta cum difficili mox respiratione, sputis catarrhalibus sanguine diluto tinctis, raris, & exigua tussi exeuntibus, viribus prostratis, magna ad somnum propensione; mentis stupore, & aliqua aberratione, sudore profuso, pulsu magno, forti, sed non admodum duro, linguæ tarditate; atque hæc omnia quasi repente atque in ipso morbi initio. Sanguine iterato misso vix quidquam levaminis consequitur; respiratio anhelosa, alta, sublimis, inæqualis; rara tus-

(b) *Sagg. di Med. pratic. part. 2. p. 129.*

tussis, dormiendi cupiditas, & stuporis, insensibilitatisque quædam species permanent fere eædem. Febris continua remittens suas accessiones vesperi repetit, pulsu primum depresso, deinde alto, pleniore, veloci, suspiriis crebro emissis, sudore quasi perpetuo, urinisque crassis. At brevi accesserunt dejectiones liquidæ, biliosæ, tenues, & ventris meteorismus tympaniticus, & resonans. Admota brachiis, & cruribus vesicantia cum aliquo capitis levamine fuerunt; data quoque eccoprotica, & enemata injecta, ut intestinalis saburra, biliosaque colluvies subduceretur, & spasmi inde orti cessarent. Dum hæc aguntur, & alia ad liberandum infarctum, ut putabaut, pulmonem resolvendi, incidendique facultate prædita proponebantur; septima die ad finem inclinata pustulæ miliares universim prodiere ad cutim, quæ non modo veram morbi naturam detexerunt, sed etiam omnia symptomata tam pectoris, quam capitis, abdominisque sustulerunt, & febrim sic mitigarunt, ut deinde paullatim æger perfecte judicaretur; quod quarta decima die feliciter evenit.

Quo discrimine discernatur a larvato complicatus? Morbi, cum quibus frequentius complicatur. Observatio complicati cum femoris fractura.

§. CCCCV. De miliari morbo *larvato* haud plura. Ad *complicatum* progredimur. Magna est utriusque inter se similitudo, atque affinitas; in utroque enim miliaria exanthemata cum aliquo alio morbi genere consocientur. Hinc a quibusdam & *larvatus*, & *complicatus* persæpe confunduntur, & permiscentur, dum tamen eos distingui, & seorsum considerari oportet. Discrimen vero omne in eo ponitur, quod prio-

priorem idem miliaris fomes efficit; posteriorem alia diversa caussa procreat ; & quod ille erumpentibus miliaribus pustulis fere ex toto illico evanescit, hic vero non item, nisi forte ejus caussa simul tollatur, & suum ipse cursum fortunato absolverit. Morbi autem, quibuscum miliaris complicari frequentius (*a*) solet, sunt peticulæ, variolæ, morbilli, purpura scarlatina, pleuritis, & peripueumonia vera, & primaria, podagra, arthritis, febres intermittentes legitimæ, non simulatæ (*), febris gastrica acuta, tritæophya biliosa, fortasse etiam febris lenta nervosa remittens, puerperium, lac aberrans, lochia imminuta, aut suppressa, uteri quandoque inflammatio; nec repugnat eumdem cum quovis alio morbi genere complicari posse. Cum phthisi pulmonari complicatum bis memorat BARALDIUS (*b*); sed

(a) ALLION. *l. c. cap. VI. p.* 52.

(*) Febres hic intermittentes non simulatas, nec spurias, quales febris eruptiva, antequam exanthemata prodeant, sæpenumero imitatur, ut supra (§. CCCLXXXVI.) notatum est. Neque intelligo, quæ intermittentes quidem veræ sunt, sed comitatæ a miliariis. In his enim quavis accessione miliaria se in cute ostendunt, & plerumque integritatis, sive apyrexiæ tempore evanescunt, & proptera vere ipsius febris effecta sive symptomata (*Vol. I.* §. *CLXXVIII.*) habentur. Ni talia essent, cortice peruviano cum ipsa febre non fugarentur. Quo maxime argumento, si alia non suppeterent, inducor, ut miliaria secundaria, sive ut alii vocant, symptomatica non omnino rejicienda putem. Itaque hic intelligo tertianam, vel aliam cujuscunque typi febrem intermittentem legitimam, quæ minime a fomite miliari pendeat, nec per se miliaria exanthemata gignat, sed casu cum morbo miliari concurrentem, & conjunctam, cortice peruviano facile tollendam, quin tamen miliaris morbus, ea depulsa, cesset, & finiatur.

(b) *L. c. ib.*

sed tum regnabat epidemicus. Ego vero sporadicum vidi fracturæ ossis femoris supervenisse. Æstas erat, & ut diurnum calorem nocturna frigidiori aura contemperaret FRANCISCUS GYPSIUS, nobilis juvevenis Faventinus, alioquin bene valens, & sanus, per urbem huc illuc spatiari solebat. Nocte quadam in lapidem quadratum ingentem offendit, & magno impetu prolapsus sibi femoris dexteri os confregit. Postero die febri cum crebris horroribus corripitur. Mox sudoribus copiosissimis; & urinis aqueis, dilutis, uberrimis accedentibus, miliares pustulæ ad cutim frequentes, & turgidæ rubri coloris efflorescunt sine ullo symptomatum, & febris levamine. Imo supprimitur sudor; urina parcior, & coloratior fit, delirium, convulsiones, & prope subita mors superveniunt. Exstabant adhuc pustulæ humore plenæ, quarum aliquæ maxime circa collum, & supra pectus albido, & purulento humore scatebant, Maturationis igitur tempore raptus est post paucos dies a febris initio (**).

Com-

(**) DAMILANIO quoque *complicatus* miliaris morbus dicitur ille, qui cum aliis morbis genere, & natura differentibus conjungitur. Is vero cognosci, & distingui nequit, nisi ex suis signis pathognomonicis, quæ tamen, ipso judice, non a principio apparent, sed tantummodo in *statu*, aut *inclinatione* illius morbi, quocum miliaris morbus complicetur. Hinc, ni fallor, colligitur, Cl. virum existimare, morbum quemdam quemcumque, & veluti primarium antecedere; huic vero succedere miliarem. Imo ipse adjicit, nisi prior ille occidat, timendum esse exitium a posteriore, nempe miliari, qui difficillime superari solet. Verum, bona ejus venia, anceps hæreo, imo dubito, utrum miliaris istiusmodi morbus vere *complicatus* dici possit. Absunt enim tam initio, quam progressu, quæ eum præcedere, & futurum præsagire solent

Complicati cum peticulis exempla. Signa peculiaria. Prognostica.

§. CCCCVI. Quod ad complicationem miliarium ex-

lent & latentem ejus fomitem praenunciant. Quamobrem, quoniam miliaris miasmatis, sive morbi phaenomena se tantum ostendunt in *statu*, & *inclinatione* alterius morbi, qui antecessit, ideo vero similius mihi videtur, exanthema miliare, quod subsequitur, tamquam effectum depravationis humorum, quam genuit prior gravis, & periculosus morbus, habendum esse. Quod si ita sit, ut ego suspicor, jam consequitur, ut miliaria exanthemata isthaec rectius *secundaria*, & *epigenomena* dici debeant, quam complicata; quemadmodum *secundaria* sunt illa, quae sub finem morborum putrium, aut inflammatoriorum erumpunt, aut in cadaveribus emicant, quaeque idcirco ab eodem ipso ornatissimo scriptore *mortua* appellantur. Revera morbus, cujus historiam attulit *pag.* 21., uti *miliaris complicati*, fuit miliaris, si quid judico, *secundarius*. Puella quaedam robusta temperamenti sanguinei incidit, in peripneumoniam, qua persistente novies ei detractus e vena sanguis est. Cum peripneumonia jam vergeret ad finem, pustulae miliares efflorueruntt. Ab his, atque a peripneumonia sub finem trium hebdomadarum libera omnino exstitit. Manifestum plane videtur, cum miliares pustulae prodierint priore morbo inclinante, neque sui indicia, quantum ex historia apparet, dederint, *secundarias* eas fuisse, & quidem ex eo, quod feliciter morbo finem imposuerunt, *criticas*. Memorat aliud quoque exemplum *complicati miliaris morbi* ex juvene robustissimo annorum viginti septem, cui in pleuritide ad vigorem, sive statum provecta, circa videlicet octavam diem a morbi initio, exanthemata miliaria copiosissima supervenerunt. Non inde melius aeger habuit; nam undecima convulsus (*p.* 22.) periit. *Secundaria* & quidem *symptomatica* haec quoque fuisse videntur. Tertia vero, quam p. 23. adducit, observatio fortasse quidem fuit *pleuritis biliosa complicata cum miliari morbo*, quia antequam miliaria efflorescerent, pectori primum, deinde capi-

exanthematum cum peticulis attinet, jam alibi (§. CCCXXV.) ea memorata est. Solet autem fre- quen-

piti, poſtremo iterum pectori minitata multimodis ſunt; quod miliari miaſmati aut latenti, aut complicato non raro obvenit, & veluti proprium eſt. Dum hæc ſub præ- lo erant, hiſtoriam miliaris morbi *secundarii*, & per epi- geneſim orti, niſi mavis *complicati*, &, quod magis ani- madvertendum eſt, *critici* mecum communicavit amicus, & collega meus ſingularis, quem ingenium, doctrina, me- dendique exercitatio de meliori nota commendant, LEO- POLDUS, inquam, THONHAUSERUS. Is menſe Ja- nuario hujuſce anni 1785 vocatus eſt ad puellam annos tredecim natam, quæ jamdiu febri, tuſſi, & ſputis puru- lentis laborabat; cumque in ea febrem vehementem, tuſ- ſim moleſtiſſimam, difficilem reſpirationem cum pulſu du- ro, & valido deprehendiſset, ſanguinis miſſionem propo- ſuit, quam deinde ad tertiam uſque vicem iterare debuit. Sanguis enim pleuriticus omnino ſemper apparuit. Iterata autem venæ ſectione, remediiſque antiphlogiſticis, & be- chicis effecit, ut ſymptomata inflammatoria quidem tol- lerentur, non vero tuſſis, febris, & ſputa purulenta deſi- nerent. Cum igitur amphemerina, ſputa purulenta, tuſſis pertinax, ac inſequens macies ægram tenere pergerent, de phthiſi pulmonari confirmata, ſive ulceroſa judicium tulit. Sub initium tandem menſis Martii, poſt aliquam tuſſis, & febris exacerbationem, majoremque ſpirandi difficultatem repente exanthemata miliaria partim alba, partim rubra, primum in inferioribus corporis partibus, deinde in ſupe- rioribus, ſed ſenſim, & agminatim ſe ſe exſeruerunt, do- nec tota cutis contegeretur. Quo hæc erumpere cœperunt, & quo magis augebantur, & matureſcebant; tuſſis etiam mitigata valde eſt, febris imminuta, appetitus, & ſomnus, & vires redîere. Eruptio quatuor circiter hebdomadas per- ſtitit, novis ſubinde puſtulis miliariis accedentibus, ante- quam ad exſiccationem pervenirent. Exſiccationem tandem excepit vera epidermidis deſquamatio, fruſtulatim deciden- tis; lenta quidem & ipſa, prout lenta fuit eruptionis ra- tio, ſic ut non ex toto abſoluta ſit, niſi menſe Majo ineun-

quentissime in epidemicis, rarius in sporadicis deprehendi. Hanc ipsam OCTAVIANUS ROBORETUS Tridenti (*a*), PETRUS A CASTRO Veronæ (*b*), & P. SALIUS DIVERSUS Faventiæ (*c*) jamdudum viderunt, ut posteriores quosdam prætercam (*) . Ante annos undetriginta circiter Lausannæ, deinde Vevey complicatio ejusmodi observata etiam (*d*) fuit. Biennio post, nempe anno 1758, vagabantur peticulæ, & miliaria Vindobonæ, modo seorsum, modo conjunctim (*e*). Multo ante utrumque exanthema complicatum Mantuæ sæpe conspexit FELIX ASTIUS (*f*), & nuperrime TROLLIUS in constitu-

M 2 tio-

ineunte. Hinc puella multo melius habet, viribus, appetituque acquisitis, & corpore nutriri cœpto. Tussis tamen, licet multo minor, febricula lenta, & puris sputum, sed valde parcius, adhuc perstant; quibus tamen ægra non impeditur, quo minus e lecto surgat, deambulet, hilari, & læto vultu sit, suis oblectamentis, & occupationibus operam det, & spem faciat aliquam pristinæ valetudinis recuperandæ.

(a) *L. c.*

(b) *L. c.*

(c) *L. c.*

(*) Cum peticulis Miliaria complicabantur in constitutione epidemica Wemdingensi ann. 1689. & in Donavverdensi; (*Rosin. Lentil. Miscell. med. practic. N. C. Dec. 3. ann. 5. & 6. append. p. 132.*) in Wratislaviensi ann. 1715. (*Godofr. Klaunning observ. circa febr. malign. petechiales Eph. N. C. cent. V. obs. LXIII.*) itemque in Constitutione ann. 1737. Wratislaviæ, & Silesiæ (*Fabr. Ferd. Pauli Histor. febr. catarrhal. malign. in Act. N. C. vol. VI. obs. 66.*) *&c.*

(d) TISSOT *Lettr. a M. HIRZEL. p. 5.*

(e) STORCK *ann. medic. 1. mense Jul. & August.*

(f) *Terzo Anno Medic. Mantuan.*, *o sia Storia del-*

tione epidemica anni 1783 (g). Miliare autem cum peticulari modo una conjungitur, atque interspersum peticulis cernitur, modo eis præsentibus, aut effugientibus, aut jam inclinatis supervenit. Adsunt communiter utriusque morbi signa, plus minus manifesta, prout unus, vel alter prævaleat. Si vero uni succedit alterum exanthema, plerumque apparent peticulæ, deinde his recedentibus prodeunt miliares papulæ. Tunc *urinæ*, inquit ALLIONIUS (*h*), *quæ primum turbatæ, & crassæ fuerunt, diluuntur*, stupor pungitivus, sive *granf* dictus *aliqualis persentitur; surditas recedit; bombus in tinnitum mutatur; sopor in vigilias, aut coma vigil; prostratio corporis tollitur, pulsus elevatur, & frequentior fit*. Addit præterea, delirium quam maxime augeri, statim ac *miliare miasma* cutem ferit; imo si maturius *peticulis* miliares *pustulæ* accesserint, convulsiones lethales supervenire: contra, si serius, & longo intervallo peticulas miliaria exanthemata subsequantur, *salutis spem* superesse (*i*). In Vindobonæ epidemica constitutione anni 1758, quando peticulis superveniebant miliaria, præcedebat levis horripilatio, accedebat deinde pectoris oppressio, atque anxietas; postea prodibant pustulæ miliares albæ copiosissimæ cum levamine. Quibus, prægressa anxietate, hæc eruptio non fiebat, his urina crassissima profluxit, aut, hac deficiente, lenis, & levans alvi fluxus ejus vices supplevit (*l*). In oppido

delle malattie del 1783. *ec. p* 83. Vid. *opusc. med. pratic.* TARGION. T. 8. pag. ead.

(g) *Lettr.* 3., TARGION. *opusc. med. pratic.* T. 8. *p.* 248.

(h) *L. c.* §. 108.

(i) *Ib.* §. 109.

(l) STORCK *l. c. mens. aug. p.* 15. & 16.

do *Belgiojoso* cum peticularis morbus jam inclinare ad salutem propius videretur, repente febris intensius resurgebat, symptomata quædam invalescebant, & per duos, vel tres dies hæc continuabant. Deinde, miliariis exanthematis feliciter ad cutim expulsis, omnia mitigabantur, & ægrotans paullatim convalescebat (m). Generatim duplex morbus majus discrimen contiñet, aut saltem malum protrahit; sed plerumque bonus, aut malus exitus benignitati, aut malignitati exanthematis supervenientis respondet. Nec tempus, quo accedit, aliquid perpetui habet; nam modo benignum vidi, quando mature prodiit, modo malignum, quando serius, & contra.

Complicati cum variolis, morbillis, & scarlatina difficilis prænotio. Signa complicati cum variolis. Signa complicati cum morbillis.

§. CCCCVII. Quando cum variolis, morbillis, aut scarlatina miliares pustulæ junguntur, non facile, antequam erumpant, eas prænosci licet. Attamen, quia cum variolis, aut morbillis, aut scarlatina malignis conjungi ut plurimum solent, eorum morborum malignitas de miliarium etiam complicatione poterit nos admonere, & multo probabilius, si epidemica constitutio præsens, nota, & perspecta in auxilium veniat. In paucis, quos habuit curandos variolis cum miliariis complicatis laborantes ALLIONIUS (a), vidit *lumborum dolorem acerbissimum* præcessisse, *variolas primum erupisse, deinde miliares pustulas*, febrem a variolarum apparitione

(m) TROLLIUS *l. c.*
(a) *L. c. cap. VI.* §. 110.

non remisisse cum pulsu molli, & validiusculo, sed contractionem, & celeritatem pulsus increvisse; variolarum incrementum miliares pustulas impediisse; tendinum motus frequentes fuisse; cum pulsu admodum tenso deliros factos ægro sexta, aut septima die interiisse; neque in his stuporem pungitivum *granf* ab eo dictum, qui maximum miliaris morbi signum esse consuevit, admodum sensibilem fuisse, imo tantummodo *fugacem*. Narrat præterea ex ELIA CAMERARIO (*b*) *variolis ad suppurationis summum perductis* supervenientes *cum felici exitu* miliares pustulas albas; ex HALLERO (*c*) vero memorat *variolas malignas*, *quas* subsequebatur *miliaris morbus*. In duobus demum, in quibus cum morbillis miliaria complicabantur, animadvertit *faucium inflammationem*, & *tussim*, *quæ morbillos præcedunt*, *vehementer afflixisse*, morbillorum *primum cum magno calore* eruptionem contigisse, *deinde iis successisse agminatim prodeuntes miliares pustulas; stupores* autem illos *pungitivos* digitorum, manuum, & pedum in his frequentes cum reliquis miliaris morbi signis extitisse; nec aliter morbum processisse, quam benignus, sive *simplicissimus*, ut ipse vocat, soleat (*d*). Credibile quoque est, vix quidquam differre purpuræ scarlatinæ cum miliariis exanthematis complicationem.

Quo-

(b) *Ib.* §. 111. *Act. N. C. vol.* 2. *p.* 338.
(c) *Ib. ex opusc. pathol. p.* 120.
(d) *L. c.* §. 112.

Quomodo a larvato complicatus dignoscatur. Signa complicati cum pleuritide, & peripneumonia. Signa complicati cum podagra &c. Signa complicati cum febre intermittente.

§. CCCCVIII. Miliaris morbus, quando cum pleuritide, aut peripneumonia complicatur, sæpe *larvato* similis est ita, ut facile alter pro altero sumi possit. Larvatus vero quomodo se se commonstret, quantum fieri potuit, exposui supra (§. CCCCII.). Nunc qua ratione *complicatus* discernatur, dicere non omittam. In hoc pleuritis, & peripneumonia omnia phænomena exhibet, quæ horum morborum, quando solitarii sunt, præsentiam indicant, nec a proprio signorum apparatu recedunt quidquam. Caussæ item, quæ eos inferre solent, præcesserunt, & simul anni tempus, atque aeris conditio talis est, quæ eorum generi favent; multoque id clarius fiet, si interea aut stationarii, aut epidemici infestent; aut epidemicis miliariis intercurrere identidem videantur. Neque simul ac miliaria exanthemata prodierint, ipsi cessant, ut in larvato genere evenisse dictum est, sed suum cursum de more peragunt, non secus ac solitarii essent, finemque sive bonum, sive malum pro sua cujusque indole, & gravitate assequuntur. Quod postremum etiam accidit in miliari morbo cum podagra, aut arthritide *complicato*; nam tum arthritis, aut podagra ab exanthematum eruptione non levantur, uti in *larvato*, sed suum regularem plerumque cursum, qui fere semper diutinus est, persolvunt. In complicatione vero febris intermittentis illud solemne est, quod præter continuam febrem remittentem, qua cum conjungitur miliaris morbus pyreticus, accessiones

cum frigore, aut horrore quotidie, aut alternis diebus superveniunt, quæ deinde augmentum, statum, & inclinationem, ut veræ intermittentes, prætergressæ, solitis sudoribus solvuntur, permanente continua remittente, uti in febribus proportionatis, & hemitritæis fieri solet. Sed hoc habent funesti, quod in ipsa frigoris accessione exanthemata miliaria subsident, & introvertuntur, exitiumque ægrotanti celerrimum afferunt ex metastasi. Cl. ALLIONIUS tertianam febrim simplicem, in cujus secundo, aut tertio paroxysmo miliares pustulæ eruperant, vidit; sed *frigoris tempore, cum rediret accessio retrocedentibus repente* exanthematis *æger* periit (*a*). Recenset quoque ex *actis Berolinensibus* (*b*) purpuram albam cum quartana febre complicatam, demum lethalem repercussis horroris tempore pustulis miliariis.

Signa complicati cum aliis febribus. Signa complicati cum suppressione lochiorum &c.

§. CCCCIX. Quando cum febri gastrica acuta (Vol. II. §. CCCLXXIII.), aut cum Tritæophya biliosa (*ib.* §. CCCCXIX.) aut ardenti (*ib.* §. CCCCXXII. aut remittente lenta maligna, nervosa dicta (*Ibid.* §. CCCCXXXVII.) exanthemata miliaria complicantur, evidens omnino est, notis singularum harum febrium, & miliaris ipsius morbi (§. CCCIC.) complicationem istam dignosci. Ad propria igitur horum morborum signa attente respicere oportet. Ubi alvus soluta est, ut sæpe in gastrica, & trithæophya biliosa esse solet, paullo serius exanthemata prodire animadvertit ALLIO-

NIUS

(a) *L. c. cap.* 6. §. 107.
(b) *Decad. II. vol.* 7. *pag.* 102.

NIUS (*a*), scilicet fluxu alvi *imminuto*, *&* *explicatis* eruptionis imminentis *symptomatibus*, nimirum *octava*, *undecima*, aut *decima quarta die*. Fortasse ex hac etiam caussa miliares pustulæ cunctabantur præter morem ad cutem apparere in constitutione endemica-epidemica, quam descripsit BARALDIUS. In ea enim miliaris morbus videtur complicatus fuisse cum Tritæophya biliosa, quam ipse appellavit febrem ex classe biliosarum nunc putrium, nunc inflammatoriarum; & in omnibus quidem ægris exanthemata, sed multo serius (*) erumpebant (*b*). Cum Lochiis suppressis, uterique inflammatione, aut lacte aberrante, ut supra (§.CCCCV.) monui, non rarum est miliaria complicari. Tunc *febris statim post partum prehendit*, aut *occasione febris lacteæ*, *quæ solito vehementior corripit*, & symptomatis miliaris morbi propriis (§. CCCXCIX.) comitatur. *Pulsus celer admodum est*, *&* *lochia varie fluunt*, *aut subsistunt*. *Dolet sæpe uteri regio*; & tenditur. *Dum vero sudores*, *aliaque* symptomata eruptionis futuræ indicia invalescunt, urgentque, *evanescit* uteri *dolor miliariis pustulis efflorescentibus*, *quarum plerumque exitus*, ALLIONIO (*c*) referente, funestior est. Sæpe etiam lac *parum fluit*, aut aberrat, aut *liquida alvus est*, eodem observante, aut alia peculiaria mala puerperis familiaria ad-

(a) *L. c. cap. VI.* §. 113.

(*) Febris enimvero ista, si bene consideretur ejus historia, fuit certe ejus generis, ut plerumque gastrico, vel biliofo-inflammatoria, interdum gastrico, aut biliofo-putris videretur. Erumpebant miliaria die undecima, vel decima quarta, vel vigesima prima, & quandoque cunctabantur usque ad quadragesimam.

(b) *L. c. p.* 77.

(c) *L. c.*

adsunt, ut aliquanto fusius dicemus, ubi de febre miliari puerperarum nonnulla subjiciemus.

PROGNOSIS.

Morbus fallacissimus, & semper plus periculosus. Excipitur apyreticus, & purpura chronica. Periculosior malignus, larvatus, & complicatus.

§. CCCCX. Quod attinet ad prognosim, incertissimas hujus morbi prædictiones jure pronunciavit ALLIONIUS (a), cum vel mitiori ejus aspectui credi vix possit. Ego equidem non novi fortasse morbum isto falláciorem, ac magis infidum, ita ut, quando is mihi curandus est, numquam minus securum, numquam magis sollicitum me sentiam; quod facile sibi persuadebit qui pluries eo laborantibus operam suam adhibuerit, aut ejus historiam attente perlegerit, consideraveritque. Excipio tamen *apyreticum* (§. CCCLXXXV.), & eum quoque, qui *purpuræ chronicæ* (*ibid.*) nomine donatur. Utraque enim differentia periculo vacare solet, si recte curetur, & pustularum ratio debita habeatur, ut non intro vertantur, antequam noxius humor penitus evaporaverit. Itaque generatim morbum *pyreticum* (§. CCCLXXXVI.), uti vocatur, & gravem, & periculosum esse dicemus, sic tamen, ut *benignus*, & *regularis* (§. CCCC.) multo minus discriminis habeat; *malignus* vero, atque *anomalus* (§. *eod.*) multo plus, præsertim contagione (§. CCCXCVII.) susceptus. Verique simillimum est, *larvatum*, sive *personatum* (§. CCCCI.) itemque com-

(a) *L. c. cap. VII.* §. 115.

complicatum, sive *complexum* (§. CCCCV.) utplurimum simplici, ac manifesto graviorem, & periculosiorem esse, utpote pluribus, quam assolet, symptomatibus aggredientem, aut ex duobus æque gravibus, aut alterutro pejore compositum, quorum uni tolerando vix natura valeret. Fereque inter exitiosiores complicationes censetur illa, quæ cum (*b*) variolis malignis, aut peticulis mali moris, aut morbis epidemicis gravioribus fiat.

Periculi magnitudo unde æstimetur.

§. CCCCXI. Periculi autem magnitudo æstimanda est ex gravitate, intensione, numero, & duratione symptomatum, partiumque affectarum præstantia. Quo igitur intensiora, & plura symptomata, quo pertinaciora, & magis diutina, quo plures partes affectæ, quo nobiliores, eo periculosior morbus est. Hinc quæ caput, & nervos tenent, uti delirium, convulsio, vigiliæ, cephalalgiæ, tendinum subsultus graviora censentur, quam nauseæ, vomitusque primas vias affici significantes; periculosissima vero, & prope semper lethalia quæ pectori obveniunt, ni cita, & larga pustularum eruptione leventur (*a*). Nec absonum est, quod ALLIONIUS opinatur, majus, aut minus periculum generatim pendere a veneni miliaris copia; humorum, & lymphæ in primis visciditate, & lentore, quo illud irretitur, & cutis densitate, irritabilitateque majori, aut minori (*b*), quidquid sit de ejus opinione, qua plurima, & graviora symptomata a sola cutis irritatione,

(b) ALLION. *l. c.* §. 135.
(a) LUDWIG. *l. c. P.* I. *c. I.* §. 218. GASTELLIER *l. c. cap. V. p.* 91. 95.
(b) *L. c.* §. 116.

ne, & spasmis inde proficiscentibus repetit. Effecta utique majora ab uberiore miasmatis copia expectanda sunt, quam a parciore; nec fortasse semper a copia tantum, sed etiam sæpius ab ejus pravitate, maligniorique ingenio illa pendebunt. Uberior autem quantitas veneni non modo corpus magis perturbat; verum difficilius etiam a reliquis humoribus tota, atque universa secerni, separarique potest; eoque magis, si lentore, & densitate illi sic peccent, ut arctius & firmius eam sibi adhærentem retineant. Cutis vero densitate, irritabilique natura aut exanthematicam materiam non admitti, aut appulsam corrugatione repelli, nemo est qui non facile perspiciat.

Præsagia a tempore quo eruptio fit. Limitatio. Subita, & cita apparitio pustularum nihil certi significat. Miliaria non egent coctione humorum.

§. CCCCXII. Eruptionis etiam tempus quibusdam dat bonum, aut triste augurium. Plerique citam, & præmaturam pustularum eruptionem reformidant, laudant vero tardiorem; primam, quod sine coctione accidit; alteram, quod coctione peracta crisim bonam præstet. Inter hos versatur ALLIONIUS, qui non dubitat affirmare, miliaria exanthemata quo citius apparent, eo diutius morbum protrahi (*a*); pluribusque eruptionibus indigere, ut tota miliaris materia efferatur. DAMILANIO quoque adeo firmiter insidet hæc ipsa opinio, ut certissimum habeat, spem sanationis in universum tanto majorem esse, quanto serius pustulæ efflorescant, distentque a morbi exordio. Ex ejus itaque sententia spes major afful-

(a) *L. c. cap.* 7. §. 127.

affulget illi, cui post tres hebdomadas efflorescunt, quam, ceteris paribus, cui post duas tantum, & huic adhuc major, quam ei, cui prodierint ante, & contra (*b*). Quod asserti genus etsi a multis probetur, & pro axiomate certo universim accipi videam; limitanda tamen est ejus amplitudo, fidesque. Pluries enim pustularum eruptionem valde seram, ac tardam in miliari morbo maligno, & lethifero notavimus, & contra in benigno, & felicem exitum habente cito, & mature, videlicet primis jam diebus, factam. In anomalo item exanthemata sero admodum prodire notum est, nec ideo minus periculi tunc imminet, nec minus dubius ejus eventus redditur; ut silentio prætercam, miliaria mortis plerumque prænuncia, rarissimeque salutaria, quæ in fine quorumdam morborum, in primis putrium, ac malignorum, cum quibus complicantur, aut a quibus gignuntur, efflorescere interdum. Jure igitur BARAILONUS (*c*) subitam, citamque pustularum miliarium apparitionem nihil certi, & fixi habere, aut significare decrevit. Falso porro, ut arbitror, maturam eruptionem cruditatis insimulant; & contra tardam probant, utpote coctione elaboratam, & perfectam; nam exanthemata primaria, sive essentialia non egent coctione, nec coctionis veræ capacia sunt, ut reliqui ut plurimum morbi; sed heterogenei, venenatique miasmatis a sanis humoribus segregatione, & cita expulsione curantur. Quod potissime in variolis, morbillis, purpura scarlatina, erysipelate evidentissimum est. Si quando tamen aliquid funesti portendit præcox, nimisque cita miliarium eruptio, non id tempori, quo con-

(b) *L. c. p.* 51.
(c) *L. c.* §. 157.

contingit, sed copiæ morbidi fomitis tribuendum existimo, cui recipiendæ sola cutis impar sit. Lenta vero, ac tarda, ubi eam infaustus eventus subsecuturus est, aut diuturnior morbi duratio, naturæ imbecillitatem verius significat, ob quam separando, expellendoque humori noxio valeat; aut lentum nimis, viscidumque sanguinem, quo retineantur; aut cutis densitatem, rigiditatem, adstrictionemque, quæ eum prodire vetet. Illud demum experientia comprobavit, quod, si exanthemata multa, & copiosa, verbo quanta ad omne virus efferendum sufficiunt, in cutem prodierint, & diu in ea maneant, morbus brevior futurus est, promptiorque ad salutem transitus. Id in suis ægris maxime expertus est BARALDIUS (*d*). Ceterorum imperfecta, partialis, interrupta eruptio, nisi iteratis conatibus natura eam perficiat, suspecta esse debet, & sæpe periculosa est, aut morbum diuturniorem reddit. Non tamen quis credat, plenissimam, & copiosam certo meliora, & tutiora prædicere; nam nisi reliqua symptomata mitiget, nec sublevet ægrotantem, mortifera esse potest (*e*). Si facta eruptione pulsus fiat mollis, & amplus, desintque convulsivi affectus. & pustulæ grandescant multo sero plenæ, cito, & fauste morbum finiturum indicium est (*f*).

Quid ex colore pustularum conjiciendum.

§. CCCCXIII. Quid præsagiendum sit ex pustularum colore, vix decerni potest; nisi, uti animadve-

(d) *L. c. p.* 26.
(e) GASTELLIER. *l. c. chap. V. pag.* 96.
(f) ALLION. *l. c.* §. 119.

vertit LUDWIGIUS (*a*) nosque supra (§.CCCLXXXVII) jam admonuimus, ad reliqua symptomata respiciatur. Hinc aliis rubra, aliis alba (§. *eod.*) videntur benigna. Ut plurimum tamen rubra albis præferuntur. Inter alba melioris notæ illa habentur, quorum inferior margo, aut basis rubet; pellucida, crystallina, aquosa, & lactea deteriora dicuntur. Colori quoque videtur aliquid tribuere LUDWIGIUS (*b*) ad prognosim in puerperis, etsi ad symptomata etiam respicere non omittat. Subjicit enim, *miliaria* exanthemata *alba* in iis, si tertio, aut quarto post partum die erumpant cum delirio, æstu summo, aliisque symptomatibus gravioribus, *semper funesta esse*, præsertim si sudor copiosus ea præcessit, si urina pallida, stranguriosa cum retentione lochiorum simul sit; si inflammatio uteri, & refrigerii sensus in abdomine percipiatur; si cum miliariis peticulæ prodeant. Concedit tamen, aliquam interdum spem salutis superesse, quando symptomata aliquomodo mitiora fiunt, & febris cum fluxu largo materiæ fœtidæ ex genitalibus remittit. Contra vero in eisdem puerperis *exanthemata rubra* mitiora esse, si quinto, septimo, vel nono die efflorescunt, si symptomata leviora sunt, & excretiones consuetæ ex voto procedunt. Sed sive alba, sive rubra sint, valde ancipitem exitum habent, occiduntque sæpe ægrotantes, quod opportune monet VOGELIUS (*c*). Minutæ vesiculæ, translucidæ, vix spectabiles, quas supra (§. CCCLXXXIII.) memoravimus, in primis si multæ, ambiguum, difficilemque exitum, aut morbi longitudinem, ac per-

(a) *L. c. P. I. cap. I.* §. 218.
(b) *Ibid.*
(c) *L. c.* §. 140.

pervicaciam plerumque designant (*d*). Copia demum suas prædictiones suppeditat. Copiosæ, & confluentes miliares pustulæ omnium pessimæ censeri solent, utpote quæ promptius subsident, & occidunt (*e*). Non minus tamen suspectæ, & terrificæ videntur, quæ paucæ, & sparsim, difficulterque erumpunt. Sed in his omnibus LUDWIGIO judice, adstipulanteque experientia nihil perpetuum, aut universale est. Habitus enim corporis, temperamentum, ætas, regio, tempestas, præpostera medendi methodus, regimen neglectum, epidemica constitutio, aliæque circumstantiæ nonnumquam plurimum varietatis inducunt. Mali vero ominis semper reputantur quæ fuscum, nigricantem, lividumque colorem induunt.

Facta eruptione quid notandum. Timor repentinus funestus. Repentina in pejus mutatio.

§. CCCCXIV. Si post exanthematum eruptionem graviora symptomata cessant, aut saltem mitescunt, bene sperare convenit: contra multum timere, si illa perseverent, aut ingravescant. Illud in benigno genere, hoc in maligno usuvenit (*a*). Ni cutis, postquam pustulæ exiverint, aliquantum tumeat, & quodammodo tendatur, malum. Malum quoque si applicitis cucurbitulis non elevetur, nec vesicantia vesicam excitent. Malæ demum pustulæ, quæ exeundo non punctionem in cute efficiunt, sed pruritum tantummodo movent (*b*). Materiam aut ad

(d) ALLION. §. 128. *deind.* BARAILON. *l. c.*
(e) ALLION. *l. c. cap.* 7. §. 129.
(a) ALLION. *l. c. cap.* 7. §. 130.
(b) *Id. ibid.* §. 128. *&* §. 130. *Dein.* BARAIL. *l. c.* §. 153.

ad interiora ferri, aut esse acerrimam indicant. Nullum vero exanthema ita facile subsidet, aut intro vertitur, evanescitque, quam miliare (*c*). Pustulæ, quæ modo subsidunt, & evanescunt, modo iterum efferuntur, metuendæ semper sunt; nam vel in discrimen vitæ ægrum adducunt, vel longam ægrotationem pariunt. Pessimum signum, si evanescant, præsertim si simul æger in vomitum incidat, & visionis obscuritatem queratur, singultiat, blateret, balbutiat, & dum potulenta demittit, strepitum edat (*c**). Retro pulsæ sæpe revertuntur graviores. Interdum vero subito subsidunt, atque delitescunt, idque præsertim accidit cum maturitati propiores sunt. Tunc ut plurimum brevi lethum afferunt ob metastasim (*d*). Ad caput facta metastasi, delirium oritur obscurum, oculi obtenebrantur, & nebulosi fiunt, atque hæc mortem proximam, inevitabilemque indicant (*e*). Interdum oculi, & facies rubent, & micant, deliriumque phreniticum supervenit, quod deinde convulsio, & mors excipiunt. Verum quæcumque alia aut tumoris critici, aut erysipelatis subita retrocessio, nisi materies ad alias exteriores partes feratur, aut per urinas copiosas, turbidasque excernatur, metastasim periculosam facit (*f*). Ingens quoque periculum instat, si æger summopere paveat, & spem omnem abjiciat, aut graviter territus, & subsiliens, & tremens e somno excitetur; quod in primis ab AL-LIO-

(c) VOGEL. *l. c.* §. 140.
(c*) ALLION. *l. c. cap.* 7. §. 128. 129.
(d) LUDWIG. *l. c. cap.* 1. §. 218. BARAILON. *l. c.* §. 156.
(e) GASTELLIER. *l. c.*
(f) BARAILON. *l. c.* §. 157.

LIONIO (g) adnotatum video, deinde ab aliis etiam, sed præterito ejus nomine, ne unde profecerint, fateantur. Pavor autem, timorque iste inter deterrima signa numerandus est. Pluries equidem vidi ægros repentino timore mortis corripi, quandoque sine aliis pravis signis, quod in primis nocte evenire solet, & quinque vel sex horis post eos mente motos, deliros, convulsos, & vehementer cum pulsu magno, valido, & frequentissimo febricitantes, citissime demum vita exui, quin interdum miliares pustulæ subsederint, aut evanuerint. Itaque cum hoc timore affectos mane noctem inquietam, & vigilem subsequente reperio, nec bonis verbis quidquam me proficere sentio, mentisque aliquam motionem aut prægressam noctu, aut præsentem deprehendo, eoque magis si urinæ tenuissimæ, & copiosissimæ crebro mingantur, aut ex tenuibus, & copiosis parcissimæ, & turbidæ, & crassæ evaserint, nihil moror monere ægrum, aut ejus familiares, ut citissime sacris ecclesiæ auxiliis se muniat, rebusque ceteris, dum tempus suppetit, consulat. Quandoque etiam accidit, ut facta eruptione, & omnibus rite procedentibus, repente, & sine caussa evidenti morbus cum omnibus symptomatibus ingravescat, & intra tres, vel quatuor horas vitam intercidat. Id quando evenit, GASTELLERIUS (h) testatur, febrem excandescere; caput, & pectus opprimi; delirium, & convulsiones accedere; pustulas aut partim, aut ex toto evanescere; lipothymias, syncopes, suffocationes, pulsuum intermissiones, atque inæqualitates summas, & demum mortem supervenire.

Alia

(g) *L. c. cap.* 7. §. 130.
(h) *L. c. p.* 25.

Alia signa prognostica. Præsagia ex sudoribus. Ex capitis dolore. Ex stupore pungitivo granf dicto. Ex digitorum dolore. Ex sanguine misso.

§. CCCCXV. Sed multa alia sunt, quæ recte perpendi debent, ut periculum, aut securitas, ut exitium, aut salus certo, aut probabili conjectura provideatur. Quorum singula breviter primum recensebo, deinde cumulata, & conjunctim sumpta referre non prætermittam, qualia in universum bonum, aut malum exitum prædicere experientia demonstravit. Itaque de sudoribus primo dicam, quoniam in hoc morbo frequentissimi occurrunt. Hi quo diffusiores, copiosiores, & magis præcoces sunt, præsertim si cum pulsu valde contracto junguntur, eo pejores existimantur (a). Si vero instante, aut incepta eruptione omnino cessant, & cutim aridam, siccam, ardentemque relinquunt, multo magis metum, ac periculum augent. At moderati ante eruptionem, & post eam continuati, & blandi, ut universum corpus humido vapore, & quasi balneo madere videatur, copiosæ exspirationi, æquali, & universim diffusæ similiores, cute, & pulsu molli, & expanso existente, aut reddito, bene sperare jubent. Largos vero, sive copiosos tum pro criticis habendos, & revera esse, CHRISTOPHORUS MOLINARIUS (b) affirmat, cum circa statum, aut inclinationem, sive, ut ipse ait, post coctionem prorumpant. Male suspicatur, imo pronunciat ALLIONIUS de capitis dolore, si is ante

 quar-

(a) ALLION. *l. c.* §. 122.

(b) *De miliar. exanthem. indol. & tractat. Vienn.* 1764. *p.* 147.

quartam diem speciatim in sanguineis repente evanescat (c). Idem vir praeclarissimus *stuporem pungitivum, granf* vulgo dictum (§.CCCXCII CCCXCIX.) commemorans, quo digiti, & extremi artus saepe afficiuntur ante eruptionem; hunc, si frequens est, & plures partes corripit, copiam morbidi fomitis significare scribit; si vero rarus, & levis cum pulsu coutracto, sudore, urina aquea, aliisque copiam fomitis miliaris significantibus jungitur, perniciem minari, quod humorum tenacitate eum irretiri, nec se expedire posse, indicium (*d*) est. Copiosam autem eruptionem pustularum expectandam esse, si digiti doluerint, auctor, testisque est BARAILONUS (*e*). Sanguis e vena missus, quando coccineus, floridus, & carens invenitur, timendi occasionem porrigere creditur, praesertim, si praecox pustularum eruptio (*f*) fiat. Nec ille, qui lardaceam, tenacemque naturam exhibet, minus malus aliquibus (g) videtur.

Quid ex pulsu praedici possit. Nulla desquamatio quid? Quid pulsus in uno latere plus, quam in altero tensus, & frequens. Pulsus capitalis, aut abdominalis. Ex urinarum inspectione.

§. CCCCXVI. Observatio pulsuum ut in aliis morbis, sic in hoc maxime necessaria est. Nam inde multa prognostica signa eruuntur. Pulsus maxime contractus morbi gravitatem portendit; eoque majo-

(c) L. c. §. 129.
(d) L. c. §. 153.
(e) L. c.
(f) ALLION. *l. c. cap.* 7. §. 134.
(g) MOLINAR. *l. c.*

jorem, quo debilior, inconstantior, inæqualiorque est. Si etiam intermittat, nec intermissio a primarum viarum irritatione proficiscatur, tunc multo periculosior morbus esse perhibetur. Plane perniciosum ab ALLIONIO (*a*) decernitur, si pulsus post eruptionem adhuc contrahi pergat, atque acceleretur, tendaturque; nam ex hac ejus tensione convulsionem imminentem conjectat. BARAILONUS vero ex pulsu convulsivo post eruptionem perseverante, aut etiam magis convulsivo reddito non convulsionem, sed novam pustularum eruptionem fore suspicatur (*b*). Paullopost tamen admonet, pulsum convulsivum, serratilemque pessimæ notæ esse, formicantem vero lethiferum; proximam mortem demum indicari, si pulsus ita inanis videatur; ut ad quamlibet pressionem cedat, obscureturque. Generatim pulsus debilis, parvus, contractus, celer, aut tardus male; contra fortis, plenus, expansus, etsi frequens, bene significat (*c*). At si in tertio morbi stadio ad naturalem rhythmum non redeat, & febrilis esse perseveret, conjicere licebit, non integre morbum judicatum iri, sed aliquid relicturum, quo æger adhuc confligetur (*d*). BARAILONI observatio est, si pulsus ad morbi inclinationem plus in uno latere, quam in alio tendatur, & frequentius subsiliat, exspectandam esse in illo latere corporis aliquam morbidæ materiæ alicubi collectionem, tumorem nempe, œdema, aut abscessum (*e*). Ex Sinensium demum & BORDEVII de pulsibus do-

(a) *L. c.* §. 121.
(b) *L. c.* §. 159.
(c) GASTELLIER *l. c. chap. V.*
(d) BARAILON. *l. c.* §. 159.
(e) BARAIL. *l. c.* §. *eod.*

ctrina idem Auctor non dubitat statuere „ pulsum ; ut vocant, *capitalem* partibus superioribus, *parvum* vero, & *serratum* inferioribus mibitari. Post pulsuum observationes non prætereunda sunt signa, quæ ex urinis peti solent. Quamquam communiter incerta; & fallax urinarum inspectio habetur, ac proinde a multis parvi fiat, nobis tamen in primis cum aliis signis copulata magnam lucem afferre quandoque posse videtur. Urinæ color ex citrino, aut rutilo in aqueum, ac pallidum subito mutatus metastaseos futuræ metum (*f*) incutit. Aquea etiam urina constans, & diu talis persistens, præsertim post eruptionem, aut metastasim periculosam ad cerebrum, aut novam miliarium papularum eruptionem præntintiat (*g*). Albescens vero lacti similis plerumque morbi longitudinem, interdum etiam mortem (*h*) comminatur. Copiosa denique, colore cinnabarino tincta; & matulam incrustans, per plures dies continuata, CHRISTOPHORO MOLINARIO observante (*i*), boni exitus spem facit, itemque illa; quæ copiosam hypostasim habet (*l*).

Prognostica ex alvi fluxu. Ex narium hæmorrhagia.

§. CCCCXVII. Alvi fluxus moderatus, & excrementa non admodum prava, sed concocta efferens plerumque salutaris est (*a*), præsertim in morbo

(f) HAMILTON. *p.* 61. ALLION. *l. c.* §. 123.
(g) ALLION. *ib.* BARAIL. *l. c.* §. 157. VOGEL. *l. c.* §. 140.
(h) ALLION. §. 123. VOGEL. §. 140.
(i) *L. c. p.* 128. 132.
(l) *Id. p.* 147.
(a) GASTELLIER *l. c.* VOGEL. *l. c.* §. 140.

bo cum saburra gastrica, & biliosa complicato. Hinc si sponte subsistat præmaturius, aut adstringentibus, aut opio inconsulto sistatur, multa mala imminent. Plethoricis, & capite, colloque sic conformatis, ut ad morbos capitis propendeant, apoplexiam ex ejus suppressione supervenire vidit HAMILTONUS (*b*). Quamquam vero sæpe alvi fluxus utilis repertus sit, non semper tamen ei fidendum esse monet ex BIAINGANI observatione (*c*) VOGELIUS (*d*). Diarrhœa enimvero serosa, & colliquans exitialis esse consuevit. Dejectiones vermibus intermixtæ, ac sanguine tenui, & soluto conspersæ omnem spem tollunt (*e*). Puerperis quæ supervenit diarrhœa, officit pustularum eruptioni, & lochiorum fluxui. Hinc symptoma periculosum dicitur ab HAMILTONO (*f*); imo lethale ab aliis (*g*). Quid sanguinis e naribus fluxus indicet, mox dicam. Hunc plerique utilem experientia edocti prædicant, in primis ANTONIUS DE AUGUSTINIS (*h*); BARALDIUS (*i*), BOYERUS (*l*), VOGELIUS (*m*); DEBRESTUS (*n*), PLAIGNINUS (*o*), aliique. Caput enim levari, febrem minui, denique gravissima symptomata eo compesci viderunt. Non ita vero evenit; quan-

(b) *L. c. p.* 61.
(c) *Act. Helvet. T.* 2.
(d) VOGEL. *l. c.*
(e) GASTELL. *l. c.*
(f) L. *c. p.* 61.
(g) BARAIL. *l. c.* §. 152.
(h) *L. c.*
(i) *L. c.*
(l) GASTELL. *l. c. p.* 342.
(m) §. 140
(n) *Journal de Médec. T.* 19. *p.* 118.
(o) *Journal de Médecin. T.* 23. *p.* 338.

quando a sanguinis dissolutione hæmorrhagia nascitur (*p*), ut facile cuique patet. Largior tamen debet esse sanguinis fluxus, ut prosit. Non prodest tamen, etsi largior, quando pustulæ minutissimæ ægre prodeunt, aut quando cutis solummodo rubet cum pessimis nervorum affectibus, & signis. Metuendum quoque est, quando hæmorrhagia post pustularum eruptionem sistitur (*q*). Nec mirum, si stillæ sanguinis e naribus, quocumque tempore appareant, funestæ (*r*) dicuntur, cum id omnibus aliis acutis morbis commune sit.

Phrenitidis proximæ signa. Lingua. Sitis. Ulcera vesicantia. Eorum fœtor. Respiratio difficilis, vox faucibus hærens, linguæ tremor quid significent. Miliaria scarlatinæ supervenientia quando salutifera. Tumor leucophlegmaticus. Signa lethalia a Gastellerio notata. Levis gutturis dolor cum raucedine. Velum quod corneæ pelluciditatem tollit. Convulsiones.

§. CCCCXVIII. Somnolentia tutior est, quam vigilatio, imo quo ægri magis somnolenti sunt, eo felicius convalescere nonnulli asseverant (*a*); sed id aliqua cum limitatione intelligendum est, nimirum dummodo profundus, & lethargicus somnus non sit, & cetera symptomata non dissentiant. Oculi torvi, & ardentes, genæque rubræ phrenitidem imminere significant (*b*). Lingua arida, & nigra, & sitis ingens signa mala habentur, nisi ex pra-

(p) *Journal. de Médec.* T. 32. p. 419.
(q) ALLION *l. c.* §. 133.
(r) *Id. ib.*
(a) HAMILTON. *l. c. p.* 61. VOGEL *l. c.* §. 140.
(b) BARAIL. *l. c.* 153.

prava medendi ratione (*c*) profluant. Vesicantium ulcera si nimis cito arescant, morbi gravitatem denotant, difficilemque exitum. Fœtor vero, quem ulcera ista, eorumque emanans humor exhalat, nihil mali portendere consuevit, BARAILONIO teste (*d*). Respiratio difficilis, vox faucibus hærens, linguæ tremor, præ ceteris dyspnœa convulsiva, symptomata sunt valde periculosa (*e*). Si pustulæ miliares in febre scarlatina colori rubro extincto superveniant, eas saluti esse, notavit HAMILTONUS (*f*). Tumor leucophlegmaticus accedens, præsertim in puerperis, plerumque infausta prædicit (*g*). Desperatam rem esse dicit GASTELLERIUS, si gingivæ, & dentes incrustentur humore cretaceo, flavo, nigro; aut aphthæ ejusdem coloris ori innascantur (*h*). Duo itidem lethalia signa idem auctor enumerat, nempe levem gutturis dolorem, quem adstantes, ægrique ipsi pro affectu catarrhali accipiunt, & velum quoddam, quo corneæ perspicuitas aliquamdiu tollatur. Quibus enim, inquit, levis gutturis dolor cum vocis aliqua raucitate supervenit, eis proxime instat mors, quæ utplurimum intra viginti quatuor, aut quadraginta octo horas ad summum accedit. Exitiosum vero illud velum, pelluciditatem corneæ tollens ipse habet, etsi primis jam diebus appareat, & intra horas viginti quatuor evanescat. Hoc symptoma in quodam ægro secunda morbi die vidit; ægerque undecim post die-

(c) *Id. ib.*
(d) *Ibid.*
(e) HAMILTON. *l. c.*
(f) *Ib. p.* 62.
(g) VOGEL. *l. c.*
(h) *L. c. chap. V.*

diebus obiit. Plerumque tamen ejusmodi symptoma quinque, sex, aut octo diebus ante mortem exoriri observavit (*i*). Convulsiones, quæ eruptionem præcedunt, plerumque feliciter solvuntur, aut non valde periculosæ sunt; contra quæ eruptioni succedunt, aut pustularum depressionem subsequuntur, exitiales (*l*). Certum quoque exitii futuri indicium præbet rigor, & immobilitas totius corporis cum languoribus, & lipothymiis (*m*).

Quando febris ab initio vehementior non indicat gravius malum. Mitis morbus ab initio quando in deterius ruat. Quinam gravius, quinam minus periclitentur. Fœminæ, & pueri frequentius evadunt. Gastellerii monitum. Dissolutionis signa quibus accedant.

§. CCCCXIX. Febris in primo stadio vehemens, quando non a miasmate miliari, sed ab aliis caussis originem ducit, graviorem morbum non efficit. Sæpe enim tum aliis ex caussis intenditur. In has igitur inquirere oportet, ut recte prædictio fiat (*a*). Delirium, convulsio, imo ipsa apoplexia inter initia, quia plerumque symptomata comitantia sunt, facilius medici opera tolluntur: at in augmento, & in declinatione, quando nempe æger imbecillior est, & miliares pustulæ aut a suscepto frigore, aut a malo medicamentorum usu deprimuntur, & delitescunt, mortem afferunt, quia ex metastasi ad cerebrum, nervosque oriuntur. Si morbus mitioribus symptomatibus ab initio conjunctus negligatur; nec æger

(i) *Ibid.*
(l) ALLION. *l. c.* §. 132. DAMILAN. *l. c. p.* 93.
(m) DAMILAN. *p.* 19. 20.
(a) ALLION. *l. c.* §. 125.

æger debitum regimen observet, aut medicus pharmacis calefacientibus, quæ minime diaphoresi faveant, eum tractet, sæpe in deterius ruit, & mortem, aut certe longam durationem minitatur (*b*). Homines mitioris indolis facilius, quam iracundi, & implacidi evadunt (*c*). Robusti, sanguinei, strigosi, difficulter perspirantes, inquit ALLIONIUS (*d*), herpete, aliisque similibus cutis vitiis antea affecti, podagrici, vini potatores, & longo animi mœrore fracti magis periclitantur: mollioris contra texturæ homines, & imbecilli facilius servantur. Hinc fœminæ præ maribus, & multo felicius pueri morbum sustinent, & superant. Addit BARAILONUS, eos etiam, qui convulsionibus, nervosisque affectibus obnoxii sunt, gravius ægrotare, majusque periculum subire (*e*). GASTELLERIUS vero admonet, robustos; & præsertim flavo capillo præditos interdum intra tres, vel quatuor dies deliros, convulsos, & singultientes perire; animadvertitque in iis, qui pathematibus, mœrore, aut venere attriti in hunc morbum incidunt, & pereunt, signa putridæ dissolutionis universi sanguinis plerumque apparere (*f*). Tales utique magis miliari morbo obnoxios, & periculosius habere jam HAMILTONUS cognovit. Morbo vero soluto, si nulla, aut exigua desquamatio cuticulæ sequatur, & contra aliqua convulsiva symptomata supersint, persistantque, ægrum relapsurum in eumdem esse, ex ALLIONIO discimus (*g*).

No-

(b) HAMILT. *l. c. cap. V. p. 60.*
(c) *Id. ib. p.* 61.
(d) ALLION. §. 217.
(e) *L. c.* §. 151.
(f) *L. c.*
(g) *L. c.* §. 136.

Notæ generales boni exitus.

§. CCCCXX. In universum, & generatim optimum est ægros viribus constare, facile spiritum ducere, moderata & miti febri ab initio ad finem usque comitari, quiete, aut somno aliquo nocte, aut interdiu frui, omnes secretiones, & excretiones liberas habere, non excedentes modum, non debilitantes, sed blandas, & levantes; pustulas cum assidua, levi, universali diapheresi erumpere; pulsum non admodum durum, nec nimis celerem, aut inæqualem, aut oppressum, aut contractum esse; urinas potui respondere cum aliqua coctione, tam ratione coloris, quam contentorum; symptomata omnia, uti dolorem capitis, anxietatem, pectoris oppressionem, calorem, suspiria, sitim, & reliqua non valde intensa, nec pertinacia esse; nervorum affectiones aut abesse, aut non multum urgere; mentem non aberrare, nec perpetua agrypnia, nec contra profundo, & invincibili veterno opprimi. Tanti autem facit HAMILTONUS facilem respirationem, ut, licet cum debilitate, & pectoris oppressione, suspiriisque conjuncta sit, eam tamen pro boni exitus indicio habeat, dummodo deinde exanthemata erumpant leni, & assidua diaphoresi comitata (*a*). Bonum quoque exitum a larga hæmorrhagia in constitutione epidemica Novariensi vidit ANTONIUS DE AUGUSTINIS, etiam tum, cum in augmento, & statu sudor, qui alias utilis, & necessarius esse consuevit, evanesceret, nec amplius rediret (*b*).

Si-

(a) *Cap. V. p.* 60. VOGEL. *l. c.* §. 140.
(b) *L. c. p.* 45. 46.

Signa collectiva periculi, & mortis.

§. CCCCXXI. Contraria vero malum omen habent; sed speciatim summa virium dejectio: languores; respiratio anhelosa; pectoris oppressiones sine subsequente pustularum eruptione; febris ardentissima; crebra suspiria, & animi deliquia, stillæ sanguinis e naribus; lacrymæ involuntariæ; exanthemata interrupta, intermissa; eorum lividus color; vigiliæ assiduæ, aut somnus profundus, & lethargicus; urinæ tenues, pallidæ, copiosissimæ, aut paucæ, & rufæ, aut turbidæ jam ab initio; delirium; phrenitis; subsultus tendinum; convulsiones; aphoniæ; linguæ tremor, aut ejus veluti decurtatio; paralyses artuum; apoplexia; dolor faucium anginodeus; sudores nimium profusi, & præmaturi, aut frigidi; peripneumonia; suffocationes; tussis molestissima; præcordiorum pondus, singultus; vomitus vehemens, creber, difficilis materiæ crudæ, serosæ, aut biliosæ; hypochondria distenta; abdomen tumidum, resonans, tactu indolens; pulsus varius, inæqualis, parvus, serratus, myurus, aut ex duro mollis factus sine morbi imminutione; calor acer; cutis arida; oculi langui-di, & pene extincti, aut semiaperti inter dormiendum; aut contra mobilissimi, irrequieti, & quasi scintillantes; obtutus defixus; visus obscuratio; cœcitas; insensibilitas; stupor; dentium, & labiorum nigrities: fœtens halitus; animi dejectio, & desperatio; extrema frigida; dejectiones serosæ, pingues, veluti adipi fuso similes; aut inopinata alvi solutio cum intermixtis vermibus, & virium exsolutione, quam omnino lethalem observavit MOLINARIUS (a).

His

(a) L. c. p. 116.

His addit ANTONIUS DE AUGUSTINIS, ut signum periculi plenum, molestum pruritum in tota parte capillata capitis, & in extremis naribus (*b*). Quo plura ejusmodi signa concurrunt, eo majus periculum, & certior futuræ mortis significatio; quo pauciora, minus. Non enim necesse est, ut omnia simul compareant, sed satis est aliqua adesse. Nec eorum oblivisci oportet, quæ singillatim supra recensuimus, ut prognosis recte fiat. In epidemica Corregiensi constitutione singultum, sordes nigras, aut flavas circa dentes, & labia, delirium, convulsiones, carphologiam, quæ ut plurimum lethalia signa esse solent, talia tamen non exstitisse in omnibus testatur BARALDIUS (*c*).

CAUSSÆ.

Multiplex de caussa proxima opinio. Hamiltoni sententia.

§. CCCCXXII. De caussa proxima hujusce morbi, sive potius materiali, ut vocant, non convenit inter scriptores, imo non satis inter eos liquere videtur. Alii enim unam, alii aliam, atque aliam ponunt, prout in diversas sententias de morbi ipsius ortu, ac natura iverunt. Aliqui etiam non satis sibi constant, dubiique quasi hærent, utrum unam, aut plures agnoscant, qualisque frequentior, & probabilior reliquis habenda demum sit. HAMILTONUS, cui principem locum tribuimus, serosi humoris copiam, atque acorem incusat, eo innixus fundamento, quod viderit, pallidos, ac debiles huic mor-

(b) *L. c. p.* 44. 45.
(c) *L. c. p.* 78.

morbo obnoxios in primis esse, sanguinemque serosiorem habentes, & sudorem, qui ex eorum corporibus manat, acidum olere, ac spirare. Comprobat autem hanc suam de acido sero opinionem felicibus morbi curationibus bene multis, quas antacidis, absorbentibus, & leniter diaphoreticis peregit. FORDYCIUS, referente PLANCHONO (a), sexdecim annorum experientia edoctus profitetur, vera omnia se reperisse, quæ ab HAMILTONO antecessore suo de miliare exanthemate scripta fuere; ex quo videtur caussam etiam ab eo constitutam, & probatam confirmare. CHAMBONUS quoque de MONTAUX (b) Regiæ Societatis Medicæ Parisiensis sodalis, & scriptor novissimus, non ignarus certe eorum omnium, quæ contra ab aliis aut scripta, aut excogitata sunt, non dubitat tamen HAMILTONO adhærere, caussam ab eo propositam existimans ad evidentiæ claritatem sic evectam esse, ut de ea nefas sit disceptare; additque vir doctissimus, non nullos HAMILTONI argumentis non contentos applicuisse chartam cœruleam cuti ægrotantium, ejusque colorem in rubrum mutatum reperiisse, manifesto indicio, sudores in miliari morbo serosi humoris acorem ostendere.

Ad eam accedit Fr. Hoffmannus. Duplex humoris miliaris natura Hoffmanno.

§. CCCCXXIII. Neque ab HAMILTONO longe abest FRID. HOFFMANNUS; nam materiam, quæ miliarem morbum proxime facit, in *lympha corrupta specificæ indolis* insidere tradit, eamque ab *interiori-*

(a) *Dissert. sur la fievr. miliair. de femm. en couche* §. 3.

(b) *Malad. des femm. T. I. chap. VIII. p.* 470.

ribus maxime nervosis partibus sub forma exanthematum miliarium tam alborum, quam rubentium *ad summam cutem* naturæ ope protrudi (*a*). Quoniam vero miliares ejusmodi pustulas duplicis omnino generis esse putat, rubras nempe, & albas; duplicem quoque humoris corrupti naturam, aut degenerationem, quæ utrique generi earum gignendo idonea sit, admittere cogitur; unam videlicet *acido-vappidam paullo fixioris indolis*, alteram *sulphureo-fœtidam indolis magis alcalinæ, atque volatilis*. In illam pronum esse credit pellucidum, insipidum, gelatinosum succum, quem lympham dicimus; in hanc sanguinem, ejusque serum, quibus inest magna sulphuris, & salis copia. Lympham igitur corruptam exanthemati miliari albo, sanguinem vero, ejusque serum rubro caussam esse censet. Nec temere, nec sine probabilibus rationibus ita opinatur; nam multa, inquit, lympham in albo acidam esse evincunt, nimirum magna *per sudores effusos, urinas copiosas tenues*, quandoque ptyalismum, aut *dejectiones* aqueas aquosæ partis a sanguine secessio, ut acoris sanguinem cogentis, & aqueam partem exprimentis effectus: nocumentum ab acidis cujusque generis, & a refrigerantibus largius in curatione sumptis: juvamen ingens ab antacidis, & blande volatilibus; præcedens acidorum, & acescentium abusus; vita deses, & otiosa ante acta, & demum grumi in vasis majoribus, & cordis thalamis eorum, qui exanthemate albo defuncti sunt, inventi acidum cogens significantes (*b*). In rubro vero *serum acre salino-sulphureum* pec-

(a) HOFFM. *med. ration. system. T. 4. P. I. cap. IX. §. I. & §. VII.*
(b) §. *VIII.*

peccare conjicit ex pruritu, & ardore cutis, longe molestiore, quam in *albo*; ex eo item, quod maxime in *rubrum* incidant qui sanguinis impuri copiam habent, uti scorbutici, senes, consuetis sanguineis evacuationibus carentes, diætæ salsæ, & vinosis liquoribus dediti, & laxiori corporis habitu donati, & parum exercitati, ex caussis sordes serosas acres, quæ per cutis poros exire debuissent, retinentibus, uti aura frigidiori, potu gelido sudanti ingesto, repentino terrore, similibusque; ex utilitate involventium, & temperantium medicamentorum; ex augmento ardoris, & pruritus, quod efficiunt calefacientia, volatilia, & calidum regimen (c).

Plerique vitium in lympha, & sero sanguinis agnoscunt; sed quale sit, non audent definire.

§. CCCCXXIV. Reliqui demum scriptores, ni omnes, certe major pars, aut ad HAMILTONUM, aut ad HOFFMANNUM accesserunt. In eo certe conveniunt, quod lymphaticum, serosumque humorem corruptum, aut impurum, & acrem insimulent. VOGELIUS quodcumque miliaris morbi genus, sive primarium, sive symptomaticum, aut, si mavis, secundarium, tam rubrum, quam album, sine ulla distinctione, *peculiari, & spontaneo lymphæ vitio, sed vix determinando* acceptam refert, non tamen negare ausus, *interdum immoderato conclavis æstu, & stragulis multis, & cardiacis copiose datis in acuta febre extorqueri eum posse, cui alias non accessisset* (a). Serum quoque sanguinis causatur JOUBERTUS, cavens tamen a definiendo peculiari ejus vi-

(c) §. *IX.*
(a) *L. c.* §. 140.

vitio. Ex collatis quippe compluribus observationibus colligi posse, sibi persuadet, miliaria exanthemata semper effici a sero sanguinis multipliciter alterato, vitiatoque; seque in hac sententia confirmari ait, 1. quod huic morbo magis subjiciuntur juvenes sanguinei, qui nullum vitæ regimen observant, & omnibus vitiis ætati propriis se dedunt, otio indulgent, intemperanter bibunt, parum dormiunt, & crebris, multisque pathematibus anguntur; 2. quod puerperæ in primis eodem prehenduntur ex lochiis suppressis, aut lacte repercusso; 3. quod post hiemem frigidam, & humidam, qua exspiratio supprimitur, aut rectius minuitur, frequentius exanthemata ista se se ostendunt; quando nimirum vere ineunte serum depravatum secedit, & ad excretionem tendit. Quamobrem evenire, ut tam crebro cum febribus catarrhalibus, & rheumaticis jungantur. Hoc igitur sero per ejusmodi caussas impuro reddito, ac depravato, ad vasa cutis exhalantia perlato, ea irritari, perstringi, corrugari, & stagnatione ejus pustulas miliares (*b*) procreari, ipse colligit.

Planchoni opinio. Exspiratio cutanea retenta. Humor lacteus. Lochia cohibita. Exspiratio retenta etiam Gastellerio probatur. Miasmata.

§. CCCCXXV. Corrumpi *serosa*, & *lymphatica* sanguinis pars, & *caustica* quasi reddi in hocce morbo creditur quoque a Planchono (*a*), qui eam sic perverti, depravarique putat ab impedita cutis ex-

(b) *Histoir. de la Soviét. Roy. de Médec. ann.* 1776. *p.* 529. *Mémoir. sur le fievr. exanthematiq.*

(a) *Dissert. sur la fievr. des femm. en couch.* §. 9.

exspiratione, communissima, & frequentissima caussa. Materia igitur miliaris non est, ut ipsi videtur, inflammatoriæ indolis, sed putridæ, & corruptivæ. At in puerperis loco exspirationis retentæ humorum lacteum accusat, atque eum persæpe a lochiis cohibitis, & refluentibus plus minus vitiari, & quandoque ad talem septicitatis gradum perduci judicat, ut totam œconomiam pessumdet, humoresque perturbet. Nec aliter visum est GASTELLERIO (*b*). Is enim exspirationem retentam, & acriorem factam potissimum pro caussa habet, quæ lympham, sanguinem, bilemque corrumpat. Negat autem, acidam esse materiam morbum facientem, etsi sudores acidum spirent. Verum præter exspirationem cutis retentam fateri cogitur, noxia miasmata ab aere impuro, palustri, aut aliter infecto in sanguinem extrinsecus quandoque immitti, quæ priorem caussam deteriorem, morbumque graviorem faciant, quasi hæc posteriora per se ad eum excitandum non satis essent.

Animadversio in Hamiltoni sententiam. Opinio Hoffmanni expenditur. Planchoni & Gastellerii opinio de expiratione retenta examinatur.

§. CCCCXXVI. Ab expositis hactenus sententiis omnino dissentiunt alii, ingenio, experientia, & operibus editis non minus conspicui, inter quos honoris caussa nominandi sunt ALLIONIUS medicinæ, & Botanices Professor Taurinensis, TISSOTIUS fama, & celebritate nemini secundus, STORCKIUS archiatrorum cæsareorum comes, MATTHÆUS COL-

O 2 LI-

(b) *L. c. p.* 70. 71. 73. 74.

LINIUS, & MOLINARIUS (*a*) Clinici Vindobonenses non infimæ notæ; quibus si adjeceris JOSEPHUM QUARINIUM Archiatrum aulicum, novique magni Nosocomii, quod Vindobonæ providentia Josephi II. e fundamentis excitatum est, rectorem, moderatoremque supremum, puto, te recte facturum, cum ipse & ab *epidemica quandoque constitutione*, & a *stimulo in aere latente*, quem possibilem cum magno SWIETENIO concedere videtur, exanthemata hæc prodire non negat (*b*). Hi enim miliarem morbum ex peculiari quodam miasmate, sive veneno, non secus quam in variolis poni solet, oriri, & foveri contendunt, eoque febrim sui generis gigni, quam nulla ars potest imitari, aut procreare. Atque hoc quidem nostris quoque, in primis BARALDIO (*c*), & ANTONIO DE AUGUSTINIS (*d*), & FELICI ASTIO (*e*), mihique, si quid judico, verisimillimum videtur. Nam serosior sanguinis diathesis, serique acescens, aut acida degeneratio, cui originem miliarium exanthematum tribuit HAMILTONUS, per se vix credi potest, proximam eorum materiem continere; quamquam non inficior, pallidos, debilesque huic exanthematum generi facilius quidem patere, eorumque sudores, ubi hoc morbo implicantur, acidum nidorem exhalare, veroque acore esse præditos: sed illud etiam scire convenit, quod facilius etiam evadunt; contra quam, si duplex ejusmodi lymphæ, aut seri vitium morbum faceret, sequi deberet, cum in iis præ ceteris utrum-

(a) *De miliar. exanth. indol. & tractation. p.* 33.
(b) *Method. medend. febr. cap. VI. p.* 78. 79.
(c) *L. c. p.* 56.
(d) *L. c. a p.* 27. *ad* 29.
(e) *Terz. Ann. Med. Mantovan. p.* 107.

utrumque abundet. Hanc vero utramque caussam sæpissime in cachecticis, virginibus chloroticis, in pueris, rachiticisque, in quibus serosus humor abundat; nec plerumque acidum spontaneum abest, concurrere multa suadent, nec tamen frequens in iis exanthema istud videmus, quemadmodum alias, si ab hujusmodi caussis solis gigneretur, videremus. Obnoxii ei quoque sunt sanguinei, & bono habitu pollentes, in quibus nec serosam sanguinis partem excedere, nec acorem spontaneum præsentem esse, dici potest. Neque assentiri fas est HOFFMANNO, qui *alba* exanthemata lymphæ acidæ, *rubra* sanguini, ejusque sero salsis, sulphureis, alcalescentibusque principiis referto deberi docet. Nam non modo in eodem homine & *rubra*, & *alba* quandoque cernuntur, verum sæpenumero etiam quæ alba prius erant, in rubra mutantur, & rubra vicissim in alba, quod supra a nobis jam comprehensum est (§. CCCLXXXVIII.), ita ut color caussæ diversitatem significare nequeat, sed tantummodo ab ægri temperie, habitu, ætate, curationis ratione, aliisque circumstantiis verosimilius derivandus sit. Si vero exspirationis retentæ materia vera, & proxima caussa esset miliarium exanthematum, ut PLANCHONUS, & GASTELLERIUS præcipue existimant; cur, quæso, cum hujusmodi caussa communissima, & frequentissima sit, miliaria aut rarissime occurrunt, aut quibusdam tantum in regionibus, aut locis, aut temporum constitutionibus caput extollunt, & universim in quosque debacchantur? Cur hi ipsi scriptores quasi incerti, ac diffidentes, perspirabili materia seposita, modo ad lochia suppressa, modo ad humorem lacteum retentum, modo ad noxia paludum effluvia, aliaque miasmata extrinsecus in corpus ex aere transmissa se convertunt?

Argumenta quibus peculiare miasma confirmatur.

§. CCCCXXVII. Præterea miliaris morbus quandoque epidemicus, aut endemicus est, nemini parcens, quæcumque fuerit hominum constitutio, temperies, ætas, & vitæ ratio. Sæpe contagione communicatur, & robustos, exercitatos, sanissimos inficit, in omnibus pari modo decurrens, & simillima phænomena, & potissimum nervosa symptomata, & demum miliares pustulas certa quadam lege, & costanti pariens. Exanthemata ipsa adeo essentialia, propria, inseparabilia sunt, ut minime pro epiphænomenis, aut accidentalibus, aut factitiis haberi queant; nec ulla plerumque arte evitari, arcerique. Non enim a regimine calido, aut a remediis bezoarticis, aut sudoriferis, aut spirituosis progigni unquam visa sunt, COLLINIO (*a*), TISSOTIO (*b*), HALLERO, CRANTZIO (*c*), aliisque clinicis fide dignissimis (*). MOLINARIUS asseverat, se pluries vidisse miliaria suis ægris supervenisse, etsi refrigerantibus, atque antiphlogisticis curati essent, & aeri frigido continenter objecti (*d*). Hoc ipsissimum confirmat QUARINIUS inquiens: *Anno 1758. omnes fere acuta decumbentes hæc exanthemata habuerunt licet primis viis purgatis, nec stragulis onerati, aut medicamentis calidis vexati ægri fuissent* (*e*). Quod multoties a me quoque, atque ab aliis

(a) *L. c. p.* 49.
(b) *Lett. a M. Hirtzel. p.* 51. 52. 61. 64.
(c) COLLIN. *p.* 53.
(*) Testimonium a QUARINIO adducitur celeb. BALDINGERI, qui *notat rara fuisse in exercitu Regis Borussiæ miliaria, licet calor cubiculi, & remedia calida vexassent ægros L. c. p.* 78.
(d) *L. c. p.* 33.
(e) *L. c. p.* 79.

aliis studio partium liberis observatum est. Experientia quotidie fere medicinam facientibus ostendit, nullo quandoque modo ea præcaveri posse; nam & regimen refrigerantissimum, & potum gelidum, & sanguinis missiones vel septies, noviesque interdum iteratas, & emesim, & catharsim repetitam, & frequentes clysteres nonnumquam eludunt, aspërnanturque. His enim inter initia, ante videlicet eruptionis tempus adhibitis, vix unquam fit, ut exanthemata ad cutem, prout natura feruntur, non demum appellant. Quæ cum ita sint, cur non peculiare quoddam virus, sive miasma, quale in variolis, & morbillis omnes agnoscunt, in miliari quoque morbo exsistat? Hoc siquidem explicabitur illud *peculiare lymphæ vitium vix determinandum*, de quo suspicatus est VOGELIUS (§. CCCCXXIV.), aut illud aliud indefinitum seri sanguinis inquinamentum, multiplexque depravationis genus, quod in hoc morbo ex collatis observationibus statuendum censuit JOUBERTUS (§. *eod.*), ut supra retuli. Hujusmodi autem caussa proxima recepta, consequens est, ut reliquæ a scriptoribus adductæ (§. CCCCXXIV. CCCCXXV.) pro remotis tantum, tam proëgumenis, quam procatarcticis habendæ sint.

Miasmatis proprietates. ALLIONIUS defenditur. An septicum. An putridum? Incognita adhuc miasmatis hujus natura.

§.CCCCXXVIII. Miasma autem hoc (§.CCCCXXVII) tenue, acre, nervisque potissimum inimicum perhibent, & reapse phænomena ipsa tale declarant: *tenue*, quia facile in halitus resolvitur, & ab ægrotantibus in sanos transmittitur vaporis forma, recipiturque inspiratione, inhalatione, afflatu. Nec ob-

stat, quod ad cutem delatum sub epidermide sistatur, ibique hæreat; quemadmodum ALLIONIO objicit COLLINIUS. Non enim id semper evenit; in primis cum liberum, & quasi solitarium illud ad eam appellit: quo casu sine mora, & insensibili exspiratione quandoque illud effugere, jam supra patuit. Quando vero ibi subsistit, pustulasque format; non id ejus lentori, ac densitati, sed humorum, quibuscum commixtum, atque implicatum est, tenacitati debetur. Neque credendum est, semper per vasa minima exhalantia illud efferri. Probabile enim est, quandoque per poros inorganicos exsudare, & sub epidermide colligi, ibique coerceri. Nec rationi repugnat, nonnumquam cum lympha, quæ nervos alluit, eorumque vaginis continetur, ad summam cutim pervenire, atque ex nerveis papillis, quæ vaginale involucrum ibi deponunt, exstillare sub epidermidis tegumento, eamque in pustulas elevare. *Acre* vero illud esse ex eo liquet, quod non modo febrim, & sæpe acutam, valdeque calorificam, sed etiam inflammationes, punctiones, pruritumque non levem excitat, & demum cuticulam ipsam exsolvit, ut in squamulas secedat, & decidat. Nervis porro maxime *infensum*, quia caput in primis invadit, vigilias, aut coma vigil inducit: *crampos*, sive spasmos physodes, tremores, tendinum subsultus, dyspnœam convulsivam, singultum, convulsiones, epilepticos insultus, similesque nervorum affectiones parit. *Septicum* nonnulli, propius ad ejus naturam aggredientes, esse illud addunt, quod naturalem sanguinis crasim subvertit, partes ejus constituentes sejungit, serosum laticem e cruore sic ejicit, ut abunde per renum, cutisque laxata vascula urinarum, & sudorum copia undique effluat, humoresque ad putrescen-

scendum reddat proclives : quod non modo ex halitu corrupto ab ægris manante, verum ex cita cadaverum putrefactione satis patefieri contendunt. Tantumque abest, ut ex sudoribus acidum olentibus, acoremque adeptis naturam acidam ei tribuant, ut potius lymphæ, serique corruptionem ex iis demonstrari putent. Notum enim esse ajuut, lymphaticum humorum, aliosque succos alibiles, antequam penitus putrescant, acescere, acidumque exspirare. Non tamen ex his, ut quidem mihi videtur, necessario, & recte colligitur, miasma istud, quamquam putrefacientem, sive septicam vim haberet, putridæ ipsum esse naturæ. Non enim omne id, quod humores corporis viventis ad corruptionem perducere potest, putridum sit, oportet : quod apprime norunt physiologiæ, & pathologiæ non ignari. Utinam putrida ei esset natura ; nam acidis, & antisepticis illico, antequam corpori humano noxam inferret, emendari, innocuum reddi, & pene destrui posset : quod minime illa præstant, ut experientia iterata compertum est. Neque effecta ejus talia sunt, ut certam, & claram septicam ejus facultatem ostendant. Sæpissime enim sanguis eductus inflammatoriam diathesim exhibet, eamque confirmat & febris ardens, & pulsus vehemens, & durus, & peculiares viscerum inflammationes, quæ in primo, & quandoque etiam in secundo stadio iteratas phlebotomias desiderant, quas profecto putrida humorum dissolutio nequaquam ferret, neque admitteret. Atque hinc factum est, ut ALLIONIUS crediderit, miasmati huic cogendi sanguinem, aliosque humores facultatem inesse. Cadaverum vero cita putrefactio morbi potius vim, potestatem, & effecta, quam caussæ eum efficientis indolem, peculiaremque naturam commonstrat. Si quis igitur ve-

venenum miliare adhuc non satis perspectum esse, dixerit, & ab omnibus aliis omnino differre, & peculiare quoddam genus constituere, solis phænomenis cognoscendum, is nullo modo reprehendi posse videtur.

Undenam miasma miliare?

§.CCCCXXIX. Miasma hujusmodi (§.CCCCXXVIII) quamquam unanimi ferme consensione recognoscant, & probent laudati scriptores; undenam tamen adveniat, aut silentio prætereunt, aut non satis explanant. Disquirendum ergo restat, sponte ne in nobis ipsis gignatur, an vero alibi natum in nos extrinsecus irrepat? Ardua sane, & difficilis indagatio! cui me omnino imparem fateor. Attamen, si aliquis conjecturæ locus datur, utrumque non absurdum crediderim. Cum enim loca, in quibus endemice regnat miliaris morbus, aquis stagnantibus, cœnosoque solo circum cingantur, ideoque in aere multiplici effluviorum, exhalationumque genere scatente perpetuo quasi innatent, cur non ex his noxiis emanationibus miasma illud derivetur? Certe triginta abhinc annis accidit Mantuæ, ubi ab aliquo jam tempore miliaria exanthemata sparsim discurrere cœperant, ut tempestate æstiva epidemica fierent, & integras familias unam post aliam corriperent, & omnes fere ægrotantes neci darent. Tanta erat morbi vis, & pernicies prope lethifera! Nulla alia manifestior caussa insolitæ, & terribilis illius stragis exstitit, quam fossarum, quibus urbs munitur, recens expurgatio, & cœnosi putridi sedimenti pone mœnia ad aggeres complendos trasportatio; hinc enim calore solis elevata venefica effluvia aerem cum tota civitate infecerant. Hanc aucti, diffusique præter consuetudinem miliaris veneni originem

nem vere fuisse, ex eo deinde constitit, quod elapsis duobus vel tribus annis, & paullatim vitatis ejusmodi caussis ita morbi vis, & frequentia imminuta est, ut hodie miliaria sporadice tantum, & plerumque benignæ indolis in illa eadem urbe conspiciantur (*a*). Præterea, si omnia quæ epidemicum miliarem morbum alicubi grassatum antecesserunt, accurata indagine perquirantur, ac considerentur, semper aliquid invenietur, quod aquæ stagnantes, & corruptæ, aut inundationes, aut alvei fluviorum, aut paludum ima detecta, & fermentantia, aut terræmotus, aut antra, cavernæ, cloacæ adapertæ, aut lini, cannabisque vicinæ macerationes, aut venti austrini, & a plagis insalubribus spirantes, aut insolita meteora cum aere atmosphærico communicarunt, aut vitiatæ fruges, aut olera, aut vina, aut panis corruptionem passa suppeditaruut. Quæ omnia, ni fallor, ostendere videntur, virus miliare sæpissime extrinsecus nasci, nobisque adventitium esse. Nihil tamen obstat, quo minus in nobis ipsis tales caussæ oriri possint, quæ primarum viarum sordes, succos, & præsertim bilem, reliquosque etiam humores sic pervertant, depraventque, ut miasmatis miliaris naturam omnino acquirant, morbumque miliarem in primis sporadicum procreent, plus minus per emissa seminaria, venenatosque halitus cum sanis facile communicandum. Atque hoc quidem virus miliare in pyretico morbo locum maxime habere arbitror. Utrum vero in apyretico, & speciatim in eo, quo pueri, & adolescentes æstivo tempore (§.CCCLXXXIV) prehenduntur, istud ipsum admitti liceat, aut potius sanguinis fervor, acritasque tantum accusanda

sit,

(a) ASTI *Terz. Ann. Medic. Mantovan. p. 83.*

sit, non ausim decernere, nisi velis sic mite, & benignum esse, ut quam longissime a veri veneni natura discedat, quemadmodum exemplo est variolosum virus, quod in variolis spuriis ita blandum est, ut vix cum eo, quod veras variolas procreat, comparari queat.

Caussæ remotæ. Ætas magis obnoxia. Aeris constitutiones quæ morbum antecedunt. Quæ anni tempora magis huic morbo idonea.

§. CCCCXXX. Hinc sequitur, ut reliquæ caussæ, quas auctores enumerant, remote tantummodo huic morbo gignendo valeant, & quidem aut uti procatarcticæ, sive *occasionales*, miasma ad agendum excitantes, aut uti proegumenæ, sive *prædisponentes* corpora ad ejus genesim, aut receptionem. Tales, ne quidquam omittam, præter jam adductas sunt alimenta ex farinosis, dulcibus, fermentescentibus, & fructibus horæis; potus parcus, crassus, aquosus, impurus; aer humidus, vappidus, heterogeneis principiis refertus, aut aliter depravatus; diutina alvi adstrictio; neglecta cutanea exspiratio; cacochymia; criticarum, aut consuetarum evacuationum suppressio, aut omissio; magnæ sanguinis jacturæ cum subsequente virium lapsu; animi pathemata, in primis ira vehemens, & mœror, diuturnæque sollicitudines; vigiliæ; studia protracta; vita otiosa, & motus expers; immodici labores; inopia; debilis, & laxa habitus constitutio; temperamentum sanguineum, aut phlegmaticum; ætas secundum HOFFMANNUM (*a*) puerilis, aut senilis præ adulta, & florida; secundum vero ALLIONIUM ju-

(a) *L. c. sect. I. cap. IX. §. X.*

(*b*) juvenilis præ puerili, & senili, & præcipue *sanguinea constitutio*, etsi quodvis temperamentum ad id idoneum habeatur; sexus sequior præ virili; partus, violenta placentæ extractio; lochia retenta; inquinamenta primarum viarum; aer cubiculi nimium calidus, aut non renovatus, atque alia, quæ plethoram, acritates, atoniam, debilitatem, obstructionesque aliquo modo inferunt. Austrinæ quoque, diuturnæ, & inæquales temporum, atque aeris constitutiones, præsertim hieme dominatæ, miliaria quandoque exanthemata epidemica antecedere visæ sunt. *Cum æstas*, inquit ALLIONIUS (*c*), *anni* 1733. *fuisset præcalida*, & *sicca*; *idemque autumnus*, & *hiems etiam præter morem tepida exstitisset*, *anno* 1734. *Augustam Taurinorum*, & *pene totum Pedemontium affecit vehementissima epidemia miliarium*, & *peticularum*. *Eamdem temporis constitutionem eo anno gentibus in celsissimo alpium Bavariæ jugo viventibus invisam adhuc miliarem febrem attulisse narrat* JOSEPH GRUNWALD. Nec ipse longe abest, ut credat, calefacientium in febribus usum nimium huc spectare. De anni vero tempestatibus sic sentit, ut ver magis, minus autumnum, minime omnium æstatem (*), & summam hiemem hujusmodi morbo favere putet. Concedit alioquin, aerem humidum, & inæqualem, aut solummodo valde inæqualem (*d*) ei gignendo aptiorem, quam pu-

(b) *L. c.* §. 61.

(c) *L. c.* §. 64.

(*) Æstatem minime omnium gignendo miliari morbo favere, sic intelligi debet, ut excipiamus miliaria exanthemata benigna, & apyretica, quæ æstivo maxime tempore in pueris, adolescentibusque frequentia occurrunt.

(d) *L. c.* §. 60.

purum, & æqualem esse; humidum vero, sed æqualem, nisi alia accedat caussa, mitiorem morbum efficere: calidius contra cœlum ejus generationi adversari (e). His autem similibusque caussis opinatur, *venenum ad agendum excitari*, aut *eam mutationem* induci corporibus, *propter quam agere aptum sit*.

CURATIO.

Ignoratur antidotum. Indicationes. Quando natura sola sufficiat. Quando ars naturæ opem ferre debeat. Mediocritas ubique servanda. Calefacientia nocent. Mitia diaphoretica prosunt.

§. CCCCXXXI. Cum nullum hactenus antidotum inventum sit, quod specifice miliare virus corrigat, aut innocuum reddat, aut prorsus destruat, neque singularis ejus natura satis nota sit, ut contrariis oppugnari certo possit; necessario consequitur, ut nulla curatio huic morbo opportunior videatur, quam illa, quæ in universum adversus reliqua exanthemata, & speciatim adversus variolas, cum quibus magnam affinitatem habet, proposita est. Itaque acritas miasmatis, quoad fieri potest, generalibus medicamentis obtundenda, ac temperanda est; ejus separatio a sanis humoribus adjuvanda; excretio promovenda, atque idcirco omnia corporis excretoria, & præsertim cutanea, per quæ emandari solet, aperta reddantur, ut facile quacumque via libuerit, egredi possit; & demum symptomatibus op-

(e) *Ibid.*

opportune succurrendum. Semper vero naturæ vires, motusque ita regendi sunt, ut neque deficiant, neque excedant. In apyretico, itemque in benigno, puro, ac simplici genere sola natura sufficit, nec alio plerumque auxilio indiget, quam diætetico regimine, quod postea, quia cuique generi commune, sub finem opportunius perscribam. In maligno autem, aut larvato, complicatove, naturæ soli morbo subigendo impari ars in auxilium veniat, oportet. In universum febris si moderata est, quemadmodum pluries inculcavimus, nec incitetur, nec minuatur. Si justo minor, & quodammodo torpeat, & cetera consentiant, nimirum si omnes vitæ functiones, actionesque langueant, stimulo aliquo, atque incitamento prudenter intendi, sollicitarique debet. Si contra nimium excandescat, eam refrenari, compescique convenit, donec ad mediocritatem redigatur. Exanthemata non studiosius propellenda, sed potius sustinenda sunt. Calidum regimen, cardiaca, alexipharmaca, concitantia generatim nocent, quibus exspiratio, & pustularum eruptio leniter adjuvatur, non omnino reprobanda sunt, in primis diluentibus adjuncta, & nitro, si fervor etiam adsit, contemperata (a).

Dis-

(a) LUDWIG. *l. c.* §. 221.

Dissensio auctorum circa remediorum effecta. Per se miliare exanthema sanguinis missionem non desiderat. Raro igitur ea opus est. Interdum etiam indicata parum proficit. Quando omittenda est. Ejus nocumentum sub finem manifestius. Contra indicantia.

§. CCCCXXXII. Non leve tamen negotium medentibus facessit medicamentorum, quibus indicationum diversitati satisfaciendum est, apta adhibitio. Experientia enim demonstravit, non omnibus ægris eadem medicamenta prodesse, sed alia, atque alia requiri; quia eorum effecta plurimum variari, clinici compererunt, quam ob rem vehementer de iis inter se dissentiunt (*a*). Id in primis de sanguinis missione verum est, cum a quibusdam hoc in morbo plerumque supervacua, aut noxia prædicetur, ab aliis non modo utilis, sed prope necessaria extollatur. Per se utique miliare exanthema eam non desiderat, ut recte monent HAMILTONUS (*b*) COLLINIUS (*c*), aliique, præsertim album, & aquosum, aut crystallinum, & nisi aliquod grave symptoma urgeat. Jure igitur HOFFMANNUS (*d*), & GASTELLERIUS (*e*), raro, & cautissime eam adhibendam esse præcipiunt. Posterior etiam addit, se tum solum ea usum esse, cum symptomata inflammatoria adessent, nec unquam magnum emo-

(a) VOGEL. *l. c.* §. 141.
(b) *De febr. miliar. cap. VI. p.* 65.
(c) *L. c. p.* 71.
(d) *L. c. in cautel.* §. *VI.*
(e) *L. c. p.* 361.

emolumentum in suis ægris ex ea percepisse, fortasse, ut ipse suspicatur, quod scorbutica labe plerique erant affecti. MEADIUS, etsi in principio, modo vires sinant, mittendum esse sanguinem putet; si tamen corpus sudoribus diffluat, a sanguinis detractione abstinet, aut eam unum, vel alterum diem differt, vel in tempus opportunius servat; & non prætermittit animadvertere, *quo minori copia missus fuerit sanguis, eo tutius ut plurimum finiri morbum; deficientibus enim extremis diebus viribus, pustulæ, inquit, retrocedunt, & æger moritur* (*f*). Illud quidem certum est, quod ubi vires languent, facies pallet; pulsus debiles, parvi, depressi, mollesque sunt; crebræ animi defectiones instant; corpus imbecillum est, & sanguinis inops, ut in ea specie, quæ alba, crystallina, aquosa, & pellucida exanthemata profert, potissimum evenit; omnia hæe symptomata quamcumque sanguinis evacuationem contra indicant, ac prohibent. Idcirco rarissime sanguinis missione in hujusmodi casu opus est, nisi plethora, aut suppressa aliqua consueta excretio, aut aliquod aliud indicans, uti asthma, pleuritis, vel simile forte concurrat, cogatque, primis illico diebus eam tentare.

Ex-

(f) *Monit. & præcep. medic. sect. IV. p. 13. 14.*

Exceptio. Allionii opinio. Morbi ad inflammationes proclivitas. Exemplum morbi inflammatoriæ indolis in Novariensi, & Corregiensi epidemia. Quæ sanguinis missionem petant ante pustularum eruptionem. Quid præstet sanguinis missio. Cur in larvato, & complicato sanguis multo magis mitti debeat. Tuto mittitur etiam in puerperis, si lochia subsistunt. Hirudines vulvæ labiis applicitæ sine detrimento hysteritidem discutiunt. Loco venæsectionis quæ eruptionem promoveant, & sustineant.

§. CCCCXXXIII. Nihilo tamen minus miliare virus interdum, in sanguineis præsertim, plethoricis, robustis, bonoque habitu præditis, certisque anni, aerisque constitutionibus tale est, ut sive copia, sive acrimonia majore, sive utraque simul cor, vasa, nervosque peculiariter irritando febrem vehementiorem, acutioremque excitet. Quapropter ALLIONIUS opinatus est, facultatem in eo esse sanguinem cogendi, & extrema vasorum minimorum inflammandi, atque adeo frequentius occasionem mittendi sanguinis præbere, quam in peticulari morbo usuveniat. Ut ut res se habeant; hanc quidem morbi ad inflammationes proclivitatem nemo prorsus negaverit, qui diu lateque medicinam fecerit. In epidemica enimvero constitutione Novariensi anni 1755. tanta erat inflammatoria diathesis, ut nullus fere miliari morbo implicitus evaderet, nisi cui liberali, largaque manu pluries sanguis fuisset detractus (a). Corregii etiam, quamquam sanguis non esset adeo phlogisticus, uti fuit Novariæ: nam densus quidem, & concretus, sed rutilans, coccineus, &

(a) DE AUGUST. L. c.

& seri multum dimittens plerumque apparebat; præsentibus *indicantibus* quibusdam, aut febre vehementiore, ingenti æstu, atque ardore urgentibus a sanguinis missione non abhorruit BARALDIUS. Itaque si febris ingens, atque ardens, pulsus magnus, validus, durus; calor, & sitis urens; facies rubra; respiratio anxia; capitis dolor; temperamentum, habitus corporis, ætas florida, atque alia hujusmodi, si non omnia, complura saltem sanguinis detractionem *indicent*, tuto, antequam exanthemata erumpant, sanguis mittitur, imo mitti debet; interdumque non semel tantum, sed iterum iterumque, nimirum quamdiu symptomata persistunt, in primis pulsuum magnitudo, durities, vibratio: meliusque est, ALLIONIO judice, paullo liberalius sanguinem detrahendo peccare, quam omnino eidem parcendo. Sic enim & frenum aliquod malo injicitur, & pejora, exitiosioraque symptomata, quæ deinceps certo supervenirent, provide averti solent. Idque multo magis fieri expedit in miliari morbo *larvato* (§. CCCCI.), & in *complicato* (§. CCCCV.); quandoquidem in his mala, sub quorum larva ludit, aut cum quibus complicatur, plerumque ejusmodi sunt, ut repetitas venæsectiones expetant, & ferant, eoque facilius, si manifesta inflammatio aliqua, uti pulmonum, faucium, uteri, aliusve visceris, aut suppressio mensium, lochiorum, hæmorrhoidumque adsit, aut propinqua timeatur. Iteratis certe experimentis didicit MOLINARIUS (*b*) in puerperis hoc morbo correptis, si eis lochia substiterint, saguinem tam ex pede, quam ex brachio felici semper eventu mitti. Quo in casu, si pulsuum, & virium languor a venæ incisione deter-

P 2 reat;

(b) *L. c.* §. 28. 29. *p.* 61.

reat; metus contra hysteritidis ex lochiis retentis promptam exposcat, hirudines vulvæ labiis applicitæ levamen prope certum sine virium detrimento afferre consueverunt. At ubi nulla sanguinis detrahendi indicatio suppetit, sed tamen anxietates cum pulsu celeri, & dolore capitis ægrum angunt, tunc generatim antiphlogistica laudant, & inter hæc excellere dicitur decoctum radicis althææ cum oxymelle, & stibio diaphoretico non abluto. His enim non modo cunctans eruptio acceleratur, quæ utplurimum omnia symptomata fugat, verum etiam ad finem usque morbi bene (c) sustinetur.

Num exstantibus pustulis mitti sanguis possit? Affirmatur & indicantur casus opportuni. Allionii observatio, & monitum. Inflammatio alicujus visceris etsi vires langueant, V. S. sed parcam petit.

§. CCCCXXXIV. Major vero de mittendo sanguine dubitatio, ut in omnibus aliis exanthematibus assolet, medicos subit, cum jam pustulæ cutem occupant. Timent enim ne sanguine misso illæ subsideant, & intro vertantur. Factis tamen periculis compertum est, si gravis inflammatio viscus aliquod teneat, aut vehementissima febris sit, largam sanguinis missionem tentari posse, qui exanthemata concidant, aut intro redeant (a). Tanta enim vis circulationis a venæ sectione adhuc tum superest, ut ad peripheriam propelli humores non desinant. Præsentibus pustulis mitti etiam sanguis potest, quando præter acutissimam febrem venter tenditur; urinæ tenues, aqueæ, aut pallidæ reddun-

A tur;

(c) COLLIN. *p.* 72. 73.
(a) COLLIN. *l. c. p.* 62. MOLINAR. *l. c.*

tur; uterus acriter dolet, ac calet; lochia restitant; caput gravatur; pulsus supprimitur, aut vehementius micat; pectus oppletur, spiritusque intercipitur &c. (*b*). Quamquam recte animadvertit ALLIONIUS, febris impetum, delirium, & reliqua symptomata in hoc secundo stadio, nimirum exstantibus pustulis, per sanguinis missionem vix sedari, imo sæpe convulsiones accersiri, & mortem accelerari (*c*); id quod egomet ipse non semel vidi, in iis præsertim, quibus ante exanthematum eruptionem jam sanguis iterato detractus fuerat. Quod si inflammatio alicujus visceris, etsi vires admodum depressæ timorem faciant, ne penitus per phlebotomiam exsolvantur, promptam tamen, & citam opem invocet, parcius quidem, & suspensa quodammodo manu, sed mittendus tunc sanguis est (*d*).

Cucurbitulæ a plerisque probantur. Palam damnantur a DAMILANIO, & BARALDIO. Caussæ dubitandi de earum bono effectu. Non tamen omnino rejiciendæ. Quando utilius adhibentur. Hirudines idem præstant.

§. CCCCXXXV. Minus de cucurbitularum applicatione disceptatur. Plerique eas tam ante eruptionem, quam post ipsam dorso, artubusque admotas approbant, earum ope credentes, extrorsum miliare venenum avocari, revulsionem a capite fieri, sicque dolori capitis, delirio, comatique commodissime succurri. Noxium vero cucurbitularum usum, tam ante, quam post exanthematum miliarium eru-

(b) COLLIN. *p.* 71.
(c) *L. c.* §. 141.
(d) COLLIN. *ib.*

ptionem expertus est DAMILANIUS (*a*). Ad hunc accedit BARALDIUS serio admonens, earum applicatione pustulas retardari, aut etiam reprimi (*b*). Fateor equidem, me pluries subdubitasse, utrum tanti eas facerem, quanti vulgo ab aliis in hoc morbo fieri solent. Non enim fieri posse mihi videbatur, ut cucurbitulæ, quantacumque velis cautione adhibita, nudo corpori imponerentur, quin cutis, quæ in miliari morbo multo sensibilior est, aeris accessu, & frigore exteriore quasi perculsa se se corrugaret, contraheretque. Nihil dico de irritatione, quam cucurbitulæ cuti inferunt; nihil de cutaneorum vasorum oppletione, atque infarctu, qui imminutum aeris pondus, elateriumque subsequitur. Quæ omnia hercle faciebant, ut subvererer, ne obicem erupturo miliari fermento ponerent, aut jam egressum repellerent. Non tamen ausim omnem earum usnm rejicere, cum aliorum experientia alioquin comprobatum videam. Hac ipsa innixus ALLIONIUS (*c*) iis omnino non adversatur, maxime si cum scarificatione applicentur. Per eas enim *inquietudines*, *& advenientes convulsiones aliquando* sedari, aut præcaveri asserit; utilius vero adhibitas fuisse scribit, ubi pustularum loco aliquis tantummodo rubor cum minutissimis punctulis cutem suffundit, videturque virus in ipsa profundius hærere. Delirium certe a cucurbitula magna cum scarificatione occipiti imposita interdum sedatum narrat. Sed hoc genus auxilii efficacius sibi visum esse, ait; quando delirium in primo stadio, aut initio secundi accesserat, nec admodum invaluerat.

(a) *L. c. p.* 122.
(b) *L. c. p.* 35. 36.
(c) *L. c.* §. 149.

rat. Facta quippe metastasi, aut completa congestione vix ulla spes est, eam resolutum iri. Hirudines quoque temporibus applicitæ caput quandoque egregie deplent, & delirium arcent.

Dissensus circa evacuantia. Quid de his sentiendum. Quæ emesim velint, quæ catharsim. Emesis promovet eruptionem; interdum etiam præcavere potest. Purgatio quando eruptioni favet. Blanda laxantia etiam puerperis conveniunt. Cur LUDWIGIO *magis arrideat oleum, & enematum usus. Quænam eccoprotica tutiora. Enemata universali consensu probantur. Sub eruptione toleranda alvi adstrictio. Eruptio facta vetat purgantia. Exceptio. In morbi fine purgandum est. De præcavendis per purgantia pustulis quid experientia doceat.*

§ CCCCXXXVI. Nec in minori de evacuantibus stricte dictis dissensione versamur. Quidam omne evacuantium genus, ut viribus, atque eruptioni exanthematum inimicum, suspectum habent; alii emetica catharticis præferunt, &, si unquam cathartica adhiberi concedunt, sub finem morbi dumtaxat (*a*) concedunt. Nonnulli a blandis alvum laxantibus, & præsertim antiphlogisticis alieni non sunt (*b*). Nec desunt alii, qui catarthica satis valida cum SYDENHAMIO (*c*) inter initia in morbo simplici, & puro, & quidem ad minimum ter iterata proponunt, hisque confidunt exanthemata præcavere, & quasi radicitus eorum fomitem extirpare (*d*). Quid vero de hisce omnibus aut sentiendum;

P 4

(a) GASTELLIER. *p.* 362.
(b) MOLINAR. *p,* 34. VOGEL. §. 141.
(c) *De nov. febris ingress.*
(d) ALLION. *l. c.* §. 190.

dum, aut tenendum sit, paucis dabo. Primum igitur si cacochyliam circa ventriculum collectam signa pluries memorata ostendant, aut morbus contagione communicatus fuerit, illico inter initia, antequam exanthemata appareant, blando emetico uti expedit. Generatim tutius, utiliusque est partitis dosibus, quam unica illud præbere. Vomitu autem non modo ventriculi sordes, biliosa colluvies, & miasmatis aliqua pars brevissima via, antequam interiora pervadant, educuntur, verum etiam exanthematum ad cutim expulsio blande, feliciterque promoveri dicitur. Imo si ventriculo omnis fomes insideat, etiam exanthemata omnino præcaventur. At si inferius saburra locata sit, magisque intestina occupet, & alvus aut adstricta sit, aut minus officio suo fungatur, aut non satis per se quisquilias egerere possit, medicamento purgante per inferiora eam ducere oportet; natura enim ipsa sæpe monstravit, post spontaneam alvi solutionem, ubi primas vias sordes obruebant, eruptionemque irritatione tubi intestinalis remorabantur, exanthemata ad cutim feliciter propulsa fuisse. Nec timendum est blando laxante uti, etiam in puerperis, quando saburræ intestinalis indicia non absint (*e*). Ex salibus, & manna parata lenientia, nisi largiore dosi dentur, quod minime probamus, non sufficere, nec semper innocua videntur LUDWIGIO (*f*). Idcirco ceteris antefert oleum amygdalarum dulcium recentissimum, vel lenissima clysmata sine stimulantibus, præsertim morbo provectiore, cum dici vix possit, quam sensibilia fiant corpora in morbi processu. Atque hoc monitum in

(e) MOLIN. *l. c.*
(f) §. 223.

in puerperis potisssimum, quæ mitius, & cautius tractandæ sunt, observandum arbitror. Inter eccoproiica vero ea quæ blandiora sunt, non aliena existimantur serum lactis defœcatum, vel simplex, vel cum tamarindis decoctum, flos cassiæ, cremor tartari, tartarus solubilis, sal mirabilis GLAUBERI, atque alia ejusmodi. Tutissima autem omnium in toto morbi curriculo ad alvum laxandam, apertamque servandam, nemine discrepante, reputantur enemata emollientia. Hæc laxando, molliendoque intestina, & spasmos, irritationesque sedando, aut arcendo id etiam efficiunt, ut pustularum eruptio facilius consequatur, & facta perstet, & maturescat. Sub ipsa tamen eruptione tolerandam alvi adstrictionem volunt nonnulli (g) ex cautissimis medicis, nisi gravia symptomata omnino jubeant, eam vel oleo, vel clystere aperiri. Egressis vero, & exstantibus pustulis miliariis a medicamentis catharticis proprie dictis abstinere oportet, quia tum nocere alvi ductionem, experientia (h) edoctus ALLIONIUS testatum facit. Excipiendus tamen casus est, in quo vesiculæ valde exiguæ, pellucidæ, vix conspicuæ in cuticula se ostenderint, neque idoneis remediis patentiores evaserint, neque ad justam molem, & maturationem pervenerint. Tunc non diu nimis internis medicamentis ejus generis insistere oportet; sed, antequam vires longa valetudine exhauriantur, cum hujusmodi cutaneæ asperitudines morbo tollendo impares omnino sunt, per intestina potissimum morbi fomes blandis remediis uti rhabarbaro, manna, sale glauberiano expurgandus est, non intermisso interim vesicantium usu, allis-

(g) LUDWIG. §. 223.
(h) *L. c.*

aliisque excretionibus (*i*). Exsiccatis demum exanthematis, absolutoque morbo commode etiam alvus ducitur, ut quæ relinquuntur inquinamenta in corpore recidivum morbum non faciant, aut alias successiones malorum generent. Ad illud vero, quod de impediendis exanthematis per cathartica traditur, nostra experimenta non satis respondent, ut confirmari id possit, nec aliorum tentaminibus confirmatum esse novimus, nec, ut libere dicamus, optandum fortasse esset in morbo, cujus propria, ac naturalis crisis in exanthematum ad cutim eruptione tota consistit.

Vesicantium varia sors. DAMILANIO noxia. BARALDIO item. Eruptioni officere, & eam etiam repellere visa sunt. Ratio affertur. Confirmatur observatione AUGUSTINII. Quando utilia. HAMILTONI auctoritas. Ampla laudantur. Mature applicanda. Bagliviana præcepta interdum supervacua. Observatio.

§. CCCCXXXVII. Vesicantia pariter variam sortem habuerunt; hinc laudantur ab aliis, ab aliis deprimuntur (*a*). ALLIONIUS nec ea commendat, nec vituperat, sed modo inutilia esse, modo noxia, modo aliquid boni efficere vidit (*b*). Generatim nocuisse ea, narrat DAMILANIUS, sicuti etiam sinapismos, atque epispastica, præsertin in morbi principio, ubi febris vehementius exarsit cum pulsu contracto, & ubi ægri graciliores, sensibiliores, sicciores que habitu corporis fuerunt; quod funesto quodam exemplo (*c*) etiam comprobare nititur. BARAL-

(i) MEAD. *monit. & præc. med.* 4. *p.* 14.
(a) VOGEL. *l. c.* §. 141.
(b) *L. c.* §. 147.
(c) *l. c. p.* 115. 116.

RALDIUS quoque vesicantibus non favet, ea si non noxia, inutilia, atque inefficacia certe declarans (*d*). Nec dubitat deinceps asserere, maturius adhibita pustularum eruptionem retardare (quod tamen negat ALLIONIUS (*e*)); imo etiam pustulas jam egressas, exstantesque repellere, idque iterato repetit (*f*). Nec mirum est, BARALDIO sic accidisse, quod miliaria in ejus ægris cum tritæophya biliosa, & quasi ardente complicabantur, ac proinde non egebant calcari ullo, nec ullo incitamento, sed potius freno, & moderamine; cujusmodi fere exstiterunt illi quoque, in quibus male cessisse vesicantia, refert DAMILANIUS. Quam ob ipsissimam caussam a vesicantibus, a frictionibus, atque aliis quibuscumque commoventibus in Novariensium miliari morbo inflammatoriæ indolis abstinere ut plurimum debuit AUGUSTINIUS (g). At contra ubi pulsus sunt languidi, & debiles; ubi calor mitis; ubi humores lenti, & pituitosi; ubi habitus mollis, & laxus, aut ubi sanguinis non parum detractum fuerit, uno verbo, ubi incitantibus, & stimulantibus opus est, vesicantia tam ad eruptionem tardam, imperfectamque sollicitandam, quam ad exanthemata, si retro pulsa fuerint, revocanda, & ad coma, lethargum, catarrhum, pulmonumque infarctum, imo ipsum alvi fluxum, ex morbidæ materiæ metastasi natum tollendum, avertendumque opportunissima prædicamus. HAMILTONUS sane ea frequentissime adhibere solitus fuit, tantique salubrem eorum effectum æstimavit, ut unis exsiccatis

(d) *l. c. p.* 31.
(e) *l. c.* §. *eod.*
(f) *p.* 35. 36. 53. 54.
(g) *l. c.*

tis nova alio tamen in loco imponenda curaret; & jure quidem id præstitit, cum plerumque exanthemata miliaria, quibus mederi debuit, alba fuerint, lymphatica, aut crystallina cum exigua febre, & in habitu pituitoso, & laxo præditis, aut viribus destitutis. HAMILTONUM plerique fere sequuntur. LUDWIGIO vesicantia ampliora placent, quam parva diversis licet locis applicita, sed diu aperta, & fluentia desiderat (*h*). Mature nonnulli iis utuntur. MOLINARIUS quarto, vel quinto die post sanguinis missionem, quando humores densi, inertesque videntur, extrorsumque avocandum est, applicanda (*i*) suadet, cautelis, quas de usu vesicantium sancivit BAGLIVIUS, ad amussim observatis. Non semper tamen Baglivianis præceptis adhærendum esse existimat FREINDIUS (*l*) longa experientia fretus, & & PETRUS de ROTUNDIS (*m*) medicus Romanus non ignobilis, primusque hydrargyroseos parcioris inventor (*), quod interdum etiam in sicciore, graciolioreque temperie, dummodo revellendi, avocandi, excitandique indicatio illa efflagitet, innocue, utilissimeque adhibuerint, adhibitaque alii clinici

(h) *l. c.* §. 222.
(i) *l c. p.* 149.
(l) *De Febr. comment. IX.*
(m) *De victu acutor. pag.* 122.
(*) Vid. *ejus præfation. p.* 24., ubi legitur scriptum ab eo fuisse consilium in quo adumbrabat *Luis venereæ per illitionem argenti vivi curationem, quam nullum salivationis tædium consequeretur.* Anno 1718. hoc consilium transmisit Lutetiam Parisiorum, ut inde ad Monsspellienses medicos remitteretur. Biennio post a Monspelliensi medico edita fuit *nova Luis venereæ curandæ ratio illitu vivi argenti, unde salivatio non moveatur.* Sic vos non vobis &c.

nici feliciores testentur. Matrona enimvero habitu gracillimo, tenuissimoque, & præterea ex rhachitide in adolescentia gibbosa facta incidit in miliarem morbum sporadicum cum febre parva, pulsu humili, inæquali, debili, tenui, depresso. Exanthemata aquea, lymphatica, alba apparere debito tempore inceperant, sed eorum eruptio, quia imperfecta erat, morbum non minuerat. Respiratio in primis laboriosa, inæqualis, anxia, & suspiriis interrupta perseverabat. In somnum maxime propendebat ægrotans, & vana subinde obloquebatur: sed quotiescumque oculi claudebantur, evigilabat subsultu membrorum, & pectoris oppressione excitata. Duo suris vesicantia imposita. Non effluxere horæ viginti post eorum applicationem, quin omnia symptomata evanescerent. Pulsus æquales, elati, expansi, validiores facti; respiratio libera, somnus placidus, nulli subsultus; tota quodammodo morbi vi ad suras conversa. Sub vesica a cantharidibus inducta eschara quædam albida, crassa, & in marginibus nigra, gangrænosa, fœtidissima cernebatur, quæ lenta, sed laudabili suppuratione paullatim separata est, relicto cavo, profundo, magnam vim puris bonis, albique diu fundente ulcere, quod sensim carne impletum, & cicatrice feliciter obductum est. Hoc prope solo artis, naturæque auxilio Lucretia Costa nobilis mulier Faventina e morbo omnino evasit, convaluitque.

Acidorum usus controversus. Absorbentia, & alcalica experimentis comprobata. Laudantur a BOERHAAVIO. ALLIONIUS acida retardasse eruptionem, & etiam aliter nocuisse testatur. Non corrigunt miasma miliare. Saltem in graviore malo inutilia. Imo nocua. Effectibus morbi magis idonea, quam caussæ tollendæ. Indicantur aliquando.

§. CCCCXXXVIII. Inter medicamenta, quorum usus in miliari exanthemate non omnibus æque respondit, referenda sunt quoque acida quæcumque (a). Fieri enim non potuit, quin ista ab iis, quibus sanguinis serum, aut lympha acida, aut acescens materialem, & præcipuam caussam morbi constituere videtur, uti ejus fomitem augentia reprobentur; e contrario vero magno in pretio habeantur ab aliis, qui miliare virus putridæ, septicæque naturæ esse sibi persuaserunt. Quæ utrique opinioni faveant, aut adversentur, supra (§. CCCCXXVI.) jam aliquo modo aperuimus. Nunc ipsa experientia, qua sola verum detegi potest, in hac controversia definiverit, videamus. Certissimum quidem est, prioris sententiæ patronis, HAMILTONO videlicet, HOFFMANNO, aliisque non deesse felicissimas miliaris morbi curationes, quas solis absorbentibus, alcalicisque remediis perfecerunt; nec umquam eos suæ methodi pœnituit. Nec dissimili medicamentorum genere utebatur MEADIUS (b). Ad alcalina etiam, & quidem volatilia, quæ absorbentibus, alcalicisque fixis anteponit, confugere non dubitat CHAMBONUS de MONTAUX, nempe ad spi-

(a) VOGEL. §. 141.
(b) *Monit. & præc. med. l. c.*

spiritum cornu cervi rectificatum, quo etiam interdum utebatur HAMILTONUS, ad oleum animale DIPPELII sali volatili admixtum, ad spiritum MINDERERI, quem sali volatili interdum substituendum censet. His enim & acori lymphæ, & ejusdem lentori occurrere (*c*) studet. Magnus item BOERHAAVIUS in morbis puerperarum, inter quos miliaris non infrequens est, alcalica, & antiacida commendavit, adhibuitque, quod in illis acorem, sive a lacte, sive ab alia caussa repetendum, peccare crederet (*d*). Itaque si standum est experientiæ, profecto non video, quam ob rem acidorum usum hic magnopere inculcemus. Inter posterioris sententiæ fautores nemo denegabit locum ALLIONIO. Is tamen veri diligentior, quam propriæ opinionis, candide, & sincere referens quæ experimento compererit, nequaquam dissimulat, acidis in prima periodo pustularum eruptionem retardatam fuisse; in secunda, si assidue, & largiter præberentur, etiam non leve nocumentum (*e*) illatum. Ne autem sui ipsius oblitus videretur, addit denique, acidis, præsertim vegetabilibus, *miasma aliquo modo corrigi*, & temperari: quibus verbis plane indicat, quam exigua, atque incerta fuerit eorum efficacitas (*f*). Exiguam profecto, incertam, aut potius nullam reapse eorum esse facultatem quotidie experimur in hocce morbo, expertusque est MOLINARIUS, qui in eo genere, quod malignum vocatur, nihil unquam boni ab acidis effectum vidit (*g*). Id ipsum antea HOF-

(c) *Des malad. des femm. T. I. chap. VIII.*
(d) *Aphor. de cogn. & curand. morb.* §. 1331.
(e) *l. c.* §. 145.
(f) *l. c.*
(g) *l. c. p.* 113.

HOFFMANNUS post HAMILTONUM adnotaverat: quin imo aperte ea nocuisse, scripsit. Quæ cuncta ut acidorum hic dubiam virtutem, saltem quod ad miasmatis vim refrænandam, obtundendamque spectat, ostendere videntur; sic dubitationes nostras de septica, putridave ejus natura magis, magisque confirmant. Acida igitur, & quidem vegetabilia, scilicet mitiora, & caute adhibita potius ad morbi effecta minuenda, coercendaque opportuna dixerim, quam ad ejus caussam directe oppugnandam; nimirum tum indicari, cum calor, & motus febrilis modum excedit; cum vitæ vires intensius vigent; cum bilis æstuat, atque ad alcalescendum propendet; summatim cum continenda, frenandaque est solidarum partium immodica irritabilitas, & fluidarum ad alcalescendum, putrescendum, aut liquescendum propensio.

China-china, & opium. Quando china-china utilis, quando non. Miliare miasma a china-china non corrigitur. Cautio in ejus usu. Vera febris intermittens quando cito supprimenda. Interdum remittens cortice fugatur. Observatio. MEADIUS consentit. Nec omnino adversatur DAMILANIUS. An chinachina retardet eruptionem. Quando eam promoveat. Confirmatur observatione ipsius BARALDII.

§. CCCCXXXIX. Duo insignia artis præsidia, opium & chinahina non sine animadversione præteriri possunt, cum alii alia de eorum effectibus sentiant. Quod attinet ad chinam-chinam, quamquam passim tam uti febrifuga, quam uti antiseptica in hocce morbo adhiberi soleat, & magnis etiam laudibus efferatur, non tamen promiscue, & sine distinctione uti ea licet. In primo stadio, quan-

quando febris intermittentem mentitur (§.CCCXC.), aut ejus larva se tegit §. CCCCI.), frustra, inutiliterque china-china tentata sæpius est (*a*). Tunc enim febris, etsi intermittat, aut periodice ita remittat, ut subintrantes, aut subcontinuæ remittunt; quoniam non ex fomite verarum intermittentium, sed e veneno exanthematico oritur, quemadmodum suo loco explicatum est, nullo modo antipyreticæ illius antidoti potestati subjicitur. *Miliare enim miasma*, ut ait ALLIONIUS (*b*), *a cortice peruviano non corrigitur*. Sin vero malum cum febre intermittente vera complicatur, tunc intermittens febris, quæ cum eo conjungitur, china-china supprimi certo potest, utpote vera ejus domitrice. Consulunt tamen aliqui, ne ad eam præmature nimis confugiamus, videlicet in ipso primo stadio, nisi prius per sanguinis missionem, & diluentia *status inflammationis, tensionisque*, in quo fibræ & vasa omnia reperiuntur, emendatus (*c*) sit; huic enim tonica, & roborans medicamenti vis alioquin noceret. Facta vero exanthematum eruptione, si febris intermittens adhuc persistat, ut persistere solet, quando vere talis a principio fuit, & vere complicatur cum miliari morbo, ni prius cortici fuit locus, continuo properandum ad corticem peruvianum est, ut ea confestim tollatur: alias enim sub frigore febrili exanthemata deprimuntur, delitescunt, introque redeunt summo cum vitæ periculo (§.CCCCVIII.), quod in duobus robustis hominibus ex hac caussa abreptis accidisse conqueritur auctor modo (*d*) lauda-

(a) DAMILAN. *p.* 124. BARALD. *p.* 31.
(b) §. 188. 210.
(c) ALLION. §. 210.
(d) *Id.* §. 211.

datus. Interdum in progressu tantum febris ad subintrantis naturam, modumque accedit, remissiones habens manifestiores, ita ut, nisi intermittens fiat, proxima ad intermittendum videatur. Tunc etiam china-china optimo cum effectu dari consuevit. Juveni ex miliari morbo decumbenti supervenerant in lingua, labiisque aphthæ dolorem, cruciatumque molestissimum inferentes, comitabanturque perpetuo, & copioso ptyalismo. Febris nec ab aphthis, nec a ptyalismo, nec a miliariis pustulis exstantibus quicquam minuebatur. Quotidie vespere invalescebat, exacerbabaturque sine frigore, & quasi clanculo; tota nocte ægrum calore ingenti, inquietudine, ac siti cruciabat; mane vero sudore erumpente sic remittebat, ut prope ad integritatem accederet. Corticem peruvianum ei dedi, & cito febris cum omnibus symptomatibus depulsa est. Quid simile cum de aphthis, tum de febre per corticem fugandis pollicetur MEADIUS (e), SYDENHAMII auctoritatem, experientiamque commemorans. DAMILANIUS quoque, cui alias suspectus chinæ-chinæ usus, eum non rejicit, quoties aut febris *vera intermittens*, aut *remittens putrida* sit, speciatim in puerperis, & cum ea complicetur miliaris morbus (*f*). Sed insolens, & prope novum fortasse videbitur, non modo non fugari cortice febrem primo stadio, quemadmodum dictum est, quando intermittentem simulat, verum etiam eruptionem pustularum sic retardatam esse in *Corregiensi* constitutione, ut quandoque ad quadragesimam, & quinqua-

(e) *Monit. & præc. med. sect. IV. febr. miliar.* p. 15.

(f) p. 142.

quagesimam usque diem dumtaxat exanthemata prodierint (g): quæ cunctatio si vere corticis usui, & non anomalæ, & peculiari morbi naturæ tribuenda fuit; id fortasse non remedii culpa evenisse, sed morbi ipsius potius qualitate, tonicam, roborantemque illius virtutem recusante crediderim. In febre enim tritæophya biliosa, quacum complicabatur miliare virus, tales erant pulsus magnitudo, sanguinis fervor, lentorque phlogisticus, & solidarum partium tensio, ut incitamento opus non esset. In tanto igitur virium omnium, actionumque incremento, per corticem etiam adaucto, secretio, & excretio miliaris miasmatis quî fieri poterat? Ceterum febris impetu aliquantum infracto, pulsibusque ad mediocritatem restitutis, & multo magis, si vires vitæ concidant, aut deficiant, china-china tam longe abest, ut eruptioni obsistat, ut potius favere soleat: quod pluries a nobis observatum est; aut saltem illud hoc remedio confecimus, ut febris, & morbus felicem profecto exitum consequerentur. Hoc idem BARALDIUS ipse, etsi chinæ-chinæ effectibus non plane contentus, concedere tamen cogitur, observationem proferens, qua ostenditur, dato cortice omnia symptomata sedata fuisse, vires erectas, & cito, feliciterque pustulas miliares expulsas; biduo nimirum post inchoatum ejus usum, decima vero quinta die a morbi initio (h). Eodem remedio, quando vires languent, febrim mitigari, eruptionemque promoveri GASTELLERIUS etiam (i) profitetur.

(g) *l. c. p.* 31.
(h) *p.* 37. 38.
(i) *p.* 363. 364.

Opii usus quibusdam suspectus. Præsertim in altera periodo. Neque convulsiones sedare dicitur. In complicato vero noxius habetur, itemque in difficili eruptione. Ex papavere parata innocua. Consuli de opii usu debent quæ alibi dicta sunt. Observatio. Negat MOLINARIUS *opio inflammationes induci, aut augeri. Sana interpretatio. Quando in puerperis lochia promovere possit.*

§. CCCCXL. Opium, quia magnum artis auxilium est, ut cetera heroica remedia, maxima prudentia, & cautione administrari debet. Generatim in hoc morbo ab ALLIONIO (*a*) suspectum creditur; sæpiusque nocere, quam prodesse dicitur. Inflammatoria sanguinis diathesis, plerumque præsens, aut magna ad inflammationes morbi proclivitas multimodis manifesta ejus usum vetare ei videtur. In secundo speciatim stadio, sive altera periodo, in qua cutis tenditur, & inflammationis specie quadam afficitur, vehemensque febris est, & ad caput sanguis confluit uberius, in eoque congeritur, quasi a renisu, spasmoque cutis illuc compulsus, nullum opio locum dari judicat (*b*); adjicitque neque convulsiones, quæ eruptioni exanthematum interdum succedunt, ab ejusmodi remedio compesci, ne tum quidem, cum ab irritatis cutaneis nervis, quæ est ejus opinio, permanarent; perniciosissimumque certe ejus usum esse in complicato genere, plerumque inflammatorio, & demum in eo etiam casu, in quo miliaria profundius in cute hærent, & latitant, nec facile extrorsum efferuntur (*c*). Hæc cum observatione, atque expe-

(a) §. 231.
(b) *Ibid.*
(c) *Ibid.*

perientia viri clarissimi innitantur, contemnenda, aut negligenda nequaquam videntur; ex eo etiam, quod confirmata sunt ab ANTONIO DE AUGUSTINIS, qui in epidemica miliarium constitutione anni 1755. pluries memorata opium ad vigilias adhibitum nocumento suis ægris fuisse (*d*) refert, dum contra emulsa ex seminibus papaveris, quibus vigilias, convulsiones, delirium, inquietudines sedare annisus est, utilia maxime deprehensa fuere. Quo usque vero ista observata circa opii usum tenenda, probandaque sint, quisque intelliget, si ea, quæ hac de re alibi, & speciatim in capite de variolis (§. CCXLI.) pertractata sunt, attente considerentur. Ceterum memini, adolescenti cuidam morbo miliari cum acutissima pleuritide complicato laboranti, extantibus jam ab aliquot diebus exanthematis, & vigiliis, delirioque urgentibus, & nihil copioso sudore, alvique fluxu proficiente, cum vasa per sanguinis missiones satis depleta jam essent, mixturam, quæ laudani liquidi SYDENHAMII non exiguam dosim habebat, cochleatim ad intervalla a Medico Bononiensi doctissimo æque, ac prudentissimo datam optimo effectu fuisse. MOLINARIUM etiam invenio suis periclitationibus confisum ab opio nequaquam abhorruisse; imo comperisse, inflammationes ab eo nec inductas, neque, si quæ erant, adauctas esse (*e*). Puto autem, eum loqui de inflammationibus iterata phlebotomia, & diluenti potu quodammodo subactis, & domitis, aut ab acri stimulo proxime nervos vellicante magis, quam a diathesi inflammatoria genitis; nam has certe opium non auget, sed sensibilitatem aliquantum sopiendo,

Q 3 &

(d) *l. c. p.* 72.
(e) *pag.* 62, 63.

& spasmum tollendo mirifice mitigat. In puerperis, ne lochia supprimantur, ab opio jure abstinent prudentiores. Vis enim inest ei quascunque evacuationes, sudore excepto, sistendi. At si abdominis viscera, uterusque spasmis, ut quandoque accidit, afficiantur, atque ex hac caussa lochia aut parcius fluant, aut ex toto subsistant, recte idem MOLINARIUS (*f*) admonet, opio dato spasmos tolli posse, atque laxatis inde vasorum osculis sanguinis fluxum interdum promoveri, aut restitui.

De singularibus quorumdam symptomatum curationibus. Curatio in pustularum regressu varia pro caussarum diversitate.

§. CCCCXLI. De peculiarium remediorum administratione non plura. Aliquid potius dicam de curatione quorumdam symptomatum; quamquam in superioribus capitibus, & speciatim, ubi variolarum curatio exposita (§. CCLXXV. & seq.) est, satis fuse de ea egimus, ita ut supervacaneum prope videatur eamdem crambem, ut ajunt, hic recoquere. Ne igitur repetitionibus lectores defatigentur, eos ad illa loca remittimus, contenti pauca tantum hic adjicere, quæ peculiariter exanthemata miliaria respiciunt, & propria eorum veluti sunt. Itaque regressum pustularum, ut gravissimorum, & lethalium symptomatum caussam (§. CCCCXIV.), considerabimus. Inquirere in hoc casu oportet, undenam iste contigerit (§. CCCXLV.). Si a motu nimio febris, aut plethora, aut a calefacientium usu, aut ab immodico externo calore repressa exanthemata fuerint, aut retenta intus, revocanda erunt, aut allicienda extrorsum compescentibus, refri-

(f) *Ibid.*

frigerantibus, nitrosis, aeris renovatione, integumentorum imminutione, missione sanguinis cucurbitulis scarificatis, potuque aqueo copioso, & diluente. Si vero frigus admissum, terror, aut animi, viriumque defectiones occasionem dederint huic regressui, in auxilium veniant diluta florum sambuci, scordii, cardui benedicti calide hausta, fricationes, in primis thoracis, ope panni lanei probe siccati, aut vapore succini (a) imbuti, dummodo odor ejus bene ferri possit, nec suspectus sit ratione partus, aut peculiaris idiosyncrasiæ, lotiones ex aqua calida, fomenta humida, & calentia, &, ubi pulsus debilis, & parvus invenitur, medicamenta, quæ excitant. Neque hic solis *bezoarticis fixis*, videlicet pulveri *bezoartico* pharmacopœæ londinensis, aut pulveri *e chelis cancrorum composito*, qui maxime hic commendari solent, acquiescendum est, sed tentandum aliquid efficacius, valentiusque; LUDWIGIUS idcirco proponit *essentiam alexipharmacam STAHLII*, *liquorem cornu cervi succinatum*, & camphoram ipsam (b); non neglecta vesicantium amplorum, & acrium applicatione suris, cervici, & brachiis, præsertim si sopor simul opprimat. MEADIUS laudat *pulverem contrayervæ compositum*, & *confectionem cardiacam* pharmacopœæ modo nominatæ (c). Nec parum proderit, ubi terror, aut animi pathema aliquod regressum istud effecerit, liquorem anodynum mineralem HOFFMANNI ex aqua ægro propinare, aut aliquid opii, aut laudani liquidi SYDENHAMII reliquis medicamentis adjicere, cui & spasmos sedandi, & cutim versus ducendi mira inest facultas.

(a) VOGEL. *l. c.* §. 141.
(b) *l. c.* §. 222.
(c) *l. c. p.* 14.

Delirium quæ mitigent. Convulsioni, & singultui speciatim moschus proponitur. Pulvis Tunquinensis. Frictionum efficacitas. Quid sudori eliciendo, aut revocando valeat? Camphoræ laudes limitantur. Vires deficientes quibus excitentur. Alvi fluxus si sistatur, exitium. Tumor leucophlegmaticus a morbo relictus discutitur catharticis & diureticis.

§. CCCCXLII. Delirium quoque mitigant, aut placant hirudines temporibus applicitæ, itemque magna cucurbitula occipiti cum scarificatione affixa; balnea pedum tepida, aut his substituta fomenta; aut epispastica plantis pedum admota; & non raro vesicans deraso capiti impositum, ut extrorsum avocet. Nec anodyna, ut diacodium, & emulsa papaverina, præsertim vigiliis, & anxietatibus ægrum agitantibus sua laude fraudanda sunt. Quod si convulsiones immineant, aut jam invaserint, aut singultus torqueat, præter liquorem cornu cervi succinatum, & anodynum mineralem, atque alia hujusmodi sedantia, & antispastica, moschus præ ceteris celebratur, quia spasmos relaxat, somnum placidissimum conciliat, & blandissime diaphoresim promovet. Sed optimæ notæ sit, oportet, & dosi paullo liberaliore dandus est, si aliquid efficere eo velimus. Moschi potissimum caussa hic *pulvis Tunquinensis* (*) excellere quam maxime dicitur (*a*). In-

(*) *Pulvis Tunquinensis*
℞. *Moschi optimi gran. XVI.*
Cinabar. nativ. pp.
Coccinell. ana gr. XXIV.
M. f. pulv. dandus pro una dosi, aut in duas dividendus.

(a) VOGEL. §. 141.

Inquietos, & convulsionibus jam proximos mulcent; levantque plurimum frictiones lenes corpori, membrisque adhibitæ; quod expertus commendat, & suadet ALLIONIUS (*b*). Fricandum item pannis laneis subcalidis totum corpus, sed præcipue pectus (*c*), aut dorsum, quando sudor elici debet, aut si substiterit, revocari. Tunc etiam plurimum conducit fomentis humidis, & calidis cutem laxare, & rarefacere, aut vapore aqueo humectare, & mollire. Certius vero optato fine potieris, si pulveri bezoartico, aut e chelis cancrorum composito, aut cuicunque alii absorbenti addideris granum unum opii (*d*). Quam plurimis magno in pretio est camphora, non modo ut antiseptica, verum etiam ut antispastica, & diaphoretica facultate mirifice pollens. Sed non semper expectationi respondet; quod fortasse in hoc morbo vires vitæ plerumque modum excedunt. Hinc ab ea, ut noxia, ut plurimum abstinuit AUGUSTINIUS (*e*), & vix aliquid emolumenti ex ea perceptum vidit GASTELLERIUS (*f*). Imo pluries eam nocuisse, & convulsiones induxisse, aut accelerasse, mihi compertum est. Non sine igitur matura deliberatione, & tunc solum, cum vires languent, & calor exiguus est, ut excitari, atque intendi debeant, ea uti convenit; nec illico largiores doses, ut vulgo fieri solet, ingerendæ sunt. Quando autem vires dejectæ sunt, & deficiunt, eas decocto florum chamæmeli excitare tentabat COLLINIUS (*g*). STORCKIUS adhibebat cla-

(b) §. 148.
(c) VOGEL. *l. c. ib.*
(d) *Id. ib.*
(e) *l. c. p. 69. 70.*
(f) *p. 362.*
(g) *l. c. p. 73.*

claretum ex conserva florum cordialium. Apud nos vini aliquid largiri in usu est, & vere nihil vires præstantius erigit. Serum quoque lactis vinosum excellit. Si cum viribus dejectis pulsus simul minimus percipiatur, validiora etiam excitantia, uti camphora, quam modo dixi, vesicantia, aliaque ejusmodi non reprobantur (*h*). Præter hæc ab aliis chinæ chinæ cortex aut solus, aut radici serpentariæ, valerianæ, contrayervæ adjectus utiliter adhibetur (*i*). Diarrhœam vero, nisi prope vires prosternat, adstringentibus cohibere non licet. Ex ejus suppressione sæpe exitium consequitur. HAMILTONUS pluries id conqueritur. Ipse contentus est pulvere margaritarum, aut theriaca, aut diascordio eam compescere, & vesicantium ope, diaphoreticisque miliarem fomitem extrorsum prolicere, ne totus intestina versus confluat. Inter ea, quæ interdum morbus non perfecte judicatus relinquit, frequens est tumor leucophlegmaticus (§ CCCXCVIII.). Hunc cathartica, & diuretica discutiunt (*l*). Reliqua sive symptomata, sive morbum subsequentia mala qua ratione curanda sint, ex iis, quæ alibi tradita sunt, quisque non ignorabit.

Larvati, & complicati morbi curatio. Simplicissima methodus compositæ præfertur. Post generalia initio adhibita quid magis prosit. Potus qualis. Diluens, refrigerans, & diaphoresim promovens. Potus nec caleat, nec frigeat. Frigidum aliqui laudarunt.

§. CCCCXLIII. Præcipuas de singularibus quibusdam

(h) COLLIN. *p.* 74.
(i) CASTELL. *p.* 363. 364.
(l) VOGEL. *l. c.*

dam remediis animadversiones attulimus, & quædam breviter complexi sumus ad peculiaria symptomata etiam spectantia. Nihil vero de curationibus, quas morbi complicationes poscunt, dictum est, quia variari illæ debent pro vario morbi genere, quocum miliare exanthema complexum est, aut cujus speciem induerit. Evidentissime enim liquet, ad morbi simulati, aut complicati naturam respiciendum esse, accommodandamque curandi rationem, qualem nempe morbus iste requireret, si a miliari sejunctus esset, non tamen omnino neglecta conjuncti exanthematis consideratione, sic ut mixta curatio exsurgat, utrique malo opportuna. At non possum in universum satis inculcare, simplicissimam medendi methodum compositæ, & generosiori esse plerumque præferendam, feliciusque illos ægros e morbo evadere, qui naturæ opus non turbaverint, & diluentibus, temperantibus, idoneoque diætetico regimine plus confisi sint, quam medicamentorum farragine, aut multiplici operationum adhibitione: quæ animadversio si in quolibet morbo acuto utilis est, in exanthematicis vero, & speciatim in variolis, & miliariis pernecessaria est, nam natura ipsa fere omne opus absolvit. Itaque institutis in primo stadio, prout indicantia postulaverint, sanguinis missionibus, emesi, aut alvi ductione, reliquum curationis naturæ, tempori, & diætetico regimini maximam partem concredatur. Nos in Italia copiosissimum potum a principio ad finem usque præcipimus, & talem commendatum (a) video a plerisque ex nostratibus. Parari is solet ex decocto hordei, graminis, acetosæ, cichorei, scorzo-

(a) ALLION. *l. c.* DAMILAN. *l. c.* BARALD. *l. c.*

zoheræ, aut panis albi, aut ex aqua purissima, uti est Nucerina, aut alia simili. Ei aliquid nitri adjicitur, aut succi mali aurantii lusitanici, aut medici, aut citrei, aut oxymelis, prout diathesis inflammatoria, aut alcalescens humorum natura exigere videatur. Acida vero non promiscue, atque indiscriminatim præscribantur, sed eorum usus ad experientiæ normam supra memoratam (§. CCCCXXXVIII.) expendendus est. Sic sanguis diluitur, temperatur, ejus acrimonia obtunditur, atque emendatur. Diluentem, refrigerantem, atque antisepticum potiùs impendit etiam GASTELLERIUS (*b*), præstantioremque eum prædicat, qui lenem simul diaphoresim adjuvet. Id vero usui tantum erit, ubi sudores absint, aut non profuse effluant; alias enim diaphoretica aliena omnino essent, & nocua. Diaphoresim promovendi consilio LUDWIGIUS non timet decoctum radicum chinæ, bardanæ, & sarsæparillæ proponere in potum ordinarium, & fortasse in regionibus frigidis, in quibus ipse degebat, opus est paullo activiore medicina (*c*). Apud nos tale decoctum, præsente febri, vix locum inveniret. Absente igitur febre, ut in miliari morbo apyretico, aut in chronico, cui *purpura scorbutica* nomen est, si umquam dandum est, accommodatius videtur. Generatim potiones neque omnino calidæ, neque omnino frigidæ esse debent, sed temperatissimæ, DAMILANIO (*d*), AUGUSTINIO (*e*), LUDWIGIO (*f*), aliisque suasoribus. Hieme

(b) *l. c. p.* 363.
(c) *l. c.* §. 229.
(d) *l. c.*
(e) *l. c.*
(f) *l. c.*

me ad calidum potius quodammodo inclinent; æstate ad frigidum, aut ad eam temperiem, quæ in atmosphærico aere, atque in cubiculo est. In altera certe periodo numquam frigide bibere permittit ALLIONIUS (g). At, inquies, inventi sunt, qui non modo frigidam, sed nivatam etiam aquam potui affatim dandam consulunt. Verum hoc quidem; sed vel in eo solum casu id exsequuntur, in quo exanthemata deficiunt, vel in climate calidissimo, & in hominibus potui perfrigido assuetis tentare audent; vel tanta apud nos curationum sic præstitarum exempla nondum suppetunt, ut sine temeritatis nota eorum consilia sequi universim liceat. Præter decocta modo laudata conceduntur etiam emulsa ex seminibus melonum, & serum lactis defœcatissimum, prout ægris magis arriserit, aut medicus opportunius existimarit.

Calor, frigus, acrisue afflatus vitandus. Temperatissimus sit calor, aerque cubiculi. Cubiculum amplum. Aeris renovatio. Aeris frigidi damna. Lintea, & indusia quando mutari liceat. Calefactorium nocet. Qua ratione differri possit linteorum mutatio. Non licet e lecto surgere. Victus.

§. CCCCXLIV. Vitandus magna cura est nimius conclavium calor, & nimia stragulorum copia; arcendusque itidem subitus aeris incurrentis afflatus, aut repentinum frigus; nam tam calor nimius, etiam exterior, ut alibi (§. CCCXCV.) ostensum est, quam subitum frigus, aut aeris novi irruptio impedit, quo minus exanthemata egrediantur, aut jam egressa repellit (a). Temperatissimus igitur aer

(g) §. 233.
(a) DAMILAN. *l. c.*

aer, & calor cubiculi sit, oportet. Quoniam vero aer cum hominum, aut adstantium frequentia, tum ægri ipsius halitibus facile depravatur, ineptusque exspirationi excipiendæ fit; is subinde opportunis horis, consuetisque cautelis renovari debet. Si æger in cubiculo amplo degat, tutissimum erit; difficilius enim effluviis contaminabitur magna aeris moles, & facilius novus admitti poterit aer, quin æger irruentis aeris flatum, aut frigus persentiat. HAENIUS, qui alioquin aeris frigidi & fautor, & laudator acerrimus fuit, in hoc tamen morbo, cum adhuc liberum a quæstionibus animum haberet, quamcumque auram frigoriferam damnavit, & timuit (*b*). Non me latet, multos hodie esse, qui neque aerem frigidum, neque linteaminum, indusiorumque mutationem unquam suspectam habent, aut reformidant. GASTELLERIUS certe utrumque sine nocumenti metu suis ægris permittit (*c*). At aliis, non nisi cautissime id faciunt. HAMILTONUS aeris frigidi damna conqueritur (*d*). Linteorum vero, & indusiorum mutationem in altera in primis periodo omnino prohibet ALLIONIUS (*e*), nec facile in morbi fine, nisi sero admodum concedit. At interdum ita sudore madent, & fœtidissimis effluviis scatent, ut noxii halitus, ni auferantur, iterum corpus subeant, aut inspiratione iterum recipiantur. Eo in casu illa mutari licet (*f*). Mutanda pariter sunt, quando lintea madida refrigerari incipiunt, sen-

(b) COLLIN. *p.* 75. & 89.
(c) *l. c.*
(d) *l. c. cap. VIII. p.* 77. item *hist. V. p.* 109., & *hist. XI. p.* 142.
(e) *l. c.* §. 225.
(f) AUGUSTIN. *l. c.*

sensumque frigoris inferunt. Hinc enim algor ægrum corripere potest, & exanthemata repellere. Tunc renovari ea fas est, sed magna cautione adhibita, ne nudo corpori frigus accedat. Cavendum præterea est, ne lintea, aut indusia frigida, aut excalefacta nimis sint; nam prima frigore offendunt, altera æque nocent cutim siccando, & corrugando. Neque calefactorium inter lintea, & stragula, quando humida sunt, immittendum est, ut vulgo fieri solet, quo exsiccentur. Calor enim ejusmodi ægro, & cuti molestus, & noxius evadit (g). Satius est, si nondum mutanda videantur linteamina, pannis lineis, siccis, levissime tepefactis sic ut nec frigore, nec calore officiant, sudorem de corpore abstergere, & similes etiam inter corpus, & indusia madida interponere, ut diutius, & facilius sudor sine interruptione ferri possit. E lecto etiam surgere periculosissimum est, præsertim puerperis. In syncopem enim facillime incidunt, atque hinc pustularum regressus, & convulsiones lethales subsequuntur. HAMILTONUS sæpe funestissima immaturæ, aut incautæ ejusmodi e lecto surrectionis effecta vidit (h). Quod ad victum attinet, is quidem tenuis esse debet, præsertim febre vehementi, & inflammatoria urgente. Talis tamen sit, oportet, ut vires languidas instauret, reficiatque. Nonnulli jus carnis vitulinæ, aut pulli gallinacei ad libræ circiter pondus tertia, aut quarta quaque hora suis ægris concedunt. Puerperis aliquid plus largiuntur, si morbus trahitur, aut ad inclinationem vergit. His enim juscula ex pane trito ter, vel quater in die parva copia dari permittunt præter jus tenuissimum

(g) ALLION. *l. c.*
(h) *cap. VI. p. 65. 66. 67.*

mum, quod potui ordinario datur. Sed consuetudinis, regionis, temporisque ratio habenda est, ex qua variari non parum victus potest (i).

NONNULLA SPECIATIM DE FEBRE MILIARI PUERPERARUM.

Quid febris miliaris puerperarum? Non differt a morbo miliari primario, nisi periculo majore. Errant qui factitia, aut symptomatica esse semper volunt.

§. CCCCXLV. Narratum a nobis supra (§. CCCLXXXIII.) est, ex quo miliaria exanthemata in mulieribus recens enixis attente observari cœpta sunt, morbum istum solis puerperis infestum, & veluti proprium universim fere habitum esse, & peculiare hinc nomen, *febris* videlicet *miliaris puerperarum*, obtinuisse. Postquam vero a puerperis in alios cujusque sexus, ac conditionis homines æque gradum facere visus est, ut post Lipsiensem illam cladem præcipue contigit, communem omnino creditum esse, neque essentia, caussis, effectisve ab illo puerperarum discrepare, nisi quod in puerperis ob puerperii complicationem sæpius periculi magnitudine, ac gravitate perniciosior videretur. Nostra demum ætate non defuisse, qui miliarem morbum non essentialem, neque primarium reputaverint, sed factitium, aut symptomaticum venditare annisi sint. Neque id tantum de iis exanthematis miliaribus, quæ puerperis obveniant, verum de omnibus etiam aliis, quæ indiscriminatim in ægrotis apparent, generatim cogitatum esse, ita ut exanthe-

(i) ALLION. §. 234.

themata ista vel omnia symptomatica, vel nulla esse possent. Quam graviter autem in judicando illi erraverint, STORCKIUM, COLLINIUM, TISSOTIUM, aliosque expertissimos viros invictis argumentis sic demonstrasse, ut pene nullum dubium hac super re reliquum esset.

Parisienses medici novissime in aliam sententiam ivetunt. PLANCHONUS, & GASTELLERIUS negant miliaria essentialia in puerperis.

§. CCCCXLVI. Novissime tamen admissæ communioris, veriorisque sententiæ quasi pertæsi plerique medicorum Parisiensium, ut est genus hominum novitatis studiosissimum, paullatim in eam opinionem, quæ miliaria exanthemata puerperarum differre a communibus, & epidemicis, atque adeo symptomatica esse contendit, prolapsi sunt, quemadmodum nuperrime accepimus a Cl. CHAMBONO DE MONTAUX (*a*) Parisiensi item Medico, eodemque Regiæ Societatis medicæ sodali, qui eos aperte carpit, & damnat, & se cum aliis ferme omnibus medicis provincialibus contra sentire pronunciat. Quapropter probabile admodum est, PLANCHONUM (*b*), & GASTELLERIUM (*c*), ut gratiam apud societatem medicam Parisiensem inirent, quæ enodandam de febre puerperarum quæstionem proposuerat, peculiari commentario respondisse, miliaria ex-

(a) *Malad. des femm. T. I. chap. VII. p.* 470. *in* 8. *Paris* 1784.

(b) *Dissert. sur la fievr. miliair. des femm. en couch. & sur leurs traitement. &c.* §. 4.

(c) *Traité de la fievre miliair. des femm. en couch. p.* 31. *& seqq.*

exanthemata, quæ puerperis superveniunt, morbum *essentialem* sive primarium non esse, sed symptomaticum, & omnino diversum a communibus, vulgaribusque illis, quæ epidemice interdum discurrunt, & vere essentialem morbum efficiunt, quod alibi (§. CCCLXXXIII.) jam subindicavimus.

Eorum argumenta.

§. CCCCXLVII. Argumenta vero, quibus miliaria exanthemata puerperarum a vero morbo miliari secernenda esse putant, in medium proferri oportet, ut quantum roboris, firmitatisque habeant, quisque comperire possit. Sunt antem hujusmodi: Differt 1., inquiunt, febris miliaris puerperarum a vulgari, communi, atque epidemica; quod hæc *essentialis*, sive primaria est, & nulli sexui, ætati, & conditioni hominum parcit; illa vero puerperas tantummodo corripit, ditioresque potius, quam pauperes, ob peculiarem vitæ rationem, conclavia calida, & regimen calefaciens. 2. Miliaris morbus essentialis invadit, quin exanthematum eruptionem sudores præcedant, & sine his singula sua stadia percurrit: contra in puerperis sudores & antecedunt exanthematum eruptionem, & comitantur assidui, adeo ut nulla exanthemata appareant, ubi nullus sudor manaverit. Hinc sudoris effecta miliaria dicenda omnino sunt. 3. Caussa etiam differens est. In essentiali malo lympha, & nervorum liquor peculiari, nec satis noto principio contaminantur; in puerperali humor lacteus aberrans, lochia retenta, gastrica saburra, aliæque impuritates exanthematis, omnibusque symptomatibus caussam, materiamque suppeditant. 4. In illo exanthematum eruptio minuit, & levat malum; in hoc nihil demit de symptomatum gravitate. Ubi vero nulla, aut minima fe-

febris puerperarum exanthemata comitatur, tunc (ut difficultatem, quæ eos manet, prævertant) consideranda esse ajunt, ut additamentum ad reliquas excretiones, quibus natura in puerperis se ab accumulatis, congestisque pravis humoribus liberare nititur. 5. In illo exanthematum ad interiora regressus fere lethalis est; in puerperarum morbo non item. Hinc in illo curatio summa cum prudentia, & cautione ineunda est, ne exanthemata intro vertantur: in hoc sine detrimento negligi ea omnino possunt. 6. Essentialibus sanguinis missio nocet, symptomaticis, sive puerperalibus necessaria, utilisque est vel post eruptionem, excepto casu, in quo dissolutione putrida humores liquescant. 7. Catharsis generatim prioribus noxia est, quia ea intro vocat, neque unquam, nisi sub finem, locum admittit: posterioribus quovis in stadio opportuna, imo necessaria. 8. Sectiones cadaverum nullum conspicuum vitium detegunt in morbo illo essentiali; in isto vero puerperarum inflammationes ostendunt, corruptiones, gangrænas uteri, intestinorum, pulmonis, cerebri, & præcipue viscera abdominis multimodis male affecta (a).

Allata argumenta examinantur. Sive sporadicus, sive epidemicus idem morbus sit, nihil mutat ejus essentiam. Caussa non est diversa in utroque. Per se calor, & calefaciens regimen miliaria non gignit. Non semper puerperæ immunes sunt a morbo miliari essentiali.

§. CCCCXLVIII. Atque hæc quidem magna persuasione, & veri etiam specie dicuntur, ut illis, qui auctoritati potius, & celebritati scriptorum, quam

(a) GASTELL. *l. c. p. 34. & seqq.*

quam rationum momentis acquiescunt, prima facie satisfacere possint, iis vero, qui penitius res intueri, & ad lancem revocare soliti sunt, & qui verum, vel saltem probabile pro ingenii modo investigare volunt, fortasse non possint. Quædam enim falsa omnino assumuntur, quædam dubia; quædam exaggerantur; quædam gratuito asseruntur, aut certe non accurate intra justos fines conclusa, ut singula eodem ordine, quo prolata fuere, persequentes ostendere non difficulter speramus. Itaque quod *primo* statim *loco* ponunt, id nihil aliud innuere videtur, quam discrimen, quo morbum sporadicum ab epidemico differre, omnes norunt. Quid hoc ad quæstionem, an miliaria puerperarum essentia, & natura discrepent a reliquis, pertinet? Numquid pleuritis, exempli caussa, quæ sporadica est, desinit esse pleuritis, si epidemica evadat, & contra? Deinde protinus a principio tamquam certum, ac demonstratum habent, caussam in utrisque esse diversam, dum id est, quod in controversia quæritur, & in disputatione versatur; aliundeque constat, ut indubiæ observationes, quarum supra (§. CCCCXXVII.) mentio facta est, demonstrarunt, neque calorem cubiculi, neque vitæ genus, neque calefacientia per se satis esse ad miliaria gignenda, nisi aliæ caussæ intercedant; &, si quando ista aliquid ad eorum genesim conferant, caussarum remotarum locum obtinere; quod non magis proprium & familiare est puerperis, quam aliis quibuscumque, divitibus æque, ac pauperibus, quemadmodum ex historia hujus morbi facile patet. Enimvero, quando puerperæ, ut in aliquibus constitutionibus, & locis aliquando contigisse scimus, fere omnes miliari exanthemate corripiuntur, quis, quæso, unquam certo ostendat, singulas eo-

eodem vitæ genere, & conclavium calore, & regimine usas esse, & ditiores ideo frequentius, & gravius conflictatas; pauperculas vero ob contrariam vitæ rationem quasi immunes extitisse? Sed demus, aliquando puerperas ex ejusmodi caussis in miliaria incurrere, aut symptomatica in iis interdum esse posse; num idcirco sequitur, ut a miliari morbo essentiali semper immunes esse debeant? Num partus eas, quasi privilegio quodam, communibus reliquis morbis subtrahit, subducitque? Nemo sanæ rationis hoc dixerit.

Sudores tam in puerperis, quam in aliis communes sunt. Sudores signum certius futuræ miliaris eruptionis.

§. CCCCXLIX. Falsum porro omnino est, & experientiæ contrarium, quod *secundo loco* adducunt, in essentiali, sive primario morbo tam ante, quam post exanthematum eruptionem sudores abesse; in symptomatico vero illo puerperarum copiosos, profusos, & fere perpetuos emanare; atque adeo alterum ab altero hoc discrimine distingui. Nam supra (§. CCCXC.) ostensum est, commune utrique esse ejusmodi phænomenon; nec negare id potuit GASTELLERIUS ipse in eo tractatu febris miliaris (*a*), quem ante aliquot annos edidit. Imo DAMILANIO (*b*) sudor iste adeo certum signum futuræ miliaris eruptionis visum est, ut palam scripserit, statueritque, si sudor deficiat, quamquam reliqua signa adessent, non expectanda tamen exanthemata esse; & contra, si reliqua absint, hoc solo signo ea

(a) *Essai sur la fievr. miliair. A Paris* 1773. *p.* 86. *p.* 265., *& passim in historiis sub finem additis.*
(b) *l. c. p.* 56. *in not. c.*

ea prævideri, & prædici posse. Nec puto, quemquem reperiri, cui vel ex propria observatione, vel ex auctorum fide non constiterit, magnam in sudores propensionem inter certiora, & frequentiora signa, quæ exanthematum eruptionem prænunciant, habendam esse; ita ut argumentum retorqueri jure possit, puerperarum miliaria nullo modo distare ab aliis miliariis exanthematis, hoc ipso quod in utrisque tam ante, quam post eruptionem sudoribus ægri fere diffluant. Neganti, ut convincatur, & sententiam mutet, satis erit *Picardorum miliaris sudatoria*, ideo *la suette* dicta, quod eam perpetui sudores comitentur (*c*).

Cur Caussa non sit diversa. Lac, & lochia sæpe retinentur, quin miliaria gignantur. Neque color albus adhuc a lacte originem ducit. Nervi in utroque morbo maxime afficiuntur.

§. CCCCL. *Tertio* frustra caussam materialem in utrisque diversam sibi confingunt. Quod de lacte, lochiis, aliisque inquinamentis dicunt, aut mere hypotheticum est, aut complicationis quoddam potius genus, quam unica, & vera caussa miliaris exanthematis in puerperis. Potest siquidem in his lympha, succusque nerveus peculiari, noxioque principio, sive, ut vocant, venenato miasmate infici, ut in aliis hominibus essentiali morbo correptis, & præterea vitium istud cum lacte, aut lochiis, aut aliis pravis humoribus retentis, corruptisque complicari, quin ab his proxime malum pendeat. Potest etiam in puerperis ita depravari serum, vel lympha, vel alius quicumque humor, ut

(c) *Vid. Mém. de la societ. Royal. de Méd. T. 2, p. 46.*

ut veneni, sive miasmatis naturam induat, miliaremque morbum efficiat. Non ergo ita plana est, ut suadere sibi volunt, caussæ materialis differentia. Sed ut ut res se habeat, illud certum, ratumque videtur, febrem miliarem in puerperis sæpe observari, quin lac, aut lochia aliquid vitii ceperint, aut subierint, aut aliæ impuritates manifestæ sint: & contra pluries lac, & lochia retineri, atque aberrare, aut alia inquinamenta occurrere, quin miliaria exanthemata erumpant, ut clinicorum frequens in morbis puerperarum observatio testatur. Neque denique, ubi exanthemata ad cutem efflorescunt, & colorem lacteum acquirunt, albedine hac illico indicium præbent certum, ex lacteo humore aberrante ipsa nasci; cum lacteus, albidusque color non raro in pustulis miliariis maturitatem adeptis etiam extra partum, imo in masculis, adolescentibusque cernatur. Adde demum, quæcumque sit miliaris morbi caussa, nervosum systema non minus in puerperis, quam in quibuscumque aliis affici, convellique, si malignus, & febrilis ille fuerit, quemadmodum quotidiana experientia commonstrat. Ex quibus sane colligitur, frustra, & sine caussa miliaria puerperarum ab aliis sive sporadicis, sive epidemicis segregari, nec satis caussæ diversitatem in utrisque liquere.

Eruptio minuit morbum tam in puerperis, quam in aliis, si benignus, & contra. In puerperis frequentius malignus est. Non differt ergo puerperalis ab alio. Repulsio pustularum æque periculosa in puerperis; non ergo earum cura negligenda.

§. CCCCLI. Falsum quoque est generatim quod *quarto* asseverant, videlicet eruptione exanthema-

tum essentialem morbum minui, & mitiorem reddi, non item illum, quo puerperæ laborant, quia symptomaticus perhibetur. Nam non omnis essentialis morbus minuitur eruptione exanthematum; sed ille tantummodo, qui benignus est; non autem malignus, qui contra eruptione in ipsa, & post eam excandescit, & ferocit; quod jam alibi non semel a nobis, aliisque animadversum est. Neque aliter evenit in miliari morbo puerperarum, prout benignus, aut malignus est; quamquam fateri oportet, sæpius in his malignum esse, & pro complicatione periculosiorem. Tantaque est vis veritatis, ut vel ipsi inficiari nequeant, interdum miliaria etiam in puerperis, cum febre careant, aut exigua dumtaxat stipentur, ad repurgandum ab excrementitiis humoribus corpus non parum conferre, id est, morbum, ut ego interpretor, minuere. Quæ cum paria in utroque morbo spectentur, & modo eruptio levet febrim, ejusque symptomata, modo intendat, atque exasperet pro benignitatis, aut malignitatis ratione, non est, cur alter ab altero natura, & essentia discrepare dicatur. Itaque si in puerperis non minus essentialia, sive primaria exanthemata sunt, quam in aliis, ut revera experientia multorum constat, profecto consequens est, ut in illis æque lethifera, aut saltem discriminis plena pustularum repulsio habenda sit, neque earum in curatione ratio negligenda: contra quam *quinto* loco perperam tradiderunt. Testes appello post HAMILTONUM in primis HOFFMANNUM, JUNCKERUM, ALLIONIUM, aliosque quamplurimos clinicos, qui puerperas a retropulsis miliariis in summum vitæ periculum conjectas non raro viderunt, nisi bono fato uberior urina, aut lochiorum, aut alvi fluxus, aut sudor,

aut

aut plures ejusmodi evacuationes simul junctæ exitium averterint, miliaremque humorem per hasce vias provide derivarint.

Sanguinis missio vel nocet, vel prodest, prout indicatur, vel non. Exempla. In puerperis non a morbo, sed a complicatione sanguinis missio, & catharsis postulantur. Quo sensu miliaria negligi possint.

§. CCCCLII. Quod vero de sanguinis missione, & catharsi *sexto*, & *septimo* magna confidentia prædicant, & credi volunt, ut discrimen prædictum confirment, nullam fidem meretur. Nocet enim in utroque casu sanguinem mittere, aut alvum ducere, nisi indicantia alterutrum necessarium ostendant, quod pluribus in locis, & speciatim (§. CCCCXXXII. CCCCXXXIII. CCCCXXXIV.) etiam atque etiam declaravimus. Imo in epidemico miliari morbo sæpe inveniuntur indicantia tam sanguinis mittendi, quam alvi ducendæ, ut ALLIONIUS, AUGUSTINIUS, & BARALDIUS præ ceteris observarunt. Contra in puerperis raro BARAILONO occurrebant, & tum solum, cum pleuritis, suffocatio, aut aliud symptoma gravius se se exserebat. Pro varia igitur circumstantiarum ratione tam in miliari morbo vulgari, quam in puerperali modo sanguinis missio, modo purgatio, modo neutra instituenda est. Si quando autem in puerperarum morbo miliari sanguinem, etiam iterato, imo præsentibus exanthematis, mittere, aut alvum quovis tempore solvere expedit, id non ipsius tantummodo caussa fieri necesse est, sed eo potissimum quod cum lochiis retentis, lacte aberrante, plethora, inflammatione uteri, intestinorum, pulmonum, cerebri, aliorumque viscerum, aut cum saburra ga-

stri-

strica, aut biliosa colluvie plerumque complicatus sit. Cumque sæpe mala, quibuscum miliaris morbus in puerperis consociatur, ita urgeant, ut iis speciatim succurri cito, & valide debeat; hoc solum sensu intelligendum est, miliaria interim negligi posse, videlicet eorum caussa non omittenda esse auxilia, uti sanguinis missionem, aut catharsim, quæ symptomati urgentiori opportuniora, imo necessaria videantur. Neque id peculiare, & proprium est miliaris morbi puerperarum. Hoc ipsum in quovis alio miliari morbo complicato fieri debet, quemadmodum supra (§. CCCCXXXII.) ostensum est.

Differentia ex sectionibus cadaverum aut nulla est, aut aliud significat, quam volunt. GASTELLERIUS ipse fatetur reperisse inflammata viscera in vulgari miliarium morbo. HAMILTONUS in puerperæ cadavere non invenit ea vitia, quæ adversarii jactant. Observatio HAMILTONI confirmatur a J. B. BIANCHIO. PLANCHONI ingenua confessio.

§. CCCCLIII. Quæ *postremo* differentia adducitur ex cadaverum sectionibus, effecta potius demonstrat morborum, cum quibus in puerperis complicata miliaria fuerunt, quam horum a communibus, atque essentialibus dissentientem naturam. Nam similia etiam extra puerperium in essentiali morbo complicato pro complicationis ratione, ac varietate inveniuntur. Ut aliorum observata prætermittam, duas tantum cadaverum sectiones, quas apud GASTELLERIUM ipsum reperio, in rei confirmationem proferam. Obiit ex miliari morbo essentiali LAURENTIUS DUCHENE anno ætatis quinto & quinquagesimo. In ejus cadavere lobus sinister pulmonum ap-

apparuit sanguine nigro, & denso infarctus, qui etiam totam cellulosam substantiam oppleverat (*a*). Eodem anno, nempe 1771, intra quatuor, aut quinque dies ex miliari morbo malignissimo periit D. TAS DE GRAIN, *Vicarius Parœciæ d' Amilly* octo supra viginti annos natus. Cadaveris sectio detexit intra calvariam *leves* quasdam sanguineas *stases*, & in intestinis hic illic *nonnullas phlogoses*; pulmones vero gravius affectos. In primis lobus sinister sanguine nigro, polypode, & in cellulosum textum ubique effuso replebatur. Auriculam & sinum cordis sinistrum occupabat polyposa concretio, quæ fortasse a morte demum gigni potuit (*b*). Nec tanta est diversitas effectuum in cadaveribus puerperarum repertorum, quantam adversarii ostentant. Nam HAMILTONUS secuit cadaver cujusdam puerperæ ex hoc morbo defunctæ, & nihil in eo morbosi deprehendit præter polypodem in cordis caveis concretionem (*c*). Cl. quoque JO. BAPTISTA BIANCHIUS anatomes professor Taurinensis significavit Cl. ALLIONIO, se aliquando quidem uterum alicubi inflammatum in puerperarum cadaveribus offendisse, veram vero mortis caussam plerumque oculorum sibi aciem effugisse (*d*). Ceterum ut ad modo memoratam ejusmodi complicationem revertar, hanc ipsam admittere etiam cogitur PLANCHONIUS (*e*), alioquin miliaria puerperarum a vulgari morbo miliari discernens; ubi

(a) *Ess. sur la fievr. miliair. Observat. troisiem. p.* 232.

(b) *l. c. observ. quatriem p.* 239.

(c) *De febr. miliar. cap. VI. p.* 67.

(d) ALLION. *l. c. Cap. VIII.* §. 138.

(e) *l. c.* §. 7.

ubi ait: *verum tamen esto, complicationem caussarum utriusque morbi efficere posse, ut admodum similes morbi fiant, imo ipsissimi; quod speciatim scire magni interest, ut necessariæ cautiones ad rectam, prudentemque curandi rationem adhibeantur.* Et rursum paullopost confitetur, hinc inductos fuisse scriptores ad credendum, *utrumque* morbum unum, eumdemque esse (*f*); conceditque demum, *revera, quæcumque sint caussæ generales morbi miliaris; signa tamen, & symptomata fere semper in puerperis esse cum aliis eadem.* Hoc unum Planchono (g) dubium remanet, quod miliaria sæpe in puerperis observentur, quin interea epidemice ea vagari videantur. Hinc colligit, in puerperis ex peculiari, & proprio humore eadem nasci. At, si vir eximius advertisset animum ad communissimam divisionem, qua miliaris morbus dispescitur in sporadicum, & epidemicum, ut alii fere morbi, etiam exanthematici, omnem profecto hac super re scrupulum a se amovisset.

Miliaris morbus idem est in puerperis, ac in aliis. Curatio eadem. Complicatio discrimen facit. Quid igitur in primis curandum. Becheri pilulæ. Ubi pilulæ non conveniunt, quæ substituenda. Victus ratio.

§. CCCCLIV. Itaque cum miliaris morbus puerperarum nullo modo ab eo, qui in alios cadit, diversus sit, atque uterque eamdem naturam, originemque agnoscat, reliquum est, ut eadem utrique curandi ratio conveniat. Jure igitur, cum curationem hujusce exanthematis exsequeremur, sic eam com-

(f) *Id. ib.* §. 8.
(g) *Ibid.*

complexi sumus, ut quæ etiam puerperis communis, atque opportuna esset, non desideraretur. Supervacaneum idcirco existimo, peculiarem hic curationem proponere, & quasi actum, ut ajunt, agere. Si quid tamen discriminis in ea interdum statuendum sit, id omne a complicatione puerperii, & a præcedente graviditate profluet. Consulo igitur, ut ad lochiorum præsertim fluxum respiciatur; nam si is subsistat, aut minuatur, sanguinis missione, interdum etiam iterata opus est, & fomentis emollientibus uteri regio laxari debet, & lenibus aperientibus viæ reserandæ, ut lochia revocentur, aut pro re nata promoveantur. Fereque eadem locum habent, quæ in febri lactea puerperarum, aut in febri puerperali recentiorum alibi a nobis præcepta sunt. Item si primæ viæ putrida colluvie turgeant, hæc blande enematibus, aut eccoproticis excutienda est. Ad lochia vero tam sustinenda, quam restituenda, si deficiant, alvumque leniendam, quæ duo maximi momenti capita sunt, medici germani pilulas balsamicas BECHERI, aut STAHLII, aut HOFFMANNI quam accommodatissimas reputant, & earum grana duodecim, aut quindecim quovis vespere ad aliquot dies dari præcipiunt (*a*). His enim vel lochia promoveri, vel diarrhœam excitari existimant, quæ non modo sordes intestinorum egerat, verum illorum etiam vicem quodammodo suppleat. At ubi febris paullo acutior, aut inflammatoria diathesis, aut uteri, aliorumque viscerum inflammatio præsens, aut imminens hujusmodi pilularum usum vetent, enemata certe repetita, oleum amygdalarum dulcium, sales neutri mitissimi, & flores cassiæ refracta dosi utramque paginam adimplent

(a) VOGEL. *l. c.* §. 141.

plent. Victus ratio tenuis esse debet, qualem alibi puerperis præscripsimus; in progressu tamen paullulum liberalior concedi poterit: evacuationes enim, quas perpessæ sunt, aliquid plus alimenti efflagitant.

ADMONITIO DE PESTE.

§. CCCCLV. Nemo non perspicit, ad exanthematicos morbos febriles pertinere sævissimum illum urbium, & provinciarum vastatorem, & humani generis destructorem, quem vulgo *Pestem* nominant. Nam in hac & bubones, & carbunculi, & alia exanthematum genera ad corporis peripheriam prodeunt, nunc cum febre, nunc sine ea, & peculiarem prope ejus essentiam constituunt. Contages vero tanta in ea est, ut pernicissime in quosque alios malum propagetur, se diffundat, universimque proserpat, ac pene omnes internecione deleat. Debuissem igitur hoc quasi agmen morborum claudere singulari de Peste commentatione. Verum cum summo Dei O. M. beneficio factum sit, ut horrido ejusmodi spectaculo numquam interessem, nec proinde Luem umquam viderim, nec curaverim, non potuissem de ea referens, nisi Auctores, qui me antecesserunt, serviliter exscribere, quin aliquid de meo adjicerem. Ne igitur actum, quod ajunt, agatur, satius duco tirones omnino remittere ad scriptores ipsos, qui de hujusmodi pernicie ex professo pertractarunt. Cumque horum aliqui ea, quæ ipsi viderunt, scripto tradiderint; aliqui ex aliorum scriptis opus undique absolutissimum compilarint, superest, ut utrorumque lectionem etiam, atque etiam commendem. Inter priores, quorum non exiguus est numerus, præ ceteris memoran-

randi sunt HIERON. MERCURIALIS (*a*), HIERON. CAPIVACCIUS (*b*), TH. SYDENHAMIUS (*c*), LUDOVIC. SEPTALIUS (*d*), ISBRAND. DIEMERBROECKIUS (*e*), HODGESIUS (*f*), CHICOINEOUS (*g*), & e recentissimis MERTENSIUS (*h*). Inter posteriores vero pro multis aliis erunt LUD. ANT. MURATORIUS (*i*), & ANT. HAENIUS (*l*), qui non modo quæcumque de Peste aut observata, aut scripta sunt, accuratissime collegerunt, verum propriis etiam animadversionibus, & consiliis doctissime illustrarunt. Hos itaque legant, & perlegant Tirones, velim, & alienis tum periculis, tum laboribus sic in publicam utilitatem proficiant, ut, si quando in Pestilentiæ calamitatem incidant, quod avertant superi, opera, & consilio paratissimos, & instructissimos ad omnia se monstrent (*).

(a) *De Peste ann.* 1577. *Venet.*
(b) *Med. Pract. lib. VI.*
(c) *Oper. sect.* 2.
(d) *De Pest. & pestifer. affect. lib. V. Mediol.* 1622.
(e) *De Peste Neomagi Oper. T.* 2.
(f) *De Pest. Lond. ann.* 1665.
(g) *Relation de la Peste de Marseille, Paris* 1720.
(h) *Observ. Medic. de Febr. putrid., de Peste, non nullisque aliis morb. P.* 2. *Cap.* 1. *Histor. pestis Moscuens. anni* 1771.
(i) *Del Govern. della Peste e delle maniere di guardarsene, Trattato diviso in politico, medic. ed ecclesiast. Moden.* 1714. *Itemque: Relazione della Peste di Marsiglia pubblicat. dai Medic. che hanno operato in essa con alcun. osservaz. di Lodov. Ant. Muratori ed altre giunte ec. Moden.* 1721.
(l) *Rat. medend. P. XIV. sect. alter. de Peste.*
(*) Fortaſſe ad hanc morborum claſſem referendi fuiſſent

ſent tumores parotidum, & maxillarium glandularum, vulgo *Orecchioni* dicti, quod multa habent cum exanthematicis morbis communia. Verum, quia nondum obſervationibus id ſatis comprobatum eſt, ſatius duximus de iis in capite XV. Voluminis VI. verba facere.

FINIS.

NUOVI

NUOVI FENOMENI
SCOPERTI NELL'ANALISI CHIMICA
DEL LATTE
MEMORIA
DI GIAMBATISTA BORSIERI

P. R. P. DELLA UNIVERSITA' DI PAVIA.

SEmbrava, per dir vero, quasi impossibile a' nostri giorni, che mancar più nulla potesse alla perfetta conoscenza della natura, e dei chimici prodotti del Latte, dopo che tanti felicissimi ingegni colla scorta della più verace Fisiologia, e della Chimica più raffinata aveano già fatto ogni sforzo per illustrarlo, e per tutte dichiararne le sue parti colle loro fisiche proprietà. E realmente qual cosa di più conforme alla ragione, e di più convincente potea mai desiderarsi o nelle Fisiologiche teorie, o nelle accuratissime varie sorti di analisi, che sulla sua origine, e suoi componenti sono state fin quì pubblicate da chiarissimi, e dottissimi Scrittori, specialmente dall' HOMBERG (1), dall' HOFFMANN (2), dal BOERHAAVE (3), dallo SPIELMANN (4), dal JOUNG, dal GOURAI-

(1) *Mémoir. de l' academ. Royal. ann.* 1712. *pag.* 268. & 269.

(2) Dissert. *de Mirab. Lact. asinin. in medend. usu*, & Physiol. *l.* 1. *sect.* 2. *cap.* XV.

(3) *Elem. chem. P.* 2. *proc.* 89. 90. 91. 99.

(4) *De optimo Infant. alimento* 1753.

GNE, dall' EGELING, e da tutta la scelta schiera citata dalla eruditissima penna del Sig. HALLER (1)? Non poteasi certamente più ignorare, che il Latte altro non fosse, che un chilo per breve spazio di tempo mescolato, e confuso co' liquidi animali, e quindi dal meccanismo delle Mammelle sceverato, avanti però di avere del tutto deposta la primiera sua indole: un liquore cioè, pingue; denso anzi che no, pregno di tenuissimo, blando, volatile vapore; grato, e soave al gusto, resultante da un aggregato di Cremore, Formaggio, e Siero, incorporati insieme, ma non a foggia di vero misto intimamente congiunti, variando anche tra essi la vicendevole proporzione secondo la diversità degli Animali, d' onde traesi, e degli alimenti, di cui essi si pascono. Nè in oltre dovea più mettersi in quistione, quali fossero gli elementi, e quali i prodotti di ciascuna di dette parti, nelle quali esso o spontaneamente col favore d' una lieve fermentazione, o artifiziosamente coll' aggiunta di adattate sostanze si discioglie, e scompone, dopo singolarmente le ingegnose osservazioni, ed analisi dei celebri MACQUER (2), e GEOFFROY (3), che più d' ogni altro vivuto in addietro estesero le loro ricerche per indagarli, e porli in lume maggiore. Ma perchè tale è la nostra condizione, che niuno, benchè di acutissimo intendimento fornito, non può giammai vantarsi d' essere là pervenuto, ove abbia il suo termine l' umano sapere: quindi non sarà maraviglia, se taluno, comechè non depositario degli arcani della Natura, possa tuttavia aver la

(1) *Element. Physiolog. T. VII. lib. 28.*
(2) *Elemens de chym. pratiq. T. 2. p. 436.*
(3) *Mémoir. de Academ. des scienc. an. 1737.*

la bella sorte di spignere più oltre i suoi passi, e farsi adito a nuove scoperte, onde arricchirne la Fisica, come appunto è a me ultimamente avvenuto nel chimico esame del Latte, dal quale avendo io tratte alcune cose, che fin' ora erano a' più sagaci esperimentatori sfuggite, non sarà, credo io, nè disutile, nè discaro a' dilettanti di questi studj, che ne dia un distinto, sebben breve, ragguaglio.

2. L' HOMBERG dopo avere con la più fina penetrazione analizzato il Latte, convinto dalle sue proprie esperienze ebbe finalmente a concludere, che da esso non si ritrae alcun sale alcalino concreto, o sia in forma solida; e volendone addurre una qualche ragione, inclinò a credere, che ciò potesse dipendere dal non essersi ancora il chilo, da cui il Latte deriva, sufficientemente trasmutato in sostanza animale, non avendo egli, che troppo poco sofferta l' azione de' solidi e la mescolanza de' liquidi del corpo animato. Nè diverso ne fu il sentimento di GIACOMO BARTOLOMMEO BECCARI, già Professore nell' Università di Bologna, e per li suoi rari talenti nella Chimica, e Medicina uno de' più grandi ornamenti, che nel Secol nostro abbia contato l' Italia. Lasciò egli scritto nelle sue instituzioni mediche, che non cavasi colla distillazione dal Latte alcun sale volatile, o certamente scarsissimo, e soltanto all' olio strettamente legato; e da ciò ripetè la massima differenza, che passa secondo lui tra il Latte, ed il Sangue, e gli altri umori nostri, da' quali all' opposto il fuoco ne sublima una notabile quantità (1). Talmente poi que-

(1) *In toto autem distillationis progressu nihil salis volatilis (obtinetur) aut si aliquid, paucissimum illud*

questa stessa opinione s' impadronì dello spirito dell' immortal BOERHAAVE, che non accordò l' alcalescenza, o sia prossimità a divenir alcalino, se non a quel Latte, che rendesi da un animale molto riscaldato per forte esercizio, e nudrito di alimenti alcalescenti, e conditi con cose oltremodo acri, senza bevanda subacida, che li contemperi, ovvero agitato da febbre, che gliene abbia arsi, e disciolti gli umori (1); nè volle egli ammettere una tale proprietà neppur nel formaggio, se non quando fosse già rancido, e vecchio. E prima di lui sì ben conobbe MICHELE ETTMULLERO gli effetti, che produce la corruzione nei misti, assottigliandone gli olj, e volatilizzandone i sali, che s' indusse a credere, potersi dal formaggio più, o meno alterato dalla putrefazione, trarre un sale alkali volatile, come infatti egli trasse usando però un artifizio, che consistea in aggiugnervi un sale fisso, o una certa dose di calce viva (2). Ma con

illud est, & oleo intime commixtum, quod maximum discrimen efficit inter lac, & sanguinem, & reliquos omnes liquores e sanguine prodeuntes, e quibus magna vis salis volatilis inter distillandum ad summum vasis ascendit. Imo cum sanguis, & reliqui succi ab eo secreti, extra corpus servati brevi putrescunt, & corrumpuntur, atque ex his putrefactis sal valatilis in distillatione prodeat; contra lac neque putrescit, neque corrumpitur, sed acescit eadem fere ratione, qua vegetabilia, si eorum succi sibimet ipsis relinquantur, acescunt. Inſtit. med. mſ. cap. 3. ſec. 3. de humorib.

(1) *Si* (lac iſtud) *ita tractatur --- per digestionem --- non acebit, sed ingratum induet nidorem ranciduli casei, vergetque in alcalescens fere*. Chem. operat. P. 2. Proc. XCIX.

(2) *Oper. omn. T. 1. P. 2. Colleg. Pharmac. in Schroed. p.* 171. Item *in Ludovic. Pharmac. p.* 1197.

con tutto questo non pretese mai, che il formaggio puro, e recente, e senza aggiunta alcuna sia atto per se stesso a somministrare un alkali volatile, nè mai gli passò per mente, che il Latte, in cui per altro suppose più cose, che in realtà non contiene, benchè diligentemente distillato, abbia da rendere cosa alcuna di somigliante.

3. Ma niuno più decisivamente escluse dai prodotti del Latte qualunque sale volatile, quanto il rinnomatissimo Sig. MACQUER (1). Questi con somma confidenza provocò chiunque fosse di contrario parere alle analisi da lui fatte delle tre diverse sostanze, nelle quali il Latte risolvesi, cioè butirro, formaggio, e siero, e tenne per fermo, che ciascuno, per un tal mezzo, se ne confesserebbe pienamente convinto; essendo questa a suo giudizio la sola materia animale, d' onde il fuoco non trae, nè svolge cotale specie di sale. Or chi avrebbe mai osato dietro a tante gravissime testimonianze, ed osservazioni, diffidare di una dottrina sì concordemente insegnata, e sostenuta? Io no certamente, come quegli, che non avrei fatto caso di quanto il solo NEVMANN avea su di ciò diversamente avanzato, e che venne impugnato poi dal VERDVC, e dagli altri tutti o riprovato, o negletto; se un fortunato accidente non me ne avesse dato motivo, ad aperta la via a nuove reiterate esperienze, che m' hanno poi confermato nella credenza, che non sempre l' opinion più comune, e più adottata tra dotti, è la più certa, e più vera.

4. Era il Mese di Marzo di quest' anno 1772. quando il corso delle operazioni chimiche mi tenea

(1) *Elem. de Chym. Pratiq. T. 2. p. 450.*

occupato nell' esame del Latte vaccino. E già avea fatto vedere, ed osservare alla studiosa Gioventù non solo gli effetti delle varie mescolanze col medesimo, ma ancora tutte quelle mutazioni, e separazioni, che ad esso avvengono o dalla semplice quiete, o dal lieve, o mediocre calore, o dall'unione di certe coagulanti sostanze, o quant' altro ci additano le Offmanniane, e Boerhaaviane dottrine; cosicchè per compimento dell' opera non restavami altro, che di ripetere le Analisi Macqueriane di ciascuna sua parte. Cominciai pertanto da quella del Butirro, che a ciò scelsi freschissimo, e fattane a fuoco di Riverbero in nuda storta di vetro la distillazione osservai per gradi tutti quei fenomeni susseguire, che MACQUER istesso (1) avea il primo notati, e descritti. Imperciocchè, al primo leggerissimo fuoco liquefattosi il Butirro, si videro uscire alcune gocce di flemma insipido, e chiaro, avente l' odor del medesimo. Accresciuto poscia alquanto il grado del calore, principiò egli a bollire e spumeggiare, e l' acqua, che ne stillava, a dar qualche indizio di acidità, e tramandar un odore di burro cotto. Indi avvalorato di nuovo il fuoco, comparve un olio pingue, ed untuoso di color giallognolo, e di sapor acidetto, il quale a misura, che se ne prolungava la distillazione, divenne sempre più denso, e più crasso, uscendo ancora con esso qualche goccia di liquore acquoso più acido, ma che presto ebbe fine. La densità di quell' olio, la quale di mano in mano si facea maggiore, richiedea successivamente, e per gradi, che il fuoco pur si andasse aumentando, sempre però con tale moderazione, che il butirro non venisse

(1) *Elem de Chym. Prat. T. 2. proc. 2. p. 436.*

nisse furiosamente rarefatto , o troppo presto costretto a salire, prima cioè che si fosse lentamente diviso , e abbastanza resoluto ne' suoi componenti. Sul fine l'olio si tinse di rosso, e venne accompagnato da nembi di bianchissimo vapore, penetrantissimo, e soffocante quanto possa essere uno spirito minerale de' più forti , e pungenti ; lasciando nel ventre della storta poca quantità di un carbone nero, leggero, e nella parte convessa liscio , e lucente.

5. Passai quindi alla distillazione del Formaggio , che erasi estratto di fresco pel mezzo di spontanea coagulazione da un Latte recente, e ben desiorato. Mentre pertanto il Sign. Paolo Nocetti di questo chimico Laboratorio operatore non meno esatto , diligente, e pratico, che docile , e pronto ad eseguire tutto ciò , che gli viene commesso , era quasi al termine pervenuto dell'intrapresa operazione restò oltremodo sorpreso in vedere l'estremità del collo della storta., e tutta l' interna circonferenza del grande Recipiente sparsa di minutissimi , ma ben visibili cristalli , salini , lucidi, e bianchi, trattine que' pochi, che dall'olio distillante venivano imbrattati di giallo : i quali a guisa di tanti piccoli granellini conici, o bislunghi l'uno all' altro succedentisi , e maravigliosamente distribuiti, e diramati rappresentavano vaghissimi arbuscelli di varie maniere , somiglianti non poco a quelli, che nel crudo inverno scorgonsi per le campagne coperti di brina , o di ghiaccio. Anzi guardati con occhio armato di lente, siccome interrotti da frequentissimi ristrignimenti , ove sono le loro connessioni , rassembravano di molto a' vasi linfatici del nostro corpo , intersecati da valvole , od a finissimi lavori d'argento, chiamati volgarmente di filograna.

6.

6. Terminata la detta distillazione, e raffreddato il vaso, non tardai a più minutamente esaminarli, e ben tosto mi feci certo, che eran essi un vero sale alcalino volatile, per la forza del fuoco sollevato in alto, ed applicato alle pareti del vetro in forma di quelle concrezioni. Facea effervescenza con ogni sorta di acido, coloriva di un bellissimo verde lo sciroppo di viole: all'aria aperta inumidivasi facilmente, ed in breve tempo perdea la sua figura, e solida consistenza, oltre all'odore, e sapore, ond'ei distingueasi da ogni altra salina sostanza.

7. Un Alkali dunque volatile, e quel che più è da notarsi, concreto, e cristallizzato, che nella distillazion del formaggio fuor dell'usato si era mostrato agli occhi nostri, e di molti altri da me invitati a vederlo, non parea più da mettersi in dubbio. Ma l'autorità del Macquer, Chimico di gran nome, era troppo rispettata da me per non indurmi subito a condannarlo di falsità, o di errore. Temea io specialmente, non fosse per avventura questa mia osservazione una di quelle tante, che per una qualche non ben avvertita accidentale cagione impongono sì sovente a' Fisici meno accorti, e meno circospetti. Vero è però, che dalla parte del formaggio non trovava fondamento, a cui giustamente appoggiare i miei sospetti, e timori; non essendo egli stato nè rancido, nè guasto dal tempo, cosicchè per la insortavi putredine avesse cangiato natura, e potuto quindi variarne i prodotti. Quel formaggio stesso, che dalla spontanea separazione del Latte avevamo poco prima ottenuto, fresco, e non alterato da mescolanze straniere si era per l'appunto da noi posto al cimento. Ciò non di meno dalla parte del modo, col quale era sta-

stato preparato, rimaneami qualche scrupolo. Potrebbe, dicea tra me, da alcuno obbiettarsi, che nello spontaneo disfacimento del Latte siccome nasce una specie di fermentazione, così siasi o alterata straordinariamente la qualità delle parti caciose, o natavi una nuova, ed insolita combinazione, per cui poscia i prodotti anco dell' analisi abbian variata apparenza. Per togliere adunque questa, qualunque si fosse, dubitazione, non altro richiedeasi, che il ripeterne l'esperienza sopra di un formaggio, che non fosse il risultato della divisata cagione. Laonde feci spremere il Latte da una Vacca ben sana, e ben pasciuta, usando tutte quelle cautele, che stimai necessarie per averlo purissimo, e fresco; indi lo deflorai nella consueta maniera, e stemperatovi entro il gaglio ordinario, lo riposi subito a rapprendersi per farne il formaggio. Quagliato il Latte, ne separai, e ne spremei tutto il siero, e così ebbi un formaggio, nella formazion del quale non avea avuta parte alcuna la fermentazione. Quindi lo introdussi subito in una storta di vetro, e ne procurai, come del primo, una lenta, e graduata distillazione; la quale però non mancò di porgermi il medesimo sale volatile, ch' erasi nell' altra osservato.

8. Allora fu, che mi rivolsi a rintracciare altre cagioni, alle quali si potesse riferir questo sale. Tosto mi ritornò al pensiero o l'esercizio soverchio, o la malattia, o il nutrimento alcalescente della Bestia (§. 2.), dalla quale avevamo tratti i materiali di questo formaggio, e sebbene più volte m'era informato e della vita, e della sanità delle vacche, del cui Latte ci eravamo serviti, e specialmente del loro alimento, per sospetto; che in quella stagione facile cosa fosse, che attesa la scar-

scarsezza delle erbé fresche si potessero pascere ancora di aridi, ed acri, od insoliti vegetabili, onde poi al Latte si comunicasse una disposizione all'alcalescenza, da rendersi più manifesta dopo la tortura del fuoco: ciò non di meno replicai le mie ricerche, e li miei esami, ma senza nulla rilevare, che dar potesse peso, e valore ad una tale suspizione. Per maggior sicurezza però volli rifare il medesimo sperimento in una stagione, in cui non cadesse sospetto, che il Bestiame non si alimentasse, che di semplici, tenere, e miti erbe graminee, come avviene nel mese di Maggio: ma neppur questa volta potei verificare la MACQUERIANA sentenza, avendo eziandio colla solita distillazione ricavato dal formaggio non poco di questo sale volatile concreto.

9. Non depéndendo adunque nè dalla diversa maniera di fare il formaggio, nè dalla qualità degli alimenti, nè da altro stato violento, o morboso dell' animale, che somministrò il Latte a queste esperienze, la differenza trovata tra quelle del MACQUER, e le mie, mi posi a considerare, se la differente maniera piuttosto del fuoco praticata nel distillare vi avesse potuto contribuire. Il MACQUER avea distillato il suo formaggio a fuoco di Riverbero; ed all'opposto il Sig. Nocetti per un certo suo maggior comodo, e per iscansare il pericolo di rompere i vasi, si era servito, anco col mio consenso, del fuoco d' Arena. In questa diversità di metodo mi sembrava poter la cagione consistere della accennata variazion de' fenomeni. E chi non sa essere meno forte l' azione del fuoco di arena di quella del fuoco di riverbero? Quindi una più lenta, e moderata dissoluzione de' componenti del formaggio perchè non potea rappresentarci una se-

rie

rie più distinta di parti, e tra queste un qualche nuovo prodotto? Ma se questa doveasi reputare l'origine dell'alkali volatile da noi osservato, troppo naturale era la conseguenza, che facendosi la distillazione a fuoco di Riverbero, egli non sarebbe più comparso. Per lo che ne rinnovai la distillazione col metodo stesso, di cui si era valuto il MACQUER, e lungamente aspettai, ma in vano, che il predetto sale apparisse; poichè per tutto il corso della medesima non se ne vide neppur un segno, come neppure un segno non ne era stato veduto dal dotto Francese; onde poi avea egli con molta sembianza di verità dedotto, e stabilito, che il formaggio non meno, che le altre parti del Latte non eran punto atte a produrlo.

10. Svelata così la vera cagione, per cui tanto divario trovavasi tra la mia analisi, e l'altrui, divario senza dubbio derivante dal diverso grado del fuoco, che l'uno, e l'altro di noi vi avea impiegato, fu cosa facile ancora l'idearne una ragionevole spiegazione. Egli è a mio credere manifestissimo, o che le materie da distillarsi vengono da un fuoco attivissimo, qual'è quello di riverbero, troppo presto disciolte, ed innalzate, di maniera che non vi restano tanto esposte, quanto è necessario alla produzione d'un alkali volatile: o che prodottosi un tal sale, essendo spinto con troppa forza, non ha esso tempo da trattenersi per via, e d'attaccarsi o al collo della storta, o alla interna faccia del Recipiente, ma viene obbligato a scorrere in forma liquida, confusamente coll'olio, e collo spirito, che seco lui ne distillano, e strettamente ad essi congiungendosi, o perchè dall'acidità dello spirito convertito in sal neutro liquido, o perchè dalla tenacità, e spessezza dell'olio avvin-

vinto, e occultato, si rende invisibile. Nè a ciò abbastanza si oppone, o ripara la più diligente, lenta, e misurata possibile graduazione di un fuoco simile; giacchè per pruova si è veduto non potersi ei rallentare, e moderare a proporzion del bisogno. Per lo contrario essendo quello di arena, meno veemente, e più capace della convenienti lentissima graduazione, applica egli adagio adagio la sua forza dividente al formaggio, e a poco a poco, e successivamente ne sconnette le parti. Laonde lo spirito e l'olio quasi separati ne escono, e l'alkali volatile acquista tempo da perfezionarsi, o da sciorsi, e svilupparsi dagli altri principii, dalla unione, o concorso de' quali avrebbe potuto restar oppresso, o alterato. Libero quindi, e puro incamminandosi verso del Recipiente, più facilmente si raccoglie, si condensa, e si unisce; non poco contribuendovi in una sì misurata operazione il quasi totale raffreddamento del collo della storta, e di tutto il Recipiente, che accade sul terminare della distillazione, e che dee molto agevolare la concrezione di esso.

11. Da tutto ciò finalmente assicurato, che si può per mezzo della distillazione estrarre dal formaggio un alkali volatile concreto, cominciai anco a persuadermi, che il Latte stesso, come contenente una buona parte di formaggio, avrebbe dovuto (sebbene fin quì non fosse stato chiaramente da alcuno veduto §. 2. e 3.) esso pure somministrarne; quando però si distillasse col medesimo metodo, e medesimo fuoco, che poc'anzi abbiamo descritto, e considerato. Al principio adunque del mese di Giugno ne feci il primo saggio, mettendo del Latte vaccino a distillare in Bagno di arena con quelle attenzioni, che parvero più acconce a con-

conseguirne l'intento. Ma questa prova servì piuttosto a vieppiù accendere la mia curiosità, che ad appagarla. Vidi, è vero, qualche sottilissimo filetto di sal volatile attaccarsi di mano in mano al collo della storta, ma ne fu esso ben tosto disciolto, e portato via dallo spirito, e dall' olio, che andavano nel medesimo tempo uscendo. Nè mi riuscì impossibile il discoprire di nuovo qualche sua particella, sebben tenuissima, nella rettificazione cioè, che dello spirito, e dell' olio poscia ne feci. Ma tutto questo non mi parve bastante fondamento ancora per distruggere l' autorità rispettabile di quelli, che aveano abbracciata la contraria opinione.

12. Era dunque necessario il ritrovar modo, con cui portare le ricerche a più alto grado di evidenza. A buon conto era già fuor di dubbio la possibilità di trarre un alkali volatile, eziandio concreto, dal formaggio; come me ne avean convinto le replicate distillazioni surriferite. Ma questa sostanza stessa, da cui il fuoco deduce un sale della descritta natura, non manca certamente, ripetea io, nel Latte vaccino; e pure da esso non viene egli con pari evidenza cavato. Quale dunque ne sarà la cagione? Due mi si paravano innanzi come le più probabili, e più prossime al vero; una cioè l'olio pingue, e crasso della parte butirrosa, al quale forse il sal volatile strettamente accoppiandosi, allorchè comincia a sorgere nella distillazione, quasi di nascosto si trasferisce con esso nel Recipiente, senza dar segni manifesti, e concludenti di se medesimo; e questa è quella stessa, che in qualche modo fu dall' acutissimo BECCARI (§. 2.) adombrata, l' altra l' acido fortissimo, che abbonda nella parte oleosa, e butirrosa del Latte (§. 4.),

co-

come apparisce dalla analisi di essa, fatta dall' illustre Macquer, e da me ripetuta, e già riportata di sopra. Questo acido sciogliendosi dal Latte, e incontrando l'alkali, che nell istesso tempo si esalta dalla parte caciosa, si converte con esso in un sal medio; e questa, ripigliava io, è la maggior ragione, onde non si rende manifesto il sal alkali volatile del Latte. Che se dal formaggio, e dal siero esce pure qualche liquore acido; non è però questo da paragonarsi nè per la forza, nè per la quantità con quello del Butirro, e per conseguente non potrà sì di leggieri unire a se tutto l'alkali volatile, e trasmutarlo in sale di mezzana natura. Per rendere dunque più palese, e più conspicuo il sale volatile del Latte, converrà, dissi io, spogliare il Latte medesimo della sua pingue, e butirrosa, e così diminuire gli ostacoli, che alla di lui esaltazione nel distillarlo si oppongono; non parendomi che potesse bastare il ripiego di assorbire, e ritenere indietro il solo acido colla addizione di un alkali fisso, o della calce viva (§. 3.), quando non si allontanasse ancora il sospetto dell'adesione, e mescolanza dell'olio stesso. Il mezzo pertanto più adattato parea, che fosse quello di deflorare il latte prima di distillarlo; e insieme di regolare l'apparecchio della distillazione in guisa, che seguisse ella il più adagio che fosse possibile, e le materie stillanti avessero da percorrere uno spazio più lungo del solito, acciocchè potessero più facilmente separarsi per via, e avesse il sal volatile maggior campo di attaccarsi al vetro in forma concreta. Come poi sia ciò stato da me eseguito, e con quale evento, si rileverà dal seguente minuto racconto.

13. Nel dì 20. di Luglio alle ore 23. della sera

ra da una Vacca nera in punto ritornata dal pascolo, la quale quattro mesi prima avea partorito, premessa una diligente lavanda dell' ubero, si munse il Latte, e se ne prese la quantità di undici libbre, ed once otto di peso medico. Fu posto questo in vaso di terra vetriata, e fu coperto in modo che non vi potesse dentro cadere cosa alcuna, che lo imbrattasse; e così fu lasciato in luogo fresco tutta la seguente notte, acciocchè se ne separasse il cremore.

14. La mattina vegnente, cioè del giorno 21. verso le ore 9. avea già formata una bellissima tela, che diligentemente separata pesò otto once in punto. Spogliato di questo suo primo cremore, e lasciato nel medesimo luogo in quiete per altre tre ore, cioè fino alle 12., ne tramandò dell' altro, che parimente levato via, si trovò pesare un' oncia e mezzo. Parendo egli sufficientemente deflorato, non si volle attenderne altra separazione per timore, che da un più lungo tempo non principiasse ad alterarsi; giacchè fin allora si era conservato di ottimo sapore, e odore, e senza veruno, benchè minimo, indizio di acidità, o di acescenza. Indi lo passai per panno lino, e poscia ne esplorai il suo peso, che fu dieci libbre, e nove oncie: onde compresi, che avea perduto del suo primo peso un' oncia, e mezzo in circa, da ripartirsi a mio avviso, parte in ciò, che rimase attaccato al vaso, in cui era stato riposto, ed al panno, pel quale si era colato, e parte in quello che si dissipò in vapore sottilissimo, ed insensibile.

15. Versai finalmente le suddette dieci libbre, e nove once di Latte deflorato in una grande Cucurbita di vetro, ed applicatovi il Capitello, ne cominciai la distillazione a Bagno Maria, creden-

do che per questo mezzo verrebbe egli a soffrire la minore alterazione possibile. Il fuoco vi fu applicato alle ore 14. della stessa mattina, e fu continuato fino alle ore 23. del giorno susseguente, cioè del dì 22. Per tutto questo tempo fu di mestieri di tanto in tanto levare il capitello, e con una spatola di legno rompere, e dividere una certa pelle, o tela, che si andava formando nella superficie del Latte, e che impediva la facile elevazione della parte acquosa, che si distillava. Essendosi allora già distillate cinque libbre, e nove once di flemma, che avea un tantino di odore, e sapore di Latte abbruciato, si stimò opportuno il far fine, e mutar vasi, e fuoco. Era restata nel fondo della cucurbita una poltiglia densa e grumosa del peso di tre libbre, e dieci once, la quale avea un colore rossiccio ed una consistenza quasi di Pambollito; era dolce, e grata al gusto, e spirava un odore non disaggradevole di Latte, e formaggio cotto. Si fece questa trasfondere dalla Cucurbita in una Storta di vetro nuda, di tanta ampiezza, e capacità, che ne sopravanzassero voti due terzi. Poscia si collocò ella nel Bagno di arena, ma in modo che il solo ventre inferiore, ove risedea la materia, restasse coperto dalla sabbia, e il restante fosse esposto all'aere ambiente; e perciò l'occhio potesse liberamente vedere gli effetti, che il fuoco vi producea, e non sì facilmente al di sopra ella si riscaldasse. Si allungò in oltre il suo collo, o sia rostro, adattandovi un tubo di vetro che lo abbracciasse convenientemente, e se ne chiuse il luogo della giuntura con vescica bagnata, e fatta girare all'intorno più volte. L'altra estremità di questo tubo fu introdotta, ed inserita nel collo di un vasto Recipiente, parimente di vetro.

tro. Con questo mezzo si rendette il viaggio, che le materie da distillarsi doveano fare, più lungo dell' ordinario per lo meno di un buon piede parigino, e anche più, affinchè per via perdessero alquanto del loro calore; al qual effetto ancora si soprapose al Recipiente un pannolino bagnato nell' acqua fresca da rinnovarsi di tempo in tempo a misura, che si fosse asciugato.

16. Ciò eseguito, si cominciò alle 10. ore della mattina del dì 23. ad accendervi sotto un qualche carbone; e a poco a poco, ma colla maggiore lentezza possibile, si andò aumentandone il fuoco. Non prima delle ore undici, e un quarto principiò a comparire, e stillare un flemma insipido, e sbiancato, che tramandava un leggerissimo odore di fumo. Continuò egli a gocciolare fino alle 16. ore, nel qual punto n' era uscita una libbra, e quattr' once, Dalle ore 16. fino alle 18. il flemma che susseguiva, prese un sapor acidetto, e un più sensibile odore di fumo; tinse leggermente di rosso la carta turchina, e lo sciroppo di viole; fece qualche effervescenza cogli alkali, e pesò in tutto quattr' once, e due dramme. Dalle ore 18. fino alle 19. diventò più acido, ed alquanto spiritoso, ed esalante un odore acuto empireumatico, rassomigliando molto nel colore, e consistenza allo spirito di aceto bianco. Raccolto separatamente fu un' oncia; e non solo colorì di un rosso più manifesto la carta torchina, e le tinture cerulee, ma ancora fece maggior effervescenza con ogni sorta di liquor alcalino.

17. Questo umore proseguendo a stillare, ed assumendo le qualità d' uno spirito, si stimò opportuno, perchè non si dissipasse, e si perdesse, di chiudere ancora, e conglutinare la giuntura del

Recipiente, come si era fatto con quella del collo della storta medesima. Continuò questo spirito a scaturir solo, fino alle 20., e $\frac{1}{4}$. Indi accresciuto alquanto il grado del fuoco, si vide passare unitamente al medesimo qualche striscia di olio rossigno, che poi verso le ore 21. si cangiò in nero, e durò a grondare fino alle ore 22., o poco più. Allora cessato essendo lo spirito, e l' olio nero, si accrebbe di nuovo il fuoco, e quindi in loro vece comparve un olio giallo, puro, e solitario. Dalle ore 22. fino alle 23., mentre il detto olio continuava a venire, il ventre della storta si mostrò tutto inondato, e ripieno di un fumo, o nembo bianco, che tratto tratto sgorgava pel collo della medesima a foggia di fumose bianche nuvolette. Finalmente aumentato il fuoco al più alto grado, di cui è capace il Bagno di Arena, verso appunto le ore 23. principiò a vedersi nella estremità del becco della storta, inserito nel tubo summentovato (§. 15.), già pel diminuito passaggio delle materie divenuto freddo, e in tutto il tubo stesso fino all' estremità introdotta nel collo del Recipiente una minutissima granellosa concrezione salina, vagamente distribuita in numerosissimi ramuscelli; la quale a poco poco andò sempre crescendo, sintanto cioè che a goccia a goccia perseverò a distillare l' ultimo olio.

18. Intanto non si cessò di sostenere il fuoco a più potere gagliardo sino alle quattro ore della notte, facendosi di mano in mano l' olio che proseguiva a scaturire, più denso, e più carico di colore, fosco cioè, ma non affatto nero. In fine non distillando più nulla, si terminò, e successivamente si spense il fuoco, lasciandosi però tutto l' apparecchio in sito, fino alla mattina seguente, in

in cui essendo ancora il forno, e l' arena molto caldi, si disgiunsero i vasi, cioè si staccò il Recipiente dal tubo di addizione, e il tubo dal collo della storta, e si levò via dall' arena la storta medesima. Nel tempo stesso si turarono con cotone gli orifizj e del Recipiente, e del Tubo, perchè dal primo cosa alcuna non esalasse, e nel secondo non s' introducesse dell' aria, che ne sciogliesse il sale. Indi si passò a raccogliere quella porzione di sale, che nell' estremità del Rostro della storta si era cristallizzato. Quello che occupava la parte superiore, o sia dorso, ed i lati del tubo vitreo, era bianco, e nitido; all' opposto quello, ch' erasi fermato nella inferiore, e declive, appariva tinto di un colore giallognolo procedente dall' olio, che vi si era attaccato nel passarvi sopra. Radunato insieme tutto questo sale si trovò ascendere a ventisette grani; e si diede a conoscere tanto al sapore, quanto all' odore, ed agli altri soliti sperimenti per vero alcalino volatile. L' altra porzione, che riempiva per ogni dove il più volte nominato tubo di addizione, si lasciò intatta, e aderente ai suoi luoghi, per meglio conservarla, e farla vedere a chiunque si diletta di simili produzioni; anzi a questo fine si prese l' espediente di chiudere ben bene con vescica duplicata, e bagnata i due orifizii d' ambe l' estremità del tubo, ch' erano, come si è detto, stati prima col cotone turati. Considerata in tutta la sua estensione, per quanto coll' occhio si potè giudicare, parve ch' ella dovesse pesare altri cinque scrupoli in circa; ma mostrava un diverso aspetto secondo le diverse parti, a cui si era attaccata: cioè verso la congiunzione del tubo al collo della storta era composta di granelli più grossi, e più distinti; più sottile, e quasi fila-

 men-

mentosa verso la estremità, ch' entrava nel Recipiente.

19. Nel ventre della storta si trovò un capo morto nero, spugnoso, pesante, screpolato, tutto però unito insieme in un corpo solo, ma distaccato dal vetro, e mobile; nella sua parte esterna, e convessa piuttosto uguale, ma non affatto liscio; nell' interna concava variamente bucato, interrotto, e scabro: sparso quà, e là di particelle lucenti, e come vetrificate; salato al gusto, e stridente sotto ai denti. Pesava in tutto quattr once, e sei dramme. Ridotto in polvere rappresentava un ammasso di neri e piccoli lustrini, nel quale immersavi una calamita artifiziale, e poscia esaminata coll' occhio, si vide coperta di particelle dure, e ferrigne, ch' ella avea attratte, e rapite. Tutto l' interno della storta era come verniciato da una sottile, e liscia fuliggine.

20. Siccome poi il capo morto, come abbiamo notato, era alquanto salato, così procurai di spogliarlo di ogni sale col lavarlo in acqua calda purissima. Ma non essendosi colla prima lavanda renduto del tutto insipido, si dovette rilavarnelo un' altra volta, e così depose ogni sapore. L'acqua della prima abluzione si fece svaporare al solo calore della stagione, e diede quattro scrupoli di sale cristallizzato in forma di bellissimi cubi. Dalla seconda col medesimo artifizio si ebbe uno scrupolo d' un sale somigliante, cubico anch' esso in gran parte. Tutti, e due questi sali tanto cubici, che non cubici, cioè figurati, e non figurati decrepitarono fortemente sul carbone acceso, come fa il sal marino, ed imbiancarono la soluzione di argento, precipitandone a poco a poco la parte disciolta. Si liquefecero nello spirito di vitriuolo, ribollendo, ed

ed esalando un vapor penetrante. Fecero pure effervescenza coll' aceto distillato, il quale indi acquistò qualche piccola amarezza. Più fortemente ancora ribollirono collo spirito di Nitro, e in esso parte si sciolsero, e parte rimasero intieri. Mescolati colla Tintura di Viole ne cambiarono in verde il colore: ma nulla poi seguì di notabile, con unirli agli alkali fissi, o volatili. Dalle quali cose concludentemente si deduce, che i detti sali sono della natura del sal marino a base alcalina con qualche predominio dell' Alkali stesso.

21. Il residuo del capo morto si fece poscia diseccare, sinattantochè ritornasse al suo peso primiero, ch' era di quattr' once, e sei dramme. Indi si pose in un crogiuolo, e si calcinò a fuoco ardentissimo per lo spazio di sei ore, onde si ridusse ad un' oncia, e tre dramme. Al principio della calcinazione uscì un fumo fetente, e poi si accese una fiammella, che vi scorrea sopra lambendolo quà, e là, ch' era di un colore bianco ceruleo, e che continuò a dare questo curioso spettacolo quasi per mezz' ora, tramandando sempre un puzzo di combustione. Terminata la calcinazione, volli anche dalla rimanente materia trarne replicatamente il lissio. Da quello della prima volta, svaporato adagio adagio cavai una dramma di sale bianchissimo, di figura irregolare, salso, acre, e piccante; e da quello della seconda uno scrupolo solo, tutto simile al precedente. Entrambi decrepitarono sul fuoco ardente, e precipitarono l' argento sciolto nello spirito di Nitro, come fecero i sali delle abluzioni del capo morto non calcinato. Tanto collo spirito di vitriuolo, e di Nitro, quanto coll' aceto stillato si misero in una notabile effervescenza, esalando più, o meno dei vapori assai sensibili. Nel

primo però de' suddetti liquori non si sciolsero perfettamente, e ritennero un sapor salso; nel secondo restarono quasi affatto intatti; ma nel terzo si distemperarono comunicandogli la loro salsedine. Lo sciroppo di viole dalla loro unione acquistò un manifesto color verde; ma gli alkali di qualunque genere, non ne ricevettero alterazione veruna. Apparisce quindi, che i sali delle mentovate liscive sebben divenuti dal fuoco più acri, o più pungenti, non debbono però reputarsi di diversa specie da quelli, che poc' anzi (§. 20.) si sono descritti.

22. La cenere del capo morto così calcinato, spogliata del sale, e ben asciugata, pesava un'oncia, e due dramme. Era priva di ogni sapore, e tirava al colore piombino, colore che forse dipendea dall' essere il capo morto del formaggio assai difficile a privarsi di tutto il suo flogisto, come l' osservò anche il più volte citato MACQUER. Accostai alla medesima la solita calamita, la quale tirò a se varie particelle, che pareano tante squammette di ferro. E realmente tutta questa cenere rassomigliava ad un ammasso di ferro, e di terra vitrificata. Gli acidi anco più leggeri vi si unirono con grande celerità, ma senza eccitarvi effervescenza, o ebollizione. Il sollimato corrosivo, come pure la sua soluzione non cambiò nè in rosso, nè in giallo il proprio colore, tanto mescolata ben bene a questa cenere, quanto all' acqua, in cui ella era stata bollita, indizio che la detta cenere in se non contenea nè alkali fisso, nè punto di terra calcaria, o di vera calce. Solamente la predetta soluzione s' inalbò un tantino, e si fece torbidetta, ma senza strepito, o ribollimento, cosicchè ne fu attribuito l' effetto alla cenere stessa, che non venen-

nendo intieramente disciolta, ne intorbidava la trasparenza.

23. Dal capo morto si passò finalmente alla considerazione di ciò, che conteneasi nel Recipiente. Si vide nel fondo di esso raccolto un liquore acquoso, sopra cui galleggiava un olio, parte rossigno, e parte nero; e ne esalava un odore che molto accostavasi a quello dello spirito di Corno di Cervo. Ove questa liquida massa si era adunata, e giacciuta, il vetro non mostrò, che vi si fosse attaccata veruna particella di sale. Per ben esaminare queste due sostanze, era necessario il separarne l'una dall'altra. Si versò dunque tutto il contenuto del Recipiente in un imbuto di carta azzurra raddoppiata, e ben imbevuta di acqua: la quale, come ognuno sa, può dare il passaggio al flemma, ad allo spirito, ma non all'olio, che dalla carta bagnata viene respinto, e tenuto indietro. Appena però l'olio, e lo spirito si mescolarono, e nell'imbuto, come dovea accadere nel versarveli dentro, si confusero insieme, si risvegliò in essi una manifesta, e durevole ebollizione, tramandandosi alla sommità molte gallozzole, che successivamente rompevansi, e molta densa spuma di un color parte biancheggiante, parte rugginoso, la quale vi si mantenne per qualche tempo ferma, e costante. Da un ribollimento sì repentino, ed inaspettato venni avvertito, che dovea esser seguìto un accoppiamento, e congresso di acido, e di alkali, il primo de' quali fosse probabilmente somministrato dallo spirito, come quello, che al suo primo comparire nella distillazione avea dati patenti (§. 16.) segni di acidità; e il secondo forse dall'olio, a cui facilmente erasi unita una porzione del sale volatile alcalino. E di questi due differen-

ti

ti principii ne mostrò qualche indizio anco la carta turchina, ond'era composto l' imbuto: poichè a tutta prima diventò all' intorno verdastra, e poco dopo fosca con qualche macchia leggiermente rossigna.

24. Separato dall' olio colla prima filtrazione quel liquore spiritoso, che vi era congiunto, lo ripassai di nuovo per carta, desiderando di averlo purissimo. Ne raccolsi quindi una libbra, ed era uno spirito di color rosseggiante, di sapore, ed odore salino, empireumatico, simile al liquor di Corno di Cervo succinato, ma più debole; sopra del quale malgrado la replicata filtrazione galleggiava un olio sottile, e giallognolo niente untuoso, all' altezza di due, o tre linee parigine. Questo spirito tinse di verde lo sciroppo di viole, e fece qualche movimento cogli acidi. Cogli alcalini parimente si commosse, s' intorbidò, e fatta qualche precipitazione si rischiarò al di sopra. L' olio, che si vedea nella sommità; avea il medesimo sapore, ma più acre, e più forte. Mutò ancor esso, ma più tardi, in verdastro il colore dello sciroppo di viole, e lievemente si mosse alla mescolanza dello spirito di vitriuolo. Affusovi l' olio di Tartaro per deliquio non si agitò visibilmente, ma mandò fuori qualche effluvio acuto, e penetrante; il che pure avvenne instillandovi lo spirito di sale ammoniaco. Queste prove, ed osservazioni mi confermarono maggiormente nella credenza che dal mescuglio dell' alkali, e dell' acido succennati ne fosse risultato uno spirito di mezza natura, ma non perfettamente, come dicesi, saturato, prevalendovi la parte alcalina. Nè mi rimosse da questa opinione quel piccolo bollimento, che avea fatto cogli alcalini instillativi, non essendo egli stato una ve-

ra

rà effervescenza, ma un semplice movimento che gli alcalini fanno, rapidamente unendosi alla parte acquea, con cui hanno una massima affinità; ovvero potendosi esso spiegare per una affinità, che gli alcalini specialmente fissi mostrano avere dell' acido, massime se sia meno strettamente aderente ad un alkali troppo fugace, ed avolabile.

25. La rettificazione poi di questo spirito maggiormente mi assicurò della sua neutra natura; poichè eccettuate le prime tre once, che uscirono al primo leggerissimo grado del fuoco, le quali si mostrarono alcaline alle solite prove, tutto il resto che continuò a distillare con successivo accrescimento graduato del fuoco, si manifestò per un liquore salino, ma di mezzana, e neutra condizione. Verso il fine ad un grado più veemente di fuoco uscì un liquore spiritoso con segni di alkali più manifesto, e nello stesso tempo qualche porzione di sal volatile, che si attaccò al collo della storta, veramente alcalino. Nè vi mancò un poco di olio giallo, che diede segni di acido, poichè fece effervescenza cogli alkali fissi, e volatili. Separato poi tutto quello, che comparve di mezza natura, e posto a distillar colla giunta di un alkali fisso ricavai prima uno spirito puramente alcalino, e poi un flemma, del tutto insipido, essendosi per mezzo dell' alkali fisso, che attrasse la parte acida, scomposto il liquido sale medio, che prima vi si era scoperto. Laonde resta chiaro, che realmente era una mescolanza di alkali, e di acido che formava un liquore quasi ammoniacale; come si è di sopra accennato.

26. Nell' imbuto di carta rimase un' oncia, e mezzo di olio denso, di un colore tra il nero, ed il giallo, e di un odore, e sapore empireumatico. Que-

Questo non si alterò punto nè, per la mescolanza degli acidi, o degli alcalini tanto fissi, quanto volatili, nè sensibilmente mutò il colore delle tinture cerulee, avendo appena estratta un'ombra di verde dallo sciroppo di viole. Levato dall' imbuto tutto quest' olio, si venne all' esame di una certa poltiglia, o melmetta, che nel fondo di esso era restata. Ella era bianca, pingue, piccante, ed empireumatica, nè acida, nè alcalina ad alcun segno. Simile poltiglia, ma più scarsa, si trovò pure nell'imbuto della seconda filtrazione, differente solo nel sapore, il quale era meno piccante.

27. E quì ebbe fine la mia analisi del Latte vaccino, che sì era da me instituita principalmente ad oggetto di verificare colla esperienza quelle probabili conjetture, ch' erano già prima nate (§. 12.) nell' animo mio. La estrazione di un alkali volatile concreto, fatta, e rifatta dal formaggio recente, mi avea condotto a sperare, che altrettanto si sarebbe dovuto ottenere dal Latte medesimo. Varie riflessioni poi mi scoprirono i mezzi opportuni non solo per rimovere qualunque ostacolo, che si potesse opporre alle mie brame, ma eziandio per migliorare il metodo della distillazione, e così agevolare il buon esito de' miei tentativi; il quale esito è stato tanto felice, e favorevole, che ormai non può più escludersi dai prodotti chimici del Latte il sale alcalino volatile tanto liquido, quanto concreto, restando egli per le riportate esperienze sì evidentemente dimostrato, che in avvenire non ne dubiteranno se non coloro, che innamorati di se stessi riguardan con disprezzo tutto ciò, che non viene dalle loro mani, o che sono soliti a idolatrare i fantasmi della lor fantasìa, co' quali poi pretendono riempire il mondo di dubbiez-

ze,

ze, e difficoltà inaudite, affettando un sapere, che li distingua da tutti gli altri, e concilii loro quella superiorità, che tanto essi desiderano, ed ambiscono.

28. Stabilita per tanto la verità di un alkali volatile, che non solo dal formaggio, ma anche dal Latte medesimo si trae per mezzo del fuoco, passerò ora a dar conto di un' altra scoperta, che appartiene parimente all' analisi del Latte. Avendo io osservato dopo il MACQUER, che il Butirro distillato a fuoco di riverbero dava uno spirito (§. 4.) acidissimo, e volatile, e ricordandomi che nelle ceneri del capo morto del Latte non deflorato vi avea scoperto qualche segno di sale acido fisso, concepii quindi speranza di poter estrarre dal Butirro stesso mutando solo maniera di distillarlo, un sale acido volatile concreto, e visibile, in quella guisa, con cui suole comunemente estrarsi dal succino. Nè m' ingannò il mio pensiero; poichè avendo posto otto once di butirro fresco a distillare a bagno di Arena, ebbi la ventura di vedere in buona parte verificate le mie conjetture. Primamente distillò un' oncia di acqua insipida, poi uno scrupolo di spirito acido, indi un' oncia, e mezzo di olio giallo, e sottile, poscia tre dramme del medesimo più crasso, e tre once di spirito volatile olioso acidissimo, preceduto da copiosi fumi bianchi, che riempivano tutto il gran Recipiente destinato a raccogliere i prodotti della distillazione, e finalmente dramme cinque di olio assai denso, nero, ed empireumatico. Raffreddato poi il Recipiente, trovai nel fondo di esso, ove erasi fermata tutta la materia uscita per la distillazione, attaccato all' interno del vetro un sale concreto in forma di piccoli cristalli, e di acida natura, poichè fece ebolli-

lizione cogli alcalini fissi, e volatili, e tinse di rosso i sughi cerulei de' vegetabili. Nè v' è difficoltà alcuna, ch' egli non sia d' annoverarsi tra i sali volatili, perchè, se tale non fosse, non si sarebbe egli sollevato dalla storta, e portato nel Recipiente, il che abbastanza pruova la sua volatilità. Molto più manifesto si renderebbe un tal sale ancora, se al collo della storta si aggiugnesse un tubo di vetro, per cui mezzo si allungasse al medesimo il viaggio, che dee nella distillazione percorrere, come si è praticato nella distillazione del Latte deflorato (§. 15.), e tanto più sarebbe quì necessario, perchè la volatilità del sale acido del Butirro sembra ancor maggiore di quella dell' alkali volatile del formaggio. E non solo nel Recipiente si distinse questo sale volatile concreto del genere degli acidi, ma ancora si manifestò un sal fisso parimente acido nel capo morto stesso, il qual capo morto era un carbone lieve, spugnoso, nero, friabile, del peso di una dramma, e due scrupoli. Lavato egli ben bene comunicò all' acqua dodici grani di sale acido a tutte le pruove. Abbruciato poi all' aria aperta non rimase, che dodici soli grani di cenere, da cui fattane una lisciva a norma dell' arte, diede ella segni ben certi di acido. Diede inoltre qualche indizio di alkali, ma questo indizio parve piuttosto che da un sale, derivare dalla cenere stessa, o sia terra alcalica del capo morto abbruciato; poichè questa medesima anche dopo essere stata privata coll' acqua di ogni sale, coloriva di verde lo sciroppo di viole, come avea fatto la sua lisciva. Nel capo morto suddetto, come pure nella sua cenere si trovarono delle particelle, che prontamente correano ad unirsi alla calamita.

29. Merita certamente di essere notato questo sale acido fisso, che abbiamo incontrato nel capo morto del Butirro, perchè fin'ora per quanto m'è noto, niun'altro ne ha fatta menzione. E di fatto dee sorprendere che da una sostanza animale, come questa, si estragga un sale acido fisso, che resista immutabile alla forza del fuoco, e non si cangi in alkali fisso, come fanno gli acidi vegetabili di ordinario. Ma non è solo il capo morto del Butirro, che ci porge motivi di maraviglia. Ve n' ha ancora da notarsi negli altri capi morti del Latte, e delle sue parti; il sale de' quali non è ancor ben stabilito, e conosciuto, per quanto si può arguire dalla discrepanza degli autori, che su di esso hanno scritto. L'HALLERO colla guida del VERDUC, BARCHUSEN, DOORSCHOOT, ed altri c'insegna, che dal capo morto abbruciato del Latte vergine si estrae un sale lissiviale, o alkali fisso, ed un sal marino con poca terra. All' incontro secondo le nostre osservazioni converrebbe dire, che da un simile capo morto si cava un sale acido fisso (§. 28.), e qualche poco di alkali terreo; e che lo stesso si ottiene dal capo morto del Butirro contro a ciò, che asserisce l' EGELING, e qualche altro Scrittore, i quali dicono che dal capo morto del Butirro hanno estratto un sale fisso vegetabile. Il MACQUER poi tirò dal capo morto del siero del Latte un sale marino; quando all' opposto noi dal medesimo, prima e dopo di averlo abbruciato, l' abbiamo tratto alcalino fisso, e tale certamente pare, che dovrebbe essere, perchè, essendo il sale essenziale del siero un acido vegetabile, dee appunto dalla forza del fuoco trasmutarsi in alkali fisso. Quel sale marino poi, che del MACQUER si assegna al capo morto del siero, è stato da noi

os-

osservato nel capo morto del Latte deflorato con qualche porzione di sale fisso lissiviale , o sia alcalino, onde si potrebbe credere che al Latte deflorato convenga ciò, che altri attribuirono al Latte vergine. Considerate quindi le diverse specie dei sali fissi, che si estraggono dai diversi capi morti delle varie sostanze del Latte, potremo, inerendo ai risultati della propria esperienza, concludere, che sebbene le circostanze diverse abbiano fatto variare le opinioni su di essi, pure si ottenga dal capo morto del Butirro un sal acido fisso, dal capo morto del Latte deflorato un sal marino, ed un sale lissiviale, ed un lissiviale puro da quello del siero; che corrispondono alle tre note differenti parti, che constituiscono il Latte. E che per conseguenza tre sono i sali, che dai capi morti di esse si estraggono, cioè l'acido fisso refrattario, l'alkali fisso vegetabile, e il sal marino col predominio della base alcalina, oltre alla terra alcalica. e le varie particelle di ferro, che abbiamo più volte rammentate.

30. Ma ritorniamo ai due principali sali, che dal Latte sono da me stati cavati, cioè l'alkali, e l'acido volatile; ed esaminiamo, se debbono essere riposti tra que' principii, che da' chimici chiamansi *producta*, ovvero tra quelli, che per una distinzione molto utile vengono denominati *educta*. Ognuno sa, che sotto il nome de' primi si comprendono quelle sostanze, che non erano prima nel misto, ma che all'azione del fuoco, e degli altri agenti dell'arte deono la loro origine, e che all'opposto sotto il nome de' secondi quelle si hanno a intendere, che veramente vi esisteano prima, quali la natura ve le avea poste, e inserite. Ora siccome il sale volatile del Latte non era in esso pri-

prima che gli fosse applicato un grado ben forte di fuoco, così è manifesto, ch' egli è da riputarsi un vero *prodotto*, com' è comunemente un prodotto il sale volatile, che col fuoco si estrae dalle materie animali. E vaglia il vero, se il Latte recente si sottoponga ai consueti esperimenti, non solo non apparisce egli acido, ma neppure per alcun modo alcalino, nè mostra di contenere in se alcun alkali volatile; poichè l'alkali volatile se vi esistesse naturalmente, si sprigionerebbe da esso, e si leverebbe in alto come attesta il BOERHAAVE, al mitissimo calore di 60. gradi del Termometro del Farhenheitz, tale essendo l' indole dei sali volatili, che più facilmente dell' acqua stessa s' innalzano, e si sublimano. Ma l' alkali volatile del Latte richiedendo per rendersi sensibile un fuoco fortissimo, quale richiedono le sostanze più dure, e più tenaci, da cui si tragge un simil sale, a ragione diremo ch' egli è un vero prodotto del fuoco; e che malamente si è ingannato l' ETTMULLERO, allorchè, avendolo dal formaggio colla distillazione estratto, s' immaginò, che fosse in esso prima (1) esistente. E perchè al Latte non mancano delle parti atte a produrre un sale alkali volatile, proprietà la più comune delle sostanze animali; quindi non si dovrà egli più tenere per una so-

(1) *Caseus tam recens non salitus solamen affert quibusdam podagricis phlogosi erysipelacea correptis ob alcali volatile contentum, acidum podagricum temperans &c.* Colleg. Pharmac. in Ludovic. Pharmac. Oper. T. 1. Part. 2. p. 1197.

Caseus sequitur, tertia pars lactis, qui sunt crassiores, & quasi terrestriores faeculentiae copioso tamen alcali, moderato oleo mixtae &c. Id. Tom. 1. P. 2. in Schroed. p. 771.

sostanza semplicemente vegetabile, nè per un liquore, che sia come di mezzo tra la natura vegetabile, ed animale, nel senso almeno, in cui lo prende il Sig. MACQUER (1); ma per un composto partecipe dell'una, e dell'altra; giacchè le proprietà egli possiede de' vegetabili, e degli animali insieme; contenendo in se delle parti puramente vegetabili, come sono le acescenti, e le acide; e delle vere animali, come sono le caciose, ed alcalescenti; e per questo rispetto sarà simile alla farina del Grano, nella quale il Ch. BECCARI scoperse due diverse nature, la vegetabile, e l'animale, l'amilacea cioè, e la glutinosa. E siccome la glutinosa contiene più materia nutritiva, talchè non pochi da questa deducouo la produzione delle parti solide del nostro corpo, così senza timor di errare si potrà concludere, che il Latte sarà tanto più atto a nudrire, quanto più sarà abbondante della parte caciosa, e per questa ragione verrà in primo luogo lodato il pecorino, in secondo il caprino, il vaccino in terzo, in quarto l'equino, in quinto, e in sesto l'umano, e l'asinino; poichè con questo ordine per rapporto alla parte caciosa vengono appunto collocati dal Sig. JACOPO REINBOLDO SPIELMANN, (2) dopo i varii sperimenti da lui instituiti sopra le diverse proporzioni del Bu-

(1) *Elem. de Chym. pratiq. T.2. p.451. Il est vrai que le Lait des animaux qui ne se nourrissent que de vegetaux, peut étre consideré comme un liqueur qui tient le milieu entre les substances vegetales, & animales &c.*

(2) Difser. *de optimo Infant. alimento 1753. Vid. comm. Lips. de rebus in med. & scient. natural. gestis vol. 3. p. 2. pag. 315.*

Butirro, formaggio, e siero, che trovansi nelle varie sorti del Latte.

31. E siccome il formaggio è di natura animale, cioè tendente all' alcalescenza; e consta di parti terree, glutinose, e tenaci, così è facile, e pronta la conseguenza, che il Latte, che più ne abbonda, sarà nocivo ai temperamenti troppo fervidi, chiamati dagli antichi caldi, e secchi, in tutti i mali acuti, e febbrili, e in tutte le malattie, che derivano dall' alcalino spontaneo, come pure in que' soggetti, in cui l' azione degli organi digerenti è troppo languida, o abbattuta; e che viceversa in questi medesimi casi converranno que' latti, che scarseggiano di parti caciose, e meno inclinano all' alcalescenza, e più facilmente obbediscono alla forza delle viscere chilopoietiche, come sono i più sierosi, e diluti, alla qual classe secondo il citato SPIELMANNO pare che appartengono l' asinino, l' umano, e l' equino.

32. Ma se l' alkali volatile del Latte dee giudicarsi un prodotto del fuoco, non può asserirsi però altrettanto dell' acido tanto fisso, quanto volatile, che il medesimo ci presenta in varie maniere trattato, poichè sebbene il Latte non è nè alcano, nè acido (§. 30.), pure contiene in se un acido occulto, che facilmente o per spontanea fermentazione, o per accrescimento di calore, e per mezzo della distillazione si scioglie, e libera dalle parti oliose, che lo tenevano avvinto, e coperto (1), e perciò come un vero *edotto* si ha egli a ripu-

(1) *Id, etsi nec acidum, nec vere alcalinum dici possit, levi tamen de caussa ad acescendum pronissimum est, acoremque contrahit citissime. Ex quo patet in eo aciditatem aliquam delitescere, sed ita oleosis, aliis-*

riputare. Questa proposizione però, sebbene per se stessa vera, e incontrastabile, sembra avere contrarii alcuni passi di autori, onde potrebbe alcuno superficialmente instruito nelle chimiche cognizioni lasciarsi indurre a crederla falsa, e impegnarsi con tutta la forza della eloquenza a spacciarla per tale a chi non conosce il valor delle cose, e produrre un ammasso strano di vani argomenti contra la medesima; a' quali non sarà fuor di luogo quì il contraporre quelle ragioni, che ne dimostrano la debolezza, o la falsità, acciocchè i meno intendenti per tal mezzo non restino da quegli abbagliati, e presi. Ma per meglio ciò fare, stimo conveniente di quì sotto riportare in ristretto, i principali de' suddetti argomenti, quali a mio credere verrebbero dagli stessi avversarii prodotti, e sinanche quelli, che si credono, o si decantano da taluni per invincibili, e senza risposta.

33. Il primo campione ad uscire contro alla suddetta proposizione si è il gran BOERHAAVE, il quale (1) ci avvertisce, che acido non si può dire, se non quello che tale apparisce a' nostri sensi, e che produce su di essi effetti sensibili. Tutto ciò dunque ch'è privo di queste qualità, non è acido. E siccome alcuna di queste non si riscontra nel Lat-

aliisque particulis obrutam, ac implicatam, ut sola quiete, & mora in loco temperate calido, ortaque hinc fermentatione se se expediat, evolvatque. Thef. chemic. Medic. *de Lacte* in Reg. Cæfar. Ticin. Gymnafio propugnat. ann. 1772. n. II.

(1) *Fuere qui tamen acidum latens hic actu esse, quamvis non apparens ad experimenta dicta, asserunt; hi vero agnoscant, acidum dici ratione sensuum nostrorum, aut ratione effectuum sensibus apparentium. Nihil hic tale.* Elem. Chem. p. 2. proc. 89.

Latte, così è manifesto, ch' egli non può dirsi, nè supporsi acido. Nemmeno, perchè egli facilmente inacidisce, si può supporre in esso nascosa alcuna acidità; essendo questa per sentimento del celebre KUNKELIO (1) un effetto della fermentazione, e del fuoco, che lo discioglie; nel qual caso l' acido è un prodotto, che non esistea prima, e il Latte allora non è più Latte, ma una soluzione del medesimo, e per conseguente non dee da questo suo stato violento argomentarsi la vera naturale di lui costituzione. In oltre il chilo non è acido, dunque neppur il Latte, che indi deriva; siccome non lo è molto meno il sangue, e l' orina, ove nulla di acido si ritrova. Quindi avviene, che il latte non sia altro che un liquore di mezzo tra il chilo, e siero del sangue (2). Dal latte pure si fabbrica uno spirito vinoso. Chi dicesse, che un tale spirito era prima nel Latte, argomenterebbe egli bene? No certamente, perchè egli è soltanto un lavoro della fermentazione. E non si dirà lo stesso dell' acido, che nasce nel Latte per la medesima cagione? Aggiungasi quasi per rinforzo dell' attacco, che i sali acidi entrati nel sangue si convertono in sali neutri, o in alcalescenti dalle forze vitali, o dal maggior grado di calore, che loro viene applicato. L' uno, e l' altro ha sofferto il Latte nel corpo animale; dunque non contiene dell' acido per verun conto. A torto dunque il MACQUER, e chiunque altro suppose nel Latte un acido occulto, si allontana dalle Boerhaaviane dottrine.

(1) *Laborat. Chymic.*

(2) *Boerhaav. Element. Chem. P. 2. proc. 88. p.* 167.

34. Ma tutte queste opposizioni quantunque apparentemente forti, e decisive, non hanno però appresso i giusti conoscitori delle chimiche verità nè valore, nè forza da persuaderneli. E primamente non si nega che l' acido non sia appunto quello, che si diffinisce dal BOERHAAVE; nè ciò viene da alcuno, e molto meno da me (§. 30.) impugnato. Si dice solo che nel Latte si nasconde qualche acidità, cioè che in esso contiensi un acido occulto, e ch' ei facilmente si sviluppa, e si fà manifesto; e sebbene questa espressione non incontra l' approvazione del peraltro rispettabilissimo autore, egli però non nega, nè impugna l' esistenza di questo acido nel Latte; nè mai ha dato segno di credere, che l' acidità del medesimo sia un *prodotto* della fermentazione, o del fuoco. Di essa espressione all' incontro non pochi altri, non certamente di fama a lui inferiori, se ne sono serviti per denotare un acido, che esiste realmente, ma inviluppato da altre sostanze che gli vietano il farsi sentire ai sensi, o il manifestarsi alle solite chimiche pruove; e tra questi giova rammentare il MACQUER, e il GAUBIO nel resto a più potere seguaci del BOERHAAVE (1), i quali non stimarono ripugnare alla ragione, e al vero un acido occulto preso nel senso accennato. E in fatto di un tale acido occulto infiniti ne sono gli esempj. Basterà però il solo accennarne alcuni. L' acido vitriolico unito al flogisto forma il zolfo minerale; il medesimo acido, e l' olio etereo di Trementina me-

(1) *Eorum quæ ingerimus ex numero vegetabilium præsertim, multa acidum habent manifestum, plurima latens, quod evolvi potest* Hieròn. David Gaubius *Instit. Patholog. med.* §. 461.

mescolati insieme si convertono in una vera resina, e tutte le resine risultano da una somigliante composizione. L'acido marino con l'alkali fisso minerale, e con una terra alcalina non calcaria constituisce il sal comune. Dall' acido dell' aceto ed un alkali fisso vegetabile nasce la terra foliata del Tartaro. Tutte queste sostanze, e moltissime altre, che ommetto per brevità, non sono acide al senso, nè alle solite pruove; e pure chi non vede, che nella loro composizione concorrevi un acido vero, il quale acido non ha mutata altrimenti natura, ma tale quale vi fu introdotto, l' arte lo sa molto bene disimpegnare, e rendere manifesto. Quest' acido adunque, che contengono i suddetti misti, e ch' è chiaramente dimostrato dalla sintesi, e dalla diacrisi, come potrà egli meglio individuarsi, che col nome di acido occulto? E perchè sarà condannabile chi asserisca, che in essi si nasconde un acido?

35. Per la stessa ragione non ripugna, che si supponga, e si dica altrettanto del Latte, poichè sebbene nel medesimo non apparisce nè acido, nè alkali, egli è però certo, che le piante, d' onde si trae il succo, e la materia pel Latte negli animali erbivori, sono piene di acido, e ch' egli in conseguenza ne partecipa, e ne contiene; ma legato, e coperto in guisa, che non sia a sensi (1) sottoposto, e patente. E che sia vero, che i ve-

 ge-

(1) *Le Lait nouvellement-tiré du corps d' un animal a une saveur douce, & agréable. On n' y remarqu' aucun piquant salin, & on n' y decouvre par toutes les epreuves chymiques ni acide, ni alkali. Il est cependant certain que les sucs des plantes, dont le Lait est formé, contiennent beaucoup des matieres salines, & sur*

getabili abbondino di questo acido ; si rileva facilmente dal riflettere, che tutte le piante, e principalmente avanti la loro maturità, danno delle pruove indubitate di un vero acido esistente nelle loro foglie, nei loro fusti, rami, e frutti, come lo dimostra il sapore, il mescuglio degli occhi di granchio, della creta, del ferro, e la stessa distillazione; e che a misura dell' avvicinamento loro alla maturità, quest' acido si combina con una sostanza pingue, la quale, predominando alla parte salina, a poco a poco raddolcisce i frutti; specialmente nelle piante pregne di olio. Quindi è, che si ritrova dell' acido nel mosto di uva immatura, e ancor più nel vino, il quale acido si manifesta disimpegnandosi dalla parte terrea, e dalla parte grassa di quello; e allorchè di nuovo queste stesse sostanze si separano dal vino, quest' acido si fa ancor più chiaramente sensibile, come avviene quando il vino passa in aceto (1). Concorre nel me-

sur tout des acides, aussi le Lait en contient-il de même, mais ces acides sont liés, & combinés de maniere, qu' ils ne sont point sensibles. Il en est de même de toutes les autres liqueurs destinées a faire partie du corps animal, il n' y en a aucune, dans la quelle l'acide soit sensible. On peut conclure de là, qu' un des principaux changemens qui arrivent aux vegetaux pour être convertis en substance animale, consiste en ce que leurs acides sont combinés, embrassés, & émoussés de facon qu' ils diviennent insensibles, & qu' ils ne manifestent aucune des leurs proprietés. Macquer *Elem. de Chym. Pratiq. T. 2. part. 3. proc. 1. p. 431.*

(1) *George Ernest Stahl : Traité des sels &c. traduit de l' Allemand. à Paris chez Vincent. 1771. chap. 18.*

medesimo sentimento il ch. SPIELMANN (1), il quale apertamente scrive, che tanto il gusto, quanto la distillazione ci fanno apprendere, che i vegetabili hanno tutti in se un acido, non eccettuati (*) neppur quelli, che imprimono sulla lingua un sapor dolce: il qual sapor dolce è dipendente da un acido accoppiato a particelle mucilagginose, e pingui. E in questo luogo il Sig. CADET il giovane in una nota a piè di pagina soggiunge, sembrare una cosa assai particolare, che lo zucchero, il quale ha un sapore sì dolce, contenga tuttavia dell' acido, e che non faccia di mestieri dell' ajuto della distillazione per iscoprirlo, e distinguerlo; poichè quelli, che sono forniti di denti assai delicati, mangiando dello zucchero, o del mele, sentono un non so che di freddo molesto in essi, e un dolore assai vivo, che non cessa sì presto. Inoltre se si sciolga un pezzetto di zucchero alla sera nell' acqua, e si bea la notte, o la matina vegnente, certamente chi ha un senso esquisito non penerà a conoscervi un sapore acido, che non si può

(1) *La saveur qu' ont les vegetaux & plus encore la distillation, nous convainquent, que tous ont un acide, le quel séparé sous la forme des cristaux, prend avec raison le nom de sel essentiel &c. Nous remarquerons que les sels essentiels, qu' on retire des liqueurs qui ont eprouvé la fermentation vineuse s' appellent tartre, & que ceux qui impriment sur la langue une saveur douce, s' appellent sucre. La saveur sucrée n' est dû qu' a l' acide enveloppé par des parties mucilagineuses, ou huileuses &c.* Inſtit. de chym. T. 1. p. 154. & 155.

(*) Il Ch. Chimico Pott nella ſua diſſertazione dell' acido animale non eccettua neppure le piante, e ſemi acri di Coclearia, di Senapa, di Armoracia &c.

può, secondo il citato autore, attribuire ad un principio di fermentazione, in sì poco tempo insortavi (1). Laonde da tutte queste riflessioni, ed altre simili concluderemo collo STAHLIO, che questi sali essenziali acidi non si producono per mezzo di un semplice movimento, ma si manifestano, solamente separandosi dalle sostanze, che si legavano, e che in vano coprivano la loro acidità. (2)

36. Essendo quindi chiaro, che i vegetabili sono ridondanti di un sale acido, non è perciò da dubitarsi, che lo zucchero di Latte, che n'è il suo sale essenziale, non sia ancor esso un sale acido derivante dagli alimenti, di cui gli animali si cibano, e tanto più, che i Fisiologi considerano il Latte come un chilo che ha per qualche tempo sofferta l'azione de' vasi del corpo animato, azione che tutta tende ad unire intimamente le parti acide, e oliose insieme; dal che ne risulta al Latte, e al suo sale un sensibile, e grato sapore di zucchero (3). Il che viene confermato dalle osservazioni, ed esperienze del Sig. VUALLYAMOZ medico di Losana, come si può vedere nel Giornale di Mr. Vandermond, ove sono diffusamente riferite (4). Oltracciò la esistenza dell' acido nel Latte viene dimostrata da molte altre ragioni. Ne è di esso un non disprezzabile argomento il vapore, che dal Latte ne esala, nel quale per asserzione del celebratissimo HALLER (5) trovasi un acido volatile, che

(1) *Ibid. p.* 156.

(2) *Journal de Médicin. de Mr. Roux. Fevrier* 1771. *p.* 103.

(3) Spielmann. *Instit. chym. p.* 163.

(4) *T.* 5. *p.* 446. 455.

(5) *Volatile quid acidum est, in vapore lactis calidi, quo amisso deterius fit, adque acescendum minus pro-*

che svaporato, fa perdere al Latte molto delle sue qualità, e specialmente è cagione secondo l'HECQUET, e il DOORSCHOODT che non inacidisca sì facilmente; e ciò è tanto vero, che basta farlo bollire, e così dissipare questo suo acido volatile, di cui egli è ripieno, per potèr lungamente conservarlo, senza che divenga agro, o forte. Ma la facilità, con cui il Latte inacidisce, e l'acido che se ne trae per mezzo della distillazione non son eglino argomenti, che pienamente dimostrano l'esistenza in esso di un acido, che per tali mezzi si svolge, e si fa palese? Nè quest'acido può essere un effetto della fermentazione, che accade al Latte, quando diventa acido, nè un prodotto del fuoco, come s'immaginò senza ragione il KUNCKELIO, poichè l'arte fin' ora non è mai arrivata a produrre dell'acido, nè si è mai provato concludentemente che l'acido sia un vero prodotto della fermentazione, o del fuoco, o di altro artifizio, e se il KUNCKELIO ha nudrito un sentimento contrario, possiamo alla autorità di lui opporre quella di GIOVANNI ERRICO POTT autore gravissimo dell'età nostra, il quale costantemente nega, che un tal acido sia una nuova generazione, o produzione, ma vuole che si separi soltanto dalle materie, e corpi, in cui prima esistea, messovi dalla Natura (1), e in ciò ha favorevoli i più dot-

pronum, neque perinde vim tonantis cœli reformidaturum. Hinc phthisicis lac potius de mamma sugendum commendatur. Fœminæ lac continuo a mulctra coquunt, ne per æstivos calores acescat. Elem. Physiol. T. VIII. l. 28. Sect. 1. §. VIII.

(1) *Et quod maximum est tam inflammabile, quam acidum a nemine potest generari vel componi, sed hæc duo magna naturæ instrumenta activa a sola Natura mo-*

dotti, ed illuminati Scrittori di Chimica, i quali è tanto lungi, che stimino l'acido un prodotto della fermentazione, che anzi sono persuasi, che questa è un effetto di quello necessariamente preesistente nella materia fermentabile; sostenendo, che ogni liquore atto a produrre del vino, dee certamente in se contenere un acido disteso in molta acqua, e in qualche porzione di olio, e di terra uniti insieme, come è stato anche dallo STAHLIO molto prima provato (1). E molto più egli trovasi ne' liquori, che sono capaci della fermentazione acida, come lo è il Latte (2), essendo ella propria di quelle sostanze, che contengono dell'acido per loro natura (3). L'acido dunque che colla fer-

modo nobis incognito miscentur, elaborantur, ita ut ne granum ejus quidem artifex ulla arte producere poterit, quod non antea jam a natura formatum subjecto ipsi, ex quo extractum fuit, inextiterit. Ut proinde nullo modo Kunkelio assensum præbere possim, cum in Laboratorio suo statuit, salia acida, & alcalina per fermentationem, & putrefactionem demum generari, quod de salibus acidis constanter inficias eo. Affertio acidi animalis per experimenta chymica. *Miscell. Berolin.* T. *VI. p.* 25. §. *XVI.*

(1) *Toute liqueur faite pour produire du vin, doit necessairement contenir un sel acide, etendu dans une assez grande quantitè d'eau, des portions d'huile, & de terre unies entre elles d'un maniere particuliere, ce que Sthal a prouve &c.* Spielmann Inftit. chymic. T. 2. p. 239.

(2) C'*est a proprement parler une fermentation acide que subit cette liqueur* (le lait) *pour s'achaminer à la putrefaction, qui &c.* Macquer. elem. chymic. T. 2. p. 434.

(3) *La fermentation acide differe de cette derniere* (la vineufe) *en ce qu'elle se fait avec des fruits acides*

fermentazione si palesa nel latte, vi si trovava prima, e non può credersi effetto di essa, ma piuttosto cagione. E se il Latte è scomposto, e diviso nelle parti che lo componeano, quando diventa patentemente acido, tanto maggiormente allora ci offre colla sua dissoluzione le parti, di cui è composto, e specialmente l'acido, che prima era oscurato dalla unione, e miscela delle altre. Ne v' ha luogo il replicare, che l' inagrimento del Latte è un effetto dell'azione del fuoco, e che però la sua acidità, che si scopre nella distillazione di lui, è dovuta a questo mirabile agente, come un prodotto non prima in esso presente. Poichè se il calore, anco minore del sessantesimo grado del Termometro del Farhenheitz, basta ad eccitarvi una lieve fermentazione; ciò avviene in tanto, in quanto in esso nascondonsi i principii, da'quali può nascerne la fermentazione, e specialmente l'acido, come si è sopra accennato coll' autorità di tanti Scrittori di prima classe. Non può dunque egli essere un prodotto del fuoco. E ciò non solo si verifica nella fermentazione vinosa, ed acida, ma ancora in quell' altra specie, che chiamasi acetosa (1). Un grado poi maggiore di fuoco lungi dall' aver generato l' acido, è egli piuttosto atto a cangiarlo in alkali volatile, o fisso, come il BOERHAAVE stesso ha in più luoghi delle sue opere giudicato. E se

des par leur nature, avant que d'avoir subi le degrè de la fermentation &c. Spielmann l. c. p. 227.

(1) *Si le vin eprouve de nouveau le mouvement de la fermentation, l' alkool se resout, & les parties huileuses, qui enveloppoient l' acide, le quiteent. Le vin vin alors se change en un liqueur qui a toutes les qualites des acides.* Spielmann T. 3. p. 280. §. XCVIII.

se il BOERHAAVE avesse saputo, che dal Latte si potesse per via del fuoco estrarre, come dalle altre sostanze animali, un alkali volatile, ed insieme un acido vero, non l'avrebbe egli considerato come un liquore di mezzo tra il chilo, ed il siero (§. 33.) del sangue. Ma questo stesso alkali, che il fuoco fabbrica dal Latte, non è egli una pruova della esistenza precedente in esso di un acido? Se è vera l'opinione della maggior parte de' chimici moderni, che l'alkali non è, che l'acido stesso alterato dal fuoco, e spogliato di una parte del suo acquoso principio; dee anco esser vero, che ove si trova dell'alkali, vi debba essere preesistito dell'acido, come prima sua materia, e base.

37. Convengo poi, che dai prodotti di una fermentazione non si possa dedurre lo stato naturale del misto, o composto, che sia, se per questa sieno nate delle nuove combinazioni, come per esempio nella vinosa il vino, nell'acetosa l'aceto, e così altre tali. Ma se la fermentazione non fa altro che scomporre la mistione delle cose, come segue nella fermentazione acida del Latte, allora ella ci scopre divise le parti constituenti del medesimo, dalle quali sarà ragionevole l'argomentarne la di lui composizione, e miscela, nè potrà alcuno, che abbia per guida l'amore del giusto, e del vero, prendere da un tale metodo motivo di declamare contro chi se ne sia modestamente servito.

38. Quindi apparisce la vanità delle opposizioni, che si fanno all'acido da noi supposto, e dimostrato nel Latte; come pure di leggieri la debolezza della pretensione, che, il chilo non essendo acido, non lo sia conseguentemente neppure il Latte, e molto meno il sangue; pretensione, che non

non ferisce per alcun modo l'acido occulto (§.32.), che si è sin quì difeso, come reale, ed esistente in questo liquore (§. 34.), e che varrebbe solo contro chi fuor di ragione avesse giudicato ritrovarvisi esso aperto, e patente. Anzi potrebbesi a favor nostro ritorcere l' argomento, dicendo: nel chilo v'è dell' acido, dunque nel Latte ancora. La proposizione è appoggiata all' autorità del Dottissimo GAUBIO, il quale nella sua Patologia (1) lasciò scritto, che l' acido de' vegetabili non vinto dalle forze digerenti, o per altre sue proprie cagioni esaltato comunica la sua acidità prima al chilo, e ai succhi gastrici, e poi al sangue stesso, ed agli altri umori. Per questa ragione l' HALLER medesimo nella sua grande Fisiologia, ove il fiore delle Dottrine è raccolto, confermando ciò, che molti anni prima avea altrove (2) insegnato, assicura che trovansi nel Latte moltissimi indizii della natura del chilo, e della acidità vegetabile (3), e quello che più fa al nostro scopo, si è, ch' egli quì parla del Latte umano, il quale per ragione del vitto in massima parte animale dovrebbe più di ogni altro essere privo dell' acido suddetto. Ma non

(1) *Hoc* (acidum vegetabilium) *si valida vi coctrice non vincitur, vel suas ob causas extricatum magis acuitur, chylum, menstrua primæ digestionis, sanguinem denique, & reliquos humores acore inficit, qui multis modis ubique nocet*. Inſtit. Pathol. §. 461.

(2) *Prælect. in Boerhaav. Inst. med. T. V. P. 2.* p. 428. 454.

(3) *Et in fœmina, quæ frequenter cibum capit, & solent nutrices sibi nihil detrahere, plurima certe naturæ chylosæ, & acidæ demum vegetabilis in lacte sunt indicia*. Elem. Phyſiolog. T. VII. l. 28. ſect. 1. §. XV.

non è il solo chilo, che contiene dell' acido: nè contiene anco il sangue, checchè ne dica la scuola Boerhaaviana, e la maggior parte de' suoi seguaci. Prima di tutti il FABRI, poi CRISTIANO DEMOCRITO (1), ed in appresso il celebre HOMBERG (2) lo asserirono esistente nel sangue, fondati sulla evidenza de' loro esperimenti. Vero è però che ad un tale sentimento poi non pochi si opposero con varie ragioni, e difficoltà, colle quali fecero comunemente credere a molti il contrario. Ma è altresì vero, che finalmente il sullodato Sig. POTT, uomo abbastanza noto al mondo per la sua somma chimica perizia ha non solo confutate tutte le obbiezioni fatte all' acido del sangue e rimossi tutti i sospetti, onde temeasi, ch' esso potesse altronde essergli somministrato, ovvero non fosse che l' acido sviluppato dal sal marino stesso, che annida nel sangue: ma ha ancora con nuovi sperimenti messo in chiaro, ch' egli veramente v' esiste e gli è proprio. Non dovrebbe ciò ignorarsi da alcuno di quelli, che vogliono fare i sapienti in questa parte di Fisica; ma chi pur bramasse vedere in fonte i fondamenti di questa Dottrina, legga egli sopratutto la dissertazione intitolata: *assertio acidi animalis per experimenta chymica:* la quale è inserita nel Tomo VI. de' Miscellanei di Berlino alla pag. 16.

39. Quanto alla parità dello spirito vinoso, che si vuole per mezzo della fermentazione e del fuoco generarsi, e prodursi nel Latte, non milita ella

(1) *De vita & Medicina animali* 1771. *Lug. Batav. p.* 63.

(2) *Mémoires de l' acad. Royal. des sciences de Paris an.* 1712.

ella contra dell'acido, che col medesimo mezzo si estrae da esso; poichè lo spirito vinoso è una nuova combinazione, che si fa degl' istessi elementi, che già prima constituivano il Latte, laddove l'acido non è, che un principio, che vi esistea innanzi, e che si è sviluppato, e sciolto dagli altri, che lo teneano vincolato, ed oppresso. Ma questo stesso spirito, quando realmente si tragga dal Latte, come l'attesta il GMELIN (1), a cui però contradice il NEUMANN, negando, che sia un prodotto del puro Latte (2), proverebbe la precedente fermentazione vinosa, e per conseguente la preesistenza in esso dell'acido (§. 36.), senza di cui non è possibile che nasca alcuna fermentazione delle tre (§. 36.) mentovate. Dalle cose fin quì dette, e specialmente nel §. precedente resta pur atterrato l'argomento contra l'acido occulto del Latte, che si deduce dalla necessaria mutazione, cui subiscono i sali acidi entrando nel sangue, ove dal moto vitale passano in alcalescenti, o ammoniacali; poichè ogni ragione, e ogni esperienza abbastanza ci ha fatto conoscere, che all'acido del chilo convertito in Latte non ha indotta alterazione alcuna nè l'attrito dei vasi, nè il calore animale. E ciò appunto avviene perchè un tal acido non ha, come avverte a proposito il MACQUER, per tanto tempo sofferta l'azione delle forze della vita, per quanto sarebbe stato necessario a fargli deporre la sua natura. E quando anche, quanto occorre, si fosse trovato esposto alla medesima, for-

(1) *Voyag. de Siberie T. 1. p. 273.*
(2) *Chym. med. dogmat. experim. Vol. 1. P. 1. p. 18.*

forse non si sarebbe egli del tutto cambiato ; avendoci dimostrato la distillazione del Butirro fatta a fuoco di Riverbero (§. 4.) che v' ha dell' acido nel Latte , simile all' acido vitriolico (1) , molto tenace della sua indole , e non trasmutabile in altro sale da un fuoco, assai potente , come quello non che dal calore dell' animale vivente ; e però si cessi omai di fare le maraviglie , se l' illustre MACQUER , o qualunque altro per le ragioni addotte si è allontanato in ciò dalle Boerhaaviane opinioni .

40. L' acido adunque del Latte merita per ogni titolo luogo tra i veri *edotti* chimici , come preesistente nel medesimo , e comunicatogli dal regno vegetabile . Può egli dividersi in due specie , cioè in più leggero , e mite , che dalle forze vitali lungamente applicategli , o dall' azione di un fuoco violento cambia natura , e diviene alcalino ; e in più forte , e refrattario , che resiste in una parola immutabile agli agenti suddetti , e questo ancor suddividesi in volatile , e fisso . Alla prima specie par riferibile quello , che nel siero , e nel Latte deflorato convertesi in sal lissiviale (§. 29.) , e quello ancora non senza qualche probabilità , che nel for-

(1) *Il y a une experience tres curieuse du comte de Lauraguais rapportée par M. du Hamel* (articl. du Charbonnier p. 6) *qui est que les charbons fondus avec l' alkali fixe , forment un veritable foie de soufre . Ce phenomene paroit être la preuve que l' acide des vegetaux tire son origine du vitriolique , & qu' il n' en differe , qu' a raison de l' eau & de l' huile , qui lui ont été unies par la vegetation . Mais comm' il est privè dans l' etat de char bon de ses deux principes etrangers, il reparoit avec ces proprietès naturelles .* Spielman T. 1. p. 465.

formaggio passa in alkali volatile (§. 5. 6.). Alla seconda poi quello, che acido si mantiene nelle distillazioni del siero, e del formaggio, nelle quali sempre apparisce sotto specie di uno spirito acido più, o meno acquoso, e che singolarmente si racchiude nel Butirro, in cui anche si manifestta più acre, e più concentrato, che in qualunque altra parte del Latte, come si è (§. 28.) sopra già fatto vedere. E questo è quel desso, che essendo indomabile dalle languide forze dello stomaco, e delle arterie, cagiona la massima parte di quell' acida crudità nelle prime vie, e di quell' acrimonia corrispondente nelle seconde, di cui si lagnano spesso coloro, che non ben soffrono l' uso del Latte. Quindi s' intende facilmente come in questi soggetti riesca meglio, e meglio si tolleri il Latte deflorato, cioè privato del suo cremore, o sia parte butirrosa, perchè appunto un tal latte contiene minor copia di acido, e di acido più mite, e più soggiogabile dalle forze nostre; e questa è la ragione per cui i latti a proporzione, che scarseggiano di parte pingue, e butirrosa, sono più facili a digerirsi e meglio incontrano negli stomachi fiacchi, e indeboliti. Laonde per questo rispetto possono collocarsi secondo l' ordine seguente i latti di cavalla, di asina, di capra, di donna, di vacca, e in ultimo di pecora, essendo i primi più leggeri, più magri, più da preferirsi in (1) una parola agli ultimi più gravi, più grassi, e più bisognosi di valida concozione. Da questo medesimo fonte si può dedurre il danno, che ne deriva alla salute di molti dall' uso frequente del butirro; poichè oltre al

(1) *Jac. Reinbold. Spielmann de optimo Infant. alimento p. 25. 28. 29.*

al rilassamento dello stomaco, ch' egli induce colla sua oleosità ammolliente, ed oltre alla rancida acrimonia, che può far nascere e nelle prime vie, e nelle vie del sangue, dee a lungo andare comunicar un'insolita acidità a tutti gli umori, che poi sia cagione di molti mali, e particolarmente cutanei, in ispecie di quelli, che non senza fondamento da alcuni Autori sono stati attribuiti ad un acido volatile, come sono le impetigini, gli erpeti, e le varie sorti di scabbia, appunto frequenti, ove più si abbonda di questo genere di condimento, e se ne fa un uso continuo; mali tanto più gravi, ed ostinati, quanto maggiore sarà la naturale debolezza de' solidi, minore l'esercizio della persona, e meno vivida, e meno elastica l'aria, che ne circonda.

41. Ma non farei fine, se volessi minutamente annoverare i buoni, e cattivi effetti del Latte, e delle rispettive di lui parti, ragionando sulli principii che in esse predominano, o sulli prodotti, che ne provengono. Basterà, che relativamente alle mie chimiche osservazioni abbia accennato i principali corollarj, che a prima giunta si presentano alla mente tanto per rapporto allo stato sano, ed infermo dell'uomo, quanto all'arte di conservare, e restituire la sanità; lasciando ad altro tempo, e ad altre occasioni il trattare questo argomento più di proposito, e più diffusamente, contento per ora di essermi contenuto dentro i limiti, che mi prescrive la serie de' nuovi fenomeni, che nella chimica analisi del Latte mi sono fortunatamente occorsi, e che trovansi nella presente mia Memoria, come da principio promisi, ordinatamente descritti.

IN-

INDEX CAPITUM.

CAP. X. *De peticulis, sive de Morbo petechiali.* pag. 1
CAP. XI. *De Morbo, sive Exanthemate miliari.* 126
Nuovi fenomeni scoperti nell' analisi chimica del latte. 273

FINIS TOMI QUARTI.